NEHİR DİZİ

barselona petrograd 1917

VICTOR SERGE

BARSELONA - PETROGRAD 1917/ V. SERGE

Victor Serge

Barselona - Petrograd 1917

Çeviren : *Gülen Fındıklı*

NEHİR DİZİ : 9

Barselona - Petrograd 1917

Yazan: Victor Serge / Çeviren: Gülen Fındıklı
Baskı: Engin Ofset (27 79 86) / Kapak Düzeni: Ayla İşler
Yayın: Habora / Genel Dağıtım: Basın Yayın Pazarlama Tic.
P.K.83 Kızıltoprak - İST.

1 BU KENT VE BİZ

Dimdik bir kaya kütlesi - ufukların en güzelini parçalıyarak - bu kentin üstünde bir kule gibi yükseliyor. Yüzyıllar öncesi, kahverengi taştan oyulmuş sivri uçlu, oymalı, garip bir taç görünümüyle şimdi yeşil tepeciklerinin masumiyetinin altında gizli yapıları saklıyor. Aşağıdaki gizli kale, göğün durgun denizin ise daha koyu mavisi, Llobregat ile kentin yeşil çayırları arasında eski bir mücevher gibi duran kayaya kötü bir görünüş veriyor... Zamanın başlangıcından beri doğrulanan, sert, güçlü, kayalara oyulmuş bir karışıklık... İnatçı bitkiler granite sıkıca tutunup sarılıyorlar, yarıklarına kök salıyorlar... haşin kökleri kayayı acımasızca çatlatan ve böylece şimdi taş parçalarının bir arada durmasına yardım eden ağaçlar... güneş ışıklarının oyunuyla parlayan ya da bir kabartma gibi duran keskin açıların hakim olduğu dağ... Akşamları denizin ortasında dimdik bir dağ gibi yükselerek (insanın masmavi düşlediği okyanuslara gömülmüş ülkelere doğru uzanan, Avrupanın bir ileri karakolu gibi), kimi zaman kenti korur bir görünüme bürünen bu

kayayı sevebilirdik - insanın sonsuzu görebildiği bu kayayı... Gizli surları, kente çevrili duran eski topları, alaylı bakışlarıyla bayrağı ile bayrak direği, her köşede duran kurşuni-haki maskeleriyle sessiz nöbetçileri olmasaydı sevebilirdik onu. Dağ, kenti zapteden, yıldıran, güneşlerin en güzelinin altında karanlık kütlesiyle ufkunu kapatan bir hapishaneydi.

Yaşlı bir kadın suratı gibi kırışık ve gri dar sokakları, kavrulmuş caddeleri, yağ, portakal ve arka sokaklardaki insanlığın kokusunu aşağılarda bırakarak, sık sık kaleye giden yollara tırmanırdık. Kayanın etrafında dönerek yukarı çıkarken, her adımda ufuk yavaş yavaş görünmeye başlar. Birdenbire, bir dönemecin ardında liman ortaya çıkar: dalgakıranın temiz, düz çizgisi, inanılmaz dev bir nilüfer gibi suda yüzen bir yat kulübünün beyaz çiçeği. Uzakta, iskelelerin üstüne yığılmış - gri bir kentin sınırına ekilmiş koca ay çiçekleri gibi - portakal kümeleri... Ve gemiler. İki büyük Alman teknesi; hareketsiz. Birkaç yıldan beri karantina altında, insanın gözünü alıyorlar. Bir Yelkenli, güneşin altında pırıl pırıl, pupa yelken, denizin enginliklerinden yavaş yavaş limana giriyor. Göz kamaştıran köpüklerle saçaklanmış pruvası, sıvı ipeğin şaşırtıcı mavisini sakin bir şekilde kesiyor. Daha da uzakta olan ufukları, birdenbire gözüme çarpan ve gözlerimi kapadığımda çok daha iyi görebildiğim ufukları gözler önüne getiriyor: Mısır, Azorlar, Brezilya, Uruguay, Havana, Meksika, Florida... Bu altın

yelkenler dünyanın hangi ucundan geliyor? Belki de sadece Mayorka'dan. Gemi, muhakkak eski bir kalyonun, bir kadının ya da bir bakirenin, bir şiir dizesi kadar ahenkli adını taşıyor: **Santa Maria de Los Dolores**... Christopher Columbus, pruvasında, limanın üstünde artık görülebiliyor. Kentin üzerinden denize bakarken, bronz renkli kaşif, gelecek kadar hareketli, esrarlı ve vaadler dolu bir geçmişten kendisine doğru gelen yelkenliyi selamlıyor.

Kent en çekici haline, caddelerin ve meydanın aydınlandığı akşam vakitleri kavuşuyor, incilerden daha parlak usulca yanan kömürler, göklerdeki yıldızlardan daha çok parıldayan dünyevi yıldızlar. Gündüzleri fazlasıyla herhangi bir Avrupa kentine benziyor: eski sokakların üstünde yükselen katedraller, akademi ve tiyatroların kubbeleri, barakalar, saraylar, sayısız pencereyle delinmiş kutumsu yapılar, - Her varlığın beyaza boyalı ya da kâğıtla kaplı duvarları olan dar bir odaya sahip olduğu bölüm bölüm bir karınca yığını. İlk bakışta kente yoksulluk hakim. İnsan, hareketsiz dalgalar halindeki çatı denizinde sayısızca hayatın nasıl ezildiğini görüyor.

Ancak yükseklerde dünyanın güzelliklerinin farkına varılabiliyor. Sol tarafta liman, plajların çevrelediği koy, kent. Mavi gölgeli dağlar bunları daha çok açıyor. Koca deniz, ayaklarımızın altında, çakıl taşlarının ve kumun üstünde köpürerek gülüyor. Bir araştırmacının haritasındaki kadar belirli düzlükler, bahçeler, tarlalar, kenarlarında küçük ağaçların sıralandığı yollar, sağda, kayanın öbür tara-

fında, yüksekten bir bahçe gibi görünen vadiye doğru inen, yeşilin her tonuyla bezenmiş bir halı. Hava açık olduğunda, doruklarında donuk kar kristallerinin göründüğü — yeryüzünün gökle birleştiği — ufkumuzu sonsuza dek uzatan dağlar.

Ama uzaklardaki karlı tepeleri, ya da denizin üstündeki bir yelkenliyi tembel tembel izleyen gözümüze her zaman, çalılıklarla örtülü tepeye gizlenmiş bir topun namlusu çarpardı. Dönemeçte, kalenin surlarının katı, çimenle örtülü köşesi karşımıza çıkınca seslerimiz birdenbire kesilirdi. Kurşuna dizilen adamın ismi hepimizin dudaklarındaydı. Zindanların hudutlarını görebileceğimiz yerlerde dururduk. Bu surların içinde bir yerde, şu ya da bu zaman kendimizle özdeşleştirdiğimiz, isimlerini artık anımsamadığımız bizim gibi insanlar, çok uzun olmayan bir süre önce işkenceden geçmişti. Ne tür bir işkence? Tam olarak bilmiyorduk ve kurbanların isimsizliği, anıların olmayışı, aradan geçen yıllar (yirmi) hafızalarımızı bomboş bırakmıştı: adalet uğruna çekilen eziyetlere karşı karmaşık bir duygu, bir kuruluktan öte birşey kalmamıştı geriye. Bazen, bu insanların çektikleri acıyı, kişinin kendisinin çektiği acıyı uzun yıllar ve bir sürü deneylerden sonra anımsaması gibi hissettiğimizi düşünürdüm. Bu düşünce de bana, onların yaşantılarıyla bizimki arasındaki bağ hakkında daha derin bir duygu verirdi.

Onlar gibi - ve limana girdiği gördüğümüz o gemiler gibi - biz de dünyanın dörtbir köşesinden gelmiştik. Bir Çinli'den daha sarı tenli, ama iri gözlü

ve düz şakaklı El Chorro; gürültüsüz kahkahasıyla, büyük bir olasılıkla Meksika'lı olan El Chorro: ne olursa olsun, zaman zaman, Morelos dağlarında, asi çiftçilerle — eski, bronz tenli insanların torunları — sosyal bir cumhuriyet kuran efsanevî Emiliano Zapata'dan onu tanıyormuş gibi ve takdirle söz ederdi.

«Modern çağda ilk kez!» diye bağırırdı El Chorro gururla, ellerini uzatarak. O zaman, modern çağın ilk sosyal cumhuriyeti uğruna verilen belirsiz bir savaşta kurban edilen işaret parmağı ile paşparmağının olmadığını farkedersiniz.

«Az daha,» derdi, «gözlerimi de yitirecektim. Chihuahua'lı soysuzun biri neredeyse dişleriyle gözlerimi oyacaktı...»

«Si hombre!» diye eklerdi gürültülü ve titreşen bir kahkahayla. Çünkü o zaferin neşesi hâlâ içini titretiyordu.

Paralelo da sahte mücevher satarak geçimini kazanıyordu. Dostça bir dokunuşla ve imalı bir kahkahayla iri gümüş halkaları komşu kasabanın kızlarının kulaklarına geçirir, sanki boyunlarını öpmüş gibi onları heyecanlandırırdı. Hepsi onu iyi tanırdı: Kalabalığın içinden, yarı kapalı gözkapaklarının altından uzun uzun, ateşli ateşli bakarlardı ona.

Eski bir Fransız olan Zilz, İsveçli geçinirdi: Dil öğretmenliği yapan, Neufchâtel kantonunun vatandaşı Heinrich Zilz, yulaf ezmesi, şehriye ve meyva yiyerek yaşar, az ama güzel konuşur, dikkatli giyinir, her gece onbuçukta yatar, haftada bir kere beş peseta'lık bir kızla (oldukça yüksek bir fiyat) yatar

ve insanlarla hiç de iyi geçinmezdi. «Bunları düzeltmek için asırlar gerek. Hayatsa çok kısa. Bir hayvandan biraz daha iyi yaşamak için epey zorluk çekiyorum zaten. Bu da bana yetiyor.»

Jurien ile Couet (biri sarışın, diğeri kumral, ama Paris aksanları, ince bıyıkları ve gösterişli yürüyüşleriyle kardeş gibi birbirlerine benzerler) savaştan kaçmışlar; biri Le Mort Homme siperlerinden, diğeri Pireneler yoluyla Vosges'dan. Şimdi ikisi de, hâlâ ölmekte israr edenler yararına fabrikalarda çalışıyorlardı, Jurien, Fransa'ya ihracat yapan çivili bot, Coulet ise el bombası fabrikasında. İkisi de, kızgın cehennemden kurtulmanın verdiği sevinç içinde günlerini mutluluk içinde geçiriyorlardı.

Bir Alman denizaltısından kaçtığı sanılan, kızıl saçlı, gözleri kanlı, ince, adaleli bir genç olan Oskar Lange onların en yakın arkadaşıydı. Ona Kropotkin ile Stirner okuttururlardı. Demir bir tabutun içinde çürüyüp gitme kaderinden kurtulmaktan başka bir şey düşünmiyen denizci, korkaklık sandığı şeyde yeni bir güç ve gurur kaynağı keşfetmişti - onların sayesinde. Onun ilk kez, «Yoldaş» demesini — oldukça beceriksizce — duyunca gülümsemiştik.

Bir de zarif, yakışıklı, şakakları kırlaşmış, gençliğinde uzun bir süre Levieux olarak tanınmış, sporcu ve zeki bir Rus vardı, Lejeune. Sinirli bir haylazın vücuduna, Gotik bir profile, kahverengi buklelere, ve kedi gibi ani hareketlere sahip, yıpranmış ama yaşlı olmayan Maud ile birlikte yaşıyordu. Ve

bir Romalı'yı andıran, geniş alınlı, asil yürüyüşlü, yaşama sanatını inceliyen ve iş bölgesindeki bürolara mektupları sistemli bir şekilde dağıttıktan sonra Nietzche üzerine yazılar yazan - **el cartero,** postacı - Tibio. Sonra, Belçikalı Mathieu, İtalyan Nicotti, fotoğrafçı Daniel ve İspanyollar: Dario, Bregat, Andrées, José Miro, Eusebio, Portez, Ribas, Santiago...

Dünyanın dört bir köşesinden gelmiş en az kırk, elli kişiydik. Hattâ içimizde en zengini, üniversitede öğrenci olan bir Japondu. Ve kentin fabrikalarında ve atölyelerinde çalışan birkaç bin kişi daha: yoldaşlar, yani kanla ya da yasayla bağlı kardeşlerden birbirlerine daha yakın, düşünce, alışkanlık, dil ve karşılıklı yardımlaşma bağlarıyla birbirlerine bağlı kardeşler. Hiçbir meslek bize yabancı değildi. Akla gelebilecek her türlü geçmişten geliyorduk. Başta çalışmak, açlık ve hapishaneler olmak üzere, dünyanın her ülkesini tanıyorduk. Aramızda artık kendilerinden başka hiçbir şeye inanmıyanlar vardı. Çoğunluk ateşli bir inançla hareket ediyordu; bazıları ise yozlaşmıştı ama bağlılık yasasını açıkça bozmıyacak kadar akıllılardı. Bazı sözcükleri telaffuz edişimizden ve herhangi bir konuşmada fikirlerinizi ortaya atışımızdan birbirimizi tanıyabiliyorduk. Yazılı hiçbir yasa olmadan biz, yoldaşlar, birbirimize (hattâ en yeni olana bile) bir yemek, uyuyacak bir yer, saklanacak bir oda, karanlık bir saatte insanı kurtaracak birkaç peseta ve parasız kaldığında **douro** (yüz sous) borçluyduk (bunun ötesinde

herkes kendi başının çaresine bakmalıydı). Bizi birbirimize bağlıyan hiçbir örgüt yoktu ama hiçbir örgütün bizimki gibi lidersiz, yöneticisiz ve hiçbir bağı olmayan savaşçılar kardeşliği kadar gerçek ve otantik bağlılığı olmamıştır.

2 NÖBETÇİ DÜŞÜNCELERİ

Bu kentte, yaşamı, günün sonunda öldürülmiyeceğinin güvencesi - o günlerde Avrupa toprakları üstündeki otuz milyon insan tarafından en büyük mutluluk olarak düşlenen bir durum - ile doldurmanın yeterli olmadığını öğrendim. Montjuich kayasındaki dolaşmalarımda, sık sık, dünyanın en uç noktasında duruyormuşum duygusuna kapılırdım ve garip bir keder kaplardı içimi. Orada, ufka bakarken, ya da mutlu kentin içindeki gece yürüyüşlerinde bu duygu - genellikle belirsiz olmasına rağmen - gittikçe belirginleşmeye başladı. Tattığımız bu barışın eşi yoktu ve açlıktan kırılan kenar mahallelerindeki ya da tarif edilemiyecek kadar sefil **callejita**'lardaki mücadelelere, acıya ve yoksulluğa rağmen bu kent, sırf yaşadığı için mutlu olmanın da ötesinde bir coşkuyla doluydu. Yine de Pyrenee'lerden ancak birkaç mil ötedeydik: diğer tarafta, topların hakim olduğu başka bir evren vardı. Köylerde tek bir delikanlı kalmamıştı. Her trende, miğferlerinin altından yorgun bakışlarla etrafı süzen askerle karşılaşıyordunuz. Kuzeye gittikçe ülkenin çehresi - incinmiş, yoksul düşmüş, keder dolu - daha da değişiyordu. Paris'in ateşli ama durgun ha-

yali: geceleri kaybolan parlak ışıklar, kentin dış bölgelerindeki çöp yığılı karanlık sokaklar, meyhanelerin önünde bekleyen kadın siluetleri, sokaklarda, aralarında sayısız üniformanın görülebildiği, kuşkusuz ki Kanada'lıların, Avustralya'lıların, Sırpların, Belçika'lıların, Rus'ların, Yeni Zelanda'lıların, Hint'lilerin, Senegal'lilerin ellerinden ve yüzlerinden daha fazla homojen olan yoğun kalabalıklar... Savaşta bütün insanların kanı, siperlerde birbirine karışır. Aynı yaşama ve bir kadına sahip olma arzusu, önlerinde akla gelebilecek her türlü ölüm olan, her ırktan izinli askeri sokaklarda dolaştırıyor. Yaralılar ve sakatlar, bronz tenli, canlı ve sağlam, yarının yaralıları ve sakatları ile karşılaşıyorlar. Yarının cesetlerinden bazıları kısık kısık gülüyorlardı. Karanlıkta Paris, sert Şubat soğuğunda yoksul mahallelerdeki kadınların ezik suratları, insanı yavaş yavaş zehirleyen bir gaz gibi savaşın, teneffüs ettiğiniz havayla birlikte içine girdiği evlerin insanı hasta eden yakınlığı, koca bir terhis edilmiş ordunun yükünü çeken sokakların ateşli bitkinliği içime işlemişti. Daha da kuzeyde - biliyordum, Jurien, sadece biraz daha ötede - deniz rüzgârlarının serinlettiği, yaşama sevincinin her ışığı, her gölgeyi, ileridcki bir sıranın üstünde uyuyan, bütün adaleleri gevşemiş serserinin nefes alışını daha da hızlılaştırdığı o esrarlı gecelerde, Plaza de Cataluna'daki palmiyelerin altında bana anlattığın Le Mort Homme siperler - çürümüş insan eti ve pislik kokan siperler - var. Bir mermi seni çukurun içine yuvarladı, zavallı

nöbetçi. Kendi kanının aktığını (bunun damarlarındaki son kan olduğunu sanmıştın) gördün. («Umurumda bile değildi, anlıyor musun? Umurumda bile değildi» dedin. «Burada ya da başka bir yerde, şu ya da bu şekilde ölmek... benim için aynıydı. Aynı derecede aptalca... Ama o koku beni neredeyse boğacaktı.»)

Sonra harap olmuş köyler, yıkılmış kasabalar, yerle bir olmuş ormanlar - yeni fotoğrafların dumanlı anıları. Ve herşeyden daha yıkıcı, daha başdöndürücü - insanın içini kemiren, yıpratan - haritaların dili. Çocukluğumdan beri haritalar garip bir şekilde başımı döndürmüşlerdir. Onları dikkatle incelerdim. Oniki yaşımda, her ülkeyi, her okyanusu, her ormanı, her kenti öğrenme gibi umutsuz ve inatçı bir arzuyla onları ezberlemiştim. Umutsuz bir arzuydu bu, çünkü Seylan'a asla gidemiyeceğimi, bir kanonun içinde Orinoco'da ya da bir savaş gemisinin içinde Mekong'da dolaşamıyacağımı çok iyi biliyordum. Bu arzu donuk bir acı ile dolduruyordu içimi. Şimdi haritaların berrak sesleri dehşet verici bir dil konuşuyordu. Yser'de ve Vardar'da, Piave'de ve Euphrates'de top ateşleri; Londra'nın üstünde Zeplinler, Venedik semalarında Gotha'lar. Karpatlar'da ve Vosge'da kan. Verdün'ün savunması, o inanılmaz kitle mezarı, Romanya'nın ezilmesi, Falkland Adaları savaşı, Cameroon seferi. Her okyanus - çocuğun elinin gemi yollarını izlediği her okyanus - ıslak bir mezardı.

Öyleyse, geceleri kumsalda uyuyan bir cariye

gibi milyonlarca ışıkla süslenen, körfez boyunca uzanan bu kentte nasıl yaşamalı? Avrupa'nın çektiği o saçma işkencenin farkında olarak nasıl yaşamalı burda? Nedenini bilmiyorum, belki de Jurien'in yüzünden (artık o kendini düşünmüyordu) siperlerdeki nöbetçilerin, topraktaki deliklerine çakılmış - ölüler kadar az bir yer kaplayan - canlı kalan tek organları gözleriyle, ölümden başka kimseye ait olmayan o dar toprak şeridinde çamur ve dikenli tel (ve tabii, topraktan çıkmış etleri çürümüş eller) ufkunu seyreden sessiz askerlerin düşünceleriyle doluyum. Hep aynı sessizlikte, siperlerin iki yanında, aynı patlamanın oluşturduğu çukurun içinde birbirinden çok az farklı olan miğferlerin altında, tehlikedeki insan hayvanının aynı gri hücrelerini koruyorlar... Nöbetçiler, ölüm'ün izlediği kardeş nöbetçiler, birbirlerini gözlüyorlar, yaşantının sınırlarında gece gündüz nöbet tutuyorlardı. Ve ben, burada, plaza'nın palmiyelerinin altında, gözlerim Akdeniz güneşiyle kamaşmış bir halde, rahat sandallarımın içinde dolaşıp duruyordum. **Ben** Montjuich yollarına tırmanıyordum; geceleri hareketsiz, kocaman bir elmas kuyusu gibi ışıklarla süslü **calle** Fernando'nun kuyumcu dükkânlarının önünde **ben** duruyordum; **ben**, denizin üstündeki kayada açılmış Miramar yolunda yürüyordum; **ben**, korkmadan, yılmadan, yarın ölmiyeceğimden emin, o kent gibi yaşıyorum. Çiçeklerle, kuşlarla, kadınlarla ve ılık erkek sesleriyle aşırı derecede dolu olan bu sokaklara - bu **rambla**'lara - **ben** sahiptim. **Benim** kitaplarım var-

dı. Benim yoldaşlarım vardı. Nasıl oluyordu bu? Şu ya da bu şekilde iğrenç derecede haksız, inanılmayacak kadar saçma değil miydi?

Çoğunlukla gece olunca kent kendisini yaşamın zevklerine terkederdi - kahveleri dolar, bazı dar sokakları ışık nehirlerine döner, kadınlar ve erkekler, çift çift durmadan bu sokaklarda dolaşırlar, birbirlerine sıkı sıkı sarılı yürüyüşleri, gün ağırana dek yol kenarındaki havasız odalarda iç çekenlere küstah, enfes bir prelüd gibi gelirdi. Guruplar halinde rambla'larda inip çıkarken, kafalarımız dimdik, fikirlerin müziği ile dolu olurdu. İşte o zamanlar bir nöbetçi olmadığım, kendime rağmen, canıma bu kadar kıymet verdiğim, katledilen kitlelerin tariflenemiyecek acılarına katılmadığım düşüncesi içimi kemirirdi... bu kentin neşe dolu mutluluğuna karşı duyduğum tiksintinin keskinleştirdiği bir duyguydu bu.

Otuz kadarımız, sabahın yedisinden akşamın altı buçuğuna dek Gauberty Pia matbaasında havasızlıktan boğulurduk. Bol giysilerinin altında zayıf çocuklar, ağır çerçeveler taşıyarak atölyede gidip gelirler, ince kahverengi kolları etten yapılmış teller gibi görünürdü. Atölyenin arkasında kadınlar - ter içinde, dudakları nemli, geçtiğiniz zaman sizi okşar gibi görünen simsiyah bakışlarıyla - makinelerin gürültüsü arasında aynı hareketleri günde yedibin kez tekrarlardı. Makinelerin hareketi adelelerine işlemişti. Günün en sıcak zamanında, öğleden sonra üç sıralarında, bitkinlik her yanımı sardığında tertip

cetvelinin üstüne harfleri dizerim. Dörde doğru zihnimin mekanik meşguliyeti azalıyor ve hapishanedeki biri gibi beynim gizli kıvrımlarından doğan hayallerin hücumuna uğruyorum. Hiçbir nedeni olmadan atölyenin öbür ucuna gidip **canti**'den - su bir çeşmeden akarmışcasına ağzınıza doğru fışkırsın diye ellerinizle başınızın üstünde tuttuğunuz deri kap - su içiyorum. Kıvrımlı demir çatı amansız güneşten bizi çok az koruyor.

İşte günün bu saatlerinde, patron el Senor Gaubert, camla ayrılmış bürosunda bir konukla konuşurken, komşum Porfirio bir tahta sopa kadar sert parmağıyla omuzuma vururdu.

«Hé, Ruso!»

Uzun boylu, ince yapılı, mavi önlüğünün altında çırılçıplak olan Porfirio'nun geniş, esmer, su çiçeği izleriyle dolu, zeki bir maymununkini andıran bir yüzü vardı. Simsiyah ağzını, sapsarı, kırık dökük dişler çevreliyordu ama bir kulağından diğerine uzanan ekşi gülümseyişi dostçaydı. Aslında o gerçek bir yoldaş, hatta bir sendika üyesi bile değildi (Gaubert y Pia'daki otuz basıcı ile tipograf içinde sadece iki kişi sendika üyesiydik ama diğerleri de bizim kadar bağlıydı; bunu onlar kadar biz de biliyorduk). Boğa güreşleri onun tek merakıydı. Gözleri kömür gibi simsiyahtı.

«Hé, Russo! Que dices de la revolucion?» (İhtilal için ne diyorsun?)

Gazetelerden haberler birbiri ardına geliyor, büyük Petrograd günleri için şaşırtıcı ayrıntılar du-

yuyorduk. **Vanguardia** önüne serilip bir sarhoş gibi kendinden geçmiş, Astakhov adlı (Rusya'da hemen hemen hiç tanınmayan) bir gericinin çağrısı üzerine birinci bölüğün bir Petrograd sokağında ayaklanmış kitlelere nasıl saldırdığını anlatan bir yazıyı çılgın bir sesle bağıra bağıra okuyan Porfirio'yu hâlâ görür gibiyim... «Harika!» dedi Porfilio, duygudan kabalaşan bir sesle; ve eliyle, atölyeyi terkeden arkadaşlarını çağırdı. Omuzları geriye kaykılan, sert bir rüzgâr yemiş gibi yüzleri birdenbire sertleşen katlayıcılar Trini, Quima, Mercedès ve Ursula bize katıldı.

Onun sayesinde, kentin yoksul bölgelerinde ne denli aşırı umutların doğmakta olduğunu öğrendim. Öğle tatili sırasındaydı. Gölgesiz, terkedilmiş bir sokakta yürüyor, yaşamın nasıl bu denli çıplak, boş ve cansız olabildiğini dalgın dalgın düşünüyordum. Porfirio bana yetişti. Adımlarını atışından, yüzündeki hatların canlılığından bana söyliyecek olağanüstü bir şeyi olduğunu hemen anladım.

«Biliyor musun?» dedi, «Sabadell'deki grevciler kavgalarını kazandılar.»

Topuklarının üstünde döndü, birden durdu ve kaba ellerini omuzuma koyup bana baktı.

«Artık sıra bize geldi **Ruso!** Biz de kazanacağız mücadelemizi... Göreceksin **amigo mio** göreceksin!»

Başka birşey söylemedi; herhalde başka birşey bilmiyordu. O zamanlar karmaşık bir söylenti, fabrika ve atölyelerdeki belli belirsiz bir hazırlıktan

öte hiçbir şey yoktu. Porfirio kabaca cebinden bir ekmek parçası çıkardı ve ağzının kenarı ile koca bir lokma kopardı. Lokantada yemek yiyemiyecek kadar yoksuldu, yakınlardaki bir parkta, bir sıranın üstünde yirmi dakika kestirip dinlenmeden önce sokakta birkaç lokma tıkınırdı.

Kalbim merakla dolu, adımlarımı hızlandırıp yürümeye devam ettim. Omuzlarımdan ağır bir suç kalkmışcasına küçük bir Ventura lokantasına girdim (bir zamanlar presidio'da beş yıl yatmış eski bir anarşist olan şişman patronun keskin bakışları altında birkaçımızın yemek yediği bir yerdi burası): Benim de içimde büyük umutlar doğmuştu. Nöbetçiler! Nöbetçiler! Bu kentte görevimizi yapacağız, sizinkinden çok daha iyi olan görevimizi!

3 LEJEUNE

O zamandan sonra kente yeni bir gözle baktık. Görünüşte değişen hiçbir şey yoktu, ama işçilerin gücü, yaşlı bir organizmanın damarlarına verilen taze kan gibi kenti sardı. Sadece haberi olanlar, yüzlerdeki, hareketlerdeki,, seslerdeki ve kentin hızındaki heyecan duygusunu sezebilirdi. Sesler artık eskisi gibi değildi: Cafe Espanol'da oturan gurupların mırıltılarını ani haykırışlar izliyordu. Bu kocaman oda, ağır çerçeveli ve kuru otlar üzerinde esen rüzgâr gibi çatırdayan seslerin canlandırdığı teraslarla sonsuza dek uzanıyordu: küçük tiyatroların, gece kulüplerinin, dans salonlarının ve işçilerin doldurduğu barların olduğu bir sokağa açılıyordu. Kırmızımsı bir tozla örtülü bazı sokaklar kıvrılarak kaleye çıkıyordu; donuk gri renkli, hastalığın korkulu rutubeti içindeki diğerleri ise, yorgun kadınlarla arzulu erkeklerin yıllar boyu hiç durmadan çiftleştikleri karanlık koridorların bitimindeki çıplak sokak lambalarının ışığına gömülmüşlerdi.

Günün her saatinde kalabalık olan cafe'nin masaları bir bakıma ayrılmış sayılır. Anarşistler, terasın bir bölümü ile içerde, parlak aynaların altındaki masaların iki sırasını kaplarlar. Zaman öldürmeğe ça-

lışan işçiler ya da memurlar gibi davranan, domino oynamak, kelepçe takmak ya da sessizce bir bira maşrapasını tutmak için yaratılmış duygusuz, katı, tembel ve hilekar elleriyle tanınan meraklı bakışlı polis muhbirleri de pek uzakta olmayan yuvarlak bir masanın etrafında tanıdık bir grup oluştururlar. (Birkaç hattada bir oynadığımız eski bir oyunumuz var; bir akşam uzun uzun oturup, yoldaşlardan biri olan garsona onlara kaynar kahve ikram etmesini söyleriz. Üzeri dumanlı kahve fincanlarını önlerine konar konmaz, bir yudumda içkilerimizi bitirir ve dışarı çıkarız. Sadece El Chorro geride kalıp, parasını ödedikleri kahve ile «müşterileri» arasında bir seçim yapmak zorunda kalan o «orospu çocukları»nın perişan yüzlerine bakıp kahkahalarla güler.) «Egoanarşistler»in köşesi yabancılarla dolu. Eğer, insan ticareti yapılan gösterişli barların müdavimlerinden biri, kalın enseli, zarif bir beyefendi yanlışlıkla gurubumuzun içine girerse, polis muhbirlerinin garip ilgisi ve işçilerin sert kayıtsızlıkları onu hemen kaçırır. Dengesini ancak terasta, uzun kamışlarla portakal suyu içen Fransız kızlarını gördüğü zaman bulabilir. Bir şarkıcı salonu opera aryaları ve aşk şarkıları ile doldurur.Cazın gürültüleri arasında, muhbirlerin bizi duymaları konusunda fazla endişelenmeden aramızda rahatlıkla tartışırız.

Bir öğleden sonra beşimiz oradaydık. Yakışıklı, bir Roma'lınınki kadar düzgün hatlı, parlak bıyıklı, iri, yumuşak, pırıl pırıl, parlak renklere alışık, kahverengi gözlü bir sıvacı olan Eusebio; bir Konfede-

rasyon gazetesinin editörü olan, keskin, dört köşe hatlara sahip, sivri çeneli, mor dudaklarının arasında sigarası hiç eksik olmayan, meraklı bakışlı, ince, esmer, Arjantinli, maviye kaçan simsiyah saçlı, donuk bakışlarını gizleyen çökük gözlü, kalın, nar gibi kırmızı dudaklı, soluk ve zayıf bir işçi olan Eusebio'nun (ve de başka birinin) «karısı» Lolita Kravatını dikkatle bağlamış, yüzü utançtan kıpkırmızı olmuş (o da Lolita'ya tutkundu) dudaklarında bir tebessüm, sigarasını tüttüren Heinrick Zilz.

Eusebio beyaz mermer masanın üstünden parlak gözlerle bize doğru eğildi. Kalın, adeleli elini açtı.

«Yarın kaçımız ölecek!» dedi. «Kaçımız! Ama ne fark eder? Ne fark eder?»

Aynı sözleri birkaç kez tekrarladı. Parmaklarının eklemlerini kıkırdattı. Yarın'a olan inancı, hevesi, mutluluğu, gücü ifade edebilecek sözcükleri nasıl bulmalıydı?

Andres dudaklarını fazla kıpırdatmadan konuştu:

«Manresa'dakiler birkaç el bombası vermeye söz verdiler. Sans, Tarrasa ve Granollers hazır. Tarrasa'daki arkadaşlarımızın şimdiden yüzkırk browningleri var. Komite bir grup piyade eri ile görüşmeler yapıyor. Ama şu cumhuriyetçiler de ne korkakmış ha!»

«Demek kelleni vermek için bu kadar heveslisin ha?» diye lafa karıştı Zilz bir sigara daha yakarak.

«Ne- Ne-» diye bağırdı Eusebio. «Ne dedin?»

Ne dediğini duymuştu ama bu korkunç fikri al-

gılaması birkaç saniye sürdü.

«Beni saymayın dedim,» diye devam etti Zilz. «Benim derim herhangi bir cumhuriyetten, hatta bir işçi cumhuriyetinden bile daha değerli.»

Derin bir sessizlik üstümüze çöktü. Sonra Lolita ayağa kalktı. Kanıyan bir nar olan dudakları inceldi; gözleri, pürüzsüz, fildişi alnının altında iki gölgeydi sanki.

«Gidelim.»

Birkaç metre ötede, muhbirlerin masasında sandalyelerin oynadığını duydum.

«Güle güle öyleyse,» dedi Zilz. «Ben kalıyorum.»

Dışarı çıktık. Lolita, önümüzde, kalabalığın arasında sessizce, inatçı, isyankar alnı ile başı dimdik, hızla yürüyordu. Andres hepimizin aklından geçeni dile getirdi.

«Ego—anarşist zehri. Anlıyacağınız bu tür insanlar, paradan başka hiçbir şey için başlarını tehlikeye sokmazlar.»

●

Lejeune'ün giysileri İngiliz kumaşından yapılmıştı; ipek gömlek ve iç çamaşırı, mevsimine göre gri ya da siyah keçe Mitchell şapkalarını giyerdi. İyi bir iş adamı havası, iyi lokantaların devamlı müşterisi... Omuzları ve beli geniş, şakakları ve gür bıyıkları ağarmaya başlamış; bitkin görünen renksiz gri gözleri asla zayıf değil, her zaman tetik. Dikkatli bakışları renksiz ve ateşsiz, gurıptaki her yüzü, etrafını çevreliyen kalabalıktaki her şekli gizlice süzdü. Le-

jeune, genellikle kahvelerde aynaların sinsi olanaklarından yararlanıp, diğerlerine sadece traşlı ensesini gösterebileceği bir biçimde otururdu. Arka kapıları olan kahveler, buralarda da insanın bir gazetenin ya da duvardaki bir çıkıntının ardında kolayca gözden kaybolabileceği karanlık köşeleri tercih ederdi. O önemsiz adını sadece birkaçımız bilirdik; geçmişini ise hiç kimse. Bazıları onbeş yıl önce Paris'te ve Londra'da onu «Levieux» diye çağırdıklarını anımsıyorlar. Sonra ortadan kayboldu. Efsanevi Jacob of Amiens'e mi dahildi? Bir sahtekar mı? Sekiz yıl yatmış bir mahkum mu? Söylentiler böyleydi: kendisi hiçbir şey söylemezdi. Sigorta komisyoncusu, büyük bir sirkin sahibi, «Paris malları» nın toptan satıcısı, çok iyi bir yaşam sürerdi. Bekar apartmanını ziyaret eden ender konuklar, Kızıl Haç'a yaptığı hayırsever görevlerden dolayı kraliçenin verdiği takdirnameye şaşkınlıkla bakarlardı («Bu bir ödül! Saygıdeğer konuklarımı gerçekten etkiliyor. Bana üçyüz pesetaya mal oldu: ve ben bir piyango yapıp beşyüz kişi içinde birinci oldum. Eğer Fas'taki yaralılar soyuluyorsa, suçlanması gerekenler bu senorlar!») Bir keresinde bir kahvede ona rastladığımızda yanında yaşı belli olmayan, esmer, zayıf, kederli bir uşak gibi giyinmiş bir Endülüs'lü vardı. «Sekreterim,» dedi Lejeune. (Sessizlik.) «Okuma ya da yazma bilmiyor, ama Atlara bakışı enfes» Kaba olmadan neşeli olmasını bilen, kitap okumaktan hoşlanan biriydi.

Liceo'yu birlikte terkettik. Rus balerinlerinin büyüsü, bu kentin sihrine tamamen uyuyordu. Ken-

tin ateşli, parlak merkezine ve limanın koyu mavisine bakan mavi bir **paseo**'da (bulvarda) bir yerde, deniz ile gök arasına asılmış fenerin dar ışığı düzgün aralıklarla ufku tarıyordu — gerçek kimliklerimizi bilmeyen ve konuştuklarımızın tek bir sözcüğünü bile anlamıyan cazip, parfümlü iki genç hanımdan ayrıldık. Piyano çalmak için yaratılmış ufak, narin elli, saf, çocuksu konuşmalara uygun ufak ruhlu, villa,ların lüksüne uygun (bazen şehvetli, ufak vücutlu burjuva çin bebekleri: sarışın Mercedes, kumral Conception. Bizimkilerden çoğunun yoksullukla hapsedilmeleri gibi para ile hapsedilmiş, başka bir insan türünün bu zarif yaratıklarını revü artistleri gibi bizi eğlendiriyorlar. Bir dansı andıran hareketlerini, konuşmalarını, hattâ haleti ruhiyelerini bile önceden biliyorduk... Ellerini, bazen de bellerini tutmamıza izin veriyorlardı. Bu enfes mankenler, insan hayvanın ilk gençlik yıllarının yumuşaklığına, beyaz ipek içinde muhafaza edilen dik göğüslere sahiptiler. Yalnız kaldığımızda gerçek kişiliğimize döndük; gerçek düşüncelerimiz tekrar bizi buldu.

Lejeune bir sokağın köşesinde durdu. Parlak otomobiller asfaltın üstünde kayıyor, arkalarında —gözlerimizde— fosforlu bir iz bırakıyorlardı.

«Ben bankaları soyacağım,» dedi. «Birkaç günlük bir düzensizlik olacağı muhakkak, anlıyorsun değil mi? Onun için bankaları soyacağm. Benim ihtilâlim çabuk bitecek. **Onlarınkine** inanmıyorum. Monarşiler, cumhuriyetler, sendikalar... Umurunda değil, anlıyor musun? Bir avuç sofu, namuslu, frengili

homo sapiens için kendimi öldürteyim mi? O kadar budala değilim. İnsan sadece birkez yaşıyor. Cizvitlerle generalleri öldürürseniz üzülmeyeceğim. Ama seyretmek için bile yolumu terketmiyeceğim. Anlıyacağın o küçük, beyinsiz Mercedes'i tekrar eve götürmeyi tercih ederim. Eğer yenilirseniz, ateş saflarından kaçan birkaç kişi dağların ya da okyanusun ötesine geçmek için yeterli malzemeyi herzaman evimde bulabilirler. Seni listenin başına yazarım. Tabii, bu daha sonra senin bana korkak demeni önlemez. Ama merak etme. Daha fazlasını isteme yeter. **Nada mas!** İşte böyle dostum.»

Gece ilerliyordu; yine de en küçük bir yorgunluk hissetmiyorduk. Konuşmasına devam etti.

«Anlıyacağın, kendinden başka hiçbir şey gerçek değil. Benim için ben. Yapayalnızım, tıpkı senin gibi. Gözlerini kapa yıldızlar kayboluyor. Uğrunda kendini öldürmek isteyecek kadar bir kadını sevebilirsin, ama dişi ağrıdığı zaman sen hiçbir şey hissetmiyeceksin. Yalnızsın. Yalnız! Hepimiz yalnızız. Düşündüğün zaman insana korkunç geliyor! Ve yaşantı sürüyor dostum, yaşantı sürüyor... Yaşlanıyorum. Tansiyon yüksek. Daha kaç yıl yaşıyacağımı umabilirim? On yıl? Onbeş? O kadar bile değil. Görüyorsun ya, Concepcion'u ya da Mercedes'i ya da şu yirmi yaşındaki boksörü neredeyse kıskanabilirim.

(Yolun karşı tarafından kahverengiler içinde bir asker geçti.)

«Ölüm hiçbir şey; tanımlanması imkansız olan yaşantı. Burada olmak, bu serinliği teneffüs etmek,

hareket ettiğini, arzuladığını, düşündüğünü hissetmek ve etrafını çeviren dünyayı keşfetmek ne kadar olağanüstü. Son onbeş yıldır bu küçük oyuncaktan (geniş avucunu açıp mavi-siyah çelikten yapılmış üçgen bir cismi gösterdi) ayrılmadım. Yedi kurşun her zaman hazır. Sonuncusu benim için. Bu güvence ile kimse benden daha özgür olamaz. Bu karara bir kere kesinlikle vardıktan sonra güçleniyorsun. Akıllanıyorsun da. Yaşamayı seviyorum dostum. Ve sadece kendi yaşamıma sahibim. Sadece onu korumak için tehlikeyi göze alırım. Sadece kendim için mücadele ederim.

«Üç tür servetim var: kadınlar, hayvanlar ve bitkiler. Benim mutluluğum, bitkilerin soğuğa dayanıklı, çiçeklerin ise bol olduğu bir bahçede yürümekten ibaret. Ben, bağıran, kanıyan, şarkı söyliyen bitkilere bayılırım. Bir de palmiyelere. Hiç bir palmiye yaprağının ne olduğunu düşündün mü? Güçlü, sert ve dayanıklı, içi öz dolu, yıldızlar kadar sakindir. İşte yaşantı odur. Benim mutluluğum bir atı okşamaktır. Elini burnunun üstüne koyarsın, yavaşça göğsünü okşarsın, sana dostça bakar. Ondan daha iyi bir dost asla bulamazsın. (Hayvanların vücutlarının nasıl elektriklendiğine hiç dikkat ettin mi?) Benim mutluluğum kadınlardır, tüm kadınlar: hangisinin bana daha çok zevk verdiğini bilmiyorum, baktıklarımın mı, yoksa sahip olduklarımın mı... Bütün bunları ne için tehlikeye atmamı istiyorsun? Git de savaş: Ben bankaları soyup Brezilya'ya kaçacağım.»

4 SİLAHLANMA

Ona verecek hiçbir cevabım yoktu. İnanç, güven, anlamsızlık — bunların cevaba ihtiyacı yoktur. «Paris'in tüm eski zehirleri kanında akıyor dostum. İyi geceler...» Bazen, açık gri bir gök altında, Seine'nin durgun, yeşil sularının yüzeyi garip, zengin renklere bürünür: onu zehirleyen inci grisi, mor, gökkuşağı gibi rengarenk, opal lekeler. Herşeyden çok, — onların güçlülerin en güçlüsünü öldürdüğünü gördüğümden beri — bazı ölçülmez zehirlerin, burjuva hırslarını doğal yaşam sevgisi ile zeka ve enerjiyi isyan ve sefaletle birleştiren sentetik ürünlerin farkına vardım... «Ticari eşyalarınızı» pantolonunuzun sol cebine tıkıştırmış, sağ eliniz dikkatsizce Browning'inizin üstünde duran siz mutlu sahtekarlar... Kuşkusuz ki sen asla **Comite Obrero** (İşçi Komitesi) için çarpışmak istemezsin. Ama bir köşeye sıkıştırıldın, tek çare hapishane idi ve polisler tarafından vuruldun, yiğitçe öldün. Bu son, senin için, kaçınılmazdı... sefil mücadelelerden sonra... keskin bakışları sahte paradaki altını kazıyan atölye sahibinin gözlerinin önündeki tanımlanamıyan ıstırap... kentin dış mahallelerindeki itiraf edilemiyen cinayetler... karşılıklı olarak birbirinize yaptırdığınız haç-

lar... «ne efendi ne de köle» olmakla, «bilinçli bencilliğin» açık, soğuk ışığındaki mantığa göre yaşamakla gurur duyan özgür insanlar, yabancılar... Macera için yaratılmış asi çeteler, sizi gri arabalar giyotine götürdü... pantolonunuzun astarına dikilmiş beş bin frank, üç şarjör dolusu cephane (iyice sivriltilmiş yirmibir kurşun), ve: «Biz artık enayi değiliz», — Artık hiçbir şeye inanmıyoruz.» —«Kendimiz için yeni bir yaşantı kuracağız.» Ama yine hiçbir şeye inanmıyan çocuklardan biri sırtınızdan kanlı para kazanmayı daha uygun gördü ve sizi şişko polislere sattı... peşin para ile.

Hayır, El Chorro'nun, Eusebio'nun ve her saat daha da kalabalıklaşan bu kentte gidip gelen, gizli görevler yapan diğer birkaç bin yoldaşın anlattığı farklı gerçeklere inanmayı tercih ederim.

Bir akşam geç vakit, kızaran göğün altında, «Hadi gel,» gel dedi Meksikalı bana. «İyi güleceksin.»

İri, dört köşe çeneli yüzünün adeleleri anlaşılmaz bir gülümseme ile gerilmişti. Kızıl toz bulutu içinde Gracia meydanını geçtik: beyaz ya da kırmızı evler, kapıları içerideki soğuk, mavi gölgelere doğru yarı açık. Görünürde tek bir gölge yok. Boğucu, terkedilmiş bir pazar yerinin ortasında tekdüze—bir kadın sesine karışan bir çeşmenin mırıltısı: «A-a-a-i-o,,,» Genç bir çingene üçgen bir gölgelik altına çömelmiş çocuğunu sallıyarak uyutmaya çalışıyordu. Sıcaktan titreşen kırmızı toprak, yeşil sinekleri, yere çökmüş kadının etrafında çıkardıkları donuk vızıltı, diri göğüslerin bakır renkli derisi ve iri, ateş-

li dalgaların görünmeden ortaya çıktıkları ağır gök.

Acıyan gölge bize konuşma gücümüzü geri verdi. Bir tepeye tırmanıyorduk.

«Enfes olan ne biliyor musun?» dedi El Chorro,» Sierra'da sabahleyin erkenden kuşlarla birlikte uyanmak. Dağlar mordur, gece ormanın gerisine kaçmıştır. Kuşların şarkılarını tanırsın. Su içmeye giden hayvanların hareketlerini duyarsın. Çiğ damlaları yaprakların üstünde elmas gibi pırıldarlar. Güneş ortaya çıkar ve etrafı kasıp kavurmadan ısıtır...»

«Kenti alacak mıyız, El Chorro?»

«No se! cono!» («Hiç bir fikrim yok!» ardından da bir küfür.) «Bir adama, gerçek bir adama ihtiyacımız var. Bir adam olmadan beş bin insan, on bin insan, hepsi kaybolur. İzleyecekleri ve itaat edecekleri bir adam; sevebilecekleri biri. Bir önder; o zaman «Evet! diye cevap verirdim.»

Gelmiştik.

«Çok güleceksin!» diye bağırdı El Chorro tekrar. Beni, tepenin yamacındaki bir kayanın kenarına yapılmış eski bir kulübeye doğru götürdü. Görebildiğimiz tek şey biraz aşağıdaki sebze bahçesiydi. Arkadaşım neşeyle baldırına vurdu ve iterek açtığı sallanan kapıdan içeri girdik. İkinci bir kapının önünde oturan genç bir kadın bizi karşılamak için ayağa kalktı. Çatıdaki bir delikten geniş bir kavuniçi güneş ışığı hüzmesi kemikli kahverengi omuzlarına düşüyordu. Gülümsedi. O kırmızı altın hüzmesinin, o gülümsemenin, o gölgenin ve başka bir sallanan kapının içinden geçtik.

Başlangıçta, garip bir makinanın önüne çömelmiş şekilleri zar zor seçebildim. Fabrika kızları. Sonra, dirseklerini yere dayayıp uzanmış, ağzında sigarasıyla Julien'i tanıdım. «**Salut! - Salut! - Salut!**» Koca bir gülümseme, gölgelerin içindeki El Chorro'nun yüzüne sessizce yayıldı. Yakın bir fabrikada (bir rastlantı sonucu ordu barakalarının hemen bitişiğinde) çalışan genç işçi kadınları ve Julien'in tanıdık mekanizmasını kontrol ettiği garip makineyi işaret etti.

«**Madre de Dios!** Şu kurnaz orospular bir makineli tüfek çalmışlar!»

«İşte sana söylediğim buydu,» diye ekledi alçak bir sesle. «Şimdi sadece bir adama ihtiyacımız var.»

●

Dar bir arka sokakta, görünümü diğerlerinden farklı olmayan bir dükkânın, Café Valenciano'nun önünde bir taksi duruyor. Yolculuk giysileri içinde, ellerinde ağır bavullarla iki adam taksiden iniyor. Fazla uzakta olmayan bir yerde şapkalı biri sigara içiyor. Şoför yavaş yavaş uzaklaşıyor.

Birkaç dakika sonra küçük cafe'nin kapısı açılıyor ve sırtlarında tulumları, başlarında şapkaları, ayaklarında sandalları, dört adam içeri giriyor.

«Nasılsın, Vincent?» diyor içlerinden biri, bara dayanmış olan cafe'nin sahibine.

«İyidir, girin.»

Birer birer arka odaya geçiyorlar. Andrés, elinde defter, onları karşılıyor.

«San Luis fabrikası,» diyor biri. «Yirmiyedi. Sonra **Canadiense**, onsekiz.»

«Çok iyi.»

San Luis fabrikasından olan adam cafe'ye doğru dönüyor ve bağırıyor:

«Gregorio!»

Gregorio içeri giriyor. Odanın bir köşesinde, müslin perdeli bir pencerenin altında, uzun boylu, sağlam yapılı, azimkâr yüzü simsiyah kaşlar ve donuk bakan gözlerle kaplı José Miro, bir masanın üstünde duran ve koyu renkli metalin mavi-siyah yansımaları ile dolu olan bavulu aceleyle açıyor. José'nin sarı eli o siyah çelik yığının içine dalıyor ve bir Browning çekip alıyor. Üç şarjör sayıyor.

«Al.»

Gregorio tabanca ile üç şarjörü masanın kenarından alıyor. Göğsü duyguyla kabarıyor. Ne söyliyeceğini bilemiyor. «**Gracias,**» diye mırıldıyor sonunda. Andrés, José ve San Luis fabrikasından olan adam ona dikkatle bakıyorlar. Ama bir sonraki adam hemen içeri çağrılıyor.

«Benavente!...»

Zaman zaman José Miro genç bir adama doğru gidiyor, gözlerinin içine bakıyor ve, «Her kurşun konfederasyonundur...» diyor.

Canadiense'den bir adam eksik. Andrés ile Miro birbirlerine bakıyorlar. Birdenbire telaşlanan gurubun lideri hafızasını yokluyor.

«Onsekiz demiştin.»

«**Si, si,** onsekiz.»

Biri gelmemişti. Biri yolda kaybolmuştu. Bununla beraber sokak halâ güvenliydi. **Patron** bu konuda yemin etmişti. Ama silâhlardan biri boş bavulun dibinde duruyor, mavimsi pırıltısı üç yüzdeki endişeyi yansıtıyordu. Henüz söylenmemiş olmasına rağmen ihanetin ruhu havayı kaplamıştı...

«Tanrım!» diye bağırıyor **Canadiense**'den gelen delege. «Quiroja gelmedi. Karısı çocuk doğuruyor.»

«Öyleyse bunu ona ver,» diyor Miro. «Vaftiz için.»

Boş bavulun kapağı kapatılıyor. Ruh kayboluyor. **Patron** koyu kırmızı şarapla dolu birkaç cam **porros** getiriyor...

Yoksul mahallelerde işçiler ışıl ışıl kentten akarak geçiyorlar. Yeni bir güç duygusu ile adımları hafiflemiş, omuzları geriye atılmış. Elleri, silâhların siyah çeliğini okşamaktan hiç yorulmuyor. Ve o çelikten gurur ve güç dalgaları adeleli kollarına, omur iliklerinden, irade dediğimiz yaşantının temel kuvvetinin arındığı beynin belirli bölgelerine doğru akıyor. Silahlı bir adam (özellikle, gizli ve tehlikeli bir biçimde silâh taşımanın trajik sonuçlar doğurduğu modern bir kentte uzun bir süre silâhsız kalmışsa) taşıdığı tehlike ile girdiği tehlikenin bilinciyle doludur. Temel haklarını ona geri veren tabanca, onu yazılı yasaların (diğerlerinin yasalarının) dışına iter. Her zaman üstlerinden dökülen eski elbise ve tulumları ile burjuva giysileri arasındaki farklılıktan do-

layı kendilerini ezik hisseden bu işçiler, ana caddelerin hareketli kalabalığında, asla girmedikleri pahalı lokantaların, açık pencerelerinden dışarı müzik sesi gelen lüks cafe'lerin, arzularını bile çekmiyecek kadar onların ötesinde olan malların: deri, ipek, altın ve incilerin sunulduğu vitrinlerin önünden geçerler. Buralarda işçiler, değerli kumaşlarla örtülü, ciltleri sağlık ve lüksle renklenmiş diğer ırkın kadınlarıyla karşılaşırlar. Rahat yüzlü, geniş keçe şapkalarının altında gururlu bakışlı, iyi besli adamlarla buralarda karşılaşırlar. İşçiler Browninglerini okşar ve kafalarında tecavüzlerin en cüretlisi, sakin bir sürüye görünmeden yaklaşan sinsi bir kurt gibi yürürler.

Kendilerini evlerinde hissettikleri arka sokaklara bir vardılar mı coşkuları onları konuşup tartışan bir gurup halinde biraraya getiriverir. Arasıra, düzgün metalin mertlik dolu ağırlığını hissederken ya da sinirle nişanı almaya çalışırken silahları güçlü avuçlarında pırıldar. Onları doldurup boşaltmak bir tür oyun olur: işte makinacılar sendikasından Juan Bregat böyle ölmüştü.

Bu insanların yaşamlarının değeri üstüne fazla düşünecek nedenleri yoktur. Bu barakalardan (yemek yağı ve böcek içinde), fabrikalardan (vücutlarının ve beyinlerinin her gün ağır ağır tükendiği), boğucu mahallelerden, pis, paçavralar içinde, bitli çocuklardan asla kurtulamıyacaklar. Novia'ların (nişanlılarının) gençlik ve güzellikleri, açlığın, hastahanenin, bulaşığın, tekrar tekrar ısıtılan yemeklerin,

beyaza boyalı duvarların eziciliğinin etkisinden asla kurtulamıyacak. Asla, asla, asla. Ancak zorla kaderlerinin kapalı çemberini kırabilirler. Yol boyunca düşenlerin talihleri yoktur (zaten önemli birşey yitirmezler). Diğerleri, galipler, geleceğin yollarını açacaklar. Ne tür bir gelecek? Reclus, Kropotkin, Malatesta, Anselmo Lorenzo daha düşünceli şeyler söylüyorlar. Ama bu kadar düşünmeye ne gerek var? Herhangi bir gelecek şimdiki durumdan daha iyidir.

5 MÜTTEFİKLER

Birbiriyle uyuşmıyan üç renk içinde sessiz bir arka sokak: evlerin beyaz cepheleri, kırmızı kilden kaldırımlar, mavi gölgeleri aksettiren yüksek taş duvar. Duvar (ölü yaprak renginde) belirli aralıklardaki demir çubuklu dar pencerelerle parçalanıyor. O demirlerin ardında çiçekler, asker barakalarının soğuk gölgeleri altında hapsedilmiş yatıyorlar. Etli çeneli, sakin parlak dudaklı kadınların beyaz yüzleri arasıra görülebilir bunların ardında. Yaşantının durgun bir havuzdaymışcasına geçip gidişini siyah, kadife gözleriyle sakin sakin seyrederler. Üstündeki taşlara birkaç armanın kazılmış olduğu alçak bir kapının yanında, elleri kısa tüfeğinin dipçiğinde, canlı bir heykel gibi etrafı gözliyen bir asker durur. Siyah, üç köşeli bir şapka, yine siyah bir pelerin, göğsünde çapraz duran sarı çizgiler: o da, hareketsiz, durgun bakışlarıyla ölü sokağı izliyor. Bazen, gözlerimizi ona diktiğimizde, inatçı bir kara nefret gözlerini bürüyor... bir an için parıldıyan küçük bir beyaz kıvılcım, sonra tekrar karanlık sulara dalıyor. Kaba, dört köşe bir sakal hatlarını sertleştiriyor. Eski usulle askere alınan, iyi bakılan, iyi beslenen bu **guardia civil**'ler belki de kentte krala bağlı tek as-

kerler. Yollarda, hapisanelere giden mahkûm kervanlarına eşlik ederler. Son bir nefes, dehşet içinde bir insan parçasından öte hiçbir şey olmayan bir adamın boynundaki garot'u cellat biraz daha sıkarken idamın infaz edildiği yerin etrafını çevirirler. Askeri törenler esnasında - o sarı ve siyah gövdelerinden oluşan siperler olmasaydı - bir bomba ile görevi oldukça kısa sürecek olan Sayın Vali'nin etrafını çevirirler.

Daracık karşı kaldırımda yürüyen iki adam birden dönüp nöbetçiye bakıyorlar. Biri zayıf, sert, donuk bakışlı; diğeri kaba, eski püskü gri bir tulum giymiş, kasketi, bazı liman işçilerinin giydikleri gibi hafifçe yana kaykılmış ,ve geriye doğru itilmiş. Nöbetçi de onlara bakıyor. Sinirli bir dürtü bacaklarını ve kollarını elektriklendiriyor; acele bir hareket yapmaya hazır elleri tüfeğin üstünde titriyor. Karşıdaki iki adam, oldukça sakin görünerek birbirlerine bakıyorlar. Her birinin sağ eli cebinde. Durum apaçık. Uyuşuk sarmaşıkların ardında bir kadın, dirseklerini pervaza dayamış, dışarı bakıyor. Ama birden dudakları bembeyaz oluyor, göz bebekleri korkunç bir sezgiyle büyüyor.

«Seni tanıdı,» diyor zayıf adam arkadaşına. «Şimdi alarma basacak. Zil tam arkasında. Hiç kıpırdama. Ben şimdi onun işini görürüm.»

Diğeri, oturmamış bir maskeninkini andıran sahte bir gülümseme ile hemen cevap veriyor:

«Aptalca birşey yapma, José! Deli misin sen?»

Sesinin tekdüze tonu kararlı. Maske yerini bu-

luyor. Sahte gülümseme şimdi gerçek. Gri giysiler içindeki adam sağ eliyle pantalonunun cebinden (nöbetçinin eli dipçiğe daha sıkı sarılıyor ve bir çift büyülenmiş göz adamın hareketlerini dehşetli bir ilgiyle izliyor) gümüş kaplı bir tabaka çıkartıyor ve açıyor.

«Ateşin var mı José?»

José de sağ elini cebinden çıkartıyor. Rahatlıyarak birbirlerine bakıyorlar. Küçük beyaz bir kıvılcım hâlâ gözlerinde parıldıyor. Nöbetçinin dipçiğin üstündeki elleri gevşiyor, şişman kadın parmaklıkların ardında derin derin iç geçiriyor. Ne oldu? Hiçbir şey. Gerçekten hiçbir şey. Ama ne kadar sıcak! Tanrım, çok sıcak!

●

Bazen çiçeklerin kokusu yakındaki denizin tuzlu kokusuyla karışıyor. İki adam caddedeki gürültülü kalabalığa dalıyorlar. Cepheleri beyaz, pembe, mavi, yeşil, çeşitli renkli, bazıları törende bütün mücevherlerini takmış kadınlar gibi kabartmalarla süslü, gösterişli burjuva evleri ile çevrilmiş bir sokağa giriyorlar. 12 numaranın zilini çalıyorlar. Beyaz önlüklü, beyaz şapkalı, belirsiz, merakla karışık bir köylü gülümsemesiyle küçük hizmetçi onları serin bir antreye alıyor. Nasıl göründüklerini tahmin edebiliyorlar: biri su şebekesini kontrol eden bir memur ya da işçi, diğeri şüpheli bir aracı. İçlerinden uzun olanı omuzlarını silkerek utangaçlığını üstün-

den atıyor: bir liman işçisi olarak çalıştığı günlerden kalma eski bir alışkanlık bu, sürekli omuzlarında hissettiği görünmez yükü silkip atmak. Hanımefendinin hizmetçisi bilgiç bir tavırla bakıyor. İri suratı için oldukça küçük olan birbirinden ayrık, iri, patlak gözleriyle (muzur bir balığın gözleri gibi gelirdi bana) bu bakış onu olduğundan daha da çirkin yapıyor.

«Sevgili çocuğum, efendin bizi dörtte bekliyor.»

Kız kızarıyor, dudakları geriliyor. «Girin senor.»

Kendilerini, deri koltuklarla, üstünde birkaç derginin durduğu mermer bir masayla döşenmiş küçük gri bir odada buluyorlar. Abonoz bir çerçeve içinde El Greco'nun zayıf bir adam portresi bir pencerede duruyormuşcasına ruhsuz bir hüzünle onlara bakıyor.

«Ateş etmemekle iyi ettim,» diye mırıldandı José. Hafif çıkmış olmasına rağmen kendi sesi onu şaşırtmıştı.

Sonra, ağır bir altın kaplama çerçeve içinde, diğerinin garip bir biçimde karşısına asılmış başka bir portreyi farkettiler. Kocaman bükük bıyıklar, iri mavi gözler, çerçevesiz gözlükler ve kırlaşmaya başlamış kabarık saçlar: Cumhuriyetçi Partinin başkanı hiçbir şey görmüyormuş izlenimini veriyor.

«Orospu çocuğu,» diye fısıldıyor José dişlerinin arasından.

Tam o sırada, sanki sihirli söz söylenmişcesine, iki portrenin arasındaki bir kapı açılıyor ve Ekselansları, Bay Milletvekili Domenico y Massés içeri

giriyor. İki kolu da öne doğru uzanmış; gözlerinde, duygulu ağzında, iyi bir terziden çıkmış redingot'unda ve hattâ parlak deri ayakkabılarında mutluluk okunuyor. Varlıklarından öylesine hoşlanmış görünüyor ki, iki konuk neredeyse onun yakın dostu olduklarını sanacaklar. Güllerle süslü bahçenin yeşil ışığındaki çalışma odasında, kolları yukarı kalkık, pembe mermerden yapılmış bir Afrodit heykeli yazı masasında duruyor. Masanın üstünde de Van Dyck'in küçük İngiliz prenslerini andıran bir çocuk resmi var. Kırmızı deri koltuğun derinliklerinden, saçları dökük, yeni traş olmuş, oldukça tıknaz, beyaz kaşlı bir adam yarı kalkıyor ve konuklara saygıyla eğiliyor. Beyaz puanlı yeleğinden iki sıra altın zincir sarkıyor. José Miro, sevimli görünmek istercesine sırıtıyor ama ancak kendisini genç bir kurta benzeten bir sıra diş gösteriyor.

«Yarının hükümeti burada,» diyor Senor Domenico ellerini uzatarak. «Ya da büyük bir kısmı.»

Arasıra açık açık, arasıra dolambaçlı yollardan bir saat konuşuyorlar. Sadece purolarını yakmak için susuyorlar. (Senor Domenico, bir duvar kilimi-nin arkasındaki küçük bir gizli kasayı açıp, gülümsiyerek çok değerli Havana'larını çıkartarak onları şaşırtıyor.) Bir harita Afrodit'in ayaklarına serilmiş: eski istifçi baş parmağıyla kentin etrafında geniş bir yarım daire çiziyor. Köşesinde dört rakamlı bir sayı bulunan ağır bir zarf gri ceketli konuğun cebinde kayboluyor, tarihler kararlaştırılıyor.

Senor Domenico, konuklarını kapıya kadar biz-

zat geçiriyor. Diğer adam koltuğundan kalkmıyor bile. Ellialtı yaşındaki Don Ramon Valls gururla şöyle diyebilirdi: «Yirmiüç yaşında ikiyüz bin peseta ile işe başladım. Bu gün birkaç milyon ederim. Tamam! Altmışıma geldiğimde sermayemi iki katına çıkarmış olacağım.» Tortosa'dan petrol, Galicia'dan kereste, Asturias'dan maden, Madrid'den kitap ihraç eder. Kişiliği, bir Amerika'lının bazı özellikleri ile yapabildiği sürece iş ile eğlencenin birleşmesine hiçbir şekilde karşı çıkmayan, akşam ilerledikçe ve kuşkulu hikâyeler anlatılmaya başlanınca, takdir edilecek sahte bir içtenlikle düşmanına en kötü ve en etkili darbeleri masumca indiren eski bir gemi sahibinin iyi niyetli basitliğinden oluşmuştu. Bazı genç işadamlarının (kendinden daha akıllı olduklarını sanma mutluluğunu tattırırken aldattığı işadamları) onu çağırdıkları gibi bu «ihtiyar domuz» görünüşte oldukça mantıklı olan kârının yüzde otuzunu çalışma ve oturma odalarına konan halılardan elde ediyordu. En büyük hüneri insanları tanıyabilme yeteneği ile müstakbel müşterinin huyuna, piyasadaki muhtemel dalgalanmalardan daha çok önem vererek büyük bir bakır işi yapmasındaydı.

Şimdi, yalnız kalınca, kaşlarını kaldırıyor (çok şaşırdığının bir belirtisiydi bu); gözleri, iri, melankolik bir köpeğin gözleri. Daha önce tanıdığı insanlara benzemiyen kişilerle uğraşmak kendi kendine kızdırıyor onu. «Küçük sokak çapkınları,» diye düşünüyor. Diğer taraftan, o öz güven, o açık kafalılık, daha büyük - aslında milyonlardaki paydan çok

daha büyük - birşeyin sezgisi... Milletvekili döndüğünde, ihracatçı homurdanıyor:

«Korkunç müttefikler. Düşmanlarımızla daha iyi anlaşamıyacağımızdan emin misin?»

«Don Ramon, ihtilâlleri yapanlar bu tür insanlardır. Süprüntüler işi başlatır, parlamentolar bitirir.»

«... süprüntülerin işini bitirerek,» dedi Don Ramon kuşkulu işlerde kullandığı tonsuz bir sesle.

●

İki konuk süslü evlerle çevrili sokaktan çıkıyorlar.

«Bizimle gelecekler mi?» diye soruyor José aniden.

«Bize ihtiyaçları var.»

«Eğer bizimle gelirlerse Dario, onlar için çok kötü olacak.»

«Böyle şeyler söyleme oğlum. Ne denli uzakta olurlarsa olsun, bu tilkilerin kalın duvarların ardından duyacakları şeyler vardır. Kulakları bu biçimde yapılmıştır.»

«Ve eğer bizimle birlikte olmazlarsa,» diye devam ediyor José, «onlar için daha da kötü olacak.»

«Bizim için de. (Dario bir ıslık çalıyor) Eh, Chico, sanırım bu kez gerçekten izleniyoruz...»

İzleniyorlar. Panama şapkası giymiş, ellerinde bastonlarıyla iki adam yirmi adım arkalarında telaşla yürüyor.

Dario kendini huzursuz hissediyor. Böyle zamanlarda sokaklar ne kadar da dar görünüyor! Komite'nin parası cebinde gittikçe ağırlaşıyor. Neyse ki bir araba geçiyor. İçeri atlıyor. Kaldırımın kenar taşının üstünde José Miro sert bir hareketle topuklarının üstünde geriye dönüyor.

●

Düzgün kıyafetli adamlar, şimdi biraz huzursuzlanarak ona yaklaşıyorlar. Adımlarını yavaşlatıyorlar. Miro'nun durduğu yere vardıklarında yüksek sesle bir Conchita'dan söz etmeğe başlıyor ve gözlerini ondan kaçırıyorlar. Miro onları izliyor. Avcılar, şimdi avlandıklarını hissediyorlar. Aynı gün bir muhbir kafasında kocaman bir delikle kentin merkezinde bulunmuştu. Miro'nun ölçülü adımları peşlerinden gelirken soğuk bir titreme bütün vücutlarını sarıyor. O gece Miro, yaramaz bir çocuk gibi kahkahalarla gülerek bu takibi bize anlattı.

«Sonunda tavşan gibi koşmamak için kendilerini zor tuttuklarına yemin edebilirim. Her beş metrede bir dönüp arkalarına bakıyorlardı. Gülmemek için yüzüme korkunç ifadeler veriyordum. Biri bir tütüncüye giriyor. Diğeri dışarda, vitrinin önünde duruyor. Ben de öyle yapıyorum. Gözlerimizin köşesinden birbirimizi süzüyoruz. Cesaretleniyor: 'Bayım...' 'Ne?' 'Bayım, suçu bizde bulmamalısınız...' (Ah, o pis yüzündeki korkak ifade. Doğru. Artık onu suçlu bulmuyorum.) 'Bizimki kötü bir iş. Ama üç

çocuğum var. Üç kız, bayım: Maria, Concha, Luisa.' (Bana söylediği isimler bunlar. Hepsini de hatırlıyorum, ne dersiniz?) 'Yedi, sekiz, dokuz yaşlarındalar. Bacağımda da bir kurşun var bayım, Riff'ten getirdim onu. Hiçbir mesleğim de yok. Ama ben bir sempatizanım.' ('Sempatizanım' dedi!) 'İnanın bana! Eğer planlarınız başarıya ulaşırsa, adımı unutmayın. İkinci bölükte bir dostunuz var: Jacinto Palomas, Pa - lo- mas. Senor Dario'ya hepimiz ona hayran olduğumuzu söyleyin. Harika bir konuşmacı o!'»

6 DARİO

Dario'nun günleri sabah altıda, en erken işe koyulan fabrikalarla başlardı. İşçilerin koşarken bir lokma birşey yedikleri sokak köşelerinden birinde, açık havada kahvesini yudumlardı. Polis muhbirlerinin daha gözlerini oğuşturdukları bir saatte, camları yeni temizlenmiş küçük bir matbaaya telaşla girer, yerleri süpüren çırağın omuzuna dostça dokunur, ve beyaz trapezlerde sallanan mavi ve sarı akrobatlarla (kâğıdın üstüne boylu boyunca, parlak harflerle LAURENCE KARDEŞLERİN EŞSİZ GÖSTERİLERİ yazılıydı) yarı sarı, yarı mor kocaman bir kadın yüzü (GRACIOSA LA MİSTERİOSA) ile süslü iki afiş yığınının arasına girerdi. Daha aşağıda, Dario'nun eli, iki afiş yığınının ortasında duran basılı sarı kâğıtlara kaydı. Başı bir yana eğik, okurken keskin gözleri o sarı kâğıdın üstünde bir sürü şey gördü. «Askerler! Kardeşler!..» Bu çağrıyı hem hareketli hem de dostça yapmak, hayali ateşlendirecek sözcükleri bulmak, 1909'da vurulan büyük adamdan (*) söz etmek, Fas seferini hatırlatmak, üstelik

---

(*) 13 Ekim 1909'da idam edilen Francisco Ferrer. Hükümeti kaçmaya zorlayan genel grev sırasında Barselona'daydı ve hiç bir delil olmadığı halde yargılanıp, ayaklanmaya teşvik suçundan mahkûm edildi.

bütün bunları Düzenci Birliğin dikkatli burjuvalarını kızdırmadan, Konfederasyon'un yoldaşlarını karşılarına almadan, anarşistlerin karşı çıkmalarına mahal vermeden yapmak büyük bir sanattı. «Halkın çocukları, halkla birlikte olun! Adalet ve özgürlük için! İşçilerin ekmeği için!» Herkes aradığını, bu üstü kapalı sözlerin birinde mutlaka bulabilirdi.

Öğlen. Birden duyulan tiz bir ıslık sesi, ucuz işçi evlerinin bulunduğu Sans'daki bir fabrikanın yakınında mavi tulumları içinde bir gurup işçiyi ortaya çıkardı. Bir sandalyenin tepesine tünemiş olan Dario, meydanın karşı tarafında çocukların taş atarak kovaladıkları paniğe kapılmış, polisi seyrederek gülümsedi. «Koş, ihtiyar dilenci, koş; daha çok koşacaksın.» Ve Dario, ter, makine yağı, metal tozu ve katran kokusu içinde etrafını çevreliyen bu üçyüz erkekte uyanmış güven, güçlülük duygusu ve azalmaya başlıyan kahkahalar arasında konuşmasına başladı. Bu adamlara ulaşmak için gerekli olan sözleri buldu. Açık bir ağız, ıslak bir alın, heyecanlı bir bakış sözcüklerinin hedefi bulduğunu, gayretlerinin ödüllendiğini söylüyordu ona. Fas'lı ölüler, savaş ölüleri, bombalanmış kentler, «kan, bok ve çamur içinde» kazanılan para, Rusya üstünde dalgalanan kızıl bayraklar, Avrupa'yı işgal eden açlık, Cizvitler, yozlaşmış kral «domuz kumbarasındaki çizgiyi andıran inecik ağzı, bir türlü kapanmıyan çenesiyle **el rey cretino**» (bir kahkaha koptu ve topluluktaki gerilimi gevşetti; ama konuşmacının sesi bir perde daha kalınlaştı ve -barın üstünde dengesini yeniden

bulan bir sporcu gibi- kahkaha uçurumunun kenarına gelmiş olan üçyüz kişiye tekrar sahip olarak onları korkulu sözcüklerinin büyüsüne soktu), «büyük Ferrer'imizi öldüren sefil Kral...»

Sonra, o haklı nefretin sıcaklığını daha da arttırmak için, Dario, soğuk bir güvenlilikle bazı gerçeklerden ve rakamlardan söz etti: Sekiz saatlik iş günü. Asgari ücret. Yüzde onbeşlik bir zam. Kiraların ödenmesi için mühlet. Daha düşük kiralar. Yönetim cezalarının kaldırılması... Gerçeğe dönen her dinleyici bu isteklerin hesaplanmış gerçekçiliği ile günlük acılarını ve yoksulluğunu ölçtü. İşte şimdi, herşeyi, kardeşlik, adalet, cumhuriyet, emek, gelecek,... herşeyi içeren, belirsiz ve sınırsız, sembolik sözcüklerle ifade edilen, son isteği ortaya atmanın zamanı gelmişti. Dario, etrafını saran, onu kucaklıyan, öpen, soru soran, tartışan kalabalığın içine daldı. Çıplak göğüslü bir dev, sarmısak ve şarap kokan sesiyle kulağına fısıldadı: «Yirmi Browningimiz eksik.» Ilık sesler havada titreşiyordu. Yoldaşlar, yola çıkana dek Dario'nun çevresini bırakmadılar. Dario bisikletine atladı ve aynı ıslık, işçileri tekrar işe çağırmadan az önce ve yirmi dakika ötedeki bir yerde sözlerini tekrarlamak için aceleyle yola koyuldu. Sözcüklerinin yankısı, ayrılışından uzun bir süre sonra dahi onların kafalarını elektriklendirmeye devam etti. O ise ardında bıraktığı uyanışı hissederek, omuzlarındaki ağır yükü biraz daha yüklendiğini hissetti ve bitkin bir halde bir arkadaşının karyolasına yığılıp iki saat uyudu (Pencerenin yanında genç

bir kadın, beyaz duvarın önünde, yumuşak, mavimsi bir hareye gömülmüş, sessizce çamaşırını yıkıyordu; konuşmacının gözleri bu sessiz ve sakin görüntüyle kapandı. Uyandığında karşısında, bayrak gibi boydan boya odaya asılmış renkli çocuk giysileri vardı.) Dörde doğru kapıya vurmadan **Comite Obrero**'ya girdi.

Belki de bu günün en yorucu saatiydi. Çünkü burada, durmadan açıklama isteyen, sınırlamalar koyan, yanlışları eleştiren, tehlikeleri ihtar eden, karmaşık imâlarla dolu konuşmalarına birkaç anlam birden veren —önceleri çok zor anlaşılan— ya da her iki yumruğuyla masaya vurup, saçları sinirden dimdik halde, «Kendilerini geleceğin bakanı olarak gören bütün yoldaşlar,... gelişmemiş bütün diktatörler, bize ne tür yararları dokunacaksa dokunsun, bir an önce ezilmelidir,» diye vahşice bağıran çimento işçisi Portez'i bulacaktı. Ve o, dimdik önüne, kirli bir aynanın boşluğuna bakacaktı. Sinirli patlayışlar karşısında ise, «Ben hiçbir kimseyi göstermiyorum,» diyecekti kuru kuru, «İşte bize tehlikeyi gösterecek tarih orada yoldaşlar.» Dario'yu, aşırı bir hürmetle dinliyordu. Ve sorusu, etrafa sayısız dalgalar yayan, derin suya atılan bir taş gibi düştü.

«İktidarı alacak mıyız, evet mi, hayır mı?»

Dario düşüncelerini açıklamak zorunda kaldı.

«Biz iktidar meraklısı değiliz. Biz özgürlükçüyüz. Pratik zorunlukları hesaba katmalıyız. Hareketlerimizin sonuçlarının tüm sorumluluğunu kabul

edeceğiz. Komite, bir hükümetin değil konfederasyonun isteklerini ifade eden geçici bir ihtilâlci organ olacak.»

Dario, sözlerinin giderek daha karmaşık olduğunun, asıl noktaya gelmeye ya da herşeye gerçek adını vermeye cesaret edemiyerek sözcüklerle oynadığının iyice farkındaydı. İçinde kapanıp kalmış vahşiliği açığa çıkarmak, yumruğunu masaya vurup, «Yapılması gerekeni yapacağız, **Madre de Dios de Madre de Dios!** ve kutsal ilkelerimize de bu yüzden hiçbir zarar gelmiyecek,» diye bağırma arzusu kapladı benliğini. Ama bu, hemen Kropotkin, konfederasyon'un kararları, gelenekleri, Spartacus, Babeuf, Anselmo Lorenzo'dan alıntılar yapacak ve çoğunluğu güvensizlik oyu vermeye çağıracak sakin Portez için bir zafer olurdu. Böyle anlarda Dario çirkinleşiyor, iri gövdesi gevşiyor, küçük kafası kırışık, belirsiz bir gri renkte olan boynunun üstünde beceriksizce sallanıyor, gözleri renksizleşiyordu. Sözleri ve hareketleri -özellikle uysallaşarak- yarı içten bir sinsilikle karşısındakilere sunuluyordu. Portez, yetkilerini aştıkları takdirde Komite üyelerini görevden alma yetkisine sahip bir Kontrol Komisyonu kurulmasını önererek avantajını yitirdi... Dario, kayıtsızlıkla öneriden yana oy verdi.

«İşimize dönelim,» diye mırıldandı başkan ihtiyar Ribas, beyaz başını kaldırmadan.

Şimdi saldırıya geçme sırası Dario'nundu. O asla genel ilkelerle tartışan biri değildi... «Granollers'deki adamlar daha silahlarını almadılar. Ne olu-

yor?... Sans'da yirmi Browning eksik... Berber Perez Vidal bir ajan provakatördür; bu birkaç günden beri bilindiği halde o hâlâ yaşıyor... Komite'nin Paris'e gidecek olan elçisi niye hâlâ yola çıkmadı?... Ondokuzuna herşey asla hazır olmayacak.»

Ona cevap vermek için hararetli sesler yükseldi. Oda gürültüyle dolmuştu. Başında altın renkli bir eşarp olan genç bir kadın kapıda belirdi ve gülümsiyerek fısıldadı:

«Yoldaşlar; sesleriniz dışarda bahçeden duyuluyor!»

O altın gülümseme, o ses -onların seslerinin yanında kaynaktan fışkıran taze su gibiydi- adamları sakinleştirdi.

«Kiralar sorununa dönelim,» dedi Ribas.

●

Dario'yla bazı akşamlar, karanlık ve soğuk olan küçük bir evde karşılaşırdım. Sokağın havası ve gürültüsü balkondan içeri girerdi. Aşırı sıcak günlerde, bir ortaçağ manastırının yüksek duvarının gri gölgesi evi, geceleri bizim sığındığımız olan o evi gölgelerdi. Cilâsız tahta sehpanın üstündeki büyük bardaklarda şarap vardı. Biraz domates, kırmızı biberler ve birkaç soğan bardakların yanındaki bir kabın içinde duruyordu. Herkesin bu kaptan istediğini alması burayı daha çok bir han odasına benzetiyordu. Dario şarabını bir dikişte içerdi. Dar, yeşilimsi gözleri şimdi gevşemişti. Hatlarındaki belirsiz çir-

kinlik kaybolmuş gibiydi. Yaklaşmakta olan ayaklanmadan insanı etkileyen bir güvenle söz etmekteydi: «Ah, tabii, **La Conquête du pain**'in bütün okuyucuları kazanacağımıza gerçekten inanmıyorlar. Tarihin hatırı için bir hafta dayanmak, onlar için asıl önemli olan bu. Sonra, hepsi Arjantin'e kaçmayı umuyorlar. Çünkü hepsi toplu ölümü meslek edinmişler, öz korunmaya karşı özel bir tutkuları var. Ama hiçbir şeyi değiştirmez bu. Önemli olan başlamak. Hareketin kendi yasaları vardır. Bir kere başladı mı, artık geriye dönmek olanak dışıdır. Onlar da -bizde- yapılması gerekeni yapacaklar... Ne yapılacak? Hiçbir fikrim yok yoldaş. Ama kuşkusuz ki aklımıza bile gelmiyen bir sürü şey...

«Çizmelerinizi yakmalısınız. Eğer Cortes kendininkileri yakmasaydı adamları korkarak gemiye koşacaklardı. Çizmelerinizi yakın...

«1902'de tam yedi gün kenti elimizde tuttuk. 1909'da, birkaç kilise yakmaktan öte yapacak birşey bulamıyarak üç gün zaptettik kenti. Lider yoktu, plan yoktu, yönetici fikir yoktu. Şimdi sadece bizi pratik olarak yenilmez yapacak birkaç haftaya ihtiyacımız var.»

Sahi mi? Dario'nun düşündüğü herşeyi söylemediği açıktı. Bunu gerçekten kendi mi düşünmüştü? Bize orada olanları anlattırırken dersini izlemede zorluk çeken bir öğrenci gibi alnını kırıştırırdı. Sonra birden neşeyle dikilirdi:

«İçimde onlara yetişeceğimize dair bir his var! Ne kadar güzel olur! İki ucu hareketli Avrupa!»

Kent aydınlanmağa başlıyana dek süren gizli toplantılardan sonra Dario çoğu kez bu evde yatardı. Aydınlık sokaklardan gelen kızgın bir parlaklık hüzünlü manastırın üstünde belirirdi. Sokakta sarmaş dolaş çiftler demir tokmaklı eski kapıların önünde hareketsiz dururlardı. Balkonda Dario, onların üstüne doğru birkaç dakika eğilir, gecenin çarpıcı tazeliğini içine çeker, kalın kollarını (yüz kiloluk yükleri taşıyacak güçte) gerer, bastırılması gereken bir yorgunluk ve güç narası atıverirdi. Masanın üstünde, şarap bardaklarının ve yemek artıklarının yanında gölgesiz bir gaz lambasının yandığı odaya sendeliyerek dönerdi. Yorgun bir kedinin dikkatsiz adımlarıyla o donuk sarı ışığın yanından geçer ve merdivenin altında, ancak bir iskemle ile bir yatağın sığdığı karanlık bir odaya girerdi. İşte, Browningi yatağının yanında, bir zindan kadar karanlık ve rutubetli olan bu odada uyurdu. Arasıra hafif bir ses, uyanıp elini tabancasına uzatmasına neden olurdu. Bohna Yovika, kırmızı, mavi çizgili yerli örtüsünün altında çırılçıplak, kıvrak ve sakin, ama ateş gibi yanına giriverirdi. Hiçbir şey söylemeden vücudunu onunkine bastırdı. Adam, kadının yüzünü aradı ve sadece arzulu dudaklarını buldu. «Sana bakmak istiyorum,» dedi. Bir kibrit tanesini duvara sürttü. Tıslayan mavi bir yıldız parmaklarının ucunda alev aldı; ince, yumuşak yüzü -şimdi kibritin aleviyle parlıyan iri siyah gözleri, uzaktaki tozlu yörüngesinde parıldıyan yıldızlar gibi- belli belirsiz, telaşlı bir gülümseme ile kolunun boşluğuna gö-

mülmüştü. Kısa ömürlü ışık sönene dek Dario ona baktı. Koyu karanlıkta, hiç konuşmadan seviştiler, çünkü adam telaşlı ve yorgundu. Kadın ise her zaman onu kaybetmenin eşiğinde olduğunu hissediyordu.

7 TUZAK, İKTİDAR, KRAL

Tam o anda, bir artistin düzgün, tüysüz yüzüne sahip, ihtiyar, inatçı bir memur olan Güvenlik Polisi'nin Baş Komiserinin geniş, sessiz bürosunda telefon çaldı. Don Felipe Sarria sigarasını nikel tablaya bıraktı. «Alo? Ha, sensin. Çok güzel.» Hattın diğer ucunda zorlanan bir ses bir orkestranın tıngırtısıyla savaşmaktaydı. Sahneye ritmik olarak vuran küçük kalın topuklar, o ihtiyatlı sesin üstüne düşen dolu taneleri gibi bir gürültü çıkarıyordu. Adamın bir dans salonunun yanından telefon ettiği açıktı. Baş Komiser büyük bir dikkatle dinledi. «Kendisi mi? Sahi mi? Lloria'da mı? **Calle** Jeronima, numara 26? Bir dakika... İkinci katta mı dedin? Oda, merdivenin altında, sağda, holün solunda. Avluya bakan en yakın pencere—Öyle mi?... Allahaısmarladık.» Ahizedeki sinsi ses sustu. Baş Komiser düğmeyi çevirdi ve oda ışıkla doldu. Kasa ile muhbirlerin dosyalarının olduğu dolabın ortasında kalın çerçeve ile çevrili Kral'ın tam boy resmi ortaya çıktı: polisin arkasında sinsi bir gülümseme ve bir yan bakış. Don Felipe büyük bir dosyayı karıştırdı: «**Lloria**, Sarda ile evli, Maria (Lolita), yirmiyedi yaşında... Eylemcilerin (aşırı tehlikeli) oturdukları evlerin planlarının olduğu

başka bir dosyada, A—2 No. lu listeden, Don Felipe daha ilginç bir kart çıkardı: kapılar, pencerelerin yükseklikleri, koridorlardaki dönüşler, herşey gözlerinin önüne serildi ve Güzel Sanatlar Okulunun iftiharlık bir öğrencisi tarafından çizilen bu mükemmel plan bir tuzağın taslağı oldu... Kaleminin ucuyla Don Felipe, planın üstünde, Dario'nun yattığı odanın etrafında bir daire çizdi. Sonra, tamamen kendinden geçmiş bir şekilde, üç küçük nokta koydu — bir yüzün küçük, şematik ifadesi.

«Tabii, tabii.»

Kalemin ucu mekanik olarak bir daire daha çizdi ve biraz daha küçük, birinciyi kucaklıyan başka bir yüz daha oluşturdu. Ancak o zaman polis düşten kurtuldu. Avluda iki adam. Sokakta iki adam. Tutuklama için üç kişi, çıkış yok. Mükemmel bir tuzak. Çok güzel. Don Felipe ellerini oğuşturdu. Bu tuzağı, gölgeler içinde bir parmağın küçük bir haraketi ile kapamak için zile basmak üzereydi. Kral, yukarıdaki parlak çerçeveden, mor kadife giysilerinin içinde, sessizce onayladı. Ama, ama...

Ama yarın, o binlerce işçinin öfkesi, arka sokaklarda, A dosyasındaki (tehlikeli) bütün o insanların soğuk hiddeti görünmez, kontrollu, sakin ama bir çağrıyla, daha da kötüsü, tabanca seslerinin kuru gürültüsü ile her an patlamaya hazır bir biçimde kentte kol gezecekti. Hiç kuşkusuz hava kardığında iki ya da üç subay ölmüş olacaktı. Don Felipe geleceğe şöyle bir göz attı. Ya ondan sonra? — Ondan sonra kitlelerin öfkesinin büyük bilinmezliği vardı.

Ve sonra iki dairenin çevrelediği dikdörtgen içinde uyuyan bu adam... «Hımmm,» diye düşündü Don Felipe elinde olmadan (ışığın asla girmediği derinliklerde düşünceler birbirine karışıyordu.) «birbirine yaslanmış iki baş...» Düzenci Birlik onu herşeyden çok korkutuyordu. Onu tutuklamak? İşçileri kızdırır, düzencileri yatıştırır. Kişisel çıkar, görünmez ölçülerde korkunun karanlık külçesine kendi altın parçasını da ekledi.

●

Ertesi gün Juan Bregat'ı gömdük. Bir çocuk sevinci ve beceriksizliği ile Browninsiyle oynarken kaza ile kendini öldürdü. Bazı yoldaşlar cesedini tenha bir kenar sokakta bırakmışlardı. Birçok kişi bunun polis tarafından işlenmiş bir cinayet olduğuna inandı. Biz doğrusunu biliyorduk. Kurşun alnında, sol kaşının üstünde bir delik açmıştı: kenarları kararmış, pamuk tamponlarla tıkalı bu delik ona, idam mangasının genç kurbanı havasını veriyordu. Ölümünün tüm trajik özelliği hatlarındaki ince keskinlikle, yüzünün yeşilimsi renginde, daha dün canlı olan vücudunun ağır kokusunda ve kararmış ağzının üstünde uçan ısrarlı sineklerde okunuyordu. Aynı özellik, başka bir biçimde, — canlı, acı çeken bir insanda — yatağın kenarında duran, dimdik ama hüzünlü, yüzünde siyah bir peçe, elleri birbirinin üstünde duran o karanlık gölgede de görünüyordu (katılığı bana, kiliselerdeki taş kabartmalarda görülen

acı çeken kadınların donmuş ellerini hatırlattı.) Küçük, beyaz hastane odasında, ölünün etrafında duran yoldaşlar, «İlk kan» diyorlardı. Sanki anları duyabilecekmişcesine nerdeyse yüksek sesle, «Elveda, elveda,» diyerek ağır ağır önünden geçtiler. Koridorda ve parmaklıklı pencereleri olan avluda durup, şimdi kendi kaderlerine daha büyük bir anlam veren bu anlamsız ölümü tartıştılar. İnsanlık ışığının genç bir beyin içinde birdenbire sönüvermesi, ne saçmalık — nasıl olursa olsun. Ama savaş akşamı silahını doldururken acemi bir hareketle ölmek ya da çarpışma anında bir kurşunla ölmek, arada ne fark var? Ayaklanmada ölen ilk kişi ya da isyanda ölen son kişi olmak her nedense saçma görünüyor ama yine de bu ikisi için ağlamak doğal. Ya da savaştan sonra, yargılanıp mahkûm edilip, o korkunç anda nefret ettiğin ama yine affedip, «Kardeşler! Sizin seçiminiz değil bu. Bu ilk kan en saf, gözleri dikkatle yaşantıya çevrilmiş, bir kadın ve bir çocuk — ve de bizler — tarafından sevilen genç bir işçinin boşu boşuna akan kanı (ama yine de hangisinin yararlı, hangisinin boşuna olduğunu insan hiç bilebilir mi? Ve birkaç bin güçlü kişi olan biz, sana veda ederken o güçlülük duygusunu bize veren senin kanının bereketliliği değil miydi zavallı Juan?)» diye bağırdığınız oniki sefilin tüfeğinden çıkan oniki kurşunla ölmek...

Ne marş, ne müzik, ne de konuşma vardı. Enerji dolu alnın üstüne kapatılan tabut ellerin üstünde o kadar sessizce yükseldi ki, bir an kalp atışları-

mı duyduğumu sandım. Tabutun, başlarımızın üstünde, mavi bir dalganın tepesinde taşındığı söylenebilirdi. Çünkü cenazedeki insanların hemen hemen hepsi hergünkü mavi tulumlarını, sandallarını ve kasketlerini giymişti. Tepemizde dolaşan o belirsiz endişe yüzünden fazla kadın gelmemişti. İşçilerin karıları erkeklerinin hemen yanında yürümekteydi. Çelenklerin kırmızı kurdeleleri, üzerinde haç olmayan çıplak, siyah tahtaya yapışmış parlak maden tozları gibiydi. Uzun yeleleri dalgalanarak siyah atlar, kalabalığı yardı. O kalabalık bizdik, önce beş yüz, sonra binlerce, sonra sokakları kaplıyan insan seli... Yürüyen, çevreliyen, o heybetli arabayı takip eden biz olağanüstü bir sessizlik içindeydik: sayısız ayak sesi, mırıltılar ve herşeyin üstünde, alnında bir delik olan o cesedin etrafında yoğunlaşan, ifade edilemiyen ezici bir bekleme: sanki o sessiz dudakların tümünde bir şarkı var, bir ağızdan söylenmeye hazır —bir şarkı ya da bir haykırış— bir haykırış ya da bir inleme —bir inleme— hayır, hayır, bir çığlık, bir bağrış... Sokakların ağızları bu törene, bir gelecek gibi açılıyordu; ve sırtlarındaki iş giysileri (yer yer bir asker üniforması) ve gergin yüzleri ile kaldırımda bizi seyreden pasif, çeşitli insanlardan ayrılan kitlemiz yavaş yavaş bir sıra oluşturdu. Uzun siyah yeleleri zengin bir bölgeye kadar izledik. İfade edilmeyen haykırışlarımız —sessiz dudaklarımızdaki şarkılar- bizi sırtlamış götürüyordu. Adımımızda, bakışlarımızda, başlarımızın dikliğinde, geniş omuzlarımızda bir meydan okuma vardı.

Zengin evler geçişimizi, gözleri kapalı yüzler gibi seyretti. Bazılarının gözleri açık korkulu yüzler yarı aralık perdelerin ardından telaşlı, ürkek bakışlarını bize dikmişti. Kentten çıkan ana yola saptık. Binalar azalmaya başladı. Artık etrafta kalabalık yok—sadece uzun aralarla, kapılarının önüne çıkmış bir gurup insan. İhtiyar kadınlar ya da kızlar, «Kim öldü?» diye sordular. Canlılarla karşılaşacaklarmış gibi sert adımlarla yürüyen binlerce kişinin adını bilmedikleri birinin cenazesini mezarlığa götürdüğünü görmek onları şaşırttı. O sırada, hemen hemen tamamen gri ve mavi renklerden oluşmuş, ritmik bir şekilde yürüyen bir sıra oluşturmuştuk. Biz yaklaştıkça polis kayboldu. Sıra, çoğunlukla silahları ince giysilerinin altından açıkça belli olan ya da zaten açıkta taşınan binlerce gençten oluşmuştu. Gözleri, herhangi bir ısrarlı bakışa ani, sert, dik bakışlarla cevap veriyordu. Biz artık ölü bir adama eşlik eden insanlar değil, gergin sinirlerle ve hazır ellerle yürüyen bir gurup hücum birliğiydik.

Perdelerin ardında gizlenmiş olan Dario da ruhlarımızı kafasında ölçüp, Juan Bregat'ın kanının (zavallı çocuk!) nihayet işçilerin gücünü birleştirdiğini düşünerek geçişimizi seyretti. Hiç kimse, diğerlerinden ayırdedilmesi olanaksız olan o pencerenin ardında Dario'nun durduğunu bilmiyordu. Senor Felipe Sarrio'dan (bilmemesi gereken tek kişi) başka kimse bilmiyordu ve o da hemen hemen herşeyi bildiği halde şimdi hiçbir şey yapamıyacak bir durumdaydı.

●

O öğleden sonra serindi; akşam ise bayıltıcı. Sıcak rüzgârların taşıdığı ağır bulutlar, kente doğru Castille'in güneş altında yanan düzlüklerinden ve büyük bir olasılıkla daha uzaklardan, Afrika çöllerinden geliyordu. Caddelerdeki kalabalık her zamankinden daha yavaş yürüyordu. Vücutları nemli, ışıklar göz kamaştırıcı, gölgeler saydamdı. Ve birden bir akım insandan insana geçmeye, bir an önce dalları yere sarkmış, bol yapraklı ağaçların altında kayıtsızca yürüyen bütün o insanların sinirlerini germeye başladı. Yukarıya doğru yürüyenler döndüler ve sanki ipnotize olmuş gibi, limana doğru inmeye başladılar. İnsan ırmakları, her taraftan, üstünde iri, ateşten harflerle BRAZIL yazılı olan kahvenin önünde bir anda toplanan yoğun ve gürültülü kalabalığa doğru aktı. Yeşilin çeşitli tonlarına bürünmüş olağanüstü karanlık bir böceği andıran göz kamaştırıcı bir otomobil orada durdu; içinden fırlatılan beyaz kâğıt parçaları eller ve gözler tarafından, Çiçek Festivali'nde dağıtılan çiçeklerden daha büyük bir hevesle kapıldı. Ve iki adam ortaya çıkıp, karanlık ve hareketli kalabalığın önünde dimdik, ateşli harflerin altında pırıl pırıl, bir sıranın üstünde durduklarında insan gelgitinin homurtusu alkışlara, coşkulu gösterilere ve haykırışlara dönüştü. Zaman zaman kaybolan ve sonra tekrar yükselen alkışlar uzaktaki gök gürültülerine karışıyordu. Senor Domenico y Massés, güzel sakalı, ileri uzanmış elleri

ve parlak dişlerini ortaya koyan gülümseyişi ile kalabalığı tekrar tekrar eğilerek selâmladı. Kendisinden daha yapılı ve kaba, Flandre'li bir çobanınkini andıran dört köşe yüzlü, Düzenci Birliğin başkanının konuşabilmesi için kalabalıktan susmalarını rica etti... Berikinin sert ve kati sesi rüzgarla sallanan bir bayrak gibi şakladı.

Yoldaşlar, neşelerinin paylaşmadıkları bu parfüm kokan kalabalığın içinde duruyorlardı. Eğer Senor Domenico, onların bakışlarını üstünde hissetseydi o muzaffer gülümseyişi bir mum ışığı, geceleri koca gölgeleri dansettiren ama gün ışığında kaybolup giden bir mum ışığı gibi sönüp gidecekti... «**Salut**, Lejeune!» — «**Salut!**» — Söylediklerine göre piyade askerleri cunta...» — «Evet.» — «Bir muhbir bu sabah San Andres'te öldürüldü...» — «Evet.» — «Demek hâlâ bu soytarılarla birliktesin.» — «Gel de bir limonata iç.»

●

Bir gece önceki gibi aynı zamanda, telefonun çalması Don Felipe'yi sigarasını nikel küllükte söndürmek zorunda bıraktı.

Bu kez hattın öbür ucunda garip, boğuk bir ses titremekteydi. «Alo! Alo! Evet, tabii... Sesini duyuyorum... Ne diyorsun? Öldürüldü mü? Nerde? Evde mi? Peyez Vidal mi?... «(«Şimdiden!» diye düşündü Don Felipe. Aslında cinayet tam zamanında işlenmiş-

ti. Önemli bir masraftan kurtulmuşlardı: Perez Vidal bir kez «deşifre» olduktan sonra, Buenos Aires'e kadar yol parasını ödemek zorunda kalacaklardı.) Seni de öğrendiklerini mi sanıyorsun? Tabii... Bana güven. Ama eğer emin değilsen, birkaç gün bekle istersen. Hadi, hadi o talihsiz olay yüzünden sinirlerin çok gergin olmalı... «Hattın öbür ucundaki boğuk ses sepetteki bir balık gibi çırpındı: «Bana biraz para verin: biraz para ve sonra Madrid'e giden en hızlı tren! Beklemek mi?...» Konuşmakta olan adam, Perez Vidal'in etinin ince, sivri bir bıçakla parçalandığı yerde, göğsünde, belirsiz bir acı hissetti. «Bana güven!» diye tekrarladı Don Felipe, bir yandan da A-2 No.lu dosyadaki adamın üç, dört gün içinde kendisini başka bir masraftan kurtaracağını düşündü.

Yine de, morgun siyah mermer masasının üstünde uzanmış yatan o kıllı vücudu düşünüp içini çekmekten kendini alamadı. (Sanki altında bir ip bağlanmış gibi gırtlağın üstündeki deriler garip bir şekilde gerilir. Biçimsiz tırnakların çevrelediği tırnaklar sefil ve trajik bir görünümdedirler.) İyi bir casustu Perez Vidal. Bundan daha iyi biriydi... Bu kadar korkak değildi. Gururluydu. Ne yalancıydı, ne de sersem... Çok kötü. Don Felipe düğmeyi çevirdi. Beyaz bir ışık odayı doldurdu. Işıkta kendini daha iyi hissediyordu. Kasa ile gizli ajanların dosyalarının olduğu dolap («çığırtkanlar kutusu») arasında ağır çerçeve içindeki mor fon üzerinde Kral acizce gülümsüyordu. Süslü püslü Kral kurumuş etleri ve belir-

siz bir gönül rahatlığıyla uzayan çenesi ile kötü bir yerden yeni çıkmış gibi duruyordu. Don Felipe birkaç adım attı. Kalın halı üstünde yürümek ona her zaman bir güven duygusu verirdi. Pencerenin Gotik kemerinden keskin bir yasemin kokusu içeri girdi. Dışarda, küçük avludaki çeşmeden damlıyan suyun sesi duyuluyordu. Don Felipe, gecenin karanlığını mavileştiren ve gittikçe artan sessizliği güven verici seslerle dolduran bu yumuşak sese kulak verdi. Ama şimdi, kabaran bir deniz kadar yavaş ve güçlü olan kalabalığın gürültülü bağrışları küçük avludan pencereye geliyor, aydınlık odayı dolduruyor ve mutlu Kralın ayaklarında kocaman bir dalga gibi köpürerek kırılıyordu. Sesler kesiliyor sonra daha yakından, daha gürültülü geliyordu.

Don Felipe geri geri giderek odanın iç tarafından geçti. Kral arkasındaki mor perdelerin gerisinde az önce bıraktığı adi zevkleri düşünerek kendi kendine gülümsüyor gibiydi. Hayatında ilk kez Don Felipe kutsal portreye öylesine nefret dolu bir duyguyla baktı ki kendisi bile şaştı buna. Zavallı bir portre. Aptalca bir gülümseme. (Omuzlarını silkti...) «Doğru. Gerçekten de pis şeyler düşünüyormuşcasına gülümsüyor...» Caddeler hâlâ gök gürültüsüyle doluydu. Don Felipe bağıra bağıra şöyle söylendiğini duydu:

«Bana gelince, Ekselansları, ben doğru Pirenelere gidiyorum.»

Ve, eskiden okul günlerinde, öğretmen arkasını döner dönmez, küçük Felipe'nin, gizli ve güçlü si

lahı olan dilini karmaşık bir muzurlukla çıkardığı gibi, şimdi Güvenlik Polisi'nin elli yaşında, saçları dökük ve göbekli Baş Komiseri dilini Kral'a çıkarıyordu.

8 ZAFER ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER

Geceler. Gecekeyin ayak seslerimiz. Seslerimiz, bandolardaki zil seslerini andıran Akdeniz seslerimiz... «Bu piyangolar ülkesi,» diye bağırdı Eusebio. «Kim yaşantısını barikatlar piyangosuna koymaz? Ya iki misli ya da hiçbir şey!» Kuşkusuz ki biz ne Alman, ne de Müttefik türündeniz. Ama Somme, Artois, Champagne, ya da Meuse'daki kabuğu yarılmış toprağın her ayaklanışı ile dünyanın temellerinin çatırdadığını daha iyi duyabiliyoruz. «Yenilgiden sonra ne büyük bir Paris Komünü olacak!» Aşırı yorgun ordulardaki Nisan Ayaklanmalarına ait hikayeleri kaçak askerler süslüyor. «Bir Alman İhtilâli olacak.» diyor daha cesur görünen diğerleri. Almanya ve Avusturya, gazetelerin günlük haberlerine göre, kimyasal olarak hazırlanan yiyecek maddelerine güveniyor. Bir Fransız Komünü, Bir Alman Komünü, — Rus Komününden sonra — geleceğin sisleri arasından gururla dalgalanan bayrakları görebiliyorduk. Gözleri açık herkes için yaşantının onsuz düşünülmez bir hal alacağı evrendeki belirsiz güven için, mantık için gerekliydi bunlar. Ya anlamsızlık dairesi kırılmasaydı ne olacaktı? Eğer bu savaştan, bu milyonlarca ölüden, bu altüst olmuş Avrupa'dan sonra, ke-

mik yığınlarının üstünde dalgalanan çok renkli bayrakları, geçmişin barışını tekrar yaşarsak? Bu kent, bu ülke savaşı bütün yürekleri ile lanetliyordu. Gazeteler susuyordu, çünkü hepsi yalan söylüyordu (ve savaşan devletlerin propaganda büroları yalan söylemeye devam etmeleri için her ay başında onlara yeni nedenler veriyordu) ama herkes biliyordu bunu. Aynı zamanda bir ödül ve bir yenilik, insan enerjisinin bir onarımı ve inanan insanlar için yeni bir inanç kaynağı olacak bir felaketin umudu ile yaşıyorduk. Büyük ihtilâl, ilk işaret, evrensel umudu canlandırmıştı.

Couet bazen bir çift kalın piyade botu giyerdi. Bu da tramvaylarda ona kaçak asker görünümü veriyordu. İnsanlar gözlerini dikip ona bakıyorlardı. Bir keresinde birisi, «Kaçak mısın?...» diye sormuştu. O da meydan okurcasına başını sallamıştı. «Ah, evet, çok haklısınız, delikanlı,» dedi iyi giyimli bir adam elini omuzuna koyarak. Bir diğeri onaylarcasına başını salladı... Gereksiz tartışmaları önlemek için ben de aynı cevabı (tabi yalandı) et keserken bir kasaba verdiğimde, hemen elini bir beze silip elimi sıktı... Fabrikalarda işçiler, idarenin kaçakları işten çıkarmasını önlemek için daha az çalışıyorlardı. Cephe cehenneminden kendi yaşamlarını kurtaran bu kaçaklar yaşamın kendisini savunuyor gibiydiler.

Ve bu kent, barışçı, canlı, mutlu, zevk düşkünü, parlak mavi denizin kenarına kurulmuş bu ülke, topların donuk yankılarını duyuyor, yaralı bir Avrupa-

nın yorgun kalp atışlarını dinliyor ve dökülen kan larla yaşıyordu — kârlı bir otlak! Hepimiz savaş için çalışıyorduk. Bizler, fabrikalarda çalışan hepimiz, az çok, savaş işçileriydik. Giysiler, kumaşlar, ayakkabılar, konserveler, el bombaları, makine parçaları, herşey, hatta meyvalar — tatlı kokulu Calencia portakalları — ellerimizin yaptığı, işlediği, topladığı herşey savaş tarafından tüketiliyordu. Uzaklardaki bir savaş — barış içindeki bir ülkede fabrikaların kurulmasına neden oluyor, bunları Endülüs'ün, Galiçya dağlarının, Castille'in çorak düzlüklerinin alev alev yanan tarlalarından gelen işçilerle dolduruyordu. Savaş ücretleri yükseltmişti. Savaş yaşamak ve gülmek, karanlık arka odalardaki yatakların üstünde kadınlara sarılma, kabarelerde, çıplak göğüslü dansözlerin döndüğünü görme arzusunu arttırıyordu; çünkü işin baskısından sonra, o sürekli ölüm ve çılgınlık ateşi içinde, **yaşadığını hissetmek** gerçekten önemliydi. Sefil ama adeleli, içinde yaşıyabileceği, bir lambanın aydınlattığı bir odaya bile sahip olmayan, ama sahte zevklerle dolu bir akşam satın alabilmesi için cebinde bir peseta bulunan, geleceğe hiçbir güveni olmayan, daha doğrusu her an alevlenmeye hazır ayaklanmalarından başka hiçbir şeye güveni olmayan tulumlar içindeki insanların arzuları akşamları fabrikalarda iyice yok oluyordu.

Her kent birçok kenti içerir. Bu bizimkiydi. Biz girmiyorduk. En iyi lokantalarda kendilerini ağırlıyan, gecelerini bizim kapalı arabalarda şöyle bir gördüğümüz pahalı yaratıkları soyarak geçiren iş adam

larının kenti vardı. Surlarla çevrili kentler gibi büyük bahçelerinin çevrelediği manastirlarının içinde Cizvitler, rahipler ve papazların kenti vardı. Süslü generalleri, bir **douro** karşılığında satın alınan polisleri, gardiyanları ve muhbirleri ile — öfkeyle elde tutulan kuvvet kenti vardı. Yazarların, profesörlerin, gazetecilerin kenti — satın alınan sözlerin, zehirli sözcüklerle fikirlerin, kârlı kimyacıların kenti vardı. Casusların, yer altında yaşıyanların, gizli buluşmaların, birkaç bilinmiyenli denklemleri andıran ihanetlerin, askeri entelajansın, konsoloslukların, Herr Werner'in, Amsterdam'la mali bağların, çantasında adres taşıyan Mata Hari'nin (başka bir denklem — o son kurşunun, birkaç ay sonra Vincennes'de bir kazığın dibinde kafatasını parçalıyacak olan **coup de grâce**'in tam eşidi) kenti...

Savaş alanlarında ölüleri soyan sefil hırsızlar gibi gücümüzü elimizden almaya hazır casuslar bazen, sinsi sinsi önümüzden geçerlerdi. Paralarını verirler ve karşılığında hiçbir şey istemezlerdi: kurnazlıkta son söz! Gizli ajanların meslekleri İtilaf devletleri için çalışan sanayiin muhtemel mahvı olan bir grevle yarıda kalabilirdi. İleri atılmaya hazır proleter bir devin gücü konusunda ağızlarından salyalar akan pis bir yeraltı çetesi, onu kendi arzularına göre, bir kukla gibi oynattıklarını sanıyorlardı. Bizi güldürüyorlardı. «Eğer işler iyi giderse, bu budalaların uyanışı ne kadar da kaba olacak... Bu kentlerde Avrupa'nın kanı ve üçyüzbin işçinin emeği, altın dereler örgüsü ile fışkıran garip bir refah kaynağı

oluşturuyordu. Ve biz bunu biliyordük. Olayların düzeni buydu! Dario şöyle açıklıyordu: «Artık Madrid'deki bürokratlarla taşrada politik patronların yönetimine dayanamazlar. Eski mahkeme entrikacıları ile rüşvetleri yirmibeş santimden başlıyan yobaz, tembel, yoz adamları iktidarda olduğu sürece ne zenginlikleri ne de işleri emniyette sayılır. Boğuluyorlar ve onları para boğuyor.» Dario güldü. «Ve kestanelerini ateşten almaları için bize ihtiyaçları var. Eski düzenlerini yıkıp atmak için de bizim onlara ihtiyacımız var. Daha sonra, düşüneceğiz...» Evet, düşüneceğiz. Eski hikayeyi biliyoruz. Monarşistler devrildikten cizvitler kaçtıktan üç ya da altı ay sonra cumhuriyet işçileri makineli tüfeklerle tarıyarak düzeni kurarlar. Eski bir gelenek. Kimin yaşadığını göreceğiz. Her zaman zayıf olan biz olmıyacağız. Pirene'lerin öteki tarafında olup bitenlerle... «Geleneğin boynunu koparacağız, değil mi» —«Güçlü olan biziz, tek güç.»— «'73'de Alco ile Cartagena aylarca dayandı. Hatırlayacağımız Komünlerimiz var. Biraz bekle **Hombre!** Enfes birşey olacak bu.»

O zaferi içimizde taşımak şimdiden enfes birşeydi. Kuşkuların var, ama bu kente yeni gelmiş biri olduğum için: Senin gibi, Dario, bu insanların damarlarıma doldurdukları kuvveti hissedemem, Kendime rağmen birçok kez seni bir yabancının kuşkulu gözleri ile görüyorum. Tecrübesiz, daha olgunlaşmamış örgütünüzü, etrafa ışık saçan ama toparlanamıyan, kesinleşemiyen, disiplin altına girmeyen, dünyayı değiştirmek için yeterince dinamik

ve öz-eleştirisel olmayan cesurca açıklanan fikirlerini görüyorum... Üçyüzbin işçi içinde sadece birkaç bin sendika üyesi. Aslında Anarşist tartışma gruplarından öte birşey olmıyan küçük sendikalar. Rüyalarda, enerjisi olan insanları yaşatan alev alev yanan rüyalarda, sınırlanan doktrinler (aslında bunlar kuramlarla iş göremiyecek kadar ilkel olan kafalar tarafından efsaneleştirilmiş basit gerçeklerden öte değiller). Sendikanın bir çağrısı ile yüzlerce, binlerce, belki de onbinlerce işçinin sokaklarda, bizim yanımızda olacağı doğru. On yıldan beri hükümetin bu kentte yeni bir hapishane yaptıramadığı da doğru. İnşaat işlerinde çalışan çocuklar böyle bir işe girmezler. Hükümet taşradan işçi getirmeye kalkıştığında içlerindeki proleter görev duygusunu uyandırmak için biraz açıklama ile birkaç kanlı burun yetti.

Kazanıp kazanmıyacağımızı bilmiyorum, Dario Cartagena ya da Alcoy'dakilerden daha çok şeyler başarıp başaramıyacağımızı da bilmiyorum. Bu işin sonunda hepimizin ölmesi de çok mümkün, Dario. Bugünden ve kendimizden emin değilim. Daha dün sen bile limanda yük taşıyordun. Yükünün altında iki büklüm, elastik adımlarla, **qual**'den feribotun iskelesine uzatılmış olan o sallanan kalas üstünde yürüyordun. Yağlı karanlık sular dev bir kölenin aksini sana gönderiyordu. Önden görünüşü korkunç, yüzün kir, pas içinde, sırtında bir Atlas'ın yükü... Terden sırılsıklam vücudun güneş ışıkları altında pırıl pırıl. Bense zincirler içindeydim. Komitedeki

bizim ihtiyar Ribaş, Valencia'da takma yakalar satıyordu. Portez vaktini mekanik kalıplarda taş öğüterek ya da çelik dişli tekerleklere delik açmakla geçirirdi. Kedi çevikliği ve mükemmel adeleleri ile Miro, ya o ne yapıyordu? Gracia'da bir mahzende makineleri yağlıyordu. Gerçek şu ki hepimiz birer köleyiz. Bu kenti alacak mıyız? Bu harika kente, bu ışıklara, bu alevlere, bir hak, bu enfes sesleri —otomobiller, tramvaylar, müzik, sesler, kuş sesleri, ayak sesleri, ipek ve satenlerin hışırtıları —bir dinle, bu kenti bu ellerle, bizim ellerimizle, almak, mümkün mü?

Seninle böyle konuşsaydım, Dario, kuşkusuz ki gülerdin. Sezdirmeyeceğin alaylı bir düşünceyi gözlerinde okurdum. Entellektüellere, özellikle Paris'in zehirlerini tatmış olanlara güvenmiyorsun ve bunda haklısın. Her zaman dost ve güvenli olan iri, kıllı ellerini açarak şöyle derdin: «Bana gelince, herşeyi alabilecek güçte hissediyorum kendimi. Herşeyi.» Böylece, artık hiçbir şeyi hissedemiyeceğimiz ana kadar kendimizi ölümsüz hissediyoruz. Ve o küçücük damlacığımız okyanusa karıştıktan sonra da yaşam devam ediyor. Burada benim güvenim seninkiyle karşılaşıyor. Yarın büyüklükle dolu. Bu zaferi boşu boşuna olgunlaştırmıyacağız. Bu kent, bizim ellerimiz tarafından olmasa bile, bizimkini andıran başka eller, daha güçlü eller tarafından alınacak. Bizim zayıflığımız sayesinde daha sertleştikleri için güçlenen eller tarafından. Eğer yenilirsek bizden çok farklı ama yine de bize çok benziyen başka-

ları on yıl, yirmi yıl sonra (kaç yıl sonra olması gerçekten o kadar önemli değil) aynı zaferi düşünerek bu **rambla**'ya yürüyecekler. Belki de bizim döktüğümüz kanları düşünecekler. Şimdi bile onları gördüğümü sanıyor ve akacak olan onların kanlarını düşünüyorum. Ama onlar kenti alacaklar.

«Kale,» dedi Dario... «Kaleyi içerden alacağız.»

9 KATİL

Görünüşte oldukça önemsiz bir olay yolumuza çıkacak ve kentteki insan selini çok değişik bir tarzda çalkalıyacaktı. Kızgın halk yığınları caddede, Benito'nun kaldığı otelin pencerelerinin önünde gece gündüz bekledi. Balkonda görünmesi neşeli haykırışlarla karşılanıyordu. Otomobilinin önü, kendisine çiçekler fırlatan ve dostça dürtüşleri yumruk darbelerini andıran kısık sesli, sporcu yapılı muhafızlar olmasa giysilerini paramparça edecek olan yoğun bir kalabalık tarafından sürekli olarak kesiliyordu. «Benito, **Olé! Olé!**» İçinde, bütün dünyaya, kolalı yakasıyla Yerli bir savaşçı gibi görünen, geniş kenarlı keçe şapkasının altında, karga burunlu, iri beyaz dişli, keskin hatlı, esmer bir profilin gülümsediği kırmızı otomobili çoşku dolu bağrışlar izliyordu. Kıymetli bir pazar, o gün Benito boğazını öldürmek zorunda kaldığı için yitirilmişti. Endülüs'ten gelen bu eski çoban sığırının elindeki ince kılıç monarşiyi hedef alan bir ölüm darbesini ortadan kaldırmış gibiydi. Herşey unutulmuştu; sadece matador vardı. «O bir melek gibi öldürüyor,» diye yazıyordu gazeteler. «Hadi gidip Benito'yu seyredelim,» diye bağırdı Eusebio, «Daha sonra döğüşürüz.» Be-

nito sahaya girdiğinde sıraları boğuk bir fısıltı doldurdu. Onbinlerce göz, ipek çorapları içinde —dar kalçalı, altın sırmayla işlenmiş pelerinin altında geniş omuzlu— kenti kılıcıyla selamlıyan bu sporcuya çevrildi: göğsü madalyalarla dolu şişman bir adam olan **capitàn general**, vali (beyaz favorili, siyah elbiseli); kırmızı kadife kenarlı localarında kentin ileri gelenleri; uzaktan güzel çiçeklere benziyen şark motifleri ile süslü kilimlerin üstüne yaslanmış, uzun topuzlarının üstünde siyah dantelleri ile fildişi yüzlü, çıplak kollu hanımefendiler, yelpazeler. Bravo'lar ve çılgın alkışlar arenanın gölgeli tarafını kapsıyan karşıdaki düşman kentten bize kadar geliyordu. Sonra, başını ve kılıcını hafifçe eğerek, belli belirsiz bir biçimde Benito halkı, kızgın güneşin kasıp kavurduğu o ateşli yüzleri selamladı. **«Olé! Olé! Olé!»** Benito, bu gökgürültüsünü andıran bağrışları bir gülümseme ile karşıladı.

Boğa, ağır ve etkili (ama büyük bir kalbin atışları gibi temkinli) adımlarla, kalabalık tarafından takdir edilen, ani bir sessizlikte etrafını bir çeşit manyetik alan gibi saran onbinlerce gözün canlı parıltılarının ve onbinlerce insanın hırsının üstünde toplandığı bu süslü adama doğru atıldı. Hayvan öylesine iri kafaya sahip bir türden geliyordu ki, karşılaştırıldığında bacakları küçücük kalıyordu. Boynuna batırılmış olan sarı, yeşil ve kavuniçi **banderilla**'lar sırtında dümdüz duruyordu; iki yanı akan kanların oluşturduğu kırmızı çizgilerle doluydu. Gürültü, güneş, renkler, ve sıcak kanla sarhoş olan hay-

vanı köpürerek, bitmez tükenmez bir on dakika boyunca, parlak gölgelerle tek başına mücadele etti. O çevik hayallerden birini tam boynuzlarının ucuyla yakaladığını sandığı zaman korkunç, umutsuz öfkesi parlak bir pelerinin göz kamaştırıcı kıvrımlarında sona eriyordu. Endülüs'ün düzlüklerinde ya da sierra'larda ya da kanda hiçbir zaman görülmeyen parlak renkler —siyah alevler gibi yanan morlar, kandan daha kırmızı olan kırmızılar, köreltici maviler, bir zamanlar sıvı ve katı olan zümrüt yeşilleri— yıldırım parıltıları gibiydi; ve adam, o yaldızlı gölge, uzakta bir kez daha göründü. Ağzı köpüren, sırtı kan içinde kalan hayvan gücünü yeniden toplamaya çalıştı; donuk, kanlı gözlerinde bir kuyunun dibindeki küçük bir alevi andıran bir zeka parıltısı ile kendisini bekler gibi görünen yeni düşmana nişan almak için şaşkınlık ve hiddetle mücadele eder gibiydi. Yaldızlı kanatları olan, iri, grotesk bir böceğe benziyordu bu düşman **Banderillero,** adeleleri beş ya da on santim kayacak olsa barsaklarını paramparça edecek olan siyah boynuzdan kaçarak, vücudunu maharetle büküyor. Hayvanın boynuna, onu acılar içinde kıvrandıran başka bir alevden —asil renkleri taşıyan— ok sapladıktan sonra dans ayakkabılarının üstünde zarif bir biçimde tekrar doğruluyor. Kalabalık ve sahtekâr, çevik, mor ve mavi kanatlı, haince bir oyunda etrafında ustaca dans eden insanlar tarafından işkence edilen hayvan bir dairenin ortasında canlı bir yanardağ gibi altın kumların üstünde dönüyor. Ve hayvan döndükçe, paçav-

ralar içindeki dilencilerin, ter içindeki proleterlerin, iyi giyimli beyefendilerin, cazip senoraların, zarif çapkınların, sert korseler içindeki subayların, ağırbaşlı iş adamlarının, şişman doktorların, güneşli ve gölgeli tarafta oturanların birbirine benziyen sabit bakışlarıyla tüm kent, —parfümler ve ter kokuları, bir anlık unutkanlık ve dikkatsizlik altında için için yanan büyük öfkeler, güzel beyaz dişler, yumuşak, duygusal bakışlar, hesapları, makineli tüfeklerin mekanizmaları kadar kesin olan liderler— mavi, mermerden bir göğün amansız şemsiyesi altında, öldürmek isteyen ve öldürülecek olan çılgın boğanın etrafında vahşice dönüyor.

«Eusebio?»

«Ne?»

Başlar, gövdeler, eller, çevremizde, tropik bitkiler gibi büyüyorlar; ılık ve titrek vücutların güçlü kokusu — insan kitlelerinin ve güneşin kokusu— burnumuzun direğini kırıyor. Sadece siyah gür saçlarını ve bir saniyeden çok kısa bir süre için bana iri çiçek saplarını, uzun palmiye ağaçlarını, sonra çok zayıf, kuru ve sıcak, bronz renkli bir vücudun tüm hatlarını hatırlatan esmer boynunu görebildiğim genç bir kızın hırsla yediği portakalların kokusunu da duyuyorum.

«Yarın ne olacak Eusebio?»

Roma askerinin, şimdi terden sırılsıklam olmuş o dörtköşe alnı, karanlıktaki bir kedininkiler kadar büyük şu gözbebekleri, bu gözlerden akan yansıma seli, bir barbarın eli tarafından kuru, kaba bir kü-

tüğe oyulmuş gibi duran o sahte gülümseme: Eusebio, cevap vermek için bana bakmıyor bile.

Çünkü aşağıda boğa, bir at ile bir adamı, barsakları dışına çıkmış bir at ile dehşet içinde bir adamı, boynuzlarının ucunda savuruyor. Atın burun deliklerinden pembe köpükler çıkıyor. Solumasını duyabiliyoruz. **Bağıramamaası** ve soluklarından başka hiçbirşeyin duyulmaması çok korkunç. Boğa bağırsaklarının üstüne saldırarak, **picador**'u —gözleri dehşetle düşecek bir yer arıyan yersiz bir kukla— yerden iki metre yukarı savuruyor. Adam ve hayvan yere düşüyor, yeşilimsi barsaklar yerde yılan gibi kıvrılıyor— şimdi herşey parçalanıyor. **Ah!** sonunda, onu, düşmanını ele geçirdin boğa; kazandın, devam et, yaşıyacaksın.

Ama hayır! Mor şapkalı bir yem seni şimdiden katil'e doğru götürüyor.

(Derin yörüngelerinde, gözlerini buğulandıran bu sis de ne Lolita? İşte böyle bir kar tanesi bir anda insanın elinin içinde eriyiverir. O kar tanesi, senin bakışın Lolita.)

Benito, ölçülü adımlarla dairenin ortasına yürüyor. Eusebio'nun kolu, yaşlı bir sarmaşık gibi omuzuma dolanıyor. «Bak!» Bak! Katil ile hayvan birbirlerine bakıyorlar. Her eğilişi ile biraz daha güç toplıyan o büyük vahşetin karşısında Benito olağanüstü bir serinkanlılık gösteriyor; birkaç gergin hareket, kırmızı boynuzları sıyırıp geçen gövnın üstünde hareketsiz duran bir dansörün sıçrayışı; ve parmakları zarif bir biçimde boynuzun ucuna

değiyor. Böylece ustalığı o koskoca siyah güçle alay ediyor... Sonunda, elinde çeliğin kısa parıltısı, hırçın gözleri, kılıcın saplanması gereken o hayatî noktayı ararken sakin, güçlü ve hain bir tavırla kendini tehlikeyle karşı karşıya bırakıyor. Adam ve hayvan yavaş yavaş birbirlerinin etrafında dönüyorlar— nişan alıyorlar, nişan alınıyorlar, öfkeleniyorlar, mücadelenin gerekliliği ile birleşiyorlar. Etraflarında sadece sessizlik var. Bekleme. Lolita'nın topuklarının üstünde kalktığını, dudaklarının bir yara izi gibi gerildiğini görüyorum. Görünüşteki hareketsizliğinin altında, okunu bulutlara, evet, görme duyusunun yetersiz kaldığı o uçuruma göndermenin eşiğinde, farkedilmeyecek bir biçimde titreyen gergin bir yayı andıran içindeki o varlığı hissediyor gibiyim.

Aşağıda çifte gerilim, farkedilmeyecek kadar hızlı; kılıcın parıldadığını ve kolun sert bir hareketi ile tam anında, hayvanın öldürücü saldırısına geçmesinden saniyenin binde biri kadar kısa bir süre önce, katil tarafından tam yerine sokulduğunu algılıyabilmemiz birkaç saniye sürdü. Boğa tüm ağırlığıyla çöktü. Ağzından kan akıyordu.

«Olé! Olé!»

Kent ayağa kalkmış. Bütün kent. Onbin baş, ıslıklar, gırtlaktan gelen çığlıklar ve tempo tutan ayak sesleri ile birlikte neşeli, törensel bir coşkuyla dikleşmiş. Sayısız baş bu insan okyanusunun içinden çıkıyor, mendiller köpükten yapılmış çiçekler gibi dalgalanıyor. **Olé! Olé!** Çılgın bir sel gibi tüm kent mutlulukla bağırıyor, zafer herşeyi peşinde sü-

rüklüyor— İnsanın hayvana karşı kazandığı zafer mi, yoksa hayvanın insana karşı kazandığı zafer mi? — Kısa kırmızı pelerini kolunda, parlak kılıcı elinde, Benito gururla başını seyircilere çevirip, çiçeklerin üstüne basarak hanımları selamlıyor... Herşeyi, hattâ mücevherlerini, saatlerini, broşlarını fırlatıyorlar ona. Yarı aralık dudaklarını, yarı kapalı gözlerini, krizantemler gibi düşecek açık ellerini, inci göğüslerini ve vücutlarının kutsal kıvrımları arasında gizli sıcak hazinelerini ona fırlatma arzusuyla yanıyorlar. Ve bu anda onun farkında olduğu tek şey bu: ne enfes bir ganimet.

«Yarın,» diye bağırıyor Eusebio kulağıma.

Bütün kuşkular, insanın içini kaplıyan bu mutlulukla süprülüp gidiyor. Kalabalığın başlarının üstünden, galibin başının üstünden, Eusebio'nun gözleri, valinin locasında, kopartılması gerekecek kafaları arıyor. (Yumruklarını sıkıp onlara doğru neler bağırdığını duyamıyorum. Sesi gürültünün içinde kayboluyor.) Bu gülümseyen suratlar, içinde kaynıyan lavlar olduğumuz çukuru uzun uzun seyrediyorlar. «Yarın bize başka zaferler getirecek...» Ekselansları, **capitan general**, belki de, iyi yerleştirilmiş bir sıra makineli tüfeğin — bizim gibi kocaman, bin başlı, vahşi bir hayvana karşı — matadorun kılıcı kadar güvenli bir silâh olduğunu düşünüyor. Herşey iyi nişan almaya bağlı. Eğer bu Allahın belası küçük Endülüs'lü çoban (daha üç yıl önce Sierra de Yeguas'da sığır çobanlığını yaptığını düşünün!) kılıcının ucuyla yaptığı enfes içgüdüsel he-

sapta bir santimlik bir hata yaparsa, kuşkusuz ki yenilecek, belki de ölecektir. Tam zamanını seç ve hedefe vur.

Yüksek sesle düşünen Eusebio'ydu.

«Tam zamanını seç ve hedefe vur.»

Gidiyoruz. Lolita, şalını titreyen omuzlarının üstüne örtüyor. Yay gevşemiş, ok atılmıştır. Geriye büyük bir boşluk kalıyor. «Bazen korkuyorum,» diyor.

10 MED

Olağanüstü hiçbir şey olmadı, ama o muhteşem olay patlamanın eşiğindeydi. Sakin bir yaz günü kırların üstünde sakin bulutlar farkedilmeden böyle toplanırlar. Birkaç dakika içinde ani bir rüzgar onları mavi ufukların üstünden bu bahçelere. bu düzlüklere, çocukların okuldan beyaz evlerine dönerken oynadıkları bu sessiz topraklara getirecek. Dünyanın bu köşesinin üstüne trajik bir gölge düşmekte. Yaşayan herşey bir fırtınanın yaklaştığını hissetmekte. İlk gümbürtüleri izleyecek ağır sessizlik fırtınayla dolacak.

Bir gün önce, akşama doğru devriyeler sokaklarda görülmeye başladı. Yolumuza çıkıyorlardı. O zamana dek tarifsiz bir sıkıntıyla dolu olan canlılık, onların geçişlerinin güçlü izlerini taşıyordu. **Guardia civil**'ler, siyah atların üstünde kapkara, siyah pelerinlerin altında dört köşe omuzlar, tahtadan oyulmuş heykeller gibi duygusuz, üç köşeli şapkaları, dimdik başları ve dört köşe yapılarıyla, atlarının üstünde dolaşıyorlardı. Dikkatli gözleri dar geçitlerin köşelerini, karanlık kapı eşiklerini, iç içe girmiş gurupları, öldürücü saldırganlığın, kurşunun ya da bir bombanın saklanabileceği her yeri özen-

le arıyordu; ürkek başların üstünden kaderlerine giden sinirli atlılara doğru ölümün o ani, iri adımını gizleyebilecek her yeri... Onlarınki, bizimki! Bizim devriyelerimiz başka türlü dolaşıyorlar, bir düzine kararlı işçinin sert adımlarıyla sokaklardan geçiyor, caddelerde, içlerinde kaybolmadan kalabalıkların yanından yürüyorlardı: pelerinler, tulumlar, Browning'ler, sert yüzler, ateşle için için yanan bakışlar. İşte geliyorlar! Ağır sessizlik içinde adamlar kendilerini dinliyorlar: içinde hissettiğin tehdidi dışa vurman gerek; başkalarını tehdit etmek. «Biz her zaman yetkililer tarafından ezilmiş bir ırka aitiz değil mi Joaquin? Bizim daha güçlü olduğumuza inanmak bizim için zor.»— «Kes sesini... Onlar ne domuzdurlar! Onları kurşuna dizmeyi ne kadar isterdim! Bilirsin, bu leş kargaları korkaktırlar, onların kaçtıklarını göreceksin...» Zayıf, ince hatlı, dokuma işçisi Joaquin'in (yirmiyedi yaşında, verimli, altı ay hapis, iki çocuk, günde üç peseta) dudakları nefretle kıvrılır, elmacık kemiklerinin kenarları keskinleşir; burnunun ucundaki yara izi kızarır. Kan yüzüne sıçrar. Öteki devriye bizi fark eder. Saat kaç? Burada ve orada kalplerin biraz daha hızlı atmaya başladığı, çeşitli eylemlerin planlandığı, yönetildiği, taslak çıkartıldığı ve bir tarafta, akılda o demir parmaklık, itaatle başların dikleştiği, diğer tarafta isyanla, o ateşle yükseldiği bir an, saniyenin sonsuz küçük bir bölümü geçiyor. Valinin bildirisi bu sabah asıldı: «Şüpheli guruplar hemen aranacak ve üstlerinde silahla yakalananlar hemen tutuklanacaklar.»

«Hadi, gel de dene! Hadi!» Garip bir biçimde huzursuz olan sokaktakiler başlarının üstünden geçen karşılıklı küstah bakışları hissediyorlar. İki devriye birbirine bakıyor. Üç köşeli şapkası alnının üstüne düşmüş şişman bir çavuş yolu açıyor. Atı, sanki bir törendeymişcesine, demir takırdıları arasında, zarif bir biçimde kaldırıma basıyor. «Demek valinin bildirisini okudun? Ha , harem ağası?» diye homurdanıyor Joaquin sıkılmış dişlerinin arasından. «Hadi gel de bizi ara öyleyse!» Komitenin emri: Hiçbir koşul altında silahınızın elinizden alınmasına izin vermeyin. (Dün bazı çocuklar polisin kendilerini aramasına izin vermişler, onlar da büyük bir neşeyle sokak köşesinde bütün ceplerini altüst etmişler, silahlarını hemen bulmuşlar ve perişan bir hale gelen çocuklara yavaşca, «Defolun,» demişler.) Ama şimdi geçip gidiyorlar. Korkuyorlar. Korkuyorlar! Tek bir atışta kan kalpten alna fırlıyor, şakakları umutla dolduruyor; dudaklarda gururlu bir gülümseme titriyor: «Şu sarı herifleri gördünüz mü? Bir tüyle bile onları yere yıkabilirdiniz.» Kocaman tahta askerler gereksiz korkuluklar gibi geçip gidiyorlar. Demek gerçekten doğru, bizim güçlü olduğumuz doğru. Mutluluk kıpkırmızı parlıyor.

●

Bu sabah polisler Komitenin gazetesi olan **Solidaridad Obrera**'yı (İşçilerin kardeşliği) toplamak için matbaaya geldiler. Bir kaç kibar subay, sırf ki-

barlıktan kendileri için bırakılan yüzelli kopyayı aldı. Yasaklanan gazete şimdi sokaklarda dağıtılıyor. Fabrikalara daha öğle olmadan ulaşıyor. Üstünde çağrının bulunduğu beyaz kağıtlar, devriyelerin önünden geçen insanların elinde görülüyor. Kayıtsız **guardia civil**,ler sessizce ağaçların altında toplanıyorlar. Birkaç kişiden oluşan guruplar kağıtları duvarlara yapıştırıyor. İnsanlar toplanıyor. İŞÇİLER! — İŞÇİ KOMİTESİ'NİN RAPORU, — İsteklerimiz şunlardır: 1. — 2. — 3...

Yaşlıca bir beyefendi bunları şaşkınlıkla okuyor; hiçbir şey anlamadan bir kez daha okuyor, telaşlı gözle komşusuna bakıyor. «Ulusal İşçi Konfederasyonu'nun Organı...» — «Cumhuriyetçi bir hükümet ve işçi haklarının garantisi...» Grotesk sözcükler bunlar, Kral? Sayın Vali? Yaşlı beyefendi zelzele olmuş gibi titriyor sanki. Rüya mı görüyor? Sokak herzamanki gibi. Soldaki, iyi giyimli saygıdeğer bir insan olan komşusuna kibarca soruyor: «Ne oluyor senor? Lütfen, zahmet olmazsa bana açıklar mısınız?...» Sesi titriyor. Çağdışı kibarlığı, taşrada, eski bir malikanede geçmiş otuz yılın kalıntısı. İyi giyimli komşu temkinle cevap veriyor: «Yarın Parlamenterler Toplantısı var, anlıyor musunuz?» Hayır, anlamıyor. «Binlerce teşekkür senor. Ama sevgili senor, ya Kral? Kral» O an korkunç bir ses patlıyor: «Kral cehennemin dibine gitsin, ihtiyar budala!» — Bir kahkaha kopuyor ve herkes, hattâ elli yaşlarında, itibar sahibi oldukça zeki olan iyi giyimli komşu bile gülüyor. Şaşkına dönen ihtiyar beyefendi bir-

denbire çöküyor, yapılan hakareti farketmiyor bile, herşeyi fazla olağanüstü bulup, kendi kendine konuşarak kalabalıktan uzaklaşıyor. O zamana dek kimse, modası çoktan geçmiş bir palto, solmuş, gri bir keçe şapka giydiğini ve oymalı, gümüş sapı olan bir bastona dayanarak topallıya topallıya yürüdüğünü farketmiyor. — «İhtiyar böcek. Kuş kafalı!» diye bağırıyor bir çocuk anlamsız bir alayla.

Birisi kalabalığın içine daldı ve sakin bir biçimde kâğıdı yırttı. Kavga. Önceleri belirsiz olan kargaşalık sıra ile, sözcüklerle ve ani hareketlerle birbirlerinden ayrılan ve bir araya gelen üç insan biçiminin hayli kesişme noktasında yoğunlaşıyor gibi. Zarif giyimli uzun boylu bir genç adam omuzlarını silkerek etrafını saran guruptan kendini kurtarıyor. Sessizliği kibirli bir ifade ile vurgulanıyor. Kendisine meydan okuyanlara arkasını dönerek kaldırımın kenarında duruyor. İnsan sakin olmalı; ne pahasına olursa olsun sakin kalmalı. Bu iğrenç ayak takımı ne bir sözcüğü, ne de bir yumruğu hakediyor. Öfkenin bile ötesinde sadece tahkir ve canavarın kalbine saplanan St. George'un kılıcı gibi çelik sertliği... Hafızasının derinliğinden, on yıl kadar öncesinin bu imajı, şaşırtıcı bir gelincik çiçeği gibi yüzeye çıkıyor: Sarışın, içten bakışlı St. George, korkunç ve iğrenç hayvanın karşısında muzaffer. «Azizin gücü inancındadır, oğlum,» derdi Peder Xavier o günlerde, (şakaklarına düşmüş o beyaz bukle, başka bir dünyadan geliyormuş gibi çıkan o ses, alçak —bir fısıltı— ve insanın içine işleyen...)

«Yoksa inanç olmadan hiçbir şey ifade etmiyecek olan kalkanda, mızrakta ya da kılıçta değil.» Dudaklarının titremesi geçiyor. Ruhu ne kadar da aydınlık! Kuvvet ve inanç. Işık. Dudaklarında nerdeyse bir gülümseme belirecek. **«Soli! Solidaridad Obrera!»** diye bağırıyor bir çırağın cırtlak sesi. Genç adam kendisine verilen gazeteyi alıyor ve açmadan, sakin bir tavırla dört parçaya bölüyor. Beyaz kâğıt parçaları ayağının dibine düşüyor... «Güzel bir kız» —ya da, karşıdan kendisine doğru gelen iri yarı kızı seyrederken umursamaz bir rahatlıkla böyle düşünmeye çalışıyor— cüretkâr bakışlı, kalçaları sallanıyor. Bu yaratıklara bakmak çoğu kez onun hoşuna gider ama onlarla herhangi bir esrarlı, gizli, insanı tahrik eden bir ilişkiye girmekten kaçınır. Tam gözlerini başka bir yöne çevirecekken, «Benimle gelmek ister misin?» dercesine sertçe önüne dikilen kadın ona iki tokat atıyor, bunu kahkahalar izliyor ve kadın çekip gidiyor. Yirmi adım ötede, tamamen süsten ibaret olan iki polis olaya arkalarını dönüyorlar; Şişman parmaklarının beyaz eldivenlerin içinde yavaşça kımıldadığını görebilirsiniz. Kabahatli bir çocuk gibi tokatlanmış olan, gözlerinden aşağı yuvarlanan gözyaşlarını hissediyor, o «ayak takımı» için duyduğu telaşlı öfke yavaşça yatışıyor, içindeki zayıf ışık sönüyor ve gözünün kenarından pejmürde kılıklı, yumruklarını balta gibi sallıyan kaba birinin yaklaştığını görüyor. Sokak kavgacısının olduğu yerde döndüğünü ve kaybolduğunu hissediyor. Herşeyi yıkayan gök, birden etra-

fa büyük beyaz serinliğini yayıyor. Ağzında kanın tuzlu tadı. Boşluk...

Calle Mercader'in köşesindeki ayakkabı boyacısı tek gözü ile nöbetçilerin geçişini seyrediyor; fırçalar çevik ellerinin altında bir ileri, bir geri giderek kalın İngiliz derisini parlatıyor. Sanche **el Tuerto**(«Tek gözlü») genellikle insanların sadece dizlerinden aşağısını görür. Bir bakışta bacakları ayırdedebilir. On-beş adımlık uzaklıkta hangi tip ayakkabının önünde duracağını ve çıngıraklı bir sesin yukarılardan «Acele et oğlum!» diyeceğini tahmin edebilir. Acı bir kaderin izlediği biçimini yitirmiş bazı ayakkabılar asla durmazlar; çatlamış, eskimiş, ama hâlâ direnen bazıları ise parlatılmakta ısrar ederler; «sen kendini ne sanıyorsun, boşboğaz! Bahse girerim bugün öğle yemeğini yemeden idare ettin, Senor Çıplak sırtlı. «Tek gözlü yoksul müşterilerden hoşlanmaz; hatta onlar için, deriyi aşındıran özel bir cilası bile vardır. «Parmakların çıktığı zaman böyle süslü olamıyacaksın. Postallarını cilalatacağın yerde sen de benim gibi başkalarınınkini cilalıyacaksın, göreceksin! Ben ağzımı açıyor muyum?» İplerle bağlanan sandallara, özel hasırlara ve ayağı deri kadar iyi koruyan kalın, sert bir kir tabakasıyla çevrili çıplak ayaklara saygısı vardır. Adamın yüzüne bile bakmadan bir çift sarı ayakkabıyı parlattıktan sonra —herhalde gemiciydi çünkü ayakkabı yabancı malıydı, iyi bakılmış ve yeniydi— fırçaları bir kenara koyar. Tek gözlü eline **Soli** yi alır. Nadiren okur ve okuduğu zaman da sözcükleri hecelere böldükten sonra zorlukla bir-

leştirir. («İki gözünü varken daha iyi okurdum.») Bu kez okuduğunu anlıyor mu? Ağzı garip bir gülümseme ile kıvrılıyor. Okuduğunu tekrarlaması ya da açıklaması olanaksız ama iliklerinin içinden büyük bir memnunluk akıp gidiyor.

Önündeki sehpanın üstüne pahalı bir Fransız ayakkabısı kondu. «Hey!» diyor müşteri ayağını sinirle yere vurarak. Tek gözlü onun için oldukça uzak anlamı olan bir cümleyi hecelemekten vazgeçiyor («...yabancı işçiler için eşit haklar...» O Murcia bölgesinden geliyor ama bu «haklar» da ne acaba) mavi ipek bir çorabın kenarı ve pahalı bir ayakkabı gözüne çarpıyor ve başını kaldırmadan homurdanıyor:

«Vaktim yok.» ,

Bu kadar açık konuşmasa müşteri yanlış birşeyler duyduğunu sanacak. Dünyada birşeyler olduğunu anlayarak oradan ayrılıyor. Tek gözlünün bu «Vaktim yok,» sözü onu, bir önceki gece olan ve tüm gazetelerin söz ettiği iki olaydan daha çok telaşlandırıyor ve aydınlatıyor. Bir gece önce Azor adalarına yakın bir yerde bir Alman U gemisi tarafından bombalanan bir Brezilya gemisi tüm tayfalarıyla birlikte batmış ve Londra Zeplinler tarafından bombalanmıştı.

Tek gözlü satırları birbirine karıştırarak, her cümlenin üstünden üç kez geçerek ve diğerlerini atlıyarak okumayı bitiriyor. Beyninde dönüp duran sihirli sözcükler beraberinde neşeyle karışık garip bir ılıklık getiriyorlar —tıpkı bir bardak şarap ya da güneş gibi— ve kollarına ve bacaklarına güçlülük

akıtıyorlar. Ah, **Madre de Dios**! Başını kaldıran tek gözlü insanları görüyor, tüm sokağı, kenti, insan başlarının oluşturduğu bir denizin üstünde yükselen üç köşeli siyah şapkaları keşfediyor. İki küçük kız kolkola girmiş, heyecanlı heyecanlı konuşarak geçiyorlar; siyah bukleleri bellerine geliyor, enfes, biçimli bacaklar...

Tek gözlü, **Soli**'yi dikkatle duvara asıyor. Bu gelişi güzel basılmış afiş yağmurun soldurduğu, üzerinde hâlâ şu sözlerin okunduğu gri bir afişi kapatıyor: ANAYASAL HAKLARIN KALDIRILMASI. Tanrının izniyle biz — Bir sonraki satır şöyle bağırıyor! «İŞÇİLER!» ... Ama Sanche'nin etrafını çeviren bu boşluk da ne? Sağında ve solunda kimse yok. İlerde iki küçük kız köşeyi dönüyorlar. Herşey bembeyaz. Atların nefesleri boynuna ılık bir ıslaklık veriyor. Birden siyah şapkaların, uzun pelerinlerin sakallı, sırıtan yeşil bir yüzün etrafını çevirdiğini görüyor. Korkunç yalnız hissediyor kendini. Tıpkı onaltı yaşında bir köylü çocuğuyken işlemediği bir hırsızlık suçuyla efendisinin bir gözünü çıkartıp onu sokağa attığı günkü gibi vahşi bir öfke içini yakıyor. Adalet karşısında boyun eğmesi için tek gözünün çıkartılması gerekmişti. Tıpkı karısının bir polisle kaçması gibi. Atın üstündeki asker sihirli sözcükleri söylüyor. Şahlanmış atlarının üstünde çılgın hareketler yapan dev atlılar tarafından dört bir yandan saldırıya uğrayan sokak kavgacısı olduğu yerde dönüp kayboluyor.

Herşeyi yıkayan gök birden etrafa büyük bir serinlik yayıyor. Ağzında kanın tuzlu tadı. Boşluk...

11 CEZİR

Ondokuzu. **Bugün**. Saat dört. Gürültünün üstünde şaşırtıcı bir sessizlik hüküm sürüyor. Düşüncesiz bir ayaklanma arka sokaklarda yavaş yavaş ölüyor. Sonra ne olacak? Asker hatları ile kalabalık dalgalarının kesiştiği noktalarda kavgalar kopuyor ve yatışıyor. Heyecanlı bir gurup içinde sessiz ve sinirli duran Eusebio'yla karşılaştım. Gözleri apaçık, elleri cebinde, duygusuz bir sirkin tam ortasındaymış gibi hareketsiz olan Eusebio bir kahkaha attı: «Herşey bitti, ha, ha, ha!» Koşan birkaç kişi bizi birbirimizden ayırdı. Birini taşıyorlardı: Birşeyler söyliyebilirdik. Bir süvari takımı bir anda görünüp üstünde parlak harflarin dans ettiği köşenin arkasında kayboldu: CERVECERIA LOPEZ HIJOS. Zaman iki garip parçaya bölünmüştü sanki: Burada, ani bir boşluğun içinde sessizlik, orada, **Cerveceria**' nın kapalı panjurlarının ardında bağrışlar ve haykırışlar.

●

Caddeyi kapatmaya çalışan **guardia civil** bizi yavaş yavaş geriye itiyordu. Bize dönük silahları, tahta kafalarının üstündeki büyük, üç köşeli siyah

şapkaları ile üstümüze yürüyen çift sıra halindeki aralıklı askerlerin rahatlıkla beş ya da altı katıydık. Bize doğru attıkları her adım korkuyla destekleniyor, önlerinde aldatıcı bir anlamsızlık yaratıyordu. Aramızda kalan sekiz, dokuz metrelik boşlukta öfkeli, beceriksiz, aptalın biri durmuş kollarıyla saçma hareketler yapıyordu.

Genç bir adam, kolunun altında gazete kağıdına sarılı bir paket, heykel gibi dimdik orada duruyordu. İki hat, onların ve bizimki, hareket etmeden dalgalanıyor, sonra bir anda ortaya çıkan adamın etrafındaki boşluk büyüyordu.

«Korkak sürüsü! Kralın köpekleri!» diye bağırdı.

Korku tüfekleri onun göğsüne doğru indirirken, A. B. C.'nin resimli bir sayfasına sarılmış yuvarlak bir şeyi yukarı kaldırdı. Aradaki uzaklığı —ölümün kucağına giden o birkaç metreyi— tam zamanında geçip onu geri çektik. Kalbi öylesine hızlı atıyordu ki insan sadece onun koluna dokunarak bu ritmik çarpıntıyı duyabilirdi. Kasları öfkeyle sertleşmişti.

●

Bir süvari saldırısından sonra önlerinde panik havasını sürükliyerek kaçan bir sürü insan... Ve gurubumuz bir anda, hiç beklenmedik bir biçimde dağılıyor. Bir avuç insan olan bizler —adamlar, kadınlar, bir çocuk ve heyecanlı bir hamile anne— küçük bir otelin mavi beyaz merdivenine doğru gerilemek

zorunda kalıyoruz. Üç köşeli şapkanın altındaki bir tüfek bizi sokaktan çekip alıyor. Tuzağa düştük. **Guardia civil**'in elleri titriyor — korku ya da öfke. Siyah mermer taşlarını andıran gözleri donuk bakışlarla bizi süzüyor. Bunlara eşlik eden daha sabit, boş ve derin bir karanlığa sahip üçüncü bir nokta var: Tüfeğin namlusu. Kimi öldürmeli, Meryem'i mi, yoksa Segovia'yı mı? Seçimini yapıyor.

İlk hareket: Başını omuzlarının içine çek, omuzlarını aşağıya indir, yere çök, dikleş, öndeki insanların —yoldaşlarının, kardeşlerinin— arkasına gizlen. Onlardan kendine bir kalkan yap, yerin çok iyi, arkalarda, en sonlardasın...

İkinci hareket: Ah, yapma pis hayvan! Biraz gururlu ol! Başını kaldır, sırtını dikleştir, korku saldırganlığa dönerken bükük boyunların arkasında ağır ağır ayağa kalk ve o domuza gözlerinle şöyle bağır: Hadi, ateş et, durma vur pis katil... Çok yaşa ihtilâl!

Patlama, denizde yelkeni yırtılan bir fırtına gibi sessizliği parçalıyor ve bizi yeniden telaşlı bir öfkeye kapılan o katil mankenin üstüne fırlatıyor. Sokağın her yerinde şaşkın kaçışlar ve direnmeler birbirine giriyor. Çocuklardan birkaçı gazete satılan bir büfeyi altüst ediyor. Az ilerde bir araba. Siyah bir duman bulutunun altında yanıyor. Bir kadının içler parçalayıcı sesi, Angel, Angel,» diye bağırıyor. Atsız bir **guardia civil** seke seke atının peşinden koşuyor. Üç köşe şapkalı mankenlerin düzgün hattı merhametsizce tekrar ortaya çıkıyor...

Sessizlik ve barış vadisine giriyormuşcasına hep birden Plaza Real'e dalıyoruz. Meydanı çeviren gri kemerler insanı sakinleştiren loş bir ışıkla dolu. Sık palmiye ağaçlarının ılık gölgeleri, akşamları sevgililerin, geceleri ise serserilerin dostu olan sıralar; çömelmiş Çingeneler oraya sığınmış, fırtınanın geçmesini bekliyorlar. Joaquin'in geniş bir kol hareketiyle bizi durdurması hepimizi güldürüyor, çünkü o anda paltosunun bir tek kolunun kaldığını farkediyoruz. Kalabalıktan çıkarken bir sütunun gölgesinde birbirine yaklaşmış iki baş görüyoruz: Boynunun ve omuzlarının arkası görünen adam ile erkeğin öpüşü altında etrafa mutluluk saçan, gözleri kapalı, yüzü yukarı kalkık bir kadın başı... Adımlarımızı yavaşlatıp, seslerimizi alçaltıyoruz. Adımlarımız ardımızda, parke taşlarının üstünde kırmızı bir iz bırakıyor.

●

Komite'nin en yakındaki toplantı odası katedralin yakınındaki küçük bir kahveydi. Birkaç yaşlı kadın merdivenden aşağı iniyordu; kentin üstüne çöken sakinliği hissedebilirdiniz. Rastgele bir sokak — hatta bir gitarın şarkısı:

«... Monde, monde, vaste monde...»

Saat beş. Bugünün bir yenilgi olduğunu anlamaya başlamamızdan beri sadece bir saat geçti. Kahve'nin arka odasında Ribas, kimseye bakmadan, her zamanki gibi başkanlık ediyor. Beyaz saçların çevrelediği yüzü etrafa hüzünlü bir sakinlik yayıyor. Da-

rio, Portez'in alaycı darbeleri altında eziliyor gibi...

«Burjuvazi ile koalisyon yapanların adamları tarafından yanlış yola sürüklendik, evet. Ama ihanete uğramadık. Bazıları gibi, onlarında gerçekten bu işe gireceklerine inanmakla saflık etmişsiniz...

Yenilginin ezici darbesi altında Dario, içine kapanıp düşünmeye başlamıştı. Görüntüler düşüncelerini rahat bırakmıyordu: Kararsız parlamenterleri meclis binasının önündeki polis hatlarının arasından geçiren otomobiller: Senor Momenico, Dario'nun kendisini beklediği parlak gri ipekle süslenmiş çalışma odasına telaşla giriyor; iki elini birden sıkıyor, güven verici,mağrur, heyecanlı bir tavırla konuşuyor: «Anlamalısın sevgili dostum. Tüm politik olasılıklardan yararlanmalıyız. İki hazırlık haftası kazanıyoruz sevgili dostum. Lütfen Komite'ye bildir. Asla geri çekilmeyeceğiz, asla, asla. Anlıyorsun değil mi sevgili dostum? Asla» Yemin ediyormuşcasına elini kaldırıyor. Kahkahalarla gülme arzusuna kapılan Dario boğuk bir sesle cevap vermişti: «Eğer yalnız çarpışmak zorunda kalırsak sizin için çok kötü olur».

Şimdi ise «çok saf olan bazı insanlar» sözü onda bir kırbaç darbesi etkisi yapmıştı. Yüzünü ekşitti ve «bu andaki en korkunç tehlikeyi, yenilgiyle geri çekilenlerin terörcü krizlerini, felakete giden bir yolu, ihanet tereddütlerini... belirli casus bürolarının arka odalarında teşvik edilmeye çalışan o zihinsel durumu...» Hedef alarak boşluğa oltasını attı.

«Yitirilen birşey yok,» dedi Ribas yumuşak bir

sesle.« Bugün ancak uyumsuzluk yüzünden yenilebiliriz. Gündemdeki ikinci maddeye geçiyorum.»

●

Gece yarısına doğru, ayışığının yarı mavi, yarı siyah iri gölgeli lekelere böldüğü sokakta, dudaklarının arasında bir sigarayla dolaşan José Miro, gözleri yerde, sessiz Lejeune'le karşılaşıyor. Şaşkın şaşkın el sıkışıyorlar. «Ne haber?» Katı bir gülümseme Miro'nun keskin hatlarını aydınlatıyor. Kolunu sevgiyle yoldaşının omuzuna koyuyor: «Keyifsiz görünüyorsun ihtiyar, ne oldu sana?»

Bir süre konuşmadan yürüyorlar. Sekizgen bir kulenin gölgesi onları içine alıyor. «Maud beni terketti,» diyor Lejeune sonunda, ve sesi büyük bir yenilgiyi açıklıyor.

(Maud: sinirli, erkeksi bir kızın yıpranmış vücudu, yaşını belli etmiyen Gotik bir profil, kahverengi bukleler, ani, bir kedininkileri andıran hareketler, düşük kaşların altında soluk gri gözler, dudakların kenarlarında solgunlaşan bir ağız, ama hareketli bir yüz, endişe, kahkaha, aldatma, hırs, hüzün ve Tanrı bilir başka neyle karışık soru dolu, canlı gözler... Maud: Dar kalçalı - Maud.

Bu gri saçlı adam bir çocuk gibi ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Parmaklarının arasında sönmüş bir sigara, saatlerden beri yürüyor, durmadan onun adını kendi kendine fısıldıyordu: Maud. Harab olan beyninde, bir zamanlar sadece bir söz-

cük olan tek bir fikir - «beni terketti» -, gözlerinde ise onun Gotik profili, gri gözleri, dar kalçaları, Maud var.

«Anlıyacağın,» diyor, «'öteki adam' Paris'te... Ama sen anlıyamazsın. Çok gençsin.»

«Sadece bir kadın,» diye düşünüyor Miro. Korkunç bir acı duygusu, güçlü bir sevincin bastırdığı vahşi bir hüzünle dolu olarak o akşam saatlerden beri yürümekte o da. Bir an neredeyse ağlayacak kadar üzüntü içinde, bir sonraki an şarkı söyliyerek birini bitirmeden başka bir sigara yakıyor. Terkedilmiş sokakları iri adımlarının sesiyle dolduruyor...

«Angel öldü,» dedi birdenbire. «Biliyorsun, makinacıların küçük Angel'i. Kurşun midesine girdi. İki saat sürdü ölmesi, beşten yediye kadar. Üç ölü verdik.»

«Evet, üç ölü,» diye tekrarlıyor Lejeune mekanik bir tavırla. (Maud gitti, gitti, gitti.)

«Bildiğim kadarıyla **onların** da bir ölüsü var,» diye devam ediyor Miro gözleri parlıyarak. «Angel kendine hiç gelemedi. Hastahanede yatağının başındaydım. Ölüm iniltileri sanki çivi gibi çakıldı başıma. Oradan çıktığımda başım alev alev yanan çivilerle doluydum. Gittim...»

(... gitti.)

«... nereye gittiğimi bilmeden dolaştım. Düşün, dokuzda, o iniltiler, o acı, o çiviler başımın içinde, bitkin bir halde bir duvara yaslandım. Birinin bana seslendiğini duydum: 'İlerle.' Birden kendime geldim. **Guardia civil**'lerin barakalarının önünde duru-

yordum. Nöbetçi beni gözlüyordu. Bütün görebildiğim onun karanlık gölgesiydi. Yanına gidip, 'Angel'i tanıyor musun?' diye sordum. Benim sarhoş olduğumu sanıp tekrarladı: 'İlerle.' Ceketimin cebinden ateş ettim. Bak üç yeri yanmış. Hemen yere düşmedi. Duvara yaslandı, sonra içini çekerek aşağıya kaydı. Üzerine eğildim, gözleri hâlâ canlıydı. Parıldadıklarını, içlerinde göğün yansıdığını gördüm. **«Angel, onu sen öldürdün...»** dedim ona. Dört bir yandan en az yirmi el ateş ettiler geceye. Başım, sanki beynimi buzlu suyla yıkamışım gibi serin, sakin sakin uzaklaştım oradan. Ama sen anlıyamazsın, hayır bu akşam ne denli iyi hissettiğimi anlıyamazsın...»

12 BİR GÜNÜN SONU

Ribas, Model Hapishanesinin bir hücresinde volta atıyor. Dario ile Portez saklanıyorlar. Lejeune ile Miro günlerini birlikte, sahilden açılmış küçük bir sandalda geçiriyor, sıra ile kürek çekiyor, sonra küçük dalgalar onları sallarken dinleniyorlar. Beyaz, pike bir gömlek giymiş olan Lejeune sigara içiyor. Beline dek çıplak ve bir Malaya'lı gibi yanmış olan José avazı çıktığı kadar bağırarak şarkı söylüyor. Söyledikleri bazen ihtilâlci şarkılar:

Pour leurs entrailles, ô grain de blé!
O grain de blé, fais-toi mitraille! (*)

bazen de baladlar:

Ta candeur de visage
Ton coeur de gitane... (*)

Mavi sular, donuk donuk titreyen ipek kıvrımlarıyla açık bir göğü yansıtıyor. Görünmez iplikler, arı sürülerinin uçuşu gibi kaynayan havada titreşiyor. Uzakta beyaz yelkenler görünüyor. Martıların uçuşları, kristal, mavi havada, hafif bir okşama gi-

---

(*) Onların bağırsakları için ey buğday tohumu!
Ey buğday tohumu, bir top mermisi oluver!
(**) Yüzünün içtenliği,
O çingene yüreğin...

bi kaybolan beyaz eğriler çiziyor. Montjuich kayaları kehribar renginde.

Akşam, José, metal işçilerinin, yapı işçilerinin, **Canadiense** işletmelerinde çalışanların toplantılarından söz ediyor. Nadiren gelip geçenlerin bakışlarını birbirlerinden kaçırdıkları, arka bir sokakta Lejeune, parmaklıklı bir gözetleme deliğinin olduğu bir kapının tokmağını vuruyor. Kurşunî dudaklı, çok yaşlı bir kadın onu, ayak seslerini halıların yuttuğu bir koridorun morumsu karanlığına sokuyor. Uzun, alçak tavanlı bir odada üç çıplak kadın hayvan postlarının üstüne yatmış bir yabancının arzusunun çağrısını bekliyorlar. Boya kokan kartlarda Kupa oğlanının yorgun esrarlarını ve denizden gelecek mektubu (ama yolunda esmer bir kadın var...) tekrar tekrar okuyorlar: Inés, Viorica, Dolorès. Birinin bir çocuğu var —Granada da bir bahçede büyüyen Marquita. Ötekinin ise sevgilisi— hapiste olan Evelino; üçüncüsünün ise belsoğukluğu, uzun kirpikli gri gözleri, kapalı gözleri, ölü bir kadının yüzünü andıran bir albatr kadar soluk, kaşsız, kemikli bir yüzü, yeni açılmış bir yara kadar kırmızı dudakları var. Bazen «Ölü numarası yap!» derler ona ve siyah ipek yastığın üstünde duran başı donmuş gibi durur; gözkapakları gözlerinin mavimsi akları üstünde yarı kapanır, nefessiz, yarı açık ağzı savunmasız bir sırıtışın ardından dişlerinin soğuk beyazlığını ortaya koyar. Köşede, beyaz işlemeleri olan küçük, siyah bir Fas masasının üstünde altın yaldızla kaplanmış takma saç örgüleri duruyor.

Lejeune'un oraya girdiği saatte, kentin öteki ucunda üç başka kadın Sans mezarlığına gitmek için hazırlanıyorlar. Eski dul giysilerinin içinde dimdik olan ana, etsiz parmaklarını dua etmek için şimdiden birleştirmiş bir halde mutfak kapısına gidiyor ve, «Vakit geldi Concepcion,» diyor. «Evet, anne,» diye yavaşça cevap veriyor Concepcion. Halâ bir çocuk yüzünü andıran yumuşak yüzü görünmeyen bir ocağın parlamasıyla bir anda yaşlanıyor. Concepcion düşük omuzlarının üstüne siyah bir şal örtüyor, on yaşında olan ve çiçekleri taşıyan Teresita'nın elinden tutuyor. Sessizce, telaşla, siyahlar içinde yürüyorlar. Anne, Karı, kızkardeş: Yaşamı bitmekte olan bir kadın, yaşamı mahvolmuş bir kadın ve yaşamı başlayan bir kadın. Sessizlik artık dayanılmayacak bir hal alınca, Concepcion, fabrikadan söz ediyor. «Anne, ayırma bölümünden bazı kızların işten atılacağı söyleniyor,» Anne cevap vermiyor; gri gözleri, ölü bir kadının yüzünü taklit etmesi için gözlerini kapatmasına gerek olmayan albatr kadar soluk, kemiksiz bir yüzü var. Mezarlıkta, haçsız, çiçeklerin ekili olduğu yeni bir mezar var. Madeni çelenklerin üstündeki kırmızı kurdeleler otlarla birlikte soluyor. Anne bir haçı tercih ederdi ama Concepcion titreyen dudakları ve kararlı sesiyle hayır demişti. (Gerçi o da mezarın üstüne bir haç konulmasını isterdi., isterdi ama Angel gülerek, «Mezarlıklardaki bütün bu haçlar ve anıtlar öylesine aptalca ki...» demişti.) Anne, o teselli simgesinin bile olmadığı mezarın önünde dua edi-

yor; ama duaların sözcüklerini o kadar çok önce unutmuş ki belleğinin karanlık kuyusunda onları anımsamağa çalışırken yorulуyor ve kendini unutuyor... «Angel» diye mırıldanıyor Concepcion. Cesaret edebilse onunla sanki yaşıyan biriymiş gibi konuşacak. Hâlâ, geçen Pazar iri kırmızı çiçekli şalını giymesini istediği zaman onunla kavga etmenin huzursuzluğu içinde. «Mümkün mü senor? Mümkün mü?» Teresita mezarın üstüne çiçekleri koyuyor ve çalışkan arıların bir mezardan öbürüne durmadan gidip gelmelerine hayran olarak çok alçak bir sesle mırıldanıyor: «Bu senin için abi. Seni unutmadık Angel. Dün gece eve Tio Amca geldi, kavuniçi kedinin dört yavrusu oldu. Birini senin ve benim için besliyorum...» Ve büyük abisinin mezarının üstüne eğilen Teresita, evde yavrularına süt veren kavuniçi kediyi düşünerek gülümsüyor.

●

Guabert y Pia matbaasındaki tertip cetvelimin başına döndüm. Yarış formları ve dini eserler diziyoruz. Preslerin metalik takırtıları bir süre sonra insanın kulağında tekdüze bir mırıltı haline geliyor. Kambur patron cam duvarlı bürosundan aşağıya, bize bakıyor. Komşum Porfirio bir sihirbaz: Uzun gümüş yüzlü siyah matbaa harfleri hiç yorulmadan onları dizen eline sanki kendiliklerinden sıçıyorlarmış gibi. Bütün atölyelerde, bütün fabrikalarda hep aynı şey. Dün kentin üstünde bir lav gibi

akan, damarlarımızdan kanla herşeye hazır olan üçyüzbin güçlü insandık; bugün yine atölyelerde, avlularda, fabrikalardayız. Makinalar dönüyor, büküyor, gıcırdıyor, dikiyor, eziyor, vuruyor; kara ellerdeki aletler madenlere gönülüyor. Akşam üçyüzbinimiz bir anda, kafalarımız, midelerimiz ve kaslarımız bomboş, dışarı çıkıyoruz. Hiçbir şey olmadı. Kent, ışıkları, elmasları, mücevherleri, kahvelerindeki kemanları, caddelerindeki sergileri, dilencilerinin yakarışları, danseden kızlarının sahte gülümsemeleri, arka sokaklarının yağlı kokusu, serserilerinin kaldırımlardaki uykusuyla bizimle alay ediyor...

Marangoz Etchegoyen sendikanın kasasındaki dokuzyüz peseta ile sınırı geçip kaçtı. İyi kurtuldun pis herif.

Eski hücre arkadaşım Gilles, Massif Central yakınlarında bir yerde bulunan tutuklu çalışma birliğinden, hedef çalışması yaptıktan sonra siper kazarak insanı aptallaştıran günler geçirdiğini yazıyor bana. «Bizim gibi olmadığın için şanslısın. Kocaman savaş malzemesi yapan fabrikanın küçük bir çarkıyız biz...» Koca Gilles, insan başkasının mutlu olduğuna kendi talihsizliğini düşünerek karar vermemeli... Resmi bildiriler her gün yalan söylüyor ve birbiriyle çelişiyor. Gazeteler, birbiri ardından Müttefiklerin ya da Merkezi güçlerin yanında yer alıyor. Yalan dolu cümlecikler labirentinde olayları tanımak olanaksız... Nöbetçiler, nöbetçiler, bütün bunların arasında, ceset ve bok kokan toprağa gömülü

olan sizler nerdesiniz? Vosges'lerin sessiz bölgesinde Amien'lerin bombardımanı. Yaşam dünkü gibi sürüyor. Porfirio'nun zeki, bir maymununkileri andıran gözleri her zamankinden daha hüzünlü. Haftada iki kez tifus geçirmekte olan kızına portakal götürmek için San Luis Hastahanesine gidiyor. Herhalde her gün yemek yemiyor. Tertip cetvelindeki sekiz puntoluk yazı hakkında bana birşey soruyormuş gibi yapıyor («... St. Theresa'nın kutsal çocukluğu...»):

«Burada da işler kötü mü?»

Evet, kötü. Çelişkili haberlerle dolu olan gazetelerden eski düzenin Kazaklar sayesinde bir zafer kazandığını öğrenmek mümkün. Lenin ve Trotsky kaçtılar mı, tutuklandılar mı, öldürüldüler mi, kim bilir? Bolşevizm kökünden sökülüp atıldı. Anlaşılan Kronstadt denizcileri hâlâ dayanıyor. Biz burada hazırlanırken orada başka insanlar kırmızı bayrakların ardında, bizimki gibi bir hareket için uzun sıralar oluşturuyordu. «Ayın onyedisinde, bütün gün boyunca, Tauride Sarayı, 'on kapitalist bakan'ın istifasını isteyen işçi ve askerle kuşatıldı. Sosyal İhtilâlci Parti'nin lideri Bay Chernov neredeyse bazı denizciler tarafından parçalanacaklardı...» Dün akşam bu satırları bir gazete muhabirinin raporundan okurken bizim gibi yürüyen, ayak sesleri bizim ayak seslerimizde yankılanan o halk kitlelerinin boğuk gümbürtüsünü duyar gibi oldum; gri üniformalar giyiyorlardı, kafalarında, midelerinde, yumruklarında Litvanya cephesinden, Galiçya cephesinden, Ro-

manya cephesinden, Ermenistan cephesinden getirdikleri o adsız öfke vardı; ama onlar ateş sınavından, kan sınavından, zafer sınavından geçtikleri için bizden güçlüydüler... (o akşam sevinçten başım dönerek kafamın içinde, kesin görüntülerin eksikliğinden gerçek anlamlarını kavrıyamadan hep aynı sözcükleri tekrarlıyordum. Haberler öylesine büyüktü ki insanı ezip geçiyordu. Gazete başlıkları şöyleydi: PETROGRAD'DA İHTİLÂL. ÇAR TACINI BIRAKIYOR. ASKERLER HALKIN TARAFINA GEÇTİ.)... bizden daha güçlüydüler çünkü önlerinde asılanlar, idam mangasının önünde yere düşenler, sürülenler, yarım asırlık inatçı bir mücadelede şehit olanlar vardı ve kaçabilenler onlara yardım ediyordu... Son haberlere göre Bolşevik liderlerinin ihaneti kanıtlanmış bir olaydı: Alman ajanlarıydılar. Bunun anlamını biliyoruz: Bu tip formüller idam mangasının oniki tüfeğinin cephanesi kadar gereklidir. Eğer Almanlardan para almışlarsa, bu paraya ihtiyaçları olduğu için kurnazlık etmişler, Almanlar da paralarını ziyan etmiş. «Para almak,» diyor Dario, «Namuslu olmak... Para almazsan namuslu olmanın anlamı ne?»

●

Sırtımızda on saat atölyede çalışmanın yükü var. İnsanı eziyor. Sekiz bin harf kaldırdım. On bin tanesi ayağımın dibinde duruyor. Kırk yaşında çoğu matbaacı varis olur. El Capillo, o sarı dişli domuz bizi bu parça başına işe koydu. Akla gelebile-

cek en pis iş bu. Şimdi, akşamın yumuşak serinliğinde, şairlerin o «leylak rengi saatinde» kente iniyoruz. Aslında yapmak istediğimiz tek şey yıkanmak ya da birinin burnunun ortasına bir yumruk indirmek.

«Göreceksiniz,» diyor Porfirio birden, halâ işçi başını düşünerek, «Bu günlerde onun dişlerini nasıl yere dökeceğim!»

Dışarısı çok aydınlık. Uyuşturucu bir saydamlık herşeyin biçimini, hatta yaprakların zarif çizgilerini bile belirsizleştiriyor. Akşam henüz çökmedi, ama günün parlak ışıkları solmaya başladı. Göğün turkuaz gölgesi ile insana bir bahçeyi anımsatan bu caddenin düz, açık manzarası arkadaşımın aklına bir görüntü getiriyor: San Luis Hastahanesinde böceklerin yediği yarı aç bir çocuğun görüntüsü bu. Ben de senin Paquita'yı düşünüyorum. Ondan söz edeceğini biliyorum. Sanki aklından geçenleri okuduğumu biliyormuşsun gibi (belki de biliyorsun),

«Dua etmek istemediği için rahibeler onu rahatsız ediyorlar,» diyorsun.

Belki de bu anda rahibe IV. odada 35 numaralı yatağa yaklaşıyor. Küçük kız uyuyormuş gibi gözleri kapalı yatıyor, ama kolalı giysilerin hışırtısını, gri, topuksuz terliklerin döşemede çıkardığı gürültüyü duyuyor. Küçük kız ihtiyar kadının donuk yüzündeki sert bakışların morarmış göz kapaklarına dikildiğini hissedebiliyor.

«Paquita, uyumadığını biliyorum. Paquita kötü bir çocuksun sen. Hadi dua et.»

Bu, o sert soğuğun korkunç anı. Paquita'nın böbreklerinden yukarı doğru yavaş yavaş tırmanıyor, kalbini, boğazını alnını sıkıyor; bir an, buzdan bir hare gibi şakaklarını eziyor ve kayboluyor; bitti. Gözlerini açabilir, artık korkmuyor... Yaşlı kadın, Paquita'nın ellerinden otoriter bir tavırla tutmuş onları birleştirmeye çalışıyor. Ama o sert soğuk, iyi olmaya çalışan o yaşlı, kansız ellerden geliyor. Paquita boyun eğiyor, ama korkusu çoktan geçmiş. Ağır ağır, güçsüz bakışlarındaki inatla, Paquita gözleriyle «Hayır,» diyor. Ve rahibe üzgün ve hırçın bir tavırla yanından uzaklaşıyor.

Model Hapishanesindeki hücresinde yaşlı Ribas bir an durup arkasını kapıya dayıyor: Bu noktadan, karşıdaki pencerede bazen hareketsiz duran, bazen yavaşça sallanan yeşil bir dal boylu boyunca görülebiliyor. Yakını görememesine rağmen Ribas asla gözlük takmadı. Onda, çoğu kez farkına vardığımız, derin bakışın sırrı budur. Onların ne tür yapraklar olduğunu gerçekten bilmek istiyor; bu onu hem üzüyor, hem de gülümsetiyor. Yalnız, sakin, zayıflamış, korkusuz, güvenli. Bir ayda, üç ayda, oniki ayda galip geleceğimizi biliyor. Zamanın uzunluğunun önemi yok. Yoldaşlarının anılarında yararlı bir biçimde yaşamak, çocuklarına bir çeşit gurur bırakmak için her zaman Ferrer gibi ölme çaresinin olduğunu ve arkanda giderek kararan, sonunda simsiyah bir kurdeleyi andıran uzun, yorucu bir yaşam bıraktığında bu işin çok da zor olmadığını biliyor. «Zaten benim yaşımda insan pek zeki olamıyor. Bu

yaşta insanın başına gelebilecek en güzel şey bu.» Ne var ki o gün kötü bir gün. Evden hiç mektup yok. Tabii böylesine endişelenmek saçma birşey. Ama ya küçük Tonio'ya birşey olduysa? Üstelik evde de sadece elli peseta bırakmıştı.

Dario, Tibidabo sokağındaki kahvenin arka odasında konuşuyor. Bütün gece boyunca açık olan lokantalara insan taşıyan arabaların sesini duyabiliyorsunuz. Etrafında, dramatik bir biçimde kırmızı gölgelere gömülmüş oniki kişi var. Bir gaz lambası önüne konulmuş. Mavi kalemi, bu adamların yapılması gerekenleri iyice anlıyabilmeleri için öndeki kâğıtta düz çizgiler ve çarpılar çiziyor. Lamba etrafa loş bir ışık veriyor.

13 ÖTEKİ KENT DAHA GÜÇLÜ

Montjuich'un siyah kitlelerinin ardında ay, yer yer sarımsı, beyaza yakın, parlak mavi lekeler oluşturuyor. Dağın eteklerindeki evler, pencerelerinin etrafı altın noktalarla süslü, siyah, mavi dörtköşe kutular. Bu deliklerin her biri bir evi aydınlatan bir lamba. Bu evlerin hepsinde akşamın sakinliği, akşam konuşmaları, akşamla ilgili olaylar hüküm sürmekte. O parlak nokta kaybolduğunda adamla kadın yatacaklar. Ve yarın parlak nokta yeniden aydınlanacak ve bu her gün sürüp gidecek... İnsan bütün bu küçük kaderlerin amansız inatlarının düşüncesiyle doluyor. Bu aydınlık odaların her birinde şu anda insanlar masanın başında, yaşamlarının karşısında oturuyorlar: Halâ münzevi yaşamına çekilmiş, yaşlı bir hizmetçi kadının çehresine sahip yaşamlar bunlar. İçlerinde mutlu olanlar da var. Yaşlı hizmetçi kadın onlara gülümsüyor. Bazıları saf olmayan birkaç küçük sevinç, yoksul çevrede etraflarını sarıyor.

Balkonda tartışıyoruz; arkamızda, odalardan birinde, uzaktaki evlerden görüldüğünde parlak bir noktadan başka birşey olmayan bir lamba yanıyor. Montjuich'in zirvesindeki kalenin yuvarlak kulesi

açıkça görülebiliyor.

O tramvay avlusundaki sabotaj işin yüzünden girdiği hapisten çıktığından —yani geçen seneden— beri gözetim altında bulundurulmadığı için Santiago'nun evindeyiz. Hayâl kırıklığına uğramış gibi yapıyor: Bu rolünde bir parça içten olmasından kuşkulanıyoruz. Mutfakta musluğun altında çıkardığı şıpırtıları duyabiliyoruz. Bir an evdeki tüm sesler etrafımızda toplanıyor; ay ışığında hafif ve saydam gibi geliyorlar bana. Beşiğinde yatan bebek bacaklarını havada sallıyarak sanki dansediyor ve «hımm - mmm» diye homurdanıyor ya da «a-aaaa-aaa» diye hep aynı tonda söyleniyor. Anne, düz tahta masanın üstünde çarşafları ütülüyor. Ütünün bezin üstüne pat diye düşüşünü duyabiliyoruz. Anne, alçak bir sesle, komşusuyla konuşuyor. İki ses birbirinin aynı: Biri diğerinin hafifçe yükselmiş yankısı olabilir. Söyledikleri tartışmamıza karışıyor.

«Haklısın,» diyor Dario. «Gerçek ihtilâl bu. Gerçek ihtilâl milyonlarca insan artık geri dönmenin olanaksız olduğunu, arkalarındaki tüm köprülerin yandığını hissederek hareket etmeye başladıklarında başlar. Yuvarlanan bir insan çığıdır bu.»

Miro ile Jurien sigara içiyorlar. Tibio sessizce mandolinini akord ediyor, çıkardığı notalar gecenin içinde, yeryüzünde yuvarlanan boş topraklar üstünde kaybolan kehribar diskler gibi.

«Bizim işimiz, bu çığı oluşturabilecek ilk büyük taşı iyice itmektir.»

Evin içinden başka sesler geliyor:

«Bakkala altı peseta, fırına iki, çamaşır makinasına üç, onbir peseta da...»

Bir köpek havlaması, çarpan bir kapının çıkardığı ses bu hesabı kesiyor. Sonra:

«...ama yine de onu nasıl seviyordu, nasıl seviyordu onu! Onun için neler yaptığını biliyor musun?»

Biz asla bilemiyeceğiz.

Anlamsız konuşmalarımızdan sıkılan kısa boylu, siyah saçlı bir kadın gidip parmaklığa dayanıyor ve görmeyen gözlerle gecenin o enfes ufkuna —kendi yoksulluğunun ufkuna... bakıyor. Acıklı sesi, belirsiz bir azarlama dolu yorgun bakışları, çilli cildi benim için hiç de yabancı değil. İyi giyimli kadınların halâ arzuladıkları, diğerlerinin ise işinin bitmiş olduğu bir yaşta. Ne düşündüğünü biliyorum: «Biraz da para kazanmak için uğraşsalar daha iyi olmaz mı sanki!» — «Doğru,» diyordu kısa bir süre önce, «Her ay ayaklarımızın üstüne düşüyor, sonra belirli aralarla, yaramaz bir çocuğun pencereden dışarı attığı bir kedi gibi yoksulluğumuza dönüyoruz.» Kocası ressam olmak isterdi. Tabelacılık yapıyor. Uzun bir süreden beri birbirlerini sevmiyorlar. Neden sevsinler ki? İkisi de, üstündeki bir ideal cumhuriyetin şeklinin silinip gittiği yıpranmış paralar kadar eski ve donuk. Geçinmek —kuşkusuz buna yaşam denemezdi— çok zor.

Dario hareketin büyük bir başarı şansıyla yeniden başlayacağını düşünüyor. Ücretlerden, işveren kuruluşlarından, kısa bir süre önce valiye kaba

bir bildiri gönderen topçu cuntalarından söz ediyor. Onun ellerinde olaylar ve güçler, bir santranç tahtasının üstündeki taşlar gibi şekilleniyorlar... İşçi gücünün kendi bilincine henüz tamamiyle varamadığını söylüyorum. Örgüt yok: Sendika üyeleri, nitelikleri belli olmayan guruplar. Fikirlerde hiçbir açıklık, hiçbir doktrin yok...

«Ah, doktrinler!» diyor Dario iki elini sallıyarak. «Ne kadar az olursa o kadar iyi. Entellektüellerin bir özelliği. Her zaman, sonradan kuram yapmaya vakit olur.»

«Hiçbir berraklık yok demek istiyorum. Belirsiz fikirler. Bazıları ise bizi ölü bir sonuca götürmekten başka bir işe yaramıyor. Hiç örnek yok. Yenilgi alışkanlığı. Şimdiye dek hiç kazanmadık. Bütün komünler parçalandı. Büyük bir gerçeği kavramanın, bir anahtar bulmanın, kazanmayı öğrenmenin eşiğindeyiz. Ama eski yenilgi hâlâ yanımızda.»

Dario'nun inatçı bir tavırla dinlemeyi reddettiği bir an geliyor. Yüzüne bir bitkinlik maskesi takıp tekrarlıyor:

«Bunların hepsi mümkün. Ama eğer işveren kuruluşları yüzde onbeşte anlaşmayı reddederlerse —ve reddedeceklerdir— grevler yayılır. Eğer genel bir grev olursa askerler üstümüze yürümezler. Askerler de üstümüze yürümeyince durumun efendisi biz oluruz...»

Sürekli olarak omuzlarında taşıdığı görünmez yükü silkip atıyor ve neşeyle,

«...ve pırıl pırıl bir sabah, dediğin gibi, anah-

tarı bulmuş olarak kalkacağız. Ama aramadan bulacağız onu. Eğer onu aramakla vakit kaybedersek...» diyor.

Notalar, kehribar diskler gibi parmaklarının arasından kayıp giderken Tibio:

«Zengin toprakların hepsi sayısız organizmaların yaşamı ve ölümü ile bereketlenmiştir,» diyor. «İyi ürün almak için toprağı zenginleştirmelisiniz. Her zaman bir işe yaramışızdır.»

●

Bu anda Dario'nun bana verecek hiçbir cevabı olmadığını bildiğim için tartışmayı gereksiz bularak susuyorum. O bu saatin, bu ülkenin, belirsiz aydınlıklara doğru götüreceği bu proleteryanın, geleceğin adamı. Bazen ona «Yoldaş müstakbel bakan» diyorlar, o da gözlerinde «Eee, neden olmasın?» gibi sinsi bir bakışla gülümsüyor ve istemiye istemiye omuzlarını silkiyor. Aslında o kaledeki zindanlara ya da mezarlıktaki isimsiz tepeciklere çok daha yakın... Bu adamlar ağır ağır uyanan bir halkın mayası. Her biri işini yapıyor, görevini tamamlıyor ve geçip gidiyor. Artık Mantjuich'de ve Alcala Alcada del Valle'de işkence görenlerin adlarını bile bilmiyoruz, ama onlar olmasaydı bu kentin birkaç bin proleteri bu ateşli cesarete, bu alev alev yanan nefrete, onları günlük yaşamlarının acısı içinde mücadeleci yapan bu heyecana asla sahip olamazlardı. «Her zaman bir işe yaramışızdır.» Ama ben, artık

yeterli olmayan sizlere o sayfayı çevirmenin zorunlu olduğunu, belki de bu işe tamamen başka türlü bakmak gerektiğini söyliyemiyorum.

Öteki kent daha güçlü.

Aptal Pazar. Heryer güneşli: Sarı tramvaylar durmadan gidip geliyor. Zengin evlerin biraz kaba olan balkonları kırmızı kumaşlarla gölgelenmiş. Taze bir yeşile bürünmüş birkaç küçük ağaç, sıcak ve nemli havada sanki buğulanmışlar. Bunların tümü taze ve renkli; hepsi güneş ışığında aptalca, aptal olmanın inanılmaz mutluluğu içinde aptal, aptal, aptal. Bıkkın görünüşlü iki sıra ahmak arasında alay ilerliyor. Çok sıcak. Törende yürümek insanı terletiyor.

Şapkalar çıkartılıyor, sıkılmış, kırık kanatlı hayvanlar gibi düzensiz geçen alayın yürüyüşü seyrediliyor. Patırdısına rağmen insanın uykusunu getiren müziğin ritmine uyarak cadde boyunca kendilerini sürüklüyorlar...

Şurada, sinsi bir hayvanınkini andıran bir alna sahip, yorgun bir tavırla kaşlarını kaldıran yaşlı bir rahip var. «Of, Tanrım, amma sevimsiz iş! Ne sıcak! Şurada, elindeki mumu şemsiye gibi taşıyan delikanlı da insanı öfkeden kudurtacak bir budala.» Cansıkıntısıyla kaskatı olmuş, ciddi bir tavırla elinde yepyeni bir damalı bayrak taşıyan, gözlüklü, dazlak kafalı, dindar bir beyefendinin hemen arkasından yürürken, kuşkusuz, kendi kendine böyle söyleniyor. En güzel Pazar giysileri içinde şişman beyefendiler üstlerinden duman tüten mumlar taşıyor-

lar. Beyaz tüylerle süslü siyah şapkaları, mavi gömlekleri, ileri geri sallanan beyaz eldivenleriyle ciddi Belediye muhafızları ter içinde bir guruba eşlik ediyor. Etrafında büyük şamdanlar, cam oyuncaklar, yapma çiçekler olan alçıdan bir Meryem, sekiz şişman taşıyıcının omuzlarında duruyor.

Öteki kent daha güçlü. José'nin ağzı daralıyor. Kötü bir şey olduğunun belirtisi bu; yüzü balmumundan yapılmış gibi. Kalabalık Kutsal Ayin'in önünde diz çöktüğü için yavaşça karşıya geçiyoruz. Askerler tek dizlerini yere koyuyorlar, tüfekleri ellerinde hazır, başları öne eğik. Bir tür meydan okuma ile ayakta duran tek biz varız. Ama onların kenti daha güçlü, daha güçlü...

Altın işlemeli bir kep giyen, bir mumya kadar kırışık yüzlü ufak tefek, yaşlı bir adam (iri, kırmızı ellerini göbeğinin üstüne koymuş) bir örtünün altında ilerliyor. O iri köylü elleri olmasa, altın işlemeleriyle dondurulmuş olduğu müzeden yeni çıktığını sanırsınız. İnsanlar eteklerinin kıvrımlarını açıyorlar.

İlerliyor. Sarkık göbekler, kemikli omuzlar, sivri hatlı ya da yağ tabakalarının altına gömülmüş vücutlar siyahlar içinde, yüzler kırmızı ya da morumsu, ağızlar kapalı, tepeleri tıraş edilmiş başlar kirli bir tahtadan oyulmuş gibi... Hepsi birbirinin ardına sıralanmış. Uzun ipek şapkalı, elinde mum tutan şişman, ter içinde bir adam bir an duruyor. Tırnaklarının simsiyah olduğunu görebiliyorsunuz. Bütün bu çirkin Pazar töreninin önünde beyaz çiçekler

içinde küçük kızlar, uzun boylu siyah atlıların peşinde ilerliyor... Kent midelerimizin üstünden geçip gidecek. Önce jandarmalar, arkasından da törene katılanlar. Aynı küçük kızlar, kanımızın döküldüğü kaldırımlara çiçekler atacaklar.

Ama şimdi silahsız olan José gülümsüyor. İki kahverengi tenli çocuk bir ağacın altında duruyorlar. Çilli yüzlerini büyük bir gülümseme kaplamış. Tören sırasında çişlerini etmek onları çok eğlendiriyor. «Günahlarınızdan arınıp küçük çocuklar gibi olmadığınız sürece...»

Karmaşık bir yapının üstünde duran Kutsal Aile'nin dört kulesi ilahi bir çirkinlikle göklere yükseliyor. İnsana erkeklik uzvuna ait simgeleri hatırlatıyor.

●

İki dar, karanlık sokağın köşesinde, dünyayı seyreden yıldızların altında kızgın ocak patlıyor. Sıvı ateşten çemberler, ELLİ DANSÖZ yazısını oluşturan ve bir sarı, bir kırmızı olan süslü harflerin etrafında umursamazca titreşiyor. Girişin iki yanına altı defa Küba'lı Juana yazılmıştı. Bu afişlerde, gerçektekinden daha ince yapılı, daha ateşli görünen, otuz pesetalık bir Sömürgeliydi bu. Altın çiçeklerle süslü beyaz bir şal, uzun kollar ve bacaklar, pırıldıyan bıçaklar gibi gölgeli çukurlarında kahkahalar atıyormuş gibi duran çekik gözler...

İçeri bile giremiyen zavallılar —paraları olma-

dığı için— onu gözleriyle yerlerdi. Her zaman kaldırımda duran ve ümitsizce bir yerden para gelmesini bekliyen birkaç kişi olurdu.

Yoksul, hemen hemen bomboş, yuvarlak salon kocaman lambalarla çirkin bir biçimde aydınlatılmıştı. Beyaz mermer masalara oturuyordunuz. İç. Seyret. Hiçbir şeyi düşünme. Gün bitti. Kâğıt kadar ince duvarlarının ardından komşunun öksürdüğünü ya da öteki tarafta fısıltı halindeki bir tartışmadan sonra soluyan bir çiftin sevişmelerini duyduğun, haftada dört peseta ödediğin o odadaki yatağına uzanıp uyuma vakti gelmedi henüz. Emeğinin meyvası, bütün günün en heyecanlı anı burada. Şekillerle, renklerle, müzikle, çılgınlıkla, kahkahayla, yaşamın senden esirgediği herşeyle gözlerine ziyafet çek. Akşamdan sabaha dek elli kadın, senin için, bildikleri tüm numaraları ortaya dökecekler. Bazıları seni görmeden konuşacak seninle. Bellerindeki pullar damarlarınızı gıdıklıyacak. Kastanyetleri ve topukları uzun bir süre, kulaklarınızda yankılanacak. Onlar odalarına gider gitmez hırsla içmeye başlayacak ve bu gece, derin, karanlık bir uyku sizi kendinizden geçirmeden önce, uzun bir süre gözlerinizin önünde kırmızı dudaklar, simsiyah, ateşli gözler göreceksiniz.

Siyahlara bürünen ve kalçalarının etrafına mor bir kuşak bağlayan Lucecita gözlerinizin önünde kayar ve ardında bir umutsuzluk kaynağı bırakır: Kül grisi bir maske, fazla boyalı dudaklar, sivri bir çe-

ne, siyah çizgilerin altında, gölgedeki yağmur damlaları gibi parıldayan gözler.

El Chorro'nun kıllı parmakları masanın üstünde tempo tutuyor. José kafasındaki fikirle meşgul: Ani ve cüretkar hareketlerle bu kenti uyuşukluğundan kurtarmalıyız. Birkaç adam yeterli. Kendisi —hiçbir şeyden korkmayan, artık beklemeye tahammülü olmayan, hareket etmek ve fedakârlık yapmak arzusuyla dolu olan— başta gidecek. Yirmi yıl önce, insan yaşamının kutsal olacağı bir geleceğin adına onu bir gün öldürmek için sabırla kent kent Canovas del Castillo'nun (Montjuich ve Küba kasabının) peşinden giden yumuşak başlı ama bir misyoner kadar inatçı olan matbaacı Angiollilo'nun anısına tapıyordu sanki. Evlenmek istemiyor: «Boğulmak gibi birşey bu. Hayır, teşekkürler! Gerçek bir ihtilâlcinin karısı ya da çocukları olamaz. Bir kere **yaşayabileceğinizi** sanmayın. Yoksa beyaz yaka takmaktan başka hiçbir işe yaramazsınız.» Bir süre onu Emile Henry'nin (*) mahkemesinin tutanaklarını okurken gördüm. Henry'nin son dakikada, darağacının birbuçuk metre yakınında tereddüt ettiğine dair söylentiler var. «Bu olanaksız!» diye homurdandı José. «Gazetelerin uydurduğu pis bir yalan bu.» O son buhranın, mahkûmun gözüpekliğini, kendine karşı kazandığı o güçlü zaferin meyvasını nasıl yükseltebileceğini anlamak istemiyor. «Kaskatıydı o diyorum size.»

(*) Paris'te, Café Terminus'ya bir bomba attığı için 21 Mayıs 1894'de idam edilen genç bir Fransız anarşisti.

«Benito Pazar günü tekrar öldürecek,» diye mırıldanıyor José.

«Ece?»

«Vali kuşkusuz arabasında olacak.»

Yandaki masada bir Arjantin şilebinden inen kıvırcık saçlı, dar alınlı tayfalar, bellerine şifon eşarp bağlamış, şehvetli gülümsemelerle göğüs dansı yapan sarışın Asuncion ile kumral Pepita'yı seyredip içten kahkahalar atıyorlar. Biri açık, diğeri esmer. Biri sakin, diğeri bir çol kadar yavan. Bir noktada durmuş sallanırlarken uçları kırmızı olan vücutlarının meyveleri, titriyor. Gitarlar çalıyor, Bellerinden yukarı yükselen sıcaklık beyinlerinde yoğunlaşıyor, yüzleri kızarıyor, gözleri gölgeleniyor. Yalnız Jose sakin kalabiliyor. Dişlerini birbirinden ayırmadan söyleniyor.

«Şu odadaki adamlara bir bak hele! Onları bu durumdan, bu odadan, bu uyuşukluktan kurtarman gerektiğini görmüyor musun?»

Çok sert şarap gibi seni kendinden geçiren güçlü cesaretinle yalnız olduğunu görüyorum José; yalnız, herşeye hazır, zamanlarından önce gelen kahramanlar kadar saçma. Kaybolmuş. Öteki kent daha güçlü...

Geceyarısına doğru oradan çıkarken José, gölgelerin içinde ölü bir balığı andıran zavallı bir sefili tam gecenin karanlığında kaybolacakken yakalıyor. José onu kolundan tutuyor:

«Gel buraya ihtiyar. Sana yemek ısmarlayacağım. Gülme. Sarhoş değilim. İnsanım ben. Belki bunun anlamını bilmiyorsun.»

14 HABERLER

Aramızdaki Fransızların çoğunluğu Zilz ile aynı fikirde. İnsanlık sürüsü uğrunda mücadele etmeye değmez; ihtilâller insanın kaderini biraz olsun değiştirmezler. Biz kendimize bakalım. Siperlerde ölmeye ya da hapse mahkûm olan bu vatansızlar, düzenden çıkarı olan bazılarından pek farklı olmayarak kendileri için böylesine kaçamak bir felsefe yaratmışlardı. Tam o sırada Rus ihtilâlinden söz ediyorduk. Zilz, her birimize muzaffer bir eda ile sordu :

«Kahvene süt ister misin?...»

Sonra Rus Konsolosluğu'na. Sarışın, düzgün yüzlü bir memur bana bazı kâğıtlar imzalattı. İmzalattı. Onun sadece kolalı yakasını, bir parmağında mühürlü bir yüzük olan ellerinin manikürlü tırnaklarını, dikkatle ve ağır kokulu bir briyantinle kafasına yapıştırdığı parlak saçlarını gördüm. Birden onun saçlarını darmadağın etme arzusuna kapıldım. İnce bir sesle, «Bugün bakanlarımız bile düzgün yazı yazmasını bilmiyorlar,» dedi imayla. Dikkatle taranmış saçlar altında bir ihtilâl böyle tasavvur ediliyordu.

Arriviste, beni altın kaplamalarla süslü, beyaz,

modern tipte bir odada kabul etti. Arasıra, manikürlü tırnaklarına sevgiyle bakıyordu sanki. Göğsündeki cepten çıkan beyaz mendil dövülmüş krema gibi kabarmıştı. Sesinde iniş çıkışlar bile vurgu ve dikkatle doluydu. Ama iyi etki yapmaya alışmış şirin bir çocuğunkilerini andıran gözleri —garip bir biçimde— hiçbir şey söylemiyordu. Ne renkteydiler sahiden? Tıpkı Yunan heykellerinde gözbebeklerinin küçük oyuklarla gösterilmesi gibi. Ne kadar hafif olursa olsun her gölge, görüntü yokluğunu, o soyut derinliği vurguluyordu. İlk andan onun kadınlarla, daha doğrusu, hanımefendilerle oldukça başarılı olduğunu, parşömen kaplı ince ciltlerdeki şiirlerle ilgilendiğini, Berson'u okumak için büyük gayret gösterdiğini ve aynı zamanda heyecanlı bir milliyetçilik («Bizim bir Catalan Barrès'e ihtiyacımız var.» Onun bu sözü meşhur olacaktı.) ve «bizim büyük Pi y Margall'ın...» zarif cumhuriyetçiliği ile uğraştığını anladım. Otuz yıl sonra onun nasıl olacağını tahmin edebiliyordum, kuşkusuz bir gelecekti bu: Biraz daha şişman, yüzü solmuş, gözkapakları biraz daha inik ve rejim ne olursa olsun süslü, —çünkü İşçi Cumhuriyetlerinin yöneticilerinin bile böylesine değerli bir hizmetkâr için birkaç tür süs yaratmaları gerekecek!— ateşli başyazısı acil bir haykırış olan ve önemsenmeden ocaktaki ateşe atılan bir gazete gibi işini bir anda bitirecek bir ölümden on yıl uzakta. Eğilim, doğal olarak anlaşmadan yana. Doğal çünkü bunun aksi de en az bunun kadar doğal olabilir. Ama cebimdeki 662-491 sayılı Ge-

çiş Mektubu ile ondan yana olmayıp ne yapabilirim? **Diğerlerinden hiçbir farkı olmayan bir ölüm**'den başka hiçbir işe yaramayan bu bilet beni şimdiden sahtekârlığa itiyor ve yüzüme sahte bir gülümseme yerleştiriyor. **Arriveste**, bir gazete için Rusya hakkında yazı yazmamı istedi:

«Stockholm üstünden (zaten yolculuğu seviyorsunuz). Tek yasamız: Nesnelcilik.»

Biliyorum. Biliyorum. O küçük, gururlu tarafsızlık havası: Biraz politika, birkaç sosyolojik alıntı (modern gazetecilik bilimsel olduğu için), Slav ruhu üstüne birkaç söz, ve **mujik, izba, Traktir, çinovnik** gibi birkaç yabancı sözcük... Bu iş, günde sekiz saat Medina-Coeli Dükünün atlarının adını altı punto italiğe dizmekten daha kötü değil. Biri ciğerleri mahvediyor, diğeri beyni öldürüyor. Uzun dönemde ikisi de insanı aptallaştırıyor.

«Hah, insan her zaman takma bir ad kullanabilir.»

Birkaç saat sonra dilenciler beni yaşamın trajedisi ile karşı karşıya getirdiler. Bu kentin dilencileri harikadır. (Onların sefaleti, zenginliğe, kendini tatmine, mavi göğe indirilmiş bir şamardır.) Kiliselerin merdivenlerinde, caddelerin tozu içinde süründüklerini görebilirsiniz. Pis, şekilsiz, acınacak bir halde, kollarında, bacaklarında cerahatli yaralar, kanlı gözlerine sülük gibi yapışmış sabit bakışlar, beyaz lekeli gözlerde manyak parıltılar. Üstlerindeki paçavralarda iğrenç böcekler neşeli bir bollukla kaynar. Korkunç hastalıklar: Cüzzam, deri veremi,

yılancık, irin tutmuş açık yaralar. Kendilerine özgü bir renkleri vardır. İskelenin basamaklarında törpü sesi çıkartan birini biliyorum. Bu zayıf sümüklüböcek kendini, dimdik duran ve denizin parlaklığını, maviliğini bölen taş direğe yapıştırıyor. Ve direk onu taşıyor. «Doğuştan kör», sahte bir kör diyorlar, sahte bir sümüklüböcek; ama biz, biz gerçeğiz. Katedralin kapısında, gri bir taş oyuğun içinde bir mumyanın eli sevdiği azize —kuşkusuz ki tutumlu dulları koruyan bir aziz bu— çiçekler götüren şişman, beyaz tenli birine uzanıyor. O kurumuş, bir cesedinkini andıran elin ardından II. Ramses'in sesi kadar kutsal bir iskelet sesi duyuluyor: **«Carida por l'amor de Dios, Senora!** (Tanrı aşkı için bir sadaka Bayan!)» Kadın yürüyüp gidiyor. O el **hiçbir** zaman tozun içine düşmeyecek...

Kocaman, biçimsiz bir başı olan Herkülümsü bir gövde, karnının ve deri sarılı bileklerinin üstünde bize doğru kendini sürüklüyor. Bu yarı adamın her hareketinde baş yana sallanıyor ve ağzından boğuk bir yalvarış çıkıyor. O etli dudaklarından koyu kan damlacıkları gibi düşen **«Nuestro Semor»** sözlerini duymasaydınız onun dünyaya küfrettiğini sanırdınız. Sesler birbirine cevap veriyor. Yankı. Katedralin sessizliğinde bir çocuk tarafından, ağır ve parlak damlaları andıran, aynı hecelerin şevkle tekrarlandığını duyabiliyorum:

«A Nuestro Senor, a Nuestro Senor...»

«Bu adam,» diyorum El Chorro'la, «Bana bir bıçakla ya da bir kürekle ikiye bölünmüş bir solu-

cını hatırlatıyor.»

El Chorro sigarasını atıyor.

«Tam üstüne bastın! İhtiyar Gusano bu: Solucan. Bütün kent onu böyle çağırıyor... Merhaba! Nasılsın Feliz? İşte senin **Tierra**'lı çocuklardan biri. Ne haber mutaassıp donsuzlar?...»

İnsan artığı gülüyor, araları yosun tutmuş iri dişlerini gösteriyor. Kutsal Aile için yapılan yeni bir kilisenin tezgahından onbeş metre aşağıya düşüşün kendisini yarını bırakmasından beri **Tierra y Libertad** (Toprak ve Hürriyet) partisinin üyesi olan Feliz kulaklarına dek toprağa gömülmüş, hürriyet içinde açlıktan kıvranıyor. Polisler, onun saygıdeğer bir beyefendiye, «Sizin evinizi yaparken kırdım sırtımı ben! Ah, Toprakağası!..» diye bağırdığını duyduklarında arkalarını dönüyorlar. Hâlâ işe yarıyor. Onun ot yatağı, Küba'nın kabul belgelerini arıyacakları en son yer...

«Gusano,» diyor El Chorro. «Bu yoldaş yarın Rusya'ya gidiyor.»

Gusano artık gülmüyor. Ter ve tozun çevrelediği iri, traşlı başı, alt tarafı biçimsiz bir yuvarlak olan bu çirkin, kıllı gövdenin üstüne dikkatsizce oturtulmuş gibi duruyor. Bir an dikkatle, varlıklarımızın tarif edilmeyecek derinliklerine bakıyoruz. Artık yarımadamın gözlerinden başka birşey görmüyorum: Kahverengi çizgili gri-mavi gözleri var. Dağların ardında güneş batıyor. Sıcaklık ve bereketli bir canlılık.

«Şanslı,» diyor Gusano sonunda.

●

Liman ışıklarla dolu. **Ursula**'nın (Montevideo) siyah gövdesi gemi tezgahlarının birkaç metre ilerisinde bir yar gibi dimdik yükseliyor. Geceleyin limandaki gemiler insana büyük, tarihöncesi sürüngenleri hatırlatıyor. Ama insan buluşunun hatları, doğanınkinden daha keskin. Tabutlar. İşaret ışıkları taşıyan küçük tekne, şurada, burada, fosforlu kemerlerle lekelenmiş mürekkep birikintisini andıran suda ilerliyor. İki dik direğin arasından nehir vadisinin öteki ucundaki yeşil bir ışık göz kırpıyor.

Yarın yüklenecek birkaç balya hint keneviri bizi, yakınlardaki bir meyhanenin önünde asılı fenerin belirsiz ışığından rahatça koruyor. Su geçirmeyen bezle örtülü iki mal yığınının arasındaki çuvalların üstüne tünemiş yirmi kadar insanız. SİGARA İÇİLMEZ: Hepimiz içerde ne olduğunu çok iyi biliyoruz: Huzursuzluk yaratılacak zaman değil. Ambarlardaki hamallar, tayfalar, bekçiler —icabında hepsi yoldaş. Bir tuzakçı mı? Belki de. Ama bu gece, bu cesur insanların arasında sahte biri olması bizim için ne farkeder?

Yüzde onbeşten ve genel grevden söz ettik. Karanlığın içinden, kırk yıllık çalışmayla boğuklaşmış bir ses patronların direnişini inceledi: Müttefiklerden gelen emirler, Madrid bankasının desteği, Asturias'daki bazı sanayi kollarıyla rekabet, Merkezi güçlerin desteklediği bir gurubun el altından çevirdiği işler, gümrük tarifelerinin yarattığı huzursuz-

luk, yaklaşmakta olan Fransız-İspanyol anlaşmasının gözden geçirilmesi... Ve birdenbire kendimi hiç kımıldamadan bir mesaj götürdüğüm gurubun içinde buluyorum. «Nesnelcilik!» demişti **Arriviste** bana. Bu anı, haberi olmayan haberci olma kuşkularımı bir anda dağıtıyor.

Orion yıldız kümesinde bir gezegende olsa bile bu yirmi adamın en küçük bir ipucuyla anlıyabilecekleri şeyler var. Hiçbir halkın istemediği savaş gibi. Yerine iyice oturmuş bir monarşiyi deviren genel bir grev insanı görevsiz bırakıyor: **yenilgi.** Birkaç işçi karısı, fırınların önünde «Ekmek!» diye bağırdığı ya da askerler asilere yakınlık hissettiği ya da polisler kanalların buzlu sularına atıldığı için, karıncaların yiyip bitirdikleri, eski bir İmparatorluğun aniden çökmesine dek uzun bir süre geçmesi, binlerce insanın, binlerce yıl hapiste kalması, binlerce insanın asılması, vurulması, katledilmesi, ayaklanmaların bastırılması, suikast teşebbüslerinin, ihanetlerin, provokasyonların olması, herşeye bir çok kez yeniden, yeni baştan başlanması gerektiğini... Bunları onlara öğretmeme gerek yok, hepsini çok iyi biliyorlar. Ama birisi inanılmaz hakikatın, bunun gerçekten olduğunun, tekrarlanmasını istiyor. Elini uzatarak soruyor:

«Ya Çarlar?...»

«Artık Çar yok...»

Ormandaki yaprakları hafifçe titreten bir rüzgâr gibi —okyanusun öbür tarafında meşeleri kökünden söküp atan bir fırtınanın son rüzgârı— ay-

nı ilham rüzgârı bu adamları heyecanla titretiyor. Ve bu karanlıkların diyaloğunu sürdürüyoruz:

«Ya Ordu?»

«Halkın yanında.»

«Polis?»

«Polis yok.»

«Hapishaneler?»

«Yakıldı?»

«İktidar?»

«Biziz.»

Bu olağanüstü güveni, bu aniden elde edilen güveni sana borçluyum Gusano. Bu anda gözlerimin önünde senin kahverengi çizgili gri-mavi gözlerin var. İçimde konuşan sensin, sen, senin hüzünlü bakışın, **ne olursa olsun** yaşamdan emin olan o derin erkeksi gücün. Solucanlar gibi kıvrılarak nasıl yaşanacağını ve nasıl kurtulunacağını biliyoruz...

Kırk yıllık çalışma ile kalınlaşmış ses açıklama istiyor. Tekrar bir ihtilâl yapmamız koşulu ile iktidar biziz. Kısa bir süre önce yapılan ihtilâl henüz bizim değil. Zengin sınıflar ihtilâlleri kaldırıp atmayı çok iyi biliyorlar: «Abrakadabra» ve insan işçilerin kanından başka hiçbir şey görmüyor. Ama Ruslar bunu engelliyecekler. Gözleri açık onların. Herşey tamam. Toprağı ele geçir, fabrikaları ele geçir.

«Ya savaş?»

Birçokları tedirgin. Bir gemici Almanların kazanacağına inandığını söylüyor. Almanya ihtilâli boğabilir. Cümleler kılıçlar gibi çarpışıyor. İhtilâl sa-

vaşın kızı. Hayır, yenilginin kızı. Kim olursa olsun yenilen yapacak bunu. Yaşasın yenilgi! Gelecek yenilene ait. Ama bütün Avrupa şimdiden yenilmiş! Bütün dünyaya barış. Avrupa bizim... ...

Yarın gidiyorum. Yanımda, yolculuğum için gerekli tek şey olarak, tek mesajım olarak bu yirmi kişinin dostluğunu götürüyorum. Bir de Gusano'nun kinini. Tam yirmibir tane...

15 SUNULAN EL

Duman bulutları eğilmiş ağaçlara yapışıyor: «Betula» ağaçları, donuk gümüşi parıltıları ile narin yeşillikler, nemli, narin yeşil yapraklar, yeşil ışıklar. Ve lekeli düzlükler. Telgraf ağları alçalıp yükseliyor. Güvercinler —bu danseden direklerin üstünde notalar: Ufuk, geminin sallanışıyla yükselip alçalıyor. Yolculuğun insanı dinçleştiren rüzgârı: Yüze çarpan toz ve küller. Pas renkli düzlüklerin üstünde yanan öğle vakti. O kenti, ele geçiremediğimiz o kenti, o insanları, yoldaşları, yoldaşlarımı düşünüyorum hırsla. Kollarımı açmak, tüm varlığımı onlara doğru uzatmak, onlara birşeyler söylemek istiyorum. Ne söyliyebilirim ki? Tek bir sözcük bulabiliyorum: «Yoldaşlar» —onların dilinde daha zengin bir sözcük: **Companeros**— çünkü umutla ve tehlikeyle birleşen, yankıları halâ kulaklarımda titreşen bir sürü sıcak ses var kulaklarımda...

El Chorro'nun bu sabah tramvayda anlattığı hikâye, beni halâ güldürüyor. Tıpkı çok üşüdüğünüzde içinizi kaynatan bir yudum rom gibi. Mutlu bir hikâye değildi; ama havasında ve aksanında öylesine bir canlılık vardı ki, gözlerimi kapattığımda, sabahın erken saatinde o sert ve güvenilir arkada-

şımla tepeye tırmanan yolda yürüdüğümü görebiliyordum.

«**Hombre,** bir merdivenden düşerek adam oldum ben. Ne demek istediğimi anlayacaksın. Veracruz'dan pek uzak olan Huertista'lı bir domuzun evini boyuyordum. Bir gün, elimde bir kova kırmızı boyayla o pis herifin üstüne dört metre yüksekten düştüm. Kova herifin kafasına geçti. İsteseydim bile daha iyisini yapamazdım. Dizim acıyordu, ama gülmeğe başladım. Öyle kahkahalar atıyordum ki kalbim, midem içimdeki herşey, çılgınca dans etmeye başlamıştı. Arkadaşlarım yüzüme bir kova su fırlatıyorlar ama çok geç. Beni tutukluyorlar. 'Birliğin adamı mısın?' Bunun anlamını bile bilmiyorum. 'Hayır.' Ellerimi, arkamda sıkıca bağlıyorlar. Olağanüstü bir el birkaç yumruk indiriyor ve inan bana, daha yere düşmeden beni tekrar yakalıyarak bir kez daha fırlatıyorlar. 'Birliğin adamı mısın?' Bu kez **evet** diyorum. İnsan çok daha azı için birliğin adamı olabilir, öyle değil mi? O zaman adam çok yumuşuyor ve bana sigara veriyor. 'Bir rahip ister misin? Geceyi kilisede geçirmek ister misin, **Chico?**' Köpek gibi ölmek istemezsin herhalde. Ruhunu düşün. 'Tabii, kilisede kalırım,' diyorum vakit kazanmak için. Yoksa beni orada öldürecekler; insanı hiç ses çıkarmadan, üç hareketle, çenesinin altına indirdikleri bir balta darbesiyle öldürürlerdi. Böylece ertesi sabah tıpkı bir domuz gibi, ama Cennete gitme vaadiyle, kilisedeki iki mumun arasında yirmi saat geçiriyorum. Küçük bir gümüş azi-

zin başıyla bütün gece örümcekleri eziyorum. Düşün bir kere, sabahın beşinde Carranzista'lar kasabayı ele geçiriyorlar! Tabii, beni hemen askere alıyorlar. Birşeyler anlamaya başlıyorum. Birliğe katılıyorum. Sonra Zapata ile savaşmaya gittik ve düşmana katıldık, çünkü bizden çok daha değerliydiler...»

El Chorro istasyondaydı. İri çenesi, dört köşe dişleri, büyük burnu, etli Aztek yüzünün tunçlaşmış alnı.

«Adios!»

Sakat elini kaldırdı: Baş parmak çok kısa ve geniş, işaret parmağı dümdüz, üç parmağının yarısı yok. Ve tüm el bana, boşlukta sallanan, kesik, adak olarak sunulmuş bir el gibi geldi.

O son saniyelerde başka ne gördüm? Uzun boylu, zarif bir zenci, elinde parlak gümüş tokaları olan deri bir bavulla geçti.

Bizi de beraberinde sürüklediği için yaşamın hep aynı olduğunu sanırız. Kendini akıntıya terkeden yüzücünün sahte hareketliliği. Angel'in yere düştüğü, rambla'daki o an asla geri gelmeyecek. Plaza Real'daki başka bir an, yarı karanlıkta, gri kemerin altındaki çift, Joaquin'in yırtık ceketi; Dario'nun omuzlarını silkmesi; hepsi bitti. Gözümün önünde, sallanan, yavaş yavaş kaybolan o adak olarak sunulan el kaldı.

Bir çift sessiz **guardia civil** küçük bir müzikhol dilberine eşlik ediyor. Kadın zaman zaman onlara somurtuyor. Başını çevirip dışarıya bakıyor, sonra dudaklarını boyuyor ve asık bir yüzle cep aynasında kendini süzüyor. **Onlar**, dimdik önlerine, boşluğa bakıyorlar. Kadın neredeyse ayağa kalkacak ve tıpkı Müfettişi tokatlıyan Punch (*) gibi elinin tersiyle onlara şöyle bir vuracakmış gibi geldi bana; onların kafaları da, Müfettişin kafası gibi acınacak bir halde sağdan sola, soldan sağa sallanacak. Burnunun etrafındaki kırışıklar küçük yüzüne ucuz bir hava veriyor. Berbat, tiz bir sesi, bütün fiatları bilen bir ev kadının hesaplı aklı, zenginlere özgü bir kıskançlığı var herhalde. Biçimlerini yitirmiş, onsekiz franklık ayakkabıları giymekten utanıyor. Aşığının adı Emile.

«Öyle değil mi matmazel, adı Emile değil mi?»

Hayretle bakardı. Sonra daha sakin bir tavırla, beni tamamen silâhsız bıraktığını hissederek, şaşkınlığını gizlemeden sorardı:

«Nereden bildiniz?»

Bu olan ikimizin arasında, bir tünelin karanlığına gömülmeden hemen önce olasılıklar içinde geçiyordu.

Uzun bir süre karanlığın içinde kaldık: Neredeyse aydınlığa çıkacağız.

Kurtulmak istediğim fikir elektrikli bir iğne gibi bir şakağımdan öbür şakağıma kadar saplanı-

---

(*) İngiliz kukla oyununda bodur ve kambur adam.

yor: O kent için, benim için, gelecek için ölecek Dario. Hersabalı uyuduğu evden çıkarak her akşam da kendisini onbeş adamın —hain de dahil— beklediği kahvenin arka odasına girerken, o sabırlı ajitatörlük görevinin her anında kendisi için belirlenen bu sona biraz daha yaklaşıyor. Bir sürü kişiliğinden biri (bizler karmaşık insanlarız: Uyuyan, düş gören, zamanlarının gelmesini bekliyen, belki de sürekli olarak kaybolup giden insanlardan oluşmuşuz her birimiz) bunu biliyor. Dudağında bir yorgunluk çizgisi olan, gözleri dostça bir toplantıda, uzaklarda bir barınak, sığınacak bir yer, görülmeyen bir çıkış yolu arayan biri bu.

Elimdeki transit mektubu da beni uzaklara götürebilir. Bu düşünce, herhangi bir şekilde kaderlerimiz arasında denge sağlıyarak beni tekrar huzura kavuşturuyor...

Küçük sarışın tuvalete gittiğinde bir guardia, aldığı emirler gibi sert, bir direk gibi dimdik kapının önünde bekliyor.

●

Demiryolunun yakınlarında, yuvarlak kuleli, içiçe girmiş mazgallı duvarlı, eski, siyah mermer çatılı, ıssız bir kasaba görünüyor. Yaşamın yollarının kenarında uyuyan bir kasaba bu.

Kurumuş bir nehrin kenarına kurulmuş başka bir kasaba. Bu taşlı, kumlu nehir yatağı; yanmış toprağın rengi; yakan, mahveden, kasıp kavuran

güneşin altındaki kasvetli ölüm kadar hüzünlüydü. Güneşin altında yanan uzun binalar, çamaşır asılı pencerelerinden kurumuş nehre bakıyor. Eski evler, eski hapishaneler, uğraşıp didinen insanlar, her biri içiçe girmiş duvarların altındaki oyuklarında kırışık bir alnın içindeki düşünceler gibi. Dar sokakların gölgeli geçitleri belki de uzun ağaçların gölgelendirdiği, iyi yürekli bir meyhanecinin size ekşi, kasabada yapılmış şarabı ikram ettiği, kemerli bir meydana açılıyor. Üçgen biçiminde bir kilise kulesi, keskin uçlu bir gri taş, sivri çan kulesi, kasabanın saati aşağıya, kasabaya bakıyor: Yukarı yükselen tek şey de bu: Safir renkli gökte demir bir haç.

16 SINIR

Sınırdaki Özel Müfettişin yardımcısı neşeli, kısaca kollu iri, kırmızı burunlu bir adamdı. Onun iyi şarabı bir tadışta anladığından eminim. Yeşil pancurlu, beyaz bir evi vardır. Kapının iki yanındaki gül ağaçları her sabah sözsüz şarkıları ile karşılar onu. «Yaşamak ne kadar güzel Mösyö Comblé! Kadife tenli sarışınınızın yanında, lavanta kokulu çarşafların arasında iyi uyudunuz Mösyö Comblé. İyi bir kahvaltı yapacaksınız Mösyö Comblé ve ilk personel değişiminde terfi etmeniz de çok mümkün Mösyö Comblé!» Mösyö Comblé hatmi çiçeklerinin kokusunu zevkle içine çeker ve (hafif arteritin haricinde) sağlıklı olan vücudunun içinde rahatça oturan mutlu ruhunun sessizliğinde sevgili güllerine neşeyle cevap verir: «Mösyö Comblé'nin mükemmel hizmetlerinin ödüllendirilmesi sadece hakkettiğini vermek olur sevgili çiçeklerim. Paris'li dostlarımın buraya kadar kaçmasına izin verdikleri o yukarıya kalkık burunlu kumralı ben yakalattırmadım mı? Ve şu anda onu Vincennes'te idam mangasının önüne çıkartabiliyorlarsa bunu benim sayemde yapıyorlar...» Dosyaları, küçük bahçesi gibi düzgün bir halde durur. Kuşkulanılanlar, uluslar arası hırsızlar, sürgü-

ne gönderilenler, aranılanlar ve kaçanlar için tutulan dosyalar... Bir de gizli dosyalar var: Bunların arasında suçlar, acılar, cezalar, entrikalar ve karanlık mücadeleler gizli. Hiç titremeden Mösyö Comblé şişman elini cebine sokuyor ve hüviyetini çıkartıyor:

«Yakaladınız mı onu?» diyor. «Güzel.»

Neredeyse duyulamıyacak kadar hafif bir dil şapırtısı, onun için, memnuniyet belirtisi. İki karanlık jandarmanın yanındaki sarışın, boğazlanan bir tavşanın zavallı, sinirli sırıtışı ve küçük, telaşlı adımlarla, birbirlerine göz kırpan iki şişko jandarmaya doğru yürüyor.

«Hiç de fena değil şu küçük sarışın...» diyor biri.

Transit mektubumu açan Mösyö Comblé Albert Guillaume'nin resimlerden çıkmış, içten bir gülümseme ile bana bakıyor. Genellikle güllerine sakladığı (ve iyi hazırlanmış bir yemekten sonra büyük samimiyet anlarında küçük Madam Comblé'ye —Küçük Dédé'ye— sakladığı) coşkulu bir sevgiyle bakıyor bana.

«Çok iyi birşey yapıyorsunuz Mösyö, sizi tebrik etmeme izin verin.»

Kaygan birşeyin üstüne basmışım gibi kırmızı bir yüzle tebriklerini kabul ediyorum.

«Birçok korkağın sınırı geçmekten başka birşey düşünmediği bir sırada geri dönüyorsunuz.»

Neyse ki iri, kara bir el havada, omuzumun hizasında dört köşe bir tahtayı uzatıyor: «Faustin Mâton, Grande Saline'de toprak sahibi, Haiti Cumhu-

riyeti.» O siyah elin tırnakları etli, yumuşak avucunun üstüne kapanıyor. Kolalı bir manşetin kenarından koyu kahverengi bir bilek görünüyor. Ayrılırken gözüme çarpan zarif zenci beni hafifçe yana itiyor. Üstünde konsolosluğun arması olan bir kağıt Mösyö Comblé'ye, «Kızıl Haç'a yaptığı cömert bağışlarla tanınan Mösyö Faustin Bâton'un oradaki Yabancı Lejyonuna gönüllü olarak yazılmak için Fransa'ya gittiğini» bildiriyor.

«Ama bu harika birşey,» diyor Mösyö Comblé. Antiller'den ayrılıp —Grande Saline, Haiti'de toprak sahibi olmak çok güzel birşey olmalı— okyanusu geçerek Fransa'da çarpışmaya gelmek gerçekten harika, gerçekten olağanüstü birşey. «İyi bir çocuk!» Hayranlık Mösyö Comblé'yi ayağa kalkmağa zorluyor; ayakta duruyor, durgunluğu ona gerçekten dokunan bu zenciye tam içten birşeyler söyliyecekti ki... Mösyö Perrache, o aksi kilise zabanisi içeri girdi. Mösyö Perrache'nin, tarif edilmez bir alayla, bir anda anlamı değişen aşırı dostça bir bakışı var. «Güvenilmez bir bakış,» diyor Mösyö Comblé bazen; Mösyö Comblé'nin şişman eli Faustin Bâton'un kuvvetli, siyah elinin içinde kayboluyor, eklemleri takırdıyor, Beyaz el ıslak; siyah eli ise serin. Mösyö Comblé, suratının hemen önünde, çıkık bir çene, kalın, şarap rengi dudaklar; kendisini tanımaya çalışıyormuş gibi duran ama bir dostluğun sıcaklığından yoksun olan ve hattâ biraz düşmanca bir tavırla ona, «Ne? Sen misin? Demek Gonaives'den beri aradığım sendin? Hayır olamaz!..» diyen yanmış akik ve beyazdan

oluşan kocaman gözler gördü. Mösyö Comblé gülümsemeye çalışıyor ve **«On les aura!»** diyor.

Mösyö Perrache'nin bakışları her ikisini de garip bir soğuklukla süzüyor. Yaşlı, yorgun bir gümrük müfettişi göğsünde bir Madagaskar madalyası ile içeri giriyor; birkaç İspanyol işçi kapının önünde bekliyor. Faustin Bâton kapıya dönüyor ve çok şık, çok siyah, çok uzun boylu, çok kuvvetli olduğu, nikel kaplaması birdenbire eski mahkûmların arasına düşen mutlu bir adam gibi parıldayan yepyeni, deri bir bavul taşıdığı için utanıyor.

●

Çok yükseklerde tepelerin yamaçları yemyeşil; kuşkusuz, orada, o uçsuz bucaksız sessizliğin içinde sürüler otluyor. Dağların kenarları mükemmel bir sınır çiziyor. Erişilmez gibi duran bu dağın zirvesi, sert, sivri, saf, göğü saran kocaman granit bir tepe, Oraya çıkabilseydim gözlerimin önüne birçok başka tepe, dünyayı (ya da dünyanın gözle algılanabilecek olan kısmını) tanıyabilmek için aşılması gereken yeni sınırlar serilecekti... Her tarafta, kayaların düşey yarıkları denize ve bu mavi koya doğru düşüyor. Kıyı şeridinden kesilmiş ilkel bir bardak gibi küçücük, yuvarlak, geniş bir kumsal, balıkçıların kayıkları, çakıl taşlarının üstünde kuruyan ağlar, teraslarında gümrük memurlarının, önlerinde aperatifleri, yarı uykulu bir biçimde oturdukları iki kahve, iki dik granit parçasının arasından sonsuz Akdeniz'e açılan

enfes manzaralarıyla dağların çevirdiği küçük bir körfez. Burnun en uç noktası aynı zamanda hem göğe hem de denize karışıyor gibi; siyahımsı kayanın üstünde dalgalar köpürerek kırılıyor. Kristalimsi bir kahkaha denizin yüzeyinden geçip gidiyor. Hava güzel. Aşağıdaki su öylesine berrak ki dipte, bazen yosunlardan yemyeşil olan beyaz ve kahverengi taşların arasında, virgülleri andıran küçücük canlıların geçip gidişini görebiliyorsunuz.

Ayak seslerimden kaçan kertenkeleler telaşla kayaların arasına koşuşuyorlar. Ama içlerinden biri kendisine yaklaşmama izin veriyor: Yeşil gerdanı inip kalkıyor, yuvarlak gözü meraklı bir insanın gözü gibi, kocaman ağzı görmüş geçirmiş bir aktörün ağzını andırıyor, pullu giysisinde çiğ damlacıklarının nemlendirdiği taze bir bitkinin havası var. Bakışlarım, yukardaki üçgen tepeden her an tetikte duran bu yaratığa iniyor. Havadaki bu belirsiz uyuşukluk, bu taşların parlaklığı, bu su, yolunda duran bu küçücük yaşam, insanın gözlerini kırptırmayan bu aydınlık, insanın etrafını saran ama yakmayan bu alev, bu saydam berraklık, sakinlik, neşe... İri beyaz taşlar ayağınızda hoş bir yanma duygusu oluşturuyor. Yüzücünün doygunluk hissi, suyun serinliği, içinden geçip gittiğiniz dalgaların yumuşak eğrileri, yansımalar, parçalanmalar, güneş ışıklarını havanın ortasında mücevher taneleri halinde yakalıyan kristal ve sıvı toz karışımları. Güçlü akıntılar, derinlerden gelen ihtarlar, ancak kafasını dik tutabilecek gücü olan önemsiz insanı yükseltiyor. Kalın bir ka-

buğun altındaki gri madde ve ancak var olan evrenin görüntüsünü kapsayan iki dakikalık karanlık odalar. Ey dünya, kendini ancak bizim gözlerimizde tanıyabilirsin: Kayanın üstündeki bu kertenkele, bu kayalardan çok daha eski olan ama ebediyen yenilenen bu saf suların içinde ben. Mutluluk, mutluluk... Kentlerden çok daha güzel bu, yağmurlardan çok daha güzel, gecelerden çok daha güzel, düşlerden çok daha güzel. Bu... Düşünmesini unutuyorum. Ama bir fikir yüzeye çıkıyor, sözcükler şaşırtıcı bir rahatlıkla dökülüyor:

«Ne kadar da güzel olurdu: Yaşamak...»

«Merhabaaaa!..»

Sağımda bu ses, bu yankı duyuluyor. Dalgaların içinde zıplayan bir yunus gibi Faustin Bâton iri kulaçlarla yüzüyor, sonra tamamen gözden kayboluyor, dalgalarla birlikte beline kadar tekrar yükseliyor. Onun gülümsediğini görüyorum. Mutluluk gümüşten su damlacıklarıyla parıldıyan yüzünü aydınlatıyor.

Hiçbir neden olmadan gülerek birbirimize doğru yüzüyoruz (ama sadece bu gülüş, bizim gülüşümüz, denizin çırpıntısının yansıması var; daha sonra o gülüşü anımsamadan bu anı düşünemiyorum). Gözlerimizle birbirimizi selâmlıyor, belirsiz, yeterli ve bizi taşlık kumsala çeken dalgalar kadar güçlü bir dostlukla birbirimize bağlı olduğumuzu düşünmeden anlıyoruz.

«... Gerçekten çok güzel!»

«Merhabaaa!...»

Kayaların üstündeki kertenkele gibi, giyinmeden

önce kendimizi güneşte kurutuyoruz. Işık, arkadaşımın uzanmış vücudunun gölgesini oyukların içine düşürüyor. Bakırımsı bir kırmızıya çalan oldukça kahverengimsi teni çok sert. Tenin saflığı.

Merhaba, biri var orada. Kayaların arasındaki gedikten, birden, karşıkı şahil, eski bir ev, bir fıçı, bir sandalye ve sandalyenin üstünde bir adam görünüyor. Bizi görebilir mi? Oturmaktan çok çökmüş, sırtını duvara dayamış, koltuk değneklerinin üstünde duran iskeletimsi eller: İncecik bir ayağın topuğu kumun içine gömülmüş; diğer bacak dizin çok üstünden kesilmiş. Başının bir yanına kaymış olan kasketi düşecek gibi; ve o yüz, uzaktan, öylesine renksiz ki duvarın içinde neredeyse kaybolup gidecek. Aslında fazla soluk değil, ama tenin rengi toprak rengine dönmeye başlamış. Adı Celestin Braque, işi balıkçılık, sağ bacak kesik, şu anda Baltık kıyılarında sere serpe yattıklarını tahmin ettiğim Swinemünde'li birkaç balıkçıya kendisininkine benzer bir kader verebileceği Haudremont Ormanları'ndaki kahramanlıklarından dolayı bir ordunun emriyle kendisine verilmiş, üstü palmiye yapraklarıyla süslü Savaş Madalyasına sahip bu adam bizi görüyor mu? **Biz onu bir suçlama olarak görüyoruz.**

17 FAUSTİN VE ALTI GERÇEK ASKER

Faustin Bâton okuduğu hemen hemen her şeye inanır. **Poilus**'un (*) saf kahramanlıklarına, ölmekte olan insanların tarihi son sözlerine, General N'nin, M. Gauvain'in, M. Bidou'nun, M. Lavedan'ın ve editör odalarındaki koltuklarında oturup, resmi tebliğleri incelemekten hiç bıkmayan bütün taktikçilerin makalelerine, Almanların vücutları daha şimdiden çok zayıf düştüğü için tırnaksız ve saçsız doğan Alman bebeklerinden tutun da sahte sarışın hemşirenin karşısında cepheye gidemediği için ağlayan dört kez yaralanmış askerin hikâyesine kadar cephe gerisinde moral yükseltmek için yazılan bütün yaltaklanmalara... Bütün bu saçma yazılar, çiftlikleri ellerine geçirmeden önce, efendinin sopasının önünde eğilen bu, kölelerin torunların torunun saf ruhu üstünde büyük bir etki yapıyordu; partizanların torunu, belki de bir kara imparatorun küçük yeğeniydi o (Birinci Faustin: Faustin - Robespierre - Napoléon Soulouque...) Tıpkı bazı sarhoşların ne olursa olsun önlerine gelen her içkiyi içme-

---

(*) Yiğit adam: Fransızlar bu sözcüğü 1. Dünya Savaşında kendi askerleri için kullanmışlardır.

leri gibi, herşeye inanıyor. Bunun nedeni aptal olması değil. Aptal olsaydı böylesine büyük bir inanma yeteneğine sahip olamaz, büyük yalanı daha kolay farkedebilirdi; akıllı kurnazlar onun üzerinde daha az etkili olurlardı; kendisiyle gerçek arasına daha az fikir, daha az sözcük girerdi. Belki de ikisini de aynı çöp tenekesine atması için bir Alman yanlısı, bir de Müttefiklerin tarafını tutan Amerikan gazetesini birbiri ardından okuması daha iyi olurdu; ikisinde de aynı yalanları, aynı safsataları, aynı palavraları görebilirdi. Bazen, bu kadar düzenbazın kalp parasını sahici sandığı için onun geri zekâlı olduğunu düşünüyorum ama haksız olduğumu biliyorum. O, yanlış fikirlere bile inanabilen basit ve heyecanlı yaratıkların canlı zekâsına sahip. Bu noktadan sonra o keskin aklı ile gerçek arasına karmaşık sözcüklerden oluşan hayalî bir dünya yerleşir. O, bizim kum tepeciklerimize ilk kez gelen biridir. İçeri gömüldüğünün farkına bile varmadan, sert toprak üstünde alışmış olduğu gibi, bu kum tepeciklerinin üstünde kocaman adımlarla yürüyor. Bizim eski labirentlerimizin arasında yolunuzu bulmanız için anlayışlı ve açık fikirli olmak yeterli değildir; yanılgıya, hilekârlığa, hayale, geçmişe, arzuya, başka insanlara ve kendinize alışık olmak gerekir. Güvensiz olmalı, kendinizi eleştirisel yöntemle, kuşkuyla ve güvenle silâhlandırmalı, sözcüklere karşı ihtiyatlı davranmalı, onları, yere değdiklerinde değersiz, sunî tükürüğe döner, o enfes sabun köpükleri gibi saçmayı öğrenmelisiniz. «Dostum Faustin,»

diyorum, «Bizim gazetelerimizi okuma sanatı ormanda tilki kovalamaktan çok daha zordur...» Dost olduk; daha ilk baştan, sözcükler ve fikirlerle oynamada usta olan birine büyük bir güven göstereceğini bana açıkladı. Kuşkusuz hiçbir düzenbaz, yaşlı bir atı ya da kötü bir bisikleti ona yutturamazdı. Haiti'de, Grande Saline'de bir toprak sahibi olan Faustin Bâton, bu tür alışverişlerde kandırılacak biri değildi. Ama Doğru'nun, Uygarlığın, Tarihin, Atlantik'in, Kutsal Savaş'ın, Özgürlük Savaşı'nın sayesinde ona Atlantiği aşırtmak, eline son model bir el bombası vermek ve ölümüne göndermek mümkündü. Onun siperden ilk fırlayan asker olacağını biliyorum. O kahramanca görev duygusuyla başını öylesine yükseklerde tutacak ki, çevik adımlarla, iki büklüm bir halde harbe giden atalarının savaşçı içgüdüsünün kendisini uyandırması bir iki saniye sürecek... Üstelik bu bir iki saniye yetip de artacak bile; enfes bir hedef teşkil edecek ve daha fazla ilerliyemiyecek.

Bu içten inancını azaltabilirdim tabii; ve zaman zaman bunu yapmaya çalıştım da. Ama benim dikkatle kullandığım alaylı sözlerime (alaydan, özellikle gülümsemeden yapılan alaydan anlıyamıyordu) öğrendiği dersten birden kuşkulanmaya başlıyan bir çocuğun suçlu bakışlarıyla cevap veriyordu... Yerine başka birşey koymadan bir insanın inancını yok etmek ciddi bir iştir. Benimse kendime göre bir görevim, izleyeceğim bir yolum vardı: 662-491 Numaralı transit mektubum, nereye gidersem gide-

yim, etrafımı tehlikeli bir atmosferle çeviriveriyordu.

●

Birlikte yolculuk ediyorduk. Midi'deki küçük bir kahvede Faustin Bâton ilk kez, savaşan insanlarla gerçekten karşılaştı. Kötü giyimli ağır, yüklü çantalarıyla birkaç askerin ve muhafızın, bize, oldukça sert görünüşlü gibi gelen, miğferli arkadaşlarıyla buluşmak için oraya girdiklerini gördük. «İzin bitti galiba,» dedim. Çirkin bir sanayi banliyösüydü burası: Demiryolları, alçak bir duvar, yırtılmış afişlerle dolu tahta bir kulübe: KATILIN... ZAFER... Kalabalığın arkasından kahveye girdik. «Birşeyler ısmarlasana Moko!» diye bağırdı biri arkadaşıma. (Neden Moko?) «Memnuniyetle baylar,» diye cevap verdi arkadaşım ciddi bir gülümseme ile. «Bir sandalye alın da buraya geliverin,» dedi başka biri. Hava yumuşamıştı. Altı kişiydiler. İzindeki miğferli askerin birbirine dik çizgilerle dolu yüzü, aslında fazla sert değildi ama, yara içindeydi ve çenesinde kırmızı bir sakal vardı. Öğretmen olduğunu sandığım biri hariç, diğerleri ortak bir ifade ve konuşma biçimine sahip aynı bölgenin insanları, bir gün kendilerine bir atölye açacak işçiler, bir zamanlar işçi olan atölye sahipleriydiler.

«Yolculuk mu?» diye sordu bir taksi şöförünü andıran şişman adam kibarca. «Biz buradan Lacoste'a gidiyoruz. O onbuçukta daha sakin bir bölgeye doğru yola çıkıyor.»

«Belki orada karşılaşırız,» dedi Faustin kibarca.

«Ne?»

Birden bunun yaşamının en önemli anlarından biri olduğunu hissetti. Altı, gerçek Fransız askeri onu dinliyorlardı. Özellikle izinli olan askere bakarak, her birine Amerika'dan savaşmak için geldiğini anlattı. Ataları Fransız İhtilâli'nde önemli bir rol oynamışlardı. Hapse düştüğü ve Toussaint L'Ouverture'de öldüğü için Napoleon'u affediyordu. Uygarlık için, siyah insanların, bütün insanların kurtarıcısı için ölmeye hazırdı. Herkesten çok Marne ve Verdun'deki kahraman askerleri takdir ediyordu. İzinli asker Lacoste, ona uzaklardan, hüzünlü bir şaşkınlıkla bakıyor gibiydi. Faustin konuşmasını bitirdiğinde sessizlik, tüm ağırlığıyla, omuzlarımıza çöktü. Güzel, çıplak kolları olan hancının karısı bizim masaya gelmiş, duvardaki afişten bize dört köşe bir şişe ikram eden Alsas'lı kızın önüne oturmuştu...

«İyi!» dedi sonunda Lacoste.

Çok içmişti ve sınırsız bir üzüntü içindeydi. Masanın karşısındaki çirkin maymunumsu yüzde bir tür acıyla yanan bu garip kara gözlere karşı başka bir cevap bulması gerektiğini anlamış olmalıydı.

«İyi!» dedi. «Eğer durum böyleyse, haklı olmalısın. Al da şu miğferimi bir dene. Bakalım böylesine bir şapka senin başında da bendeki kadar güzel duracak mı...»

Miğferi kıvırcık saçlarının üstüne koydu, kayışı-

nı gevşetti, sonra yeniden sıktı. Kendine göre artık dün geceden beri traş olmamış ve bütün gece uyumamış (çünkü karısı durmadan ağlıyordu) vaktinden önce yaşlanmış bir adamdan başka birşey değildi. Başı sanki miğfer için yapılmış gibi duruyordu.

«Hayır,» dedi Lacoste. «Senin başında benimkinden daha güzel duruyor. Al sende kalsın! Ah budala herif, seninle kafalarımızı değiştirmeyi ne kadar isterdim, Kara Güzel! Yaşamımın sonuna kadar zenci bir karıyla bile yatmaya razıyım... Hadi gel başlarımızı değiştirelim!»

Kopartacakmışcasına iki eliyle başını tuttu ve birden başını masanın kenarındaki kolunun arasına gömdü.

Yanında birileri alçak sesle konuşuyorlardı.

«Amma da vahşi! Hepimizi mahvetmek istiyor, diyorum sana. Bu günlerde insanın hâlâ böyle bir deli olması olanaksız. Üç yıl önce olsaydı birşey demezdim. Bizim hiçbir şansımızın olmadığını anlıyabiliyorum. Sonra çıkıp şu ukala geliyor! L'Ouverture'u ve Napoleon'uyla... Tıpkı bir gazete gibi konuşuyor! İçimde yüzünün ortasına bir yumruk atmak geçiyor.»

Konuşan cepheden yeni gelmiş biri olmalıydı. Görebildiğim tek yeri, yanmış, simsiyah olmuş bir deriyle kaplı eliydi. Eski bir muhafız olan arkadaşı cevap verdi:

«Maskaralık etme. Herkes bir diğeri kadar iyidir. Sonunda hepsinin istediği uygun bir miktarda

leş ve kırık koldur. Eğer biri Amerika'dan gelirse belki içimizden birini kurtarır. Onun, benim yerime ölmesine hiçbir itirazım yok. Hep aynı insanların ölmesi hiç de haklı bir olay değil. Dünyanın başka ülkelerinde bir sürü insan gelmeli. Hiç olmazsa o zaman eski sınıfları demir yollarını koruyabilmeleri için cephe gerisinde bırakabilirler. Ben Kara Ordu'dan yanayım.»

Sesini yükseltti:

«Sanırım adınız Mösyö Bâton'du değil mi? Evet, Mösyö Bâton çok haklısınız. Umarım kısa bir süre içinde Savaş Madalyası alırsınız...»

«...Üstünde otuzaltı yaprak olan,» diye ekledi başka biri.

Öğretmen sabit, hain bakışlarla Faustin'i gözlüyordu.

«Hey Francois,» dedi yanımda oturana. «Sanırım bu delikanlıyı anlıyabiliyorum. Şu çeneye bak: Herşeyi açıklıyor. Bir keresinde Argonne'da böyle bir gönüllüyle karşılaşmıştım. Ama o beyazdı ve savaşın hoş bir insan avı partisi olduğunu düşünen vosges'lu bir avcıydı. Sırf zevk için bir Alman'ı öldürebilirdi. Bir tahtakurusu kadar korkaktı: Bir ruh katiliydi. Bir keresinde ona, «Sen asker değil bir gangstersin,» dedim. Gözlerinin ortasına küçük bir şarapnel parçası yediği zaman hiç üzülmedim.»

Lacoste başını kaldırdı. «Öfkeyle kahkaha arasında garip bir şaşkınlık tutuyordu onu.

«Miğferimi geri ver Kara Güzel,» dedi sertçe. «Madem'ki başlarımızı değiştiremiyoruz, miğferleri

değiştirmenin yararı yok. Zaten bu haliyle kendiminkini beğeniyorum. Hadi ver bakalım!»

Miğferi Faustin'in güçsüz ellerinden çekip aldı ve yumruğuyla masanın üstüne vurarak bardakları sıçrattı.

«Hepsinin canı cehenneme çocuklar; hadi hep birlikte:

C' est â boire, â boire, â boire
C' est â boire qu'il nous faut ô â — ...»

şarkı söylüyorlar.

Faustin susuyor. Kederli bir gülümseme hatlarını germiş. Yüzünde işlediği hata için affedilmesini dileyen, yalan söylemek isteyen ve bunun yararsız olduğunu anlayan bir insanın ifadesi var. Anlamak istemediği ama unutamadığı bir sürü söz geliyordu kulağına. Elimi omuzuna koydum.

«Allahaısmarladık Faustin.»

«Ne? Ama ben...»

«Hayır, sen kalıyorsun. Gerçek şu dostum Faustin: Cephe burada başlıyor. Senin yerin **yeterince çekmiş** olan bu askerlerin arasında...»

Söylediğim sözler tam yerini buluyor, içteki yarayı daha da derinleştiriyor. Şaşırıyor, tereddüt ediyor.

«Hadi, Kara Güzel,» diye bağırıyor izinli asker hırlarcasına. «Hep beraber diyorum:»

Le troisième dans L'escarcelle
Ne trouva qu'un écu faux...
C'est â boire, â boire, â boire...»

18 KİRALIK BİR ODA. BİR ADAM

Yolculuğuma yalnız devam ediyorum. Açık yeşil manzara trenin önünde yavaş yavaş parçalanıyor ve eskimiş bağlantılarından kıvılcımlar çıkararak sabırla yolları kateden uzun, madeni trenin ardından kuşkusuz tekrar birleşiyor. Ağustos'ta toprağın güzelliği. Dünyanın rengi altın sarısı...

«Kır manzaraları bana garip bir acı veriyor!»

Ben kuru çayırlara bakıp belirsizce gülümseyip, belki de toprağın ne kadar canlı olduğunu düşünürken bitkin bir adamın solmuş gözleri böyle bağırıyordu bana. «Matarayı geçir bana,» dedi, kalın bir sesle.

Trenler askerlerle dolu. İstasyonları çeviren bu karınca yığınlarını çok yüksekterden görmek isterdim. Hayali bir düzen var burada, bireye kesin ama anlaşılmaz bir yol çiziyor. Herkes kendi yaşamını arıyor, geliyor, gidiyor, direniyor, tereddüt ediyor ama sonunda bütün bu trenler insan yüklerini kocaman, ortak mezarlara boşaltıyor...

«Mantık bana garip bir acı veriyor!»

Bitkin adam SİGARA İÇİLMEZ yazısının altında piposunu tüttürüyor. Duvarda bir de şu yazı var :

TAISEZ-VOUS, MEFIES-VOUS
LES OREILLES ENNEMIES VOUS ECOUTENT.
(Susunuz! Dikkat ediniz! Düşman kulakları sizi dinliyor!)

Kompartımandaki tek sivil benim. Tam görev başında ölecek bir adam yaşındayım; Catalonia'da altı ay yaşarmış bir adamın sağlığına sahibim. Eski, gri miğferlerin altındaki bütün bu yüzler, sanki bir düşmanınmışım gibi bakıyor bana.

«Düşman mı? Dalga mı geçiyorsun? Sen ve diğerleri bana garip bir acı veriyorsunuz!»

Kaputları solmuş ve lekeli: Çamurların, yağmurların, bitkinliğin izleri var üstlerinde. Asker çantaları ağır ve biçimsiz. Miğferleri delinmiş. Teçhizatlarının altında cansız duran adamlar yanık tenli, zayıf, kemikleri ortaya çıkmış, inatçı ruhları yararsız öfkeleri ile içlerine kapanık. Bir genç kız kadar taze olan nekahat devresinde bir asker bir köşeye dayanmış. «Nen vardı?» «Sağ akciğerimin üstünde bir kurşun.» «Pis iş!» Birkaç saat içinde savaş hakkında söylenen tek sözler bunlar. Bir önceki istasyonda inen bir şarap tüccarı da şöyle söyleniyordu: «Vauqois'de olan bizlere gelince...» Bu adı duyunca kulak kabarttım. Ama anlattıkları sadece içkiye, çorbaya, eşek etine ve pis bir onbaşıya ait bir hikâyeydi. «Ona dedim ki...» Hep aynı sözlerle, «dedim ki,» «dedi ki,» ve «Sonra»larla biten bu tekdüze hikâyede, bu olayların gerçekten geçtiği, /insanların yaşamlarını günlerce belleklerini ise yıllarca/ dolduran savaş alanındaki önemsiz olaylarla ilgili hiçbir şey yoktu...

İzinlerden, kadınlardan, şaraptan ve fiatlardan söz ediyorlardı.

«Savaş mı? Bu bana garip bir acı veriyor,» derdi bitkin adam herhalde. «Zaten içinde savaşıyorum. Bu yeter de artar bile.»

Bu adamlar, bir şelalenin dibindeki yuvarlanan, cilalanmış, sayısız darbelerle parçalanmış taşlar kadar sert ve soluk. Hiçbir şey değil onlar. Öldürüyorlar. Ölüyorlar. Yaşıyorlar. Ölü onlar. Çok önceden ölmüşler. Burada oturup, koyu renk dudaklarının arasındaki pipoyu tüttüren askerin kafası, dört gün sonra, karargahtaki tuvaletten dönerken, kazara, parçalanacak. Şu anda bazı «fikirler'le uğraşan, akıllı, hayat kurtarıcı bir «sistem» oluşturan o sinsi kaçakçı kafasının içinde hiçbir şey bulamıyacaklar... Hiç ummadıkları halde önceden ölmüş onlar; çünkü kendilerine benzeyen birçokları ölüp gitmiş. Toprağın altında bir yerde her birinin unutulmuş bir benzeri var.

●

Kötü bir gün. Montrouge'den Bercy'e, Levallois'dan Montparnasse'a kadar bütün Paris'i dolaştım. Elimdeki adresler bitiyor ve zaman geçiyor. 662-491 numaralı Transit Mektubuma rağmen yorgunlukla birlikte bir güvensizlik duygusu çöküyor içime — donuk bir ağrı. Otelde, 662-491 numaralı Mektubum tutuklanmamı engelliyemez herhalde. Bu gece başımı sokacak bir çatı nerede bulmalı? Bir barınağın

altında birkaç saat, sinirlerimi güçlendirmeme yarıyacak, geleceğimi kurtaracak. Bercy yakınlarında terkedilmiş bir **quai**' de Julio'nun kapısını çaldım. Yorgun gözlü, şişman bir kadın kapıyı tereddütle açtı. Jose Mironun adını duyunca yüzü aydınlandı: «Julio saklanıyor; gözetleniyoruz; Marseilles kaçakları meselesi, biliyorsunuzdur. «Hiçbir şey bilmiyorum ama yıkıldı yıkılacak holüyle bu ev şimdiden içimi sıkıyor. Hmmm... Arkamda biri var. Korkunun gizlendiği bu kuşkudan kurtulalım. Metro.

Kürekler demir köprüye vuruyor; yeşilimsi Sen, göğü öylesine mükemmel yansıtıyor ki! Toz, asfalt, kalabalık, asker kokusu. Yüzü, gözlerinin altındaki geniş, siyah bir bantla ikiye bölünmüş olan — burun yok, çene de takma herhalde — yirmi beş yaşında bir subay, o katledilmiş insan sesiyle, bir fotoğraftan yeni fırlamış gibi duran sarışın **marraine**'esiyle konuşuyor. Bu canavar size tapıyor Matmazel; gözlerinizi kapamalı ya da ona uzaktan bakmalısınız. Yeşil caddenin sonunda Carpeaux çeşmesi, yapıldığı madenin içine hapsedilmiş görünmez bir küre halinde yükseliyor.

Rue d'assas: Kimse yok. «O geçen haftaki beyefendi...» Bir kahvenin bahçesinde oturup herşeyi baştan düşünüyorum. Saat altı: Sadece bir tek adres var. Önümdeki bir adamın sorguya çekildiğini duyuyorum: «Kâğıtlarınız?» Geçip giden insan dalgaları içinde gözle görülmeyen bir tür insan avı sürüp gidiyor. Gazeteler savaştan söz ediyor. Noyon, Soissons, Reims bombalandı. Afişler savaştan söz

ediyor. Avusturyalılar Sırplarla dirsek tokuşturuyor. Bir an beni inceledikten sonra («İş yok.») burnunu pudralamaya başlıyan yandaki masadaki küçük kumral, yirmi ırkın nasıl seviştiğini biliyor. Yanındaki kıza, dün gece alarm sırasında, ağır kanlı, alarma hiç aldırmayan, eğri büğrü bir Japon'la birlikte olduğunu anlattığını duyuyorum. «Öyle bir anda ölmek hiç de komik olmazdı... Bunu düşünüyordum, biliyor musun? İnsanı olduğu yerde donduran bakışları var sanki... Ertesi sabah, bizi bulduklarında, herkes ne derdi...» Şehvet düşkünlüğünün pekiştirdiği komik ölüm fikri tiz bir kahkaha yaratıyor.

Gidip rue Guénégaud'da son şansımızı deneyelim. İnsanlarla dolu bu Paris benim için hâlâ bomboş bir kent. Bu kalabalıkların içinde kendimizi nasıl tanıyacağız? Yoldaşlar kendilerini, dar yaşamlarının içine kapattılar ve ancak, diğer insanlar gibi sahte kıyafetler içinde dışarı çıkıyorlar. Eğer bu kentte varsak, tıpkı dalgaların erişemediği yüksek bir oyuğun içini kemiren, görünmez karıncalar gibi yaşıyoruz. Tatar kafası şimdiden bir ölünün kafasını andıran yetmişaltı yaşındaki ihtiyar bir Jacobin, beyaz bıyıklarının arasından mırıldanarak topyekun savaş ilân etmemiz, bu boktan hükümeti Charenton'a göndermemiz, Caillaux'u idam mangasının önüne dikmemiz; diktatörlüğü, demir yumruğu getirmemiz, bu batmış Fransa'da birkaç ton daha kan akıtmamız gerektiğini söylüyor. Sonra, ön saflarda katledilen zavallı bir çapkın için acılar içine gömülüyor. Gençlik dolu isyanları artık tersleş-

miş, gerici olmuş. İnatçı bir yaşama arzusuyla, —kitlelerin topluca öldürüldüğü böylesine bir dönemde onun gibi bir ayağa mezarda olan yaşlı bir adam— zafer arzusuyla dolu —bitirip tükettiği için yaşamın herşeyini bilen bu, arkalardaki ihtiyar adam— halbuki cephedeki canlı insanlar —damarları bomboş, sadece nefes alabilmeye devam etmek isteyen ama zaferlerin neye mal olduğunu, karşılığında ne aldıklarını ve taşıdıkları o iğrenç vurguncu maskesini bilen bu insanlar— herşeyi toplayıp cehenneme göndermek istiyorlar. Ekmek vesikaları, kansız çocuklar, fabrikalarda mermi yapan ikiyüz bin kadın; çelik dişlilerle hapsedilmiş, savaş için, yalnız savaş için madenleri, gazları, derileri, tahılı işleyen uysal insan makinaları, bir milyon işçi. Zayıf, aç, yoksul Berber'ler kentin çöplerini topluyor. Veremli Annamit'ler hapisaneleri koruyor. İnsanı hayrete düşüren bir kimyagerlikle yüz bin iş adamı, acıyı, cesareti, inancı, kanı, boku ve ölümü altın külçelerine, Ulusal Savunma Tahvillerine, hisse senetlerine, lüks otomobillere ve lüks orospulara dönüştürüyor... rue Guénégaud halâ, on yıl önce, yirmi yıl önce taşıdığı maskeyi taşıyor. Dantel bir miğferin altında hanım hanımcık, ufak tefek yaşlı bir hanım maskesi bu.

●

...Eğer orada değilse, bu gece, bu düşman kentte halim ne olur? Altıncı katta bir kapı. Yazı tura

atan bir adam gibi sessizliğin içinde sertçe vuruyorum kapıya; bir şans işi bu. Ses yok —ama kapı birden ardına dek açılıyor ve tanımadığım bir yoldaş görünüyor: Kısa kesilmiş saçlar, iri, üçgen bir burun, fırça gibi bıyıklar —sert bir tip.

«Mösyö Broux?»

«Evet, benim.»

Bir asker ceketi, eski siyah, pamuklu bir pantalon giyiyor. Arkasındaki camlı kitaplığa sarı ve yeşil kitaplar dizilmiş (Alcan koleksiyonu, bilim, felsefe). Bir an, yarı aydınlıkta birbirimize bakıyoruz; insanın içinde, derinlerde bir yerde, bir sıcaklığın, güvenin ya da o küçücük, soğuk mavi alevin, güvensizliğin doğduğu bir an bu. «Ben falan falanım. İşte Marie'den bir not. Lejeune'un da selamı var. Askere çağrıldım ama... Bir sürü önemli **ama** var. Kâğıtlarım da pek doğru dürüst değil...»

«Tabii. Bu kadarını tahmin etmiştim,» diyor Broux.

Ve karanlığa rağmen dostça, evet belki de biraz çekingen olan koyu kahverengi bakışlarını görebiliyorum: İnsanlardan az da olsa, korkan bir insanın bakışı bu.

«Önemli değil. Şanslısın dostum, çünkü burası fazla büyük değil. Üç kişi olsaydık ne yapardık bilmiyorum. Ama sevgilim iki hafta önce beni terketti. Burada rahat edersin. Harika bir ünüm var: İki gözün kapalı uyuyabilirsin. Dur da şu ışığı açayım.»

Beyaz bir örtüyle örtülmüş masanın üstünde asılı asetilen lambasının beyaz aydınlığına doğru

ilerliyoruz. Kitaplar, camın ardından, sessizce konuşuyorlar. **Les Feuiller d'herbe, Le Chemin de velours, L'Ethique:** Böylece düşünce bir ot kesicisinden göklere doğru yükseliyor. Evlerin çatılarına bakan bir pencereden içeri Paris'in gürültüsü giriyor. Burada, dört milyon insanın arasında iki yoldaş yalnızız. Kahve çaydanlıkta kaynıyor. Bir yolun kenarında tesadüfen karşılaşmış, birbirlerine güvenen iki kader yolcusu gibi ekmeğimizi koparıp paylaşıyoruz. Yaşam o yol işte ve savaş, renksiz askerleri gölgelerin içine doğru iterek bu yolda ilerliyor.

Nekahat devresinde olan Broux haftada iki kez Vincennes kampından kaçıyor. İnsanlardan umutsuzca —«Ne biçim bir hayvan sürüsü!»— asker yaşantısından bıkkınlık dolu bir nefretle söz ediyor: «Yaşama sanatı düşünmekten oluşur. Çok az güzel an vardır: O da elinde bir kitap, çimenlerin üstüne uzanabildiğin anlardır...»

Ya yoldaşlar? Adları ve yüzleri anılarımızda, bir ekrandaymışçasına belirir. Hapishanede. Öteki de hapishanede. Ortadan kayboldu, belki de kaçtı. Askere alındı. Cephede. Birçoğu cephedeler. Birkaçı öldü, kendilerine rağmen, hiçbir şeye inanmadan, umutsuzluk içinde öldüler. Birkaçı halâ dayanıyor. Bazı dönekler Savaş Madalyası aldı. Artık «Biz» yok. Fabrikalarda ücretler yüksek; kadınlar, bütün dünyada askerlerle eğleniyor. Hiçbir şey yok. Hiçbir şey.

«Doğru mu söylüyorsun? Sahiden kenti ele ge-

çirmeye kalktınız mı? Ciddi mi? Beni kandırmıyorsun ya?»

Burada, birkaç anarşist, birkaç sendikalist, birkaç humanist... Almanya'da bir Liebknecht; milyonlarca insanın içinden çıkan, Sağlık Teşkilâtı'nın tekerlekli el arabasını döndüren, gözlüklü bir Liebknecht; Avusturya'nın hapishanelerinde bir Adler, Don Kişot gibi, değirmenlerle savaştığı için hücresinde yapayalnız...

«Ya Ruslar, onlar için ne düşünüyorsun? Kronstadt ayaklanması?»

Broux başını sallıyor. Yenilecekler. Nasıl yenilmesinler ki?

Pencereden sarkmış sigara içiyoruz. Gece, mavi bir gaz yığını gibi yaklaşıyor. Boğucu sesler, ışıkların karşı koyması. Dik çatıların altında ışıklar yanıyor. Sardunyaların arkasında, tavana asılmış bir lamba, bir yemek sofrasını aydınlatıyor. Çocuklar, dünyanın tehlikede olduğundan habersiz, sessizce çorbalarını yudumluyorlar. Gökte, Andromeda kümesinden bir yıldız kaymaya başlıyor ve ufukta, ellerinde makineli tüfekleri olan bizim gibi iki seyircinin üstüne doğru ağır ağır iniyor. Dörtköşe taş duvarların arasında parlak pullarla süslenmiş mavi bir yılan balığını andıran Seine'in akışını izliyorlar.

Bekleyelim; tanık olmak için burada bulunmasak bile geleceği bekliyelim. Alevlerin küllerin altında gizli gizli yandığı, zaman zaman da parladığı bir ülkeden geliyorum. Alevler içinde bir ülkeye gi-

diyorum: Daha dün en durgun ülkelerden biriydi. Umutsuzluğa düşmek üzere olsak bile güvencelerimizle sen ve ben burada olduğumuza göre herşey yitirilmemiş demektir. Orada, ölüm yıldızlarının içinde, o iki adamın bizimle aynı umudu beslemediklerinden o kadar emin misin? Bu gece, siperlerde, kaç insanın karmaşık hislerle, bizimle aynı şeyi arzuladıklarını biliyor musun? Eğer bir anda, hepsi birden kalkabilse neler olurdu!

19 PARİS

Elçiliğin bekleme odasındaki kadife panonun üstünde duran kocaman boş bir dikdörtgen, İmparator'un portresinin kaldırıldığını açıklıyor. Bir an, tavan arasında bir depoda, kırılmış şemsiyelerin ve solmuş perdelerin arasına atılmış olan o resmi düşünüyorum. Boş çerçevenin altında iki albay birbirleriyle konuşuyorlar. Bu resmin servis merdivenlerinde yaptığı yolculuk ilerde başlarına dert açabilir. Topuklu çizmelerinin içinde birkaç genç subay sert baş eğişler ve topuk vuruşlarıyla birbirlerini selamlıyorlar: Bu hareketli vücutların harika bir kıvraklığı var. St. George haçları, ince, uzun parmakların arasında tutulan sigaralar, durduğumuz köşeye gelen kibirli bakışlar. Ne yapıyoruz gerçekten de biz burada: En iyi Pazar giysilerini giymiş bir matbaacı olan ben ve törensiz bir biçimde, «Fleischmann. Ya siz?» diye kendini tanıştıran arkadaşım, Fleischmann pejmürdeden de öte; kurtlar tarafından kemirilmiş, neredeyse tükenmiş. Ama tam değil; neyse ki içinde bir yerde, duygusal bir kalp yerine çelikten bir yay taşıyor. Dört yıl önce yeni ve iyi dikilmiş olan ceketi artık tüm biçimini yitirmiş. İki cebi de şiş: Biri, kolayca tanınan ya-

rım paket Hollanda peyniri ile yusyuvarlak, diğeri ise içi karalamalarla dolu bir kitapla dört köşe olmuş. Takma yakası küflü sarı ile bunları çevreleyen belirsiz beyaz karışımı bir renkte. Üç günlük sakal, Galiçya burnunun üstüne oturtulmuş, ortası siyah tel ile birleştirilmiş komik, yaylı bir gözlük; kırışıkların çevrelediği, yaşlı bir gece baykuşunun parşömenimsi gözkapaklarının örttüğü iri gözler, insanın üstüne yapışan, onu çırılçıplak bırakan, sonra birden başka yöne dönen, ısrarlı, meşgul, hareketli ve dikkatli bir bakış. Kırkı çoktan geçmiş, beş parasız bir Yahudi: Yirmi yıllık bir mücadele, sefalet, rue Mouffetard'da ve Whitechapel'deki kooperatiflerde dersler, ülkesiyle gizli haberleşme. Bu geçmişi tahmin ediyorum çünkü konuşmamız tamamiyle günlük olaylardan. Ben de «eve» gidiyorum. «Savaşmak» için gidiyorum ama, bu resmi bahane kimseyi kandırmıyor. Savaşacağız ne olursa olsun, ama bu yaşlı albayların anladığı biçimde değil. Böylece anlaşıyoruz: İkimiz birlikte giriyoruz içeri.

Halının üstünde dört adım ilerliyoruz ve dekor birdenbire değişiyor. Dekor diyorum çünkü burada herşey, bir el hareketiyle deri koltuklara oturmamızı söyleyen subayın kibarlığından, bizim tedbirli tavrımıza kadar herşey, bir tiyatro sahnesindeymiş havasında. Subay dikkatle bizi dinliyor, bakışları kravatıma ve ona herhalde naturalist romanlardaki gerçekçi ayrıntıları hatırlatan Fleischmann'ınkine kayıyor. Bileğindeki şık kronometre randevularının zamanını belirtiyor. Gümüş apoletleri ile her

sabah düzelttiği Amerikan sitili bıyıkları arasındaki uyum çok açık. St. George haçı. Çekici bir konuşmacı sesinin uyumla titreyişi: «Baylar, daha doğrusu **yoldaşlar**...» (Bu alaylı ton kafamda El Chorro'nun kaba sesiyle yankılanıyor: **companeros**...) İşte başlıyor: Durumumuz oldukça zor. Denizlerin kontrolunu elinde tutan İngiltere vatanını terketmişlerin geri dönmesine izin vermeye pek gönüllü değil. Fleischmann ile ben, bu deri koltukların içinde, güneşin hiçbir zaman batmadığı bu büyük güçle karşı karşıya geliyoruz. «Amiral Beatty'nin hatlarını zorlamaya hiç niyetimiz yok...» Bu yoldaşın bize verdiği en iyi tavsiye Champagne'de çarpışan birliklere katılmamız oluyor: Çok zor bir iş olmasa gerek bu... Bu cazibeli havanla bize tuzağın kapılarını açabilirsin hiçbir iş yapmıyan yoldaş, yakışıklı gümüş apoletli Yoldaş! Ama yine de ciddi olalım. «Bunu düşüneceğim...»

Fleischmann ayağa kalkıyor, gözlüklerini düzeltiyor, koltuğu geri itiyor —öylesine rahat bir koltuk ki insanı işbirliğine zorluyor— kızgın bir hareketle elinde tuttuğu Hollanda peynirini tekrar cebine tıkıyor ve çılgınlık sınırını biraz aşıyor.

Sonunda Sovyetlerin Yürütme Komitesine bir telgraf çekeceğini belirttiği tiradının ortasında şu cümle var:

«Ama ihtilâl **bizim**, anlıyor musunuz?»

Fleischman, ben, birçokları ve milyonlarca tanınmayan ahmak. «Geçici hükümet **minnettar**,» bize **minnettar**. Bir anda alacaklı oluveren yoksul akra-

baların uzun bakışlarına sahip bu subayla biz karşılaşıyoruz. Başını sallıyor. Evet, Evet. Tabii. Çok iyi anlıyor. İlke olarak o da tamamen katılıyor ama pratik zorluklar var. Çok büyük zorluklar. Üstelik —bunun içten bir itiraf mı, bir oyalama mı yoksa kapalı bir düzen çağırısı mı olduğunu bilmiyorum— o da (acaba apoletlerle de birlikte mi) tamamen ihtilâle ait. 1907'de neredeyse sürgüne gönderilen bir avukatın adını taşıyor; Fleischman'ın öfkesi yavaş yavaş sönüyor, yok oluyor. Artık korkulacak hiçbir şey yok ve bunların hepsi, baştan sona dek, bir şaka. «Bu konuda düşünün Yoldaşlar, Allahaısmarladık.» «Allahaısmarladık.»

●

«Dur bir dakika,» diye mırıldanıyor Fleischman koridorda. «Burada bir memur tanıyorum...» Arkadaşı, çıkık elmacık kemikli, kısık gözlü, Riazan'lı genç bir **mujik**. Açık sarı bir bıyık üst dudağını örtüyor. Kuvvetli köylü eli, üstünde **Echo de Paris**'in yanında bir çay fincanı duran gümüş bir tepsiyi tutarken titriyor.

...Petrograd'dan telgraf: ULTİMATOM'DAN SONRA KUVVET KULLANARAK BASTIRIN.

Bu telgraf dün gelmiş. Eğer bugün teslim olmazlarsa, La Courtine kampındaki asiler, savundukları hayali ihtilâl adına bombalanacaklar.

«Ateş emri verirler mi acaba?» diye soruyor iri yarı sarışın delikanlı.

Ve çay fincanı daha çok titremeye başlıyor.

Fleischmann, az önce arkamızdan kapanan kapıyı çenesiyle göstererek,

«Bu sahte Yoldaşlar mı?» diye soruyor.

Yarın kanların fışkırarak akmasına, bir sonraki gün, barakalardaki tıpkı buna benziyen sarışın askerlerin cesetlerinin sıra sıra dizilmesine neden olacak şarapnel kadar ezici, apaçık bir sonuç...

İki bin millik bir mesafeden ihtilâlin üstüne doğru sürünen kaypak, gülümsiyen hainlerden oluşan böcekleri sezebiliyoruz. Kapının ardında «Yoldaş» dosyalarımıza bir not ekliyor: **kuşkulu (gizli).**

●

Haberleri Sam veriyor. Champagne'den yeni geldi; birliği ikinci hatta. Atlantik'in öbür kıyısından geldiği için ona Sam diyorlar; uzun boylu, zayıf, avurtları çökmüş, ipekimsi bir sakal, bir sıra yamyam dişini ortaya koyan çarpık bir gülümseme. Küçük Rusya'nın bir köyünde doğan gerçek bir Kazak olan Sam Amca, Orel'deki (Büyük Rusya'da) hapishanede kalmış, Sakhalin'den (büyük Rusya'nın bir ucunda, Doğan Güneş'in ülkesinin sınırında) kaçmış, Pittsburgh'un (Pa., A.B.D.) fabrikalarında iyi bir işte birkaç yıl çalışmış. Rus askerinin orman yeşili ceketi, kemikli omuzlarının üstünden sarkıyor. Soğuk bakışında ve iri, hafif çarpık ağzında alaylı hava var. «Fazla telaşa kapılmayalım,» diyor. «Kresty hücrelerini doldurmak ve İmparatorluktan kalan

kurşunlarla Cumhuriyet tarafından vurulmak için tam vaktinde orada olacağız.»

Güneşli bir öğleden sonra Paris'in kaldırımlarında dolaşıyoruz. BOSSARD ET PIĞNOTEL FILS: **Her Tür Bayrak, Flama ve Filandra.** 1876'da kurulmuş, altın madalya sergisi... İşte tam buna ihtiyacımız vardı Sam. Bu «Belçika Kralı Hazretlerinin levazımatçısı» bize de birşeyler tedarik edebilir. Altın çerçeveli dini süsler ve çeşitli renklerde ipekli kumaşlar, evrendeki bütün mezheplere ait kutsal amblemlerle birlikte vitrini süslüyordu. Meryem'in bayrağı, İsa'nın Kutsal Kalbi'nin şeref bayrağı, Amerikan bayrağı, Furnes Kral'ının siyahını, sarısını ve kırmızısını, Tunus'un kırmızı ayını ve hatta kahve üreticilerinin sözlerinin **—Ordem e progresso—** evrenin yasası olduğunu daha iyi belirtebilmek için üstünde beyaz bir kurdelenin, yıldızlarla süslü gökleri sardığı, Brezilya'nın yıldızlı küresini taşıyan bayraklar bile var. Saçları dökülmüş, kronik konjunktivitis'ten kenarları kıpkırmızı olmuş yuvarlak, baykuş gözlü Boussard, kilise eşyalarının loş ışığına bürünmüş dükkanın eşiğinde müşterilerini karşılıyor. Birkaç baltalı kargıyı görünce insan ciddi bir İsveç'li muhafızın içeri girmesini bekliyor. Sonra boynuz çerçeveli gözlükleri ve genelevlerde geçirdiği gecelerin donuklaştırdığı, bir üniversite öğrencisinin bakışlarıyla 1919 sınıfı yurtseverlerinin en ateşlisi Pignotel içeri giriyor. Boussard ve Pignotel her ülkenin levazımatını bulunduruyorlar. Her ırktan insan, onların atölyelerinde parça başına iş gören ka-

dınlar tarafından işlenmiş ipekler içinde kan ağlıyor. Sam buraya, ülkelerinden uzakta bulunan askerler adına, yeni bir vatan için amblem bakmaya geldi.

«Bir bayrak istiyoruz baylar, mümkün olduğu kadar çabuk...»

«Herhalde Rus bayrağı?»

Beyaz, mavi ve kırmızı ipekler hazır. İşte örnekler burada. Bütün fiyatlar toptan gaz fiyatları gibi. Firma aynı zamanda özel siparişleri de hazırlıyor. Sam'ın ince elleri bütün örnekleri nefretle bir kenara itiyor.

«Özür dilerim baylar. Yanlış anladınız. Biz 10. Rus birliği için, üstünde iki dilde **Rus Cumhuriyeti** yazan kırmızı bir bayrak istiyoruz... Kenar süslerine gerek yok.»

Bir an için Boussard ile Pignotel'in gözleri, akvaryumdan çıkmış balıklar gibi yusyuvarlak oluyor.

Arzunuzu yerine getirip getiremiyeceğimizi bilemiyoruz baylar. Eğer yarın ya da bu akşam, altı ile yedi arası gelme lütfunda bulunabilirseniz... Baylar...

●

Ülkelerinin sınırlarını koruyan askerlerin, bütün vurguncularının, bütün generallerinin, bütün gazetecilerinin, denizaşırı ülkelerdeki temiz savaşçıların takdir ettikleri bütün küçük serçelerinin, hiçbir şey anlamıyan bütün izinli, sarhoş adamların

gülümsemeleri ile gülüyor bütün geri saflar savaşa. Châtelet Tiyatrosunun sahnesindeki oyunlar gibi («Verdun'un etrafında, ya da Seksen Bin Ölü») sahneye konan bu kitle katliamı çağında ateş hattının yüz mil gerisindeki yaşantının anlamsızlığı şaşırtıcı: Aylaklar, zevk kızları, otomobiller, kahveler, gazeteler. Uzakta, Trocadero'nun kuleleri puslu maviyle karışık pembemsi bir göğün önünde, Seine'in üstünde yükseliyor. Paris, kendini bir Watteau göğünün altındaki yaşama terkediyor. Arkadaşlarımız La Courtine'de kurşunlanıyor. Creuse'de bir yerde, barış içinde bir çiftliğin ortasındaki toplarla çevrilmiş bir kamp. Bizim ihtilâlimizin insanlarından kopartılmış ihtilâlci bir parça: Perm'li köylüler, Tula'lı işçiler, kuzey kıyılarından gelen balıkçılar...

«Çok fazla insan var galiba,» dedi dün bir sarhoş. Karanlık sokağın üstündeki yıldızlara lirik mesajlar gönderiyormuş gibi tavırları vardı. «Dünyada hiç yer kalmamıştı. Geride ne kadar rahat olduğumuzu hissedebiliyor musun? Savaş hepimize yeterince yer açtığı için şimdi rahat yaşıyabiliyoruz...»

Bilginler, grafiklerin yardımıyla bunu daha iyi kanıtlıyabilirler. «La Courtine'de arkadaşlarımızın üstüne ateş açıyorlar, duyuyor musun Sam?»

«Hayır,» diyor Sam ciddi ciddi. «Otobüs gürültüsünden ya da rugbi'den söz eden iki Kanadalı'nın seslerinden başka hiçbir şey duymuyorum.»

Bir asker sesi:

«Nedir mesele? Bana sorarlarsa oldukça şans-

lılar. Ne olursa olsun, durumları, benim geldiğim Berry-au-Bac'dan daha kötü olamaz.»

Başka bir beyin fikri:

«Disiplin orduların yasasıdır. Üstelik Mösyö, (Bu sözler bağıra bağıra değil, terbiyeli bir tavırla, ancak benim işitebileceğim bir sesle söyleniyordu) öfkenizi hiç de hoş bulmuyorum. Zaten burada ne yapıyorsunuz? Geri cephe temizlenmeli.»

Gerçekten de temizleniyor. İhbarlar, şüpheler, casusu ele veren o özel görünüş, otel odalarının duvarlarının ardından, iç çekişler ve homurtularla karışık bozguncuların konuşmalarını dinleyen o harika, keskin kulaklar, sayısız gencin üstüne gönderilen polis köpekleri. Yakın bir zamanda Vincennes'deki direklere bağlanacak insanlar şık giysilerinin içinde, salonlarda dolaşıyorlar. Akşamları erotik resimler toplayan üç kat gerdanlı, yağlı boyunlu, ender rastlanan bir boşboğaz her sabah, gazetesinde Yurtsever bir Soruşturma Komisyonunun kurulmasını istiyor. Biri, kocaman Creole gözlü, garip, hasta bir adamın bütün gün düş gördüğü bir hapishane hücresine gizlice giriyor, yumuşak bir sesle birşeyler söylüyor, kıvırcık saçlarının örttüğü başını kaldırıyor, sakinleştirici hareketlerle boynunun etrafına bir ilmik geçiriyor, sıkıyor... sıkıyor. «Daha fazla tutuklamalar bekleniyor.» Paris'in güzelliği, yaz gibi, amansızca gülümsüyor.

20 BİR HAVA HÜCUMU SIRASINDA DÜŞÜNCELER

Düşman uçaklarının yaklaştığını haber veren sirenler gecenin içinde ötmeye, mumların cansız ışığı altında ayak sesleri telaşla merdivenlerden aşağıya inmeye başladığında biz pencerenin önünde otururuz. Broux, dikkatle, piposunun yuvarlağını elinin içinde saklıyor; bunun tamamiyle bir şaka olduğundan emin değilim. «Aşağıya inmelisin,» dedi ilk seferinde bana. «Şahsen ben kendimi hiç derde sokmuyorum. Mahzendeki o yarı giyinik insanlar hiç de sevimli değiller. Bornozunun içinde, kafasında bigudiler, ince kollarında insanlık dışı bir ifade ile dördüncü kattaki küçük, ihtiyar kadını, üstünde hemen hemen hiçbir şey olmayan, yataktan yeni çıkmış, ama dudakları boyalı, burnu pudralı sevimli komşumu görebilirsin. Belki de kırk yıl sonra arzu dolu kollarının o cadınınkiler kadar etsiz olabileceğini düşüneceksin. Bir hava hücumu sırasında, o cehennemin dibinde düşünecek daha iyi ne olabilir ki?» Bazen tekdüze bir sesle böyle konuşur ve cümlelerinin sözcükleri gizli bir ritmle ağzından dökülürdü. Onun, yuvarlak cümleciklerin tam yerine oturduğu, fikirlerin ince ve alaylı bir açıklıkla sunulduğu çok güzel mektuplar yazdığını tahmin edebiliyorum. «Oraya sadece bir kez indim. Anlayacağın, bu-

rada kitaplarımın arasında kendimi öylesine iyi hissediyorum ki böyle bir yerde ölmek bile o kadar kötü olmasa gerek...»

Kitaplık ile yatağın arasında sadece iki resim var: Yaşlı, dost görünümlü iki adamın resmi bunlar: Saçları, sakalları aklaşmış, **Sands at Seventy**'nin büyük Walt'ı; beyaz saçların çevrelediği yüksek bir alın, uzaklardan gelen ince bir ışık hüzmesi gibi sert bakışlı Elisée Reclus.

«Eğer, tesedüfen bir bomba bütün bunları mahvetse,» diyor Broux, —eliyle kitaplığa sıkıştırılmış kitapları, iki resmi, bir köşede deri bir kap içinde duran birkaç defteri gösteriyor— «Zaten yaşamak istiyeceğimi pek sanmıyorum. Dünyadaki bütün varlığım bunlar. Benim sığınağım burası. Bunlara bağlıyım. Halbuki yaşam...»

Felsefe yapıyoruz. Sirenler haykırışlarını kestiler. Gece tıpkı öbür geceler gibi. Gri bulutlar, yıldızlı bir fonun önünde ağır ağır ilerliyorlar. Olağanüstü hiçbir şey göremiyoruz. Yine de, bulutların üstünde bir yerde, uzak ülkelerden gelen serin rüzgârları aşan fosforlu gölgelerin arasında deri giysiler içinde adamlar bu kenti atış menzillerinin içine sokmaya çalışıyorlar. Ve göğün ortasından iç içe daireler oluşturan patlayıcı çiçekler —yem olan avcılar gibi— gelip onları buluyor. Bu oyun otuz dakika kadar sürüyor.

Broux eski atölye arkadaşlarını anlatıyor (bir marangoz o); görevlerden, Vincennes'de yaptığı, tamamiyle hayali olan görevlerden, kısa bir süre ön-

ce tutuklanan yoldaşlar tarafından yayınlanan, kötü bir dille yazılmış **Annelere** adlı birdiriden söz ediyor. «Sanki anneler birşey yapabilirlermiş gibi!» Ve, birden piposunun yuvarlağını tekrar ortaya çıkartarak,

«Kaçmak olanaksız,» diyor.

Bu kent, bu ülke, bu savaş, Avrupa bir hapishane.

«Ve Amerika, Japonya, Yeni Zelanda, Mozambik, Borneo! Evren bir hapishane. İnsan girmemiş ormanlardaki çalılıklarda bile paranın sözü geçiyor; insanlar, sopaların altında eğiliyor, emirlere itaat ediyor, pis işlerini yapmaya devam ediyorlar. Heryerde, büyük Walt'la ya da yaşlı Elisée ile bir saat geçirebilmek için her gün, içinde bulundukları şartlara göre, acı, çalışma ve hakaret dolu ondört saat geçirmek zorundalar. Ve yine de ben şanslı olanlardanım.» diyor Broux. «Çünkü atölyede işin yoğunluğu, fabrikalardaki işten çok daha az eziyor insanı. Fabrikada çalışanlar akşamları bitkin bir halde işten dönüp film seyrediyorlar... Ve hepsi kırk yaşlarında ihtiyarlıyor; köşede küçük kahveye gidiyorlar...»

Yaşamını kurtarmaya çalışan onu yitirir. Binlerce insanın içinden bir avuç kişi zenginleşiyor, arabalarının pencerelerinden dünyanın öbür tarafı hakkında bir fikir ediniyorlar. Para onlara çok pahalıya mal oluyor, üstelik bir de kazanamama riski var. O kalın kafalılardan biri, **nouveau riche** olmak için yüzlerce insanın cesetlerinin üstüne basmak? Baş-

kalarının sıkıntılarından önce franklar, sonra altınlar elde etmek, sonra da arkalarında makinalar, açlık, sevgi, yaşama arzusu ile hapsedilmiş, işlerinin başında iki büklüm olmuş, görünmez bir insan sürüsü varken kumsalın temiz havasını ciğerlerine çekip dünyanın çok iyi olduğunu söylemek?...

Bu anlamsız mücadele uygarlık, şu anda belki de bombaların yıktığı Louvre'un üstünde en yüksek noktasına ulaşıyor. Bombalarını bırakan uçak başka bir yerdeki zaferle başlayan bir dönemi tamamlıyor. Bütün zamanların, bütün insanların —acı çeken, çalışan, didinen milyonlarca insanın— çalışmalarını bir araya getiren gerçek sanat şaheserleri, mahvetmek için birbirlerini arıyorlar; ama yine de bu sadece bir bombardıman düellosu. Ve bu kentin görevi mermileri hazırlamak.

«Çılgın olup olmadığımız, kendimize sormamız gereken bir soru. Ama çılgınlar da kim tanrı aşkına? Bu konuda düşünenler mi, yoksa diğerleri mi? Eğer ağzımızı açıp konuşmaya başlarsak, söyle bana ne yaparlar bize?»

Asilerin, ihtiyar, toprak sahibi kadınların kanları arasından paraları çekip aldıklarını ve sonra da küçük kızları öldüren canavarlar gibi giyotine gönderildiklerini gördüğünden beri Broux isyana inanmaktan vazgeçmiş. «Senin arkadaşın, Grande Saline'li toprak sahibi Haiti gibi yanlış yolda olan güçler var. Harcanmış güçler bunlar. Hesap açıkça ortada: Ya uyum gösterecekler ya da başlarını yitirecekler. Senin zenci, az çok deliklerle dolu olan başı-

nı, daha sonra bomba yapımcıları tarafından dikilecek olan bir anıtın altında, kocaman bir kafa yığının arasına bırakmak için doğmuş...»

İşçi sınıfı, herşey söyleyip, yapıldıktan sonra, kendi varlığının farkına varmadan, kendi işinden başka her türlü işi yapar. Her sabah, midesinin ve aklının gıdasını ölçerlerken bu boşluktan kurtulacağını nasıl bekliyebilirsiniz? Visikana göre şu kadar ekmek şu kadar et, aklın için şu kadar zehir. Söyle bana, genel grev mitini hatırlıyor musun? Gerçek bit mitti değil mi? Ya «savaşa karşı genel ayaklanma»yı? Bunu isteyenler Louvre'un içinde bulunduğu tehlikeye rağmen —zaten buna aldırdıkları yok— Pinacothek'in intikamının alınması için Münih'in bombalanmasını istiyorlar. Ruhlarının içinde yatan Kafir savaşçı uyandı: «Göze göz...» Sonunda hepimiz kör olacağız, çünkü bizim de gözlerimizi oyacaklar ...

Bir yerde **Quinze-Vingts** Hastahanesi hakkında bir rapor okudum. Orada, kolsuz ya da bacaksız kalan, ya da kör olan çok kötü yaralılar var.

Hiç sokakta bir otobüs tarafından neredeyse ezilecekken, içinizden, gizlice bir kazanın olmasını arzulamadınız mı? Yüz sous karşılığında pis bir iş yaptıktan sonra eve döndüğünüzde, kendinizi Seine nehrine atmamak ya da / geceleyin evine dönen yaşlı bir beyefendinin boğazını kesmemek için bir yoldaşınızı elli frank dolandırdıktan sonra aynı şeyi düşünmediniz mi? Hiç etrafınıza bakıp kendi kendinize artık burada olmaktan hiç hoşlanmadığınızı so-

ğuk bir tavırla söylemediniz mi? Bunun çok rahatlatıcı bir şey olduğunu size söyliyebilirim. Eğer ihtilâle ulaşmak için savaşın ortasından geçiyorsanız, o zaman o iğrenç asker görevinizi elinizden geldiğince yapın ve küçük tereddütlerle kendinizi üzmeyin; benim tavsiyem bu. Fabrika İnsanından sonra, Shantytown İnsanı ile Meyhane İnsanının ortalarında bir yerde Siper İnsanı, yine de insanlığın iyi türlerinden biridir. Sadece kendinize yaşamın —onu soktukları bu durumdan sonra— o kadar iyi bir şey olmadığını onu kabul etmenin büyük bir suç, yitirmenin ise büyük bir kötülük sayılmayacağını söyleyin.

Bombardıman uzaklaşıyor ve kayboluyor. Bir evin ikiye bölündüğünü ve bir avuç çocuğun, harabelerin altında mücadele ettiklerini henüz bilmiyoruz. Sessizlik neredeyse sonsuzluğun kusursuzluğuna sahip. Buradan on mil ötede çayırların ortasında bir Got'un öldürüldüğünü, orada, insanca tüm niteliklerini yitirmiş iki insan vücudunun havaya fırlatıldığını, sürüklendiğini, alevlerin içine atıldığını bilmiyoruz. Sen bir saat önce, bana arkamızdaki iki resmi gösterirken, bu gece ile, bu yıldızlarla, bu savaş telaşıyla dolu olan gözler yıldızların çarpışmasını andıran bir alev yığını içinde dünyanın sonunun geldiğini gördüler.

Hiçbir şey değil bu: Gerçekten hiçbir şey değil. Gazeteler: «Dün geceki Alman hücumu önemli bir olay yaratmadı. Hasar önemsiz,» diyor.

«Kısaca,» diyor Broux, «Yaşamak olanaksız. Kendi köşeme çekiliyor ve okuyorum. Yine de bir

parça olsun yaşamak dileğim ama daha sonra affedilmek için kimsenin dikkatini çekmeden yaşamak istiyorum. Ne yapmalı? Olanaksız olanı mı?»

●

İhtilal? Kim yapacak ihtilâli? Toplar, makinalar, zehirli gazlar, para ve kitleler. Önceleri hiçbir şey anlamayan, sonunda boynu bükük halinden çekilip kurtarılan, senin gibi insanların oluşturduğu kitleler —toplarla, makinalarla, zehirli gazlarla, parayla. Görmüyor musun Broux, senin iki büyük adamın, Walt ile Elisée iyi birer usta değil. Onları seven ben, onlardan nefret edebilirim. Onların suçu takdir edilebilir olmaları. Bizi olanaksıza yükseltiyorlar; bunu neredeyse olağanmış gibi gösteriyorlar. Takdir edilir insanlar olmak bize göre değil! Biz, kesin, açık görüşlü, güçlü, amansız, silâhlı olmalıyız; tıpkı makinalar gibi. Geniş bir yıkma işine girişmemiz ve bu işe tüm varlığımızla katılmamız gerekir, çünkü dünya yeni baştan düzenlenmedikçe yaşıyamıyacağımızı biliyoruz. Büyük adamlara ya da takdir edilen adamlara değil, teknisyenlere ihtiyacımız var. Kitlelerin kurtarılmasında ustalaşmış, amaçları canlı kalmak olduğu için kişisel oyalama fikrine karşı çıkacak, ehliyetli tahrip ustaları. Tarih mekanizmasını parçalamayı öğrenmek; herşeyi bir anda patlatacak —motorun diğer parçalarının yanı sıra— o küçük mandalı ya da vida somununu çekmeyi öğrenmek; işte bütün mesele bu. Ve bu neye mal olacaksa ona mal olacak.

21 KAÇAKLAR İKİ GÖLGE DÜŞÜRÜYOR

Philbert, elinde gazetesi, rue de Buci'nin kaldırımında durup, «Ne? Sen, burada ha?» diye haykırdı. «Bir kahve içer misin? Kötü zamanlarda insan bir fincan kahveyi her zaman takdir eder. İnsanlık ağlıyor ve acı çekiyor; şu lezzetli kahveyi ağır ağır yudumluyalım; benimki bir bencilin fincanı olsun, seninki ise nasıl istersen öyle; ama sonunda ağzımızda aynı acı-tatlı tat kalacak.»

Beni kolumdan tuttu ve bir bara girdik. Philbert'ten hoşlanırım. Havasına göre ona Fil-en-quantre, Fil-à-'anglaise, Fil-à-la-patte derler çünkü ne olduğu hakkında hiçbir tereddütü yoktur ve oldukça akıllıdır. Oldukça pis bir hastalığı yeni atlatmış bir gece baykuşu gibi soluk almasına rağmen iyi görünüyor; züppe havasına rağmen aslında zarif bir hali var. İçten, gevşek, ıslak el sıkışı, «biraz tuhaf» olan bir arkadaşın el sıkışı gibi. Kahverengi gözleri — Belleville'li bir insanın gözleri bunlar —kendisini İspanyol gibi göstermesini kolaylaştırıyor. Bana, gizlice bir asker kaçağı olduğunu ve gece Halles'deki pazarda bazı karışık ve kârlı işler çevirdiğini söylüyor. Konuşmasındaki çekicilik, sinik, karmakarışık bir idealizmden geliyor.

«Demek o yarı pişmiş ihtilalcileri bıraktın ha? Çok haklısın dostum, ben de aynı şeyi yapardım. Seni temin ederim ki, bu kötü zamanda bile Paris'te şamata yapmak, Akdeniz güneşi altında barikat kurmaktan daha iyidir. Lejeune hâlâ dayanıyor mu? Bizimle birlikte çalışmak, buz kutularını kontrol etmek ister misin? O Don Juan'ın asla beceremediği ideal bir ilişki kurabilirsin: Ebedi bir dişi ve La Plata'dan dondurulmuş et. Bunun genel yandaşı da: savaş.

«Hayır mı? Gerçekten mi? Demek Rusya'ya gidiyorsun? Askere mi alındın? Son altı haftada iflas etmiş olmalısın. Belki de seni karın böyle sinirli yaptı... Çünkü, ne olursa olsun, insan her zaman ihtilâllerden yana olmalı, onlardan yararlanmaya çalışmalı ve bir afet gibi onlardan kaçınmalı. Üstelik çürümüş bir dünyadan daha rahat ne olabilir?»

Yine de gübre çukurundaki elmas tanesi gibi, fikirleri alaylı bir biçimde yalınlaştırmasında birşeyler var... Saldırgan sözcüklerini yalanlıyan o her zamanki aldatıcı bakışı bazen tereddütlü, çekingen, her an kaçmaya, özel bir üzüntüye boyun eğmeye hazır. Herhalde tek başına, kendini pek iyi hissetmiyor.

«Neredc kalıyorsun? Broux'la birlikte mi? İyi bir adam. Ama biraz kaçık. Bütün o önemli sorunlar başını ağrıtmış olmalı; ne kadar çok düşünürse o kadar çok aptallaşıyor ve gurur duyuyor. Bütün düşünürler gibi bir tür suistimalcı.»

Ayrılmak üzereyken, Phil ekliyor:

«Sakin bir yer ama yine de dikkatli ol: Kaçakların iki gölgesi vardır, bir kendilerininki bir de tuzakçılarınki.»

Beklediği Suzy, güneş ışıklarının dans ettiği sokaktan bize doğru geliyor. Şapkasının kenarının gölgesinde iki ışık hüzmesi parıldıyor. Üçümüzün gölgesi birbirine karışıp yıldız şeklinde bir gölge oluşturuyor.

Şirin, gri eldivenli eli Philbert'in kolunda, Suzy bana bakıyor ve onu beğeniyor. Gözleri bana sanki şöyle diyor: «Ne kadar da harika değil mi? Sevgilimin ne kadar zeki, ne kadar cesur olduğunu bir bilseydin! Üstelik yaşantısında esrarlar var...« Tıpkı iyi romanlardaki gibi esrarlar. Narin, hemen hemen hastamsı bir havası var bu çiftin.

«Bu gece yemeğe bize gel'» diye öneriyor Philbert. «Bebeğimin ne iyi bir ev hanımı olduğunu görürsün. Gece de bizde kalmalısın. Bilirsin, bir kaçak zaman zaman geceyi başka yerlerde geçirmelidir. İşin ne zaman olacağını bilemezsin ki.»

Reddediyorum. Bir randevum var. Phil soruyor: «İş mi yoksa eğlence mi?» ve ben cevap vermekte tereddüt edince acele bir tahminde bulunuyor. «Ah, demek ki kutsal bir iş. İyi şanslar.»

●

Neşeliyim. Bu toplantı ile günüme iyi başlıyorum. La Courtin kampından gelen korkunç haberlere rağmen Sam'ın neşesi miydi bunu yaratan? Yok-

sa, kamyon şöförlerinin, barda içki içtikleri bir Charonne kahvesinde üç yoldaşla yaptığımız toplantı mıydı- Marthe, Billancourt fabrikasından oldukça kötü yazılmış birkaç bildiri getirmişti. Bize bunları nasıl tuvaletlerin duvarlarına astığını, dolapların olduğu odada kız arkadaşlarının ceplerine sıkıştırdığını anlattı. «Bırakın baksınlar! Bırakın baksınlar!» dedi. «Görülmüyorum ve tanınmıyorum. Dört yüz kişinin içinde sadece dört kişiyiz, ama bizim her yerde olduğumuzu sanıyorlar.» Kartal gagasını andıran burnuyla büyük ağızlı, sağlam dişli, yuvarlak memeleri kadife tenini zorlayan, elleri erkeksi ama sudan yeni çıkmış gibi soğuk, Marthe. Marthe ve kırpılmış saçlı sarışın bir kısrak gibi yürüyüşü... Yanında, hâlâ polis tarafından aranılan hendek kazıcısı Pellot var: Gür bıyıklı, neşeli; sözcükleri ve herşeyi, yapı alanlarında oyduğu hendekten toprağı kürekle boşaltırkan yaptığı gibi tüm vücudunu saran ritmik hareketlerle kazıyor. «Bizim için önemli olan,» diyor, «Alman tarafından gelecek büyük bir güç. Sonra herşey, tıpkı Rusya'da olduğu gibi göklere çıkardı! Harika birşey olurdu!» El Chorro dört satırlık bir haber geldi: «Parti başarılı değildi, ama yine deneyeceğiz. Gusano selamlarını yolluyor.» Üç günlük sokak çarpışması üstüne zalim bir haber (yetmiş ölü?)

«Yürüyüşe çıkar mısın Broux?»

«Hayır. Bugün zaten on mil yürüdüm. Kitap okumayı tercih ederim.»

Pencerenin kenarına oturdu. Gri bulutlu bir gök-

ten oluşan fonun önünde inatçı alnı, büyük, düz burnu ve fırça gibi bıyıkları görünüyordu. Bir daha birbirimizi asla göremiyeceğimizi nereden bilirdin?

«İnsan iyi hissediyor, değil mi?»

Bu odada, birlikte, peşinden koştuğumuz fikirler aklıma geliyor, rüzgârda sallanan bir örümcek ağı gibi bu ayrılmanın rüzgârında hafifçe titreşiyorlar. Yıpranmış ciğerleri, o inatçı bir biçimde kendini önemsemeyişi çekingenliği ile Broux yine de güçlü bir adam; yaşamanın ne kadar olanaksız olduğunun bilinci ile kendini daha yüksek bir yaşama olanağına, artık yitirecek hiçbir şeyi olmadığına inandığı için daha emin olan bir dayanıklılığa yükseltiyor. Zayıflığından bir kuvvet yaratabilmiş; umutsuzluğundan bir güven, uysallığından bir umut... Her zaman beni yoran merdivenleri hızla iniyorum. Broux'un görüntüsü kayboluyor, iri kanatlı kuşların uçtuklarını hayal ettiği gri bulutlu göğün içinde eriyor. Bir porselen vazonun üstünde zarif çizgilerle belirtilmiş bir kuşun uçuşu. Arkada Fujiyama. Bir an Faustin görünüyor ve benimle birlikte bir iskeleye çıkıyor. Yoğun bir ormana fırlatılmış bir mızrak gibi kafasızca dolaşan, kendi bilincinde olmayan Faustin nerede? Neyse, ne farkeder? **Quai**'ye kadar bu sokaktan yürüyeceğim, sonra da **quai**'den **Pont de Arts**'a çıkacağım.

Dar koridorda iki adam kapıcı ile konuşuyorlar. Kaldırımda, çok ince bir altın parıltısı, görülmekten çok hayal edilen göğün yansımaları.

«Özür dilerim baylar,» diyorum.

Ve bir anda, duvarla o iki şişman vücut arasında kalıp, herşeyin —sadece birkaç adım ötede olan bu parlak kaldırımın, Pont des Arts'ın, Broux'un monoton sesinin, beyaz çerçeveli iki resmin, toplantılarımızın,— tamamiyle bittiğini anlıyorum. Bütün bunlar incecik bir ipliğin ucunda asılı imiş. Herşey bir anda yere düşüyor, düşüyor. Tuzağa düşmüş bir hayvan karşı koyar, çeliği ısırır, olayı anlamadan önce uzun bir süre mücadele eder. Ama ben hemen anladım. İki adamdan daha şişman olanının, ağzının kenarlarına inen kıvrık, gür bıyıklarının altından çıkan tiz, şarap kokan bir sesi var.

«...Silahlı mısın?»

Ceplerim, sarı ayakkabılar giyen, çiçek bozuğu yüzlü arkadaşının becerikli elleri tarafından aranıyor. Midemde kocaman bir ağırlık var. Bir an için gözlerimi kapıyorum. İnsanın kendi kendine söyliyebileceği tek şey, «Hadi gidelim,» oluyor. Tıpkı ayaklarınız birbirine bağlı, gözleriniz kapalı bir halde bir tuzağın kapısından içeri atlıyormuşsunuz gibi. İşte gidiyorum. Hepsi bu kadar mıydı?

●

Bütün bu araştırma ve soruşturma işlemlerini önceden biliyorum. Bu vaatler, bu insanlar, bu sorular, dünyanın her ülkesinde aynı: Ve daha sonra her seferinde, tamamiyle giyinik ama iliklerinize kadar pis bir suyla ıslanmış gibi hissederek dışarı çıkıyorsunuz.

«Yürü,» diyor yüzü çiçek bozuğu, ayağında sarı ayakkabılar olan adam.

Duvarları göz seviyesine kadar kahverengiye boyanmış, bir mahzen kadar soğuk olan bir koridorda yalnızız. Tökezliyen sarhoşlar, sakin katiller, kapkaççılar, huysuz göstericiler üstünde uyuyacağım karanlık sıraya doğru hep bu yoldan geçtiler.

Yüzü çiçek bozuğu olan adam adımlarını yavaşlatıyor; ben de aynı şeyi yapıyorum. Boğazımı temizliyorum. 3 numaralı kapıyı açıyor. Tıpkı diğerleri gibi bir hücre. Beni içeri kapatıp, kapıyı üstümden kilitlemesi neden bu kadar uzun sürüyor? Bir an tereddüt ediyor. Göğsündeki yağ lekelerini görebiliyorum. Yüzü saramış, solgun. Kırışık göz kapaklarının altında kısık gözler, yaşlanmakta olan bir kurbağanın ince, geniş, hafif çarpık ağzı. Yuvarlak, hasır şapkası alnını ikiye bölüyor. Cebinden bir **L'Intransigeant** ve bir paket Marylands çıkartıp bana veriyor.

«Al bunları, vakit geçirmene yardım eder.»

Sonra, herhalde buz gibi olan gri, kırışık elini farkediyorum. Tam, «Çık buradan ve beni rahat bırak» diye bağıracak oluyorum ki gözüme sarı ayakkabılarının içindeki zayıf ayakları çarpıyor ve neden bilmem bunlar bende bir acıma duygusu uyandırıyor. Hiçbir şey söylemeden gazeteyi ve sigaraları alıyorum. Yüzü çiçek bozuğu olan adam içini çekiyor.

«Bütün bunların beni ne kadar rahatsız ettiğini bir bilsen,» diyor beceriksizce.

Bunu izleyen sessizlik belki bir saniye sürüyor; ama ağır ve değersiz.

«Seni kim ihbar etti biliyor musun?» diye soruyor. «Fil-en-quatre. Pis bir herif!»

Ve boşalan bir yay gibi bir anda geri çekiliyor. Kapı kapanıyor ve anahtar kilidin içinde iki defa dönüyor.

22 ZİNDAN

662-401 Numaralı Transit Mektubumu inceledikten sonra sorgu hakimi bana, tahliyemi imzalıyacağını söyledi. Bu hücrede, şimdiden kendimi bir yabancı hissediyorum. Ot yataktan gelen ekşi kir kokusunu daha çok farkedebiliyorum. Kafamın içinde bir yerde «özgürlük» sözcüğünün uzun uzun çınladığını duyabiliyorum. Derin dipsiz bir kuyuya düşen, bir duvardan öbürüne çarpan taş gibi.

Umutlarımız nadiren gerçekleşir, ama her zaman yarıda kalır. Kapı, aniden çıkan bir rüzgâr gibi açılıyor.

«Eşyalarını topla.»

Özgür bir adamın rahat adımlarıyla gardiyanı izliyorum. Şimdiden etrafa bir seyirci gözüyle bakmaya başladım.

«Dur.»

Ardından garip mırıltıların geldiği madeni bir kapının önünde duruyoruz. Patates burunlu, boynu tuğla renginde olan gardiyan yavaşça kapıyı açıyor. Kuşkusuz dış dünyaya açılan kapı bu. Kayıt bürosundan geçmenin ne kadar zaman alacağını hesaplıyorum. Yirmi ila otuz dakika. Sonra sokak. Sokakta

attığınız her adımın harika bir yanı olduğunu biliyor musunuz?...

Oda, küçük bir istasyonun bekleme odası kadar geniş ama kocaman sütünları, Roma tarzı kemerleri, büyük bir hapishaneye özgü loş ışığıyla bir bekleme salonunu hiç andırmıyor. Pirenelerde bir hapishane olabilir burası. Her çağın hapishanesi, mucizeler yeri, kör bir vadi. Çıkışı olmayan yerler birbirlerine hem benzerler hem de benzemezler. Yarı saydam bir sisin arkasında zayıf gölgeler dolaşıyor. Yaşlı bir Yahudi —Uzun bir ceket, pis bir melon şapka, ipeğimsi bir sakal, resmi stampa mürekkebiyle tamamiyle örtülmüş bir pul gibi sefaletin izleri ile damgalanmış üç çeyreklik bir yüz — bir aşağı, bir yukarı volta atıyor. Goya'nın resimlerinden fırlamış zavallı sefiller arkatarafta, karanlık bir köşede, çömelmiş duruyorlar; görünümleri şüpheli birkaç dilenci bana doğru sürüne sürüne ilerliyorlar ve birden kendimi, onlar tarafından çevrilmiş buluyorum. Sinsi, kurnaz yüzleri, biçimsiz ceketleri, kirli boyunları, yağlı elleri var. «Nereden geliyorsun? Kimsin? Serseri ya da kaçak mısın?... İçlerinden biri iyice dövülmüş Sancho Panza olabilir; tırnaklarını yiyor ve geviş getiren bir hayvan gibi bana bakıyor. Renkli yanakları kırmızımsı tüylerle örtülü. Birden böcek sürüsü ikiye ayrılıyor ve soluk renkli, denizci sakallı, kömür gibi yanan gözlere sahip yakışıklı bir adam, bir çeşit korsan elini uzatarak kendini takdim ediyor. Adını anlıyamıyorum ama gerisi açık:

«...Amerika Birleşik Devletler vatandaşı. Büyük Amerikan gemisi **Oklahoma**'dan kaçtım. Muhacir. Ya sen?»

«Ben,» diyorum alayla, «Dünya vatandaşıyım. Hürüm.»

Korsan çılgın bir kahkaha atıyor. Kahkahası saçaklardaki yarasaları kaçırıyor.

«Oooo, oğlum! Burada hepimiz hürüz. Bay Pollack (şu anda yarı saydam eliyle sakalını sıvazlıya sıvazlıya önümüzden geçmekte olan ihtiyar Yahudi bu) son kırkyedi gündür; iyi bir arkadaş, iyi bir çapkın olan Arjantin Cumhuriyetinden Bay Nounés (Sancho Panza bu) son ondört gündür; diğerleri ortalama beş ila otuz gündür hürler.»

Sonra Alsas'lı Stein geliyor. Taza Geçidinde aldığı derin yaranın ikiye böldüğü dudağını gür sakalının altında saklamaya çalışıyor.

«Yabancılar Lejyonunda beş sene,» diyor. «Üç kez yaralandım. Şimdilik, altı aydan beri böyle «hürüm». Büyükodada onyedi gün kaldım. Böcekler tarafından canlı canlı yenildim. Bak istersen!»

İri elleriyle, kirli, siyahlaşmış gömleğinin önünü yırtarcasına açıyor ve kaşınmaktan kıpkırmızı olmuş kıllı göğsü ortaya çıkıyor.

«Rahat etmeye çalış,» diyor **Oklahoma**'lı denizci yavaşça. «Hadi gel. Benim köşemde çok sevimli bir yer var.»

Akşam olunca birkaç metre yüksekten, bir toz bulutu içinde aşağıdaki adamların üstüne ot şilteler fırlatılıyor. Bizimkilerin üstüne uzanıp konuşu-

yoruz. Amerikan Vatandaşı olan Jerry Jerry, yavaş yavaş konuşarak, enerjik el, kol hareketleri ve İngilizceyle karışık oldukça iyi bir Fransızcayla, denizci olmadan önce Colorado ile Utah arasındaki yolculuklarının öyküsünü anlatıyor. Fazla sözünü etmediği ama anısı onu bir süre susturan, beklenmiyen ve hoş olmıyan bir maceradan sonra denizci oluyor.

«Şunu bir dinle. Bir keresinde —**une fois**— Rio Grande yakınlarında Alamosa'da...»

Yerli bölgelerini, Grand Canyon'un yüksek tepelerinin arasında akan nehirleri, Kayalık Dağları, iki iş çeviren hancıları, toprak spekülasyonunda kolayca kazanılan paraları, arkadaşlarından birinin neşeli iflâsını, sigorta işini anlatıyor... Karşı köşede birkaç kişi zar atıyor. Zarlar kurutulmuş ekmek parçalarından yapılmış. Huysuz, ufak tefek bir İspanyol az önce ceketini kumarda kaybetti. Ceketini hırsla çıkartıp kazananın yüzüne fırlatıyor. Ceketinin altından göğsü görünen Stein gömleğinden dikkatle keneleri ayıklıyor. Başparmağının tırnağı altında böceklerin ezilmesini duyabiliyorum. Elektrik öylesine az ki oda sarı bir dumanla dolu gibi.

İhtiyar Yahudi, şapkası gözlerinin üstünde, elleri göğsünde uyuyor: Ellerinin beyazlığı belli belirsiz bir ışık saçıyor.

●

Punch'a benziyen bir dolandırıcı parmaklarının ucunda uyuyan adama yaklaşıyor ve bir el hareketiyle şapkasını uçurmaya hazırlanıyor. Jerry'nin

gözleri bakışlarımı izliyor; sıçramaya hazır bir halde dönüyor, yüzü birden sertleşip gerginleşiyor. Ama sadece,

«Tısss...» diyor.

Ve dişlerinin arasından çıkardığı bu ses, güçlü bir elde duran bir bıçak etkisi yapıyor: Dolandırıcıyı durduruyor. Punch, şaşkın bir halde, kabaca bir yana sıçrıyor ve tahta bir bölmenin önüne, bezden yapılmış bir bebek gibi düşüyor.

«Zavallı Bay Pollack,» diye mırıldanıyor Jerry kollarını ensesine koyup, şiltesinin üstüne uzanarak. «Kimbilir nasıl bir yaşantısı oldu? Benden nefret ediyor, biliyor musun? Benden nefret ediyor: Neden? Bilmiyorum.»

Bir süre sessizce yatıyoruz. Komşumun koyu renkli gözlerinin ısrarla bana bakarak içimi sıktığını hissediyorum. Vakit oldukça geç; belki de sadece ikimiz uyanığız. Yorgun horultularla dolu sarı dumanın içinde herşey hep aynı.

Sonunda Jerry bana doğru eğiliyor ve alçak bir ses konuşuyor :

«Kimsin sen?» sonra ekliyor: «Benimle yatman önemsiz. Korkulacak bir şey yok.»

«Bir ihtilâlciyi» ona nasıl anlatırım. Ben sözcüklerle boğuşurken yüzü aydınlanıyor.

«Anladım. D.S.İ. (Dünya Sanayi İşçileri) gibi birşey. İyi çocuklardı. Bir tanesini Alabama'da öldürmüştük.»

Bu anı ile belli belirsiz bir sırıtma, belki de çarpık bir gülümsemenin başlangıcı, düzgün ağzını ya-

multuyor ve yüzünün hatlarını derinleştiriyor.

«Hiçbir yere varamıyacaksınız,» diyor. «Ama yine de haklısınız. İyi geceler.»

Jerry ile Stein büyük odaya hakimler. Jerry, çenesine indireceği bir sağ ile herhangi birini devirebileceğini söylüyor. Stein şöyle açıklıyor: «Ben, onların dişlerini kırarım. Zaten başka türlü yapmak elimde değil.» Burada daha kimseye vurmadılar. Yasaları yazılı olmayan bir yasa ama adil ve güçlü.

Birisi neşe ile uykusunda konuşuyor. Kuru bir kahkaha yükseliyor, azalıyor ve sessizliğimizin içinde kayboluyor.

23 HİÇBİR ŞEY ASLA YİTİRİLMEZ

Hafif bir yağmur manzaranın renklerini daha da belirginleştiriyor. Kırmızımsı çatıların keskin bir tazeliği var. Solumda sessizce horlayan Arjantin'li Nounés olmasa, bu büyük odayı ve Jerry ile yaptığım gece konuşmalarımı düşümde gördüğüme inanabilirim. Bir de karşımda, bizi kontrol eden şişman jandarma, parmaklarını kayışına sokmuş horluyor. Arjantin'li şanssız bir kumarbaz elbisesi giymiş. Durmadan burnu akan, kır saçlı şişman jandarma iri bir öküzü andırıyor. Her beş dakikada bir homurdanıyor ve burnunu çekiyor; bir deniz yıldızının bacaklarını andıran kırmızı parmakları ağır ağır kıpırdanıyor: bir gözünü yarı açıyor, hoşnutsuzca bizi kontrol ediyor, sonra tekrar uykuya dalıyor. Arduvaz çatılı evler, kırmızı kiremit çatılı evleri izliyor. Tahta ayakkabılar giyen bir çocuğun çektiği birkaç öküz, ıslak çimenlerin üstünde yürüyor. Bir tren dolusu yaralı adam, yağmurun altında geçiyor: içlerindeki cansız alevle aydınlanan ya da çocukluk günlerine dönen kansız yüzler, hızla geçen pencerelerin ardında bir an için görünüyor. Soğuk rüzgârların okyanustan getirdiği bulutların arasından sızan Kasım güneşi birden çayırların üstünde parlak lekeler oluşturuyor. Şurada, bodur porsuk

ağaçlarının arasında, kıvrıla kıvrıla uzanan bir yol var. Trenin hızı azalıyor. Elinizi kompartımanın kapısına doğru uzatın, sertçe açın, dışarı fırlayın, yolun kenarında bir yerde toprağa çarpın, sonra şurada, gökkuşağının altındaki altın ağaçlar kümesine doğru koşun. Bacak adalelerim uyanıyor, ellerim hazır, sahte bir huzur içinde dikkat kesiliyorum —çayırların arasındaki o yolu hayâl ediyorum... Gerçekten de güneş ışıklarının parçaladığı bulutlu bir göğün altında, nemli toprağın üstünde yürümek bir kurşun yemeyi göze almaya çoktan değer... Ama bu şişko çorbacı ateş eder mi acaba? Ne olursa olsun, isterse ateş etsin! (Kendi kendime omuzlarımı silkiyorum.)

Ama o huzursuzlanıyor. Göğsü şişiyor, çeneleri tam otuz saniye birbirinden ayrı kalarak bir buldog köpeği gibi esniyor. Gözlerindeki uykusuzluk geçiyor.

«Hadi gidelim,» diyor. «Geldik.»

Güneşli anlar sona erdi. Yağmur pencerelere vuruyor. Tabanca kabzasının yanında duran kırmızı ellerine saçma bir nefretle bakıyorum —ve sadece bu ellerden nefret ettiğimin farkına varmak beni hayrete düşürüyor. Adamın geri kalan hiçbir yeri beni ilgilendirmiyor.

●

Eskiden konak yeri olan bir meyhanede birşeyler yiyoruz. Arjantinli, «Mösyö Edouard» diye hitap ettiği jandarma ile samimileşmeye başlıyor. Benim

paramla ona bir sigara almak için benden izin istiyor.

«Sana gelince oğlum,» diyor Mösyö Edouard ona, samimi bir sesle, «Ben ne kadar Arjantin'liysem, sen de o kadar Arjantin'lisin...»

Sancho Panza'nın yüzünü küçük bir gülümseme dolduruyor:

«Ece, ne sanıyorsun? Yirmi yedi yıl Paris'te yaşadıktan sonra!...»

«Yirmi yedi yıl mı? Sahi mi? Bahse girerim on-beş yıl da Loos ya da Fontevrault hapishanesinde kalmışsındır,» diyor Mösyö Edouard neşeyle. «Buenos Aires'te de genelevlerden başka bir yer bilmezsin herhalde...»

Böylesine güçlü bir tahmin, duygularını belli etmemek için elinden geleni yapan yol arkadaşını hayrete düşürüyor. Ama ben artık onu tanımaya başlıyorum. Yüzlerce küçük kırışığın oluşturduğu tombul boynunun etrafındaki soluk yakası açık. Ruhu da vücudu gibi: Gevşek, sarkık, insanlara, etrafındaki herşeye garip bir biçimde bağlanma yeteneğine sahip. Her zaman, oldukça sinsi, korkakça bir tavırla yatıyor. Büyük odada iken karanlık işlerle geçimini sağlayan Stein için gizli işler yapar, Jerry'nin ayakkabılarını parlatırdı. Kendisinin taşıyacak birşeyi olmadığı, canının ise birşey taşımak istediği bahanesiyle benim eşyalarımı taşırdı ve «sırf hiç eğitim görmediği için» onun karşısında hava basmaya da benim hakkım yoktu. Utanmış bir halde elinin geniş, düz tırnaklarını kemiriyor. Sesinin tarif

edilemiyecek tonundan intikam almak için bir yol bulduğunu tahmin edebiliyorum.

«Doğru, uzun bir süre Buenos Aires'e gitmedim,» diyor. «Bazen Levallois'de, bazen de Châlons'da yaşadım. Châlons'u bilir misiniz Mösyö Edouard? Savaş'ta, cephe oradayken ben de oradaydım...»

Mösyö Edouard, sinsi bir şarap tüccarının bakışlarına sahip. Uniforma, şişmanlığına yakışıyor. Çilli yüzü tüm neşe izlerini kolayca yitiriyor. Delici bir yan bakışı ve (güçlü bir özgüven altında meşru vahşiliği cesurca gizleyen) kaba bir sesi var. Her ikisi de insanlara kağıtlarını sormak için gerekli. Bu sesle, sigarasından çektiği iki nefes arasında şu sözleri söylüyor:

«Savaş sırasında Châlons'da ne yapıyordun?»

Arjantin'li en masum tavrını takınıyor. Yüzüne bir tokat indirmeye can attığınız ama genç bir dananın silahsız gözleriyle bakan bir budalanın tavrı bu.

«Eulalie Halamı görmek için orada durmuştum. Ama gördüklerimi asla unutamıyacağım Mösyö Edouard. Halamın evinden elli metre kadar ötede bir kasap yaşıyordu. Bir düşünün: Birkaç vahşi, kasabın dükkanının önünde, elleri arkalarında bağlı, pantalonları indirilmiş iki jandarmayı asmışlardı... Of! Hiç de hoş bir manzara değildi inanın. Biri şişmandı...»

Mösyö Edouard patlayacak mı? Sertleşen yüzüne kan hücum ediyor. Kısık gözlerindeki delici bakış sırayla üzerimizde sabitleşiyor: duygusuz olan

ben, acıklı tavırlı Arjantin'li. Sigarasını hırsla tablada söndürüyor.

●

Çirkin, çakıl taşlarıyla örtülü sokak, beyaz tek katlı evlerle çevrelenmiş. Başımızda Mösyö Edouard, geceyi geçireceğimiz eve gidiyoruz. Yarına kadar, şüphelilerin kaldığı Trécy'deki kampa varamayacağız. Ona klâsik bir Pandarus profili veren çıkık çenesi ve gözlerine kadar inik kasketiyle jandarma sessiz, hızlı adımlarla yürüyor. Sinsi Arjantin'li onu kızdırmaya devam ediyor. Hepsi Châlons'da geçen bu pis ve aptalca hikayeleri kendine anlatıyormuş gibi geliyor bana. Bu isim ağzından hiç düşmüyor. Boynuzlanmış bir koca hikayesi bile olsa bu hep Châlon'lu kasap oluyor. Jandarma sahte bir ilgisizlik gösteriyor ama pekâlâ da dinliyor. Boynu bir tuğla kadar kırmızı.

Atların homurtusunu duyabildiğimiz bir ahır ile yangın tulumbalarını koydukları sundurmanın arasındaki bir mahzende, bir tür köpek kulübesinde geçireceğiz geceyi. İçerisi ot dolu. Duvardaki pencere avluya bakıyor. Gübre yığının üstünden bir arabanın kolu görünüyor. Sidik kokan bir fıçı: bahçıvanın sulama kovası lezzetli bir suyla dolu. Çok geçmeden otların altında bir adamın uyuduğunu farkediyoruz: Sadece pembe ayaklarının parmakları ortada olan üzgün bir demiryolu işçisi. Arjantin'li bu muamele karşısında sinirleniyor. «St-Martin-de-Ré'-

deki suçlulara bundan daha iyi davranıyorlar!... Hür müyüz biz? Evet mi, hayır mı? Şerefimi düşürünce...» Neyse ki fazla düşünmüyor. Beni mi kışkırtmak istiyor? Bu külube diğerlerinden farksız ve bir kulübe de en az çamurun içinde bir delik, bir hapishanedeki hücre, bir jandarmanın ya da vurguncunun yumuşak yatağı kadar iyidir! Güneş batıyor. Yolda aldığım birkaç gazeteyi okumak için pencereye koşuyorum. Tutuklandığımdan beri hiç gazete görmemiştim. Bu da ne? «...Alınan ajanlarının birkaç haftadan daha fazla iktidarda kalacaklarına genellikle inanılmıyor...» HALK KOMİSERİNDEN BİR RADYO HABERİ... »Kışlık Sarayın alınmasıyla ilgili son ayrıntılar...» «Sovyetler barış teklif ediyor...» Koyu bir söz çamurı— «İhanet, alçaklık, barbarlık, kanlı anarşi, Almanların hesabına, nüfusun artıkları ve çöpleri» tabii! bu haberlerin ardından geliyor. İnsan bunların bir çocuk tarafından, rastgele, büyük bir tarih kitabından —belki de geleceğin tarih kitabından?— seçildiğini düşünebilir. İnsanların ve olayların üstüne akıtılan bu hakaret dalgaları, bu kanayan lavlar çok aydınlatıyor beni. Sonunda bu dünyada **bizim** de kentleri ele geçirdiğimizi görebiliyorum: hapishaneler —hapishaneler?— genel merkez, ya başka ne olabilir? Tanrı bilir. Avrupa'nın öbür ucunda elinizi uzattığınız o kenti ele geçirebilseydik, biz ne yapardık Dario? Kendimi sorguya çekiyorum ve zafer karşısında böylesine hazırlıksız olmam beni şaşırtıyor; ama yine de buradan binlerce mil ötede ele geçiren, zaptedenlerin biz (bu

kulübede olsam bile ben de buna dahilim) olduğumuzu açıkça hissedebiliyorum...

Gece çöktü: Yağmur yağıyor. Karşıdaki avlu duvarına bir lambanın zayıf, sarımsı ışığı vuruyor. Kulübemize gelen yansımasının sayesinde, belli belirsiz de olsa, birbirimizi görebiliyoruz: Karanlık boşlukların parçaladığı, siyah, hayaletimsi gölgeler. Demir yolu işçisi, bir hayvan gibi, otların arasında kımıldanıyor.

«Haberler iyi mi?» diye sordu Arjantin'li «Dünyada neler oluyor?»

«Bırak da uyuyayım Nounes.»

Otların üstüne uzanıyorum. Nounes'un mırıltıları geliyor kulağıma. Sonra bir kahkaha atıyor. Karanlıkta bana birşey veriyor: Yassı bir şişe. Bunu nasıl da ele geçirebilmiş?

Şarap sıcaklığını damarlarımıza yayıyor. Otlar o kadar da rahatsız değil. Gazete haberlerin beynimdeki uyuşukluktan kurtardığı fikirleri düşünmek istiyorum. Tarih tersine dönmez. Ne kadar narin ne kadar belirsiz olursa olsun bu zafer kesin. Ve bu, milyonlarca insanın, milyonlarca insana karşı kazandığı zafer. İnsan milyonlarca insanı nasıl hayâl edebilir? Hayâl sınırlarına kolayca varılabiliyor. Temel kuram çok açık: Köylüler toprakları işgal ettikten sonra yeryüzünde hiçbir kuvvet bu toprakları onlardan geri alamaz. Akan kanlar bu toprakları bereketlendirecek. Eski sloganları ezbere biliyorum: Maden işçisi, madeni işgal et; Köylü, toprağı al; İşçi, fabrikalar senin. Ama bu sadece bir cebir. Bu işa-

retler, bu sözcükler de ne? Ne oldu? Ne yapacağız?
Neye mal olursa olsun, gerekli olanı...

●

Yakın bir zamanda Korolenko'nun unutulmuş bir sayfasını tekrar okudum. Şöyle diyor:

19 Mayıs 1861'de Petersburg'un tenha meydanlarından birine alçak, kara bir darağacı kuruldu. Darağacı, uçlarında iri halkalar bulunan zincirlerin sarktığı, suçluların teşhir edildikleri bir direği tutuyordu. Meraklı insanlar, jandarma ve polis kordonlarının arkasında birikmişti. Zayıf ve solgun, sarışın, sivri sakallı, gümüş çerçeveli gözlüklerinin arkasında sabit bakışlı, otuz beş yaşlarında bir adamı bu darağacına tırmandırıldı. Kürk yakalı bir palto giyiyordu; önce, sırtı halka dönük, direğin önünde durdu. Bu arada üç köşeli şapka giymiş bir subay, onu lanetliyen ve küreğe mahkûm eden bildiriyi okudu. Kalabalık ancak bir mırıltı duyabildi; atlar homurdanıyor, yağmur sessizce yağıyor, herşeyin, herkesin yüzünü durmadan yıkıyordu. Sonra kararı yerine getirecek olan görevli göründü. Şimdi yüzü kalabalığa dönük, kaşları çatık, saçı sağ şakağının üstüne düşmüş, yüzünde dikkatli bir ifade olan adamın başından şapkayı yırtarcasına çıkardı. O ise direğin önünde dünyayı düşünüyordu. Zincirleri geçirdiler; zincirli kollarını göğsünde bitiştirdi. Görevli ona diz çöktürttü. Adamı ıslak gözlüklerini parmakları ile sildi. Görevli hiç-

bir işe yaramıyan kılıcını kırıp parçaları iki yandaki çamura fırlattı. Genç bir kadın suçluya çiçekler attı: Onlar da, atı bronzdan yapılmış gibi duran iri cüsseli jandarmanın önüne düştüler. Kalabalık bu bilgili adamın büyük bir suçlu olması gerektiğini mırıldanıyordu. Sibirya ona azdı bile! Adı Nikolai Gavrilovich Chernyshevsky idi: Kuşkusuz ülkenin en iyi beyinlerinden biriydi. Gençlik ona bir rehber gözüyle bakmıştı. Çalışmalarının derinlikleriyle onları kurtarmış, onlara geri kalan Avrupa ile birlikte düşünmesini öğretmişti, onları eyleme hazırlamıştı. Aklı gibi bir anda güçlü ve güçsüz olmuştu. Muhbirler, sahtekârlar, gizli ajanlar, her işe bakan senatörler, İmparator, onu küçük düşürmek için işbirliği yapmışlardı. Dinmeyen yağmurun altında, o direğe bağlı olarak, bir düşünür olarak mesleğini sona erdiriyordu. Ona göre dünya sadece anlaşılmakla kalmamalı, değiştirilmeliydi. Bir hücrede yazılmış olan kitabı yaşıyacaktı. Sibirya köylerinde tek başına yirmi yıl geçirmişti.

Her olan, sonsuz bir neden zincirinin sonucudur. Ve bu da, yarım asırlık bir mesafeden, bana bir neden gibi geliyor. Yaşamın yüzünü görebilmek için gözlüklerini silen, yağmurun altında kalabalığın donuk homurtusunu dinleyen, zincirler içinde Chernyshevsdky, bana yürüyen milyonlarca insanın zaferini, sarayları kuşatmasını, söylevlerle kaleleri ve askeri birlikleri ele geçirmelerini, toprak ağalarının evlerini yakmalarını, cellatları asmalarını, sonunda dünyaya barış teklif etmelerini açıklıyor... Firavun-

ların mezarlarında bulunan tohumların filiz verdiğini söylerler. Hiçbirşey asla yitirilmez. Geçmişte kaçınız, ve şu anda bile kaç kişi, dünyanın çeşitli hapishanelerinde bu güvence ile kendimizi yatıştırıyoruz? Ve bu güç de asla yitirilmeyecek...

Ruhun derinliklerinde, gizli kıvrımlarının arasında, şöyle söyliyecek sinsi bir ses her zaman vardır:

«Evet, ama direğin önündeki adam yitirildi. Zekâsı Sibirya kulübelerine düşen yıldırımların çıkardığı yangınlar gibi sönüp gitti. İnsanlığın sayısız asırları ve yaşamları var. Chernyshevsky sadece kendi yaşamına sahipti.

«Sonunda bir akademisyen olsaydı çok daha fazlasını yitirmiyecek miydi?»

24 AVRUPA'NIN KÜÇÜK PARÇASI

Ertesi gün Trecy'deki şüpheliler için kurulan ceza kampına vardık. Sakin, mavi ufuklara doğru uzanan kavak ağaçlarının ve çitlerin çevrelediği yolların kestiği düz, güzel bir düzlüğün ortasında, kentten uzakta, terkedilmiş geniş bir manastırdı burası. Kemerli yolun hemen yanında, tepesinde taştan zarif bir Meryem heykeli bulunan, mavi mermer çatısıyla oldukça sade bir kilise, yeşil sarmaşıkla örtülü bir avluya açılıyordu. Kamp yönetimi, dikkatle düzenlenmiş çiçek saksılarıyla dolu pencereleri olan birkaç küçük, alçak binayı kaplamıştı. Bir nöbetçinin koruduğu başka bir kapı geniş, dörtköşe, taş kaplı bir avluya bakıyordu. Üç tarafta beyaza boyalı evler vardı; öteki uçta da kestane ağaçlarının gizlediği bir pencere kafesi. Buradan, bir kraliçe gibi taç giymiş zarif Meryem'i yumuşak kurşuni rengiyle kilise, pencere pervazlarına asılı çamaşırlarıyla karanlık barakalara bakıyordu. Yeryüzünü halâ ısıtan Kasım güneşi, bu köyde yaşıyanları barınaklarından dışarı çıkarmış. Kırmızı fes ya da siyah kasket ve uzun dağ elbiseleri giymiş olan doğulular beyaz duvarların önüne çömelmişler. Yaşlı bir Arnavut gül bahçesinin iri siyah tohumlarını anlatıyor. Kemikleri taş kadar sert olmalı.

Birkaç delikanlı, uzaktaki ağaçların arasında, kahkahalar atarak birbirlerini kovalıyorlar. Çalınmış at, boyalı kadın, sahte ünvan ve kaçak eşya alan ve satan bir insanın sabit bakışlarına sahip uzun çizmeli, kırmızı yün ceketli, keçe şapkalı, sakallı, bir korsan, nişan yerleri yamalarla örtülmüş bir ceket giyen Sırp'lı bir subayla kol kola yürüyor. Olağan bir görünüşe sahip diğerleri, binalardan biri boyunca uzanan üstü kapalı galeride volta atıyorlar. İki adam pompanın altında yıkanıyor; her biri sıra ile diğerine su pompalıyor: Kırmızı bir göğüs, kabarık, sarı saçlı bir İskandinav kafası; Herkülümsü adelelere sahip güçlü omuzlar — ama, ama bu Faustin! Gri bir havluyla keyifli bir tavırla kendini kurulayan Faustin! İki yumruğuyla göğsüne vuruyor. İskandinavya'lı, ellerini birleştirerek, beklemediği bir anda onun yüzüne su fırlatıyor. Ve şimdi neşeyle boks yapıyorlar, sabunlu suları etrafa saçıyorlar, sarışının üstünden sular akıyor, kara tenli ise pırıl pırıl parlıyor. Sıkılmış yumruklar kasılmış vücutların üstüne iniyor. Sağlam bir adale ve kemik yığınının altında yorulmayan, erkekçe bir kalp taşıyan bu göğse bütün gücünüzle bir yumruk atmak çok güzel; düşmanınızın, hedefini şaşıran, yüz kiloluk yumruklarının kaburgalarınızı sıyırıp geçmelerini seyretmek enfes bir görüntü Ah, namussuz herif! O yumrukla beni bir zımbalasaydın! Kıl payı kaçırdın! Şimdi sıra bende, al bakalım... İskaladım mı? Hayır, pek değil —tam isabet— haydi! Dansı Faustin yönetiyor; topuklarının üstünde dönüyor, sağın-

la yüzünü koruyor ve birden saldırıyor, üç ya da dört yumruk atıyor. Yumrukları, dört bir taraftan, öylesine hızlı iniyor ki artık izliyemiyorum. Nounnés heyecanla ayağını yere vuruyor.

«Tanrım!» diye inliyor Zenci. «Yeter bu kadar!»

«Tchort! (Şeytan)» diye homurdanıyor, İskandinavya'lı değil de Rus çıkan diğeri.

Etraflarında bir daire yapıyoruz. Ve Faustin, Faustin değil. Bu adam daha geniş omuzlu, daha büyük ağızlı ve alçak alınlı.

Kadınların olmadığı, çeşitli ülkelerden gelen insanların bir sokak maçını omuz omuza seyrettikleri garip bir köyün meydanında olabilirdik.

Ve tam o sırada, avlunun öteki tarafında, ipeğimsi sakalı, her zamanki yarı çarpık gülümseyişi, uzun adımları ile Sam, benim yaşlı Sam'ım gözüme çarpıyor. Tıpkı kısa bir süre önce caddelerde, makineli tüfekçiler için bayrak ararkenki gibi...

●

«Öylesine çok yüksek rutbeli 'yoldaşın' gözleri bizim üstümüzdeydi ki, daha fazla süremezdi,» diyor.

İki sıra tel, bir sıra nöbetçi, üstünde kırık şişeler duran alçak bir duvarla dünyadan yalıtılmış bu kentte beni dolaştırıyor: Fazla değil, son bir engel, ama şimdiye dek ona kimse varamamış. En alt katta Balkan'lılar var: Bir oda dolusu Venezelos düşmanı Yunanlı, Sırp ya da Bulgar olarak ayıramıyacağım, aslında sadece kendileri olmak isteyen Ma-

kedonya'lı; her türlü güce karşı, yıllardan beri dağlarda direnen Chetnik muhacirleri. Sadece yanılgı, ihmal, şanssızlık ya da delilsizlik sonucu o ihtiyar adamı, Sessiz Kostia'yı kılıcın altına yatırmadılar. Şimdi, bacak bacak üstüne atmış, hamağının üstüne oturmuş, gül bahçesinin siyah tohumlarını anlatırken önünde, iki genç adam, alçak bir sesle tartışıyor, gözleriyle onu sorguya çekiyorlar. Granit çenesinin üstünde gri sakallar parıldıyor; burun delikleri geniş ve simsiyah. Vardar dağlarının bütün sırlarını biliyor ama bir mezar kadar sessiz (ve idam edilmiş birkaç hain o mezarda yatıyor), aşırı kibar, haşin, sert, sadık ve hain. Anlattıkları hikâye şu: Başka bir Chetnik önderi Sofya'daki halkı sattığı zaman Kostia onunla arkadaş olmuş, onun dostu gibi davranmış; ve bir ziyafet sırasında, arkadaşlarının arasında tam sadakat yemini ettikleri bir anda onu öldürmüş. Nasıl biliniyor bu? «Ah, şu...» Yunanlılar ve Makedonya'lılar kendi kendilerine, konuşmadan, tembelce oturuyor, düşünüyor, yırtık elbiselerini dikiyor, bitlerini ayıklıyor, kahve içiyor ve mahrumiyet içinde, ama boyun eğmeden yaşıyorlar. Diğer odalarda Ruslar, Yahudiler, Belçika'lılar, Romen'ler, İspanyol'lar, hırsızlar, çapulcular, maceracılar, sahte yabancı asiller, muhtemel casuslar, kurbanlar, şanssız insanlar, serseriler, istenmiyen subaylar var. Almanlardan korkanlar, basit kafalı insanlar, asiler, ihtilâlciler. Bolşeviklerle işbirliği yapmakla suçlanan Yahudi terziler ve lokantacılar da var; kendilerini «politik» olarak göstermeye çalı-

şan, ama aslında Amerikan askerlerine yol gösteren karanlık tercümanlar; hapishanelerden gelen ve artık ziller, ölü günlerde, bahçe etrafında dönerken attıkları mekanik adımlarını yönetmediği için kendilerini özgür hisseden suçlular; kampların etrafında toplanan, hangi milletten oldukları belli olmayan serseriler; düşmanla işbirliği yapmakla suçlanan, ya da durmadan alınan ve verilen köylerde imzasız mektuplarla ihbar edilen Alsas'lılar; çirkin bir biçimde işbirliği yapılan ve dikkatle korunan dost üsklerin iş adamları; artık vatanları olmayan ülke dışına atılmış Belçikalılar; limanda belalı diye tanınan Rus gemicileri, sendikacılar, anarşistler, şüpheli Bolşevikler... Zenginler de var; her gün istedikleri kadar yemek yiyebilen, kantinde şarap içebilen, iyi giyinen, iyi bakılan, eğlenceleri için etrafa para dağıtan zenginler; ve ihtiyar Antoine gibi, sefaletin derinliklerine gömülmüş, son otuz yıldır aylak aylak dolaşan, Arden'deki evinden savaş tarafından sürülen, her gece çöplükten patates kabukları, havuç yaprakları, kemirilmiş kemikler toplayan ve kurdukları ateşte, «maymun eti» konserve kaplarında bunları pişiren yoksullar var; öylesine pisler ki yanlarına yaklaşmak bile olanaksız, nereye giderlerse gitsinler, arkalarında bir yığın pire ve bit bırakıyorlar...

●

«Bırak da nalları diksin, iğrenç yaratık!» diyor Blin ile Lambert. İhtiyarın, iki büklüm bir halde, iğrenç bir ot yığının üstünde yattığı duvardaki bir

oyuğun üst katında, lüks bir odada yaşıyan, kırmızı yanaklı, birbirlerinden hiç ayrılmayan iki köpek bunlar. Bir çift boşboğaz olan Blin ile Lambert, vakitlerini, yemek pişirmek, gazete okumak ve kâğıt oynamakla geçiriyorlar. **La Vie Parisienne**'in sayfalarından kesilmiş yarı giyinik kız resimleri, cephede ya da hapishanede değil de bu sıcak odada olmaktan çok memnun olan bu bir çift zevk düşkününün duvarlarını süslüyor...

«Pek de kötü bir durumda değiliz,» diyorlar. «Bugün, yaşam, işgal altındaki ülkelerde hiç de hoş değil. Ne de siperlerde! Ama biz yaşayıp gidiyoruz.»

Antoine nalları dikecek. Burada yaşıyan dörtyüz kişinin içinde, yarın yiyecek birşey bulabilecekleri garanti olan elli kişi bile yok. İhtilâlcilerden oluşan gurubumuzun, eğer yaşamak istiyorsa, kemerleri sıkması gerek. Antoine, tütün almak için, ekmek hakkını (300 gram) satıyor. Tek serveti, çekici bir yaşama tanık olmuş toprak piposu. Onu burada üç ay bile elinde tutabilmiş olması şaşılacak şey. Bir gün muzur bir Polonyalı onu çaldı; sakalı gözlerine kadar çıkan, kırmızı, yün gömleğinin altından kılları görünen, iri parmaklarını tezgahın üstüne vuran korsan Maerts suçun failini önüne çağırttı.

«Yanek. İhtiyar pire torbasının piposunu çalmışsın. Onu hemen kendisine vereceksin, anladın mı?»

«Evet, Bay Maerts,» diyor Yanek. «Bana güvenebilirsiniz.»

İhtiyar adam, çılgın gözlerle avluda dolaşıyor-

du. Yanek, basamakları dörder dörder atlıyarak merdivenden indi, ve hiçbir şey söylemeden pipoyu ihtiyarın dişlerinin arasına tıktı.

Maerts'in kendine göre iyi nitelikleri var. Çok yer. Onun, «malikânesinde», tek başına, domuz yağı, patates ve yeşil bezelye ile pişmiş yemeğinin ve bir litre kırmızı şarabının önünde, çatalla bıçağı, silâh gibi tutarkendi halini görmelisiniz. Tıka basa doyduktan sonra sinsi bakışları tüm odayı dolaşır ve pencerenin önünden geçip kilisenin üstünde yükselen taçlı Meryem'in tepesinde toplanan bulutları izler: lüzumsuz dişilik! Yemek artıklarını —patates kabuklarını, kemik parçalarını, ekmek kırıntılarını— bir kâğıda toplar ve avluya iner. Zamanı çok iyi bilen ihtiyar Antoine, kimsenin kendisini görmediği bir köşeden ona bakar. Üç adım ötede, Maerts, hafifçe eğilerek kâğıdı yere boşaltır. Sonra geri çekilir ve yere çömelerek ihtiyar adamın, bir köpek gibi, toprakla karışan bu artıkları toplamasını seyreder.

«Ne yapalım,» der Maerts cömert bir sesle.

Ve, elleri cebinde, ağır, etli cüssesiyle aniden geri döner ve gider.

●

Maerts'in bölmesindeyiz: Girişte, hemen sağda olan 11 numaralı odada. İçerisinin hoş bir görünümü var —kampın en güzel odası burası. Beş masa, ve arkalıklı sandalyeler. Duvarda asılı afişin üstünde süslü kırmızı harflerle **A LA BONNE FORTUNE:**

Café à toute heure yazılı. Bavul parçalarından kendisinin yaptığı, üstünde kocaman bir asma kilit olan çam sandık, emniyette olması için, yatağının altında duruyor. Birkaç renkli afiş —BRASSERIE DU LIONDES PLANDRES, CHICOREE DES TRAPPISTES— bu köşenin Flaman kahvesi havasını tamamlıyor. El yazısı ile yazılmış iki yazının —**Kredi öldü. Siz kendinize yardım edin, Tanrı da size yardım etsin**— arasında tezgahın üstünde, bir ispirto ocağında çaydanlık kaynıyor. İçinde bir kesme şekerin onda biri bulunan bir bardak kahve on sous (üstüne dokunan ellerle yağlanmış, dikdörtgen, pembe bir kart: CAMP TRECY, 10 CENTIME). İçiyoruz. Kulağının arkasındaki kurşun kalemi ile Maerts, hesap defterindeki rakkamları düşünüyor. Cins cins ayrılmış çeşitli mallar, çivilere tutturulmuş tellerle tavana asılı duran raflara yerleştirilmiş ya da paketler halinde yatağın altına tıkılmış. Kırk yataktan oluşan odanın geceleri kamptaki lâmbayla aydınlanan bu süslü köşesinden dolayı hoş bir görünümü var. İnsanlar burada işlerini görüyor, içki içiyor, kâğıt oynuyorlar. Bazen, yat borusundan sonra, Bonne Fortune kahvesinin müşterilerinin kapalı barakalarda söyledikleri şarkıları duyarız.

Maerts bir tefeci dükkânı işletiyor. Ayağındaki av pantalonu, III numaralı odadaki Baron'a ait. O enfes kırmızı ceketini, sonunda, kaçma teşebbüsünden sonra bakkal Pâtenôtre'den aldı... Köşede asılı duran büyük süvari paltosu, oniki franklık borcuna karşılık, arkadaşı Yüzbaşı Vetsitch'e ait. İçinde,

kırmızı beyaz damalı mendil —**patron** bunlara karşılık dört sous veriyor— fular, ipek dolu bir sürü çıkın var. Sandığın içinde kaliteli ayakkabılar, tuvalet takımları, portföyler, Rusça kitaplar duruyor. Yüzükler, saatler, dolma kalemler, sigaralıklar, Orta Çağa ya da daha eskiye dayanan bir alışkanlıkla, yastığın altında duran ağır, metal bir kasayı dolduruyor. Rus yapımı deri bir çantanın içinde bir akordiyon yatıyor. Bastonlar ve şemsiyeler bir demet oluşturuyor... Bir minyatür —sarışın bir çocuğun portresi— ile içinde bir saç buklesi olan bir madalyon **patron**'un elinde görülmüş. Kadın fotoğrafları karşılığında bile borç para verebileceği söyleniyor. Ama erkek fotoğraflarına para vermiyor çünkü «geri almıyorlar». Acaba hangi akıllı şeytan, bir erkek resmi karşılığında ondan on sous aldıktan sonra, bu korsandaki son saflık belirtilerini de yok etti?

«Bu korsan,» diyorum, «Mali bir hanedanın kurucusunun ruhuna sahip. Onu, sırtında bir pardesü ve başında yumuşak bir keçe şapka ile bir gökdelenin asansöründe tahmin edebiliyor musun Sam?»

Sam bir an düşünüyor.

«Hem de mükemmel bir biçimde. Neden olmasın? İyi traşlı, mavi çeneli. Hiçbir şey, sakal bırakmış bir iş adamından daha fazla mecmualardaki haydutlara benzemez... Bazen ikisi de aynı adamdır. Dekoru değiştirip biraz başarı ekle ya da çıkar. Hiçbir şey, bir kahramandan daha çok bir düzenbaza benziyemez. Bazen ikisi de aynıdır. Dekoru değiştir...»

Sam Amca profili kuruyup gitti; artık o sadece biraz soğukluk ve çarpık bir gülümseme.

«Avrupa'nın, küçük, sevimli bir parçası,» diyor. «Otantik. Herkes... bir şüpheli. Özgür: Kalk borusundan yat borusuna kadar, tel örgünün arkasında, dolu tüfeklerin kabzalarının altında, en iyi kurulmuş cumhuriyetlerin vatandaşları kadar özgürüz. Antoine gibi çöplerle geçinmeye ya da Maerts gibi zengin olmaya özgürüz. Ve bütün uluslar birbirine karışmış, içiçe girmiş: Günlük bir kova sulu hayvan yemeğinin, bitlerin ve yasaların karşısında hepimiz eşitiz. Seni temin ederim ki, en büyük kapitallere değer bir domuz sürüsü ve bir düzine romancıyı mutlu edecek kadar masum kurban var burada. Hepsi de, cephe gerisinin o sağlıklı havasını teneffüs ediyorlar... Ve biz —sırf güvenlik için barut deposuna kapatılmış kundakçılar...»

«Benzetmenin temeli doğru değil Sam. Burada kimse ölmüyor. Bir vaha burası!»

«Burada gerçekten kimsenin ölmediğini mi sanıyorsun? Çok olağanüstü birşey olurdu bu...»

25 İÇERİLERİ

Her barakanın kendine göre bir özelliği var. Maerts'in hükmettiği, Belçika'lıların oturdukları baraka çıplak ve soğuk. **Patron**'un kölesi haline gelmiş bu zavallıların, idarenin verdiği eşyalardan başka hiçbir şeyleri yok. Yol çıkınları duvarlarda asılı. Bir ayakkabı tamircisi birkaç sandal tamir ediyor. Birisi Flamanca küfrediyor, başka biri horluyor. Arkadaki küçük oda sırtlarında kent elbiseleri ile kantinden bol bol yiyecek alan daha ciddi tiplere ayrılmış. Yüksek yakalı gömlekler ve çizgili pantolonlar giyen ama dört günlük sakalı ve dağınık haliyle görünüşünü ihmal eden, aşağıya sarkık bıyıklı, temiz, uzun boylu genç adamı, **patron** işareti verince kıpkırmızı oluyor ve titremeye başlıyor:

«Yarın, saat beşte, Mösyö Arthur.»

Mösyö Arthur, narin, titreyen elleriyle, saat cebinden yeşil, beş franklık kartonlar çıkartıyor. Daha sonra kâğıt oynarken, kaybetmesine rağmen, gizli gizli güldüğünü görebilirsiniz. Düş görebilmek için erkenden yatar ve yüzünü duvara döner. Yarın saat beşte, sivil yaşamında bir kahvede garsonluk yapan, çilli, küçük Moğol yüzlü, kapıda nöbetçilik yapan Floquette ona ve siyah, yün yeleğinin altında terle-

yen ve kırmızı yüzünün üstünde vidalanmış gibi duran bir melon şapka giyen şişman Pâtenôtre'ye işaret edecek. İki adam bilhassa posta odasına çağrılırlar. Öfke içinde karşılaşırlar. «Mendebur herif!» diye düşünür Pâtenôtre. «Hayvan!» der Mösyö Arthur kendi kendine. Önlerinden geçerken Floquette onlara göz kırpar («... hadi gidin evlâtlarım») sonra da dilini şaklatır. Çıkardığı ses uzun bir süre Mösyö Arthur'un sinirlerinde titreşir. Sendelemekten korkuyor; kalbi yerinden fırlayacakmış gibi atıyor; yaramaz bir çocuk gibi bu uzun boylu, genç adam kıpkırmızı olmuş. İki adam hızla kapıdan çıkıyorlar, idare avlusuna yan gözle bir bakıyor —sarmaşıkla yemyeşil olmuş duvarlar, çiçek saksılarıyla süslü pencere içleri— ve sola, kampın dışındaki eve doğru dönüyorlar. Sonra bavullarla dolu deponun güven verici karanlığına giriyorlar. İçindeki büyük bir yükü atmaya hazırlanan Mösyö Arthur, «Buraya bak Pâtenôtre, sanırım bugün benim sıram...» demeye hazırlanıyor. Ama tam o anda kocaman burnuyla Pâtenôtre, yüzü kıpkırmızı, gözleri kanlı bir halde dönüyor ve vahşi bir tavırla fısıldıyor. «Buraya bak, ben içeri giriyorum. Gözlerini kapat, anladın mı?.» Çalıların arasına giren bir hayvan gibi, köşedeki sundurmanın içinde kayboluyor. Mösyö Arthur kapıya dayanmış. Önünde, biri sarmaşıkla kaplı üç sıra tuğla duvar var: Bazen on adım kadar ötede, Floquette'in, sırıtkan Çinli yüzüne doğru kaykılmış asker kasketinin kenarı görünür. Mösyö Arthur, köşedeki sundurmadan gelen kıpırtıları, bir öksürüğü ve

kaba bir iç çekişini duyuyor. Kalbi vahşicene atıyor; sınırsız bir nefret onu bir paçavra haline getiriyor. Uzun bir süre ellerine bakıyor: Tırnakları gri. Ve sonra uzun, hayvanımsı bir ıstırap... «Acele et,» diye mırıldanıyor. Pâtenôtre, sonunda nefessiz bir halde, gömleğini ilikliyerek sundurmadan çıkarken, uykuda yürüyen biri gibi Mösyö Arthur, gölgelere gömülmüş, köşedeki sundurmaya doğru dört adım atıyor. İçerde sarışın bir kız, dizleri ayrık bir halde yerdeki çuvulların üstüne oturmuş. Adam içeri girince ayağa kalkıyor. «İyi günler Mösyö Arthur,» diyor kibarca. «İyi günler Louise,» diye cevap veriyor. Sesindeki titreyişi kıza belli etmeden; ve sarkık, yumuşak memelerini avuçluyor. Kızın teni heyecansız, beyaz, ılık. Boş günlerin yıprattığı bu paçavra adam, topuklarından boynuna kadar heryerinin gerildiğini, yukarlarda bir yere çıktığını, dişlerinin sıkıldığını, tıpkı hareketsiz avının önünde duran korkunç atasının bir karikatürü gibi göğsünün genişlediğini hissediyor. Kız, saman kadar sarı: Saçları ot kokuyor. Kampa yiyecek getirdiğinde, bu şekilde altı frank fazla kazanıyor; çünkü müşteriden yüz sous alan Floquette, Louise'den de bir kırk sous daha (canı istediğinde hepsini) alıyor. Zenginler için postahaneye altından mektuplar götüren o; yasak içkileri getiren o; ziyaretçilerle anlaşan o. Kurnaz bir adam; her Cumartesi kasasına elli frank atıyor. «Savaş kârlı bir tren...» Daha önce hiç bu kadar çok para görmemiş olan Louise için de kârlı.

Kızın, kırmızı kenarlı gözleri gece Mösyö Art-

hur'u uyandıracak. Korkunç bir dehşetle ezilen ruhu, sırılsıklam olmuş, sıkılmış, sonra da yere atılmış bir paçavra gibi...

●

Akşamları bu baraka odası, eski zamanlarda korsanların işgal ettiği bir limandaki hana benziyor.

Zaman zaman Maerts lâmbanın sarı ışığında, başında gözlerini gölgede bırakan bir şapka ile görünür —sırtında kırmızı bir yelek olduğunu düşünebilir insan. Pipoların ve sigaraların mavi dumanı, lâmbanın gölgesinde, ipek iplik parçaları gibi kıvrılıyor. Kan kırmızı dudaklarıyla Stein, manille oynayan biçimsiz bir Sokrat'ın kırışık, geniş alnına sahip. Kurnaz gözleri, yaşı belli olmayan hasmının parşömen derili ellerini dikkatle inceliyor; eskimiş, ince bir deriden oluşan bir yüz, gözlerinin etrafında iri halkalar, sivri bir burun, bir sinir ve damar tomarından oluşan uzun bir boynun ortasında (bir süs gibi duran yumuşak, pembe, uzun bir yara izi) bir çocuk yumruğu kadar iri bir Adem elması. Şapkacı Mösyö Oscar bu. Eğer sabık Lejyoner, kolunda saklı kartla yakalayıp, tersine dönmüş masaların arasına yuvarlıyarak karnına bir yumruk indirerek ağzına bir tekme atsaydı (âdeti böyledir) yüz sous kazanacaktı. Bir de dar boğazdaki bir maliyecinin kıllarla kaplı başı var etrafta. Son etkileriyle birlikte, dört elle sarıldığı son şeref artıklarını da yitiren Baron'-

un dikkatle düzeltilmiş seyrek bıyıkları. Sararmış ve kirlenmiş kartlar yağlı bez parçaları gibi yumuşacık. Yandaki masada hiçbir şey olmayan iki adam, damalı bir tahta üstünde, aslında beş ordunun üniformalarının düğmeleri olan piyonlarla oynuyorlar. Odanın geri kalan kısmı ağır ağır karanlık tarafından işgal ediliyor. Kesik horultular, yataklar arasındaki fısıltı halinde konuşmalar, sessiz küfürler; açlıktan bitap düşmüş bir serseri alnını pencereye yapıştırmış geceye bakıyor. Kaçmak? Hayır, burası bir liman değil, ağaçlar var ama onlara ulaşmak için, gözetleme ışıklarının altında, o köreltici, aydınlık bölgeyi, telleri ve her elli adıma konmuş tüfeklerin hükmettiği o ölüm dolu bölgeleri geçmek gerek.

Alçak tavanlı, yerleri hiç süpürülmeyen III numaralı odada çoğunlukla Rus yahudileri yaşıyor. Buranın da krediyle alış veriş yapabileceğiniz, isli bir «kahve»si var. Garip, sarı bir yelesi olan **patron**, bir zamanlar iyi dikilmiş olan, ama şimdi yakası yağ lekeleri ile dolu mavi bir takım giyiyor. Camlarından bir tanesi çatlak bir altın çerçeve çevrili —bu da melankolik bakışının bir yana kaymasına neden oluyor— telli gözlükleri burnunun üstüne oturtulmuş. Görünüşünün tersine, Goldstein hiç de insanların en mutsuzu değil. Hun'ların da bizim gibi insanlar olduklarını ve kanları akan bütün insanlar, eve döndüklerinde, kavgadan çıkmış köpekler gibi yaralarını yalarlarken, er veya geç, bunu kabul edeceklerini kabullenerek, bir gün, rue de Rambuteau'da bir kalabalığın içinde iki cent'ini koymasına neden ney-

di? Bu yüzden kendini affedemiyor. İcra memurları dükkânını satışa çıkarmışlar: I. GOLDSTEIN, **saatçi.** Kanserin kemirdiği karısı zar zor yaşıyor. Bir sous karşılığında bize hindiba tozu verir. Güneş battıktan sonra da işin başında Arjantin'liyi bırakarak (işte bu sırada Arjantin'li şeker ve sabun çalar) yandaki odaya geçer. İhtiyar Ossovsky'nin yaşadığı sessiz bir köşedir burası. O enfes flütünü çıkartır (Ah, ne güzel bir alet dostum!) ve uzun, insanın içine işleyen şarkılar çalar. «Acaba Frug aryasını çalmak tenezzülünde bulunur musun?» diye sorar Ossovsky. Dalgacıklar gibi titreşen hıçkırıklar abonoz borudan etrafa yayılır (ve bahçede, telin önünde yürüyen sessiz bir asker birden bire üstüne dünyanın bilinmeyen hüznünün çöktüğünü hisseder, ürperir ve herşeyin ne kadar acı olduğunu belirsizce anlar... «Hay Allah! Ne kadar da acıklı...»)

Ossovsky, bembeyaz olan bir manastır hücresinde tek başına yaşıyor. Aşırı derecede titiz ve çok sert olan Ossovsy, eski bir subayın dörtköşe omuzlarına ve beyaz, gümüşi bir sakalın çevrelediği soluk bir yüze sahip. Sesi herşeyii içine alan bir gülümseme gibi. Aşırı bir incelikle konuşuyor. Delici bakışları, iyi bilenmiş bir bıçak gibi herşeyi kesip biçiyor. L'Oeuvre'un baş sayfasının üstüne konmuş kestaneler, pencerenin kenarında kuruyor. Ossovsky, Frug'un dizelerini mırıldanarak bir sigara sarıyor: «Ruhumu o mavi ufuklara götür, / dik yamaçların sonsuza dek uzandığı, / büyük keder kadar engin olan / benim umutsuz acılarım kadar engin olan ufuklara...» Ve

birden gözlerini kaldırarak, boş bir yarı gülümseme ile flütçüye bakıyor.

«İsrail'in çekisi.»

Ve onun alay mı ettiğini, yoksa ciddi mi olduğunu anlamak olanaksız. Hapishaneden geliyor. Yedi yıl önce, Nice'de bir sarayda, nörotik bir Brezilya'lı kadından bir kolye çaldığını söylüyorlar.

Yataklarının üstüne çömelmiş, iki terzi dikiş dikiyor. Cübbesinin içinde bir kuklayı andıran biri kendisi için şöyle diyor: «Zil bir insan değildir. O bir terziden başka hiçbir şey değildir.» Akşamları, mumun yanında, gözlüklerini çıkartıp, burnunu kitabın içine sokup ne okuyor? **Rüya Anahtarı.** Şakakları kırlaşmaya başlamış, büyük bir merakla hikâye ve dedikodu toplamaya hevesli olan diğeri, evden gelen üç beyaz yastık üstünde uyuyor. Hemen hemen her hafta bir olay çıkartıp, oğlu, muzur Yanek ile, eski aile geleneklerine göre kavga ediyor. Bu da bütün odanın hoşuna gidiyor. Kendisiyle alay eden delikanlıya doğru parmağını tehditle sallıyarak, «Baban seni reddediyor, anlıyor musun beni? Artık benim oğlum değilsin. Defol buradan hiçbir işe yaramaz herif!» diyor. «Defol buradan hiçbir işe yaramaz herif!» lâfı odadaki herkesi kahkahalar içinde bırakıyor. Gece geç vakit baba ile oğul, birbirlerine fısıltı ile küfrediyorlar. Ama bir gün, babayı, bir iskelet gibi zayıf ve soluk bir halde, kalbi göğsündeki ağrının uyuşukluğu içinde atarken, yatağına yatırdıklarında, oğlunun rüzgara kapılmış kuru bir yaprak gibi içten bir tavırla titrediğini gördük.

Bir de Profesör Alschitz var. «Denge ve İspanyolca öğretmeni» diye tanıtıyor kendini. Abartılmış bir reverans ve meraklı bakışlarla. Sanki karşısındakinin kaçınılmaz kuşkusunu yaratmak çok daha iyiymiş gibi önceleri etkileyici ve sinsi bir tanıtma bu. Çünkü o kendine bile yalan söyliyen kuruntulu bir insan —tıpkı sizi kandırmaya hazır, sinsi bir şeytan gibi. Dar omuzları, sade bir ceketin altında hafifçe kambur duruyor. Sert çenesi, kuvvetli hatları ve iri gözleri var; küçük tiyatrolarda öğrendiği denge ve sinirli bir isteri... Heyecanlanıyor, sinirli bir çocuk gibi ayağını yere vuruyor ve sağ akciğerindeki hastalıklardan ya da damar sertliğinden söz ettikten sonra kendine acımaya başlayıp, hiç çekinmeden hüngür hüngür ağlıyor. Böyle zamanlarda patiska mendiliyle gözlerini kuruluyarak odada dolaşıyor. Bir keresinde fazla saf olan genç bir Rus askeri onu ciddiye aldı ve profesör sekiz gün içinde, kumarda, onun bütün çarşaflarını aldı. Bir gurup oluşturduğumuzdan beri Alschitz «yenilgi yanlısı» numarası yapıyor; ama biz, savaşın başında, onun Lejyona gönüllü olarak katıldığını ve bir sürü hizmetçiyi randevü evlerine gönderdiğini, Arjantin'e kaçacağı akşam yakalanarak tutuklandığını yavaş yavaş öğreniyoruz.

Çoğunlukla Yahudi olan kırk kişi kalıyor bu odada. Adsız ve önemsiz, yine de konuşkan, pis, yoksul ve hastalıklı olan bazıları, köşeleri seslerle ve el kol hareketleri ile dolduruyor ama, yerlerinden kalktıkları anda, ya da insan onlara arkasını döndüğün-

de unutuluyorlar. Piramit işçilerinin doğulu çirkinlikleri ve fellahlar gibi traş edilmiş, kırmızı, yüksek başlarıyla iki Siyonist tartışıyor, tartışıyor, tartışıyorlar; hiç bıkmadan kurnazlıklar çilesini dolaştırıp açıyorlar. Yine de iyi çocuklar.

Akşama doğru, her odadan birkaç kişi, burada toplanıyoruz. Önünde, gazetelerin açılmış olduğu okuyucunun etrafında yoldaşlar daire oluyorlar. Otuz ila elli sessiz adamdan oluşan bir kalabalık birbirlerine sokulup dinliyorlar. Okuyucu haberleri çeviriyor: «Sovyet'lerin Kongresi... Troçki katledilmiş... Almanlar Ukrayna'da...» Bazen sesi heyecanla titriyor. Bir akşam okuyucu, Kurucu Meclis'in dağıldığını haber verdikten sonra, gurup ikiye ayrıldı. Her iki tarafta da bir avuç insan ateşli bir tartışmaya giriştiler. «Bunlar çıldırmış. Rusya'yı mahvediyorlar. İhtilâli mahvediyorlar. Göreceksiniz!» «Evet, göreceğiz, göreceğiz. Bin kere haklılar. Parlamentolarla bu biçimde uğraşılır: Kuyrukta bir çizme ile.» «Ülkemizin kanının size fazla birşeye mal olmadığını görebiliyoruz, züppe!» «Ne? Ne?» «İyi bir buluş: sefaleti sosyalleştirmek! Hadi bütün bitlerimizi ve borçlarımızı ortaya koyalım, ha, yoldaşlar? Plekhanov diyor ki...» «Sizin Plekhanov'unuz sahtekârın biri. Bırakın o, kütüphanesinde emniyet içinde kanlı sonla savaşsın.» «İhtilâl hiçbir şeyle durmamalı. Sefaleti sosyalleştirmek, onu sömürmekten daha iyidir...»

Bazen de uykulu bir gurup açık bir pencerenin önünde duvara yaslanarak oturur. Ciğerleri ağzın-

dan fırlayacakmış gibi öksüren, zayıf bir denizci olan Dmitri,

«**Transvaal?**» diye önerir.

Bütün oda, halkın sahip olmasına izin verilen tek özgürlüğün, İngiliz baskısı altında ezilen bir Güney Afrika özgürlüğü olduğu yıllarda, Rusya'nın küçük kasabalarında söylenen, o imalı şarkıyı söyler: «Transvaal, Transvaal, ey, alevler içinde yanan ülkem...» Şarkı söylemek, paylaşılan bir mücadele gibi, çekilen acı gibi, ya da duyulan heyecan gibi insanları birleştirir. Birbirimizi kardeş gibi hissediyorduk. Seslerimiz, Normandiya topraklarının kararmış bahçeleri üstünde yükseliyor, ihtilâlci bir geçmişten, uzun zamandır sessiz kalmış seslere sesleniyor, ve belki de binlerce mil ötede, geniş nehirlerin kıyılarında dinlenen, yaşayan bir ihtilâlin askerlerinin şarkılarına karışıyordu...

26 BİZ

Toplama kamplarının ağır yaşamı işte böyleydi: Herhalde bunlardan çok daha değerli sayısızca insan ölürken bu insanların bir zamanlar çok iyi yaşadığına inanan komisyonların ihmâli ile artan açlık. Her gün bu şüphelilere, istenilmiyenlere ve yıkıcılara üçyüz gram ekmek, çorba ve bezelye veriliyordu; ve bu insanların, imparatorlukların ve katedrallerin altında ezildikleri bu afetin bitmesini beklemekten başka yapacakları birşey yok. Her sabah posta geliyor: Gazeteler, mektuplar, Alschitz'i birkaç akşam rahatsız eden aşağıdaki avukat-milletvekilinden gelen uydurma cevaplar gibi küçük şakalar:

«Mösyö,»

Durumunuz bana çok ilginç geldi. Sayın Başbakanın izni ile incelediğim dosyanız açığa çıkartılması gereken belgelerle dolu. 17 Ağustos 1914'ü 18 Ağustos'a bağlıyan gece saat yedi ile dokuz arasında nerede olduğunuzu, lütfen büyük bir açıklıkla bana bildirin...»

Denge ve İspanyol'ca profesörü dokuz yıl öncesini umutsuzca hatırlamaya çalıştı. «Sanırım,» dedi sonunda, «Nancy'deydim...» «Nancy'de!» diye haykırdı Sam. «Doğuda! Ah, zavallı dostum!»

Vakit öldürmek için avludaki uzun yürüyüşler. Bu zoraki vakit geçirmede zamanın değerini bilen, okuyan, yazan, çalışan fazla kimse yoktu. Kendilerini bırakmayan inatçı kimseler ise daha da azdı. Bununla beraber hergün traş olmak, elbiseleri fırçalamak, ayakkabıları parlatmak, moral bozukluğuna karşı kesin zafer belirtileriydi. Bu kişisel disiplin, zayıfların arasında insanı dimdik, güven dolu yapıyordu.

Kurallar sert değildi. Sadece dış dünyadan yalıtılma, tembellik, açlık, hiçbir neden yokken yakalanmış olmak, burada ne kadara kalınacağını bilememek, pencerelere çevrilmiş, dolu tüfekler vardı. Kalk borusundan yat borusuna kadar serbesttik. Ve günler bir hapishanedekiler kadar boş ama insanı çıldırtan bir konuşma gürültüsü, kahkaha, ayak sesleri, önemsiz görevler, kâğıt oyunları ya da santrançla doluydu.Maerts gittikçe zenginleşiyordu. Faustin II, beyefendilerin çamaşırlarını yıkıyordu. Arjantinli bir odadan öbürüne koşarak münasebetsiz işler yapıyordu. Alschitz ders veriyordu (bir saati altı sous). Ossovsky, o bir azizi andıran ihtiyar hırsız, pencerenin önünde kitap okuyordu; ihtiyar Kostia siyah tohumlarını anlatıyor, Antoine, duvarların arasında dolaşıyor, sanki içmiş gibi ara sıra tökezliyordu —belki de açlıktan sarhoştu; diğerleri, sayıları dörtyüzü bulan diğerleri, dörtyüz mahkûm ağır ağır kendilerini öldüren zamanı öldürdüklerinii sanıyorlardı... Mendiline tükürmek için başını arkaya çeviren, sonra da tükürüğündeki kanlara bakan, kırışık yanaklı Krafft

gibi —onun odasında toplanırdık— hastalar, hastalıkları ile baş başa yaşıyorlardı. Tuzakçılar, etrafta duyduklarını, çocuksu bir yazıyla kâğıtlara yazar, akşamları jandarma Richard sırıkların altından geçerken pencerelerin önündeki taşlara sarılmış notları toplardı. Tamamiyle bembeyaz olan, biri Alsas'lı, diğeri Belçikalı, aynı bastonların yardımıyla yürüyen, aynı artıklarla karınlarını doyuran, ayni izmaritleri içen, kullanılmayan revirin merdivenin altında birlikte kalan ve birbirlerinden aynı derece nefret eden iki ihtiyar vardı. Yandaki odada yattıkları için, ilaç deposuna gidip onları dinlerdik. Hastabakıcı Jean, yat borusundan bir saat önce onları yatırır ve kapıyı kitlerdi. Onların, homurtularını, mırıltılarını, ağır ağır soyunmalarını, yataklarındaki samanları kabartmalarını duyabilirdiniz. Güçsüz küfürler tükürük taneleri gibi üstlerine saçılırdı. Sonra ikisi de ot dolu şiltelerinin üstünde kıvrılır, her gün tekrarlanan eski kavgalarına başlarlardı. Ve sesleri öylesine birbirine benziyordu ki hep aynı küfrün tekrarlanmasından oluşan konuşmalarını birbirinden ayırmak usta bir kulağın işiydi ancak. «Leş kargası, ha, leş kargası, pis domuz, domuz. Sen iğrenç bir insansın...» Bu şekilde, üzerlerine ağırlık çökene dek birbirlerine küfrediyorlardı. Sonra ağızları açık, yemyeşil yüzlerle uyuyorlar, nefesleri birbirine karışıyordu.

Hastalar barakalarda kalmayı tercih ettiklerinden revir bomboştu. Hastabakıcı Jean, bu boş odalarda tek başına yaşıyordu. Aşit fenik kokan, sessiz

bir köşesi, bahçeye bakan (parmaklılı) bir penceresi ve istediği kadar eteri, kokaini, ve morfini vardı. Soluk ve şişko yanaklı, yuvalarından fırlayacakmış gibi duran ve Japon porselen köpüklerini andıran yusyuvarlak gözleri ile bu tombul çocuk sürekli uyuşturucu alırdı. «Ben mutlu bir insanım,» derdi. «Ben düşlerin, cennet bahçesinin anahtarlarının dağıtıcısı, iyiliksever Şırınganın Aziz Jean'ıyım. Bırakın iyi vakit geçirmek isteyen bütün insanlar bana gelsin.» Ve içten bir tavırla, konuğunun omuzuna Kardeşçe elini koyarak sorardı: «Biraz içki mi yoksa bir iğne mi? Bir iğne oğlum, onun gibi hiçbir şey yoktur... Ve şimdi beni dinle...»

Ve eğer onu dinlerseniz, size Stephanie'yle olan sonsuz aşklarını anlatır: Yeşil gözlü, sevimli bir çocuk olan Stephanie, bir kedi kadar kindar ve yumuşak olan Stephanie, «derimin altında, kanımın içinde» olan Stephanie; onu aldatan Stephanie; («İnan bana, bir gün onu öldüreceğim!») ona hâlâ günde dört sayfa dolusu, tekrar tekrar okunan, bir geceden öbür geceye kadar ezberlenen, çift anlamlı sözcüklerle dolu mektuplar yazan Stephanie; insanı öfkelendiren ve sevindiren orospu Stephanie: «Ah, bir onun kollarını ve boynunu görebilseydin...»

«Ya mektupları! Ah, bebeğim, seni düşündüğüm zaman neredeyse seni unutmak, buradan koparıp atmak, evet buradan kopartmak istiyorum...»

Sesinin tonu birden ıstırap verici bir hal alırdı. Her zaman kilitli duran zehir çekmecesini açar

ve birkaç kez yazıldığını sandığınız, bir paket mektup çıkartırdı.

Bir akşam Sam onu mahvetti.

«Söylesene Jean,» dedi yavaşça, «Stephanie'den her gün kendine mektup yazmak seni gerçekten eğlendiriyor mu? Sonunda onlara inanıyor musun ha?»

Jean bir düşten sıyrılmış ya da yeni uyanmış gibi oldu; yuvarlak yüzünde beyaz bir parıltı belirdi. Ve söndü. Sanki irileşmiş, sertleşmiş, ağırlaşmıştı; belki de aptallaşmıştı; belki de vahşi bir hayvan gibi saldırma noktasındaydı. Öfkeyle arkadaşıma doğru yürüdü ve fısıldadı:

«Defol!»

Sam ona arkasını döndü. kabadayıca parmaklarını bir an masanın üstüne vurdu ve çıktı. Bir daha Jean bize Stephanie'den söz etmedi...

Sağdık. Günler gelip geçiyordu. Haftalar, aylar, mevsimler, çarpışmalar, ihtilâl, savaş gelip geçiyordu. Yaşantı geçiyordu.

●

Bu kentte ayrı bir dünya oluşturmuştuk. İçimizden birinin, diğerlerini o sihirli sözcükle «Yoldaşlar» diye çağırması yeterliydi. Söylemeye bile gerek duymadan bir bütün olduğumuzu, kardeş olduğumuzu biliyorduk ve anlayışsızlıklarımızla bile birbirimizi anladığımızdan emindik. Dört yataklı, duvarları haritalarla örtülü, üstü kitapla dolu bir masası olan küçük bir odamız vardı. Burada her za-

man birkaçımız, sürekli olarak notlar alıyor, eleştiriler yapıyor, okuduklarını özetliyordu. Burada, Saint-Just'tan, Robespierre,den, Jacques Roux'dan, Babocuf'tan, Blanqui'den, Bakunin'den sanki ilerdeki ağaçların altında dolaşmaya çıkmışlar gibi söz ediliyordu. Robespierre'in hatası, «Komün'ün kudurganlarına saldırırken Paris kitlelerinin başlarını kesmek,» bizim ihtiyar Fomine'i çileden çıkartıyordu. Beyaz bıyıkları pırıltılarla dolu, kaşları ve bir yeleyi andıran saçları savaş düzeninde, cüppesine rağmen bir aslan gibi olan Fomine, Yozlaşmıyacak Birinin, birçok kafa keserek, ihtilâli mahvettiğini söylerdi. «Sağı giyotinin altına gönderdiği süre haklıydı; ama solu giyotinin altına göndermeğe başladığı anda mahvoldu. Benim fikrim bu.» İnsanı hayrete düşürecek kadar genç olan, heran fırlamaya hazır, alıngan, ayrıntılara sinirlenen —böyle anlarda yüzü bir buldog köpeğininki gibi aniden sertleşirdi— ama hareketlilik, dostluk, mücadele, ve duygusal bir yandaşlık ihtiyacı ile yanıp tutuşan bir ihtiyarın fikriydi bu. İngiltere'den atılmış, uzun yıllar önce de Fransa'dan kovulmuş —«Başka bir ad altında; bu konuda hiçbir şey bilmiyorlar!»— altmış yaşında hapse girmiş. Komün sırasında bir mahkûm olan Blanqui'nin talihsizliği, tam Paris proleteryasının gerçek bir önderden yoksul olduğu bir anda ihtilâlin kesilen ve Château du Taureau'da saklanan başı, hâlâ en berbat talih olarak bizi etkiliyor. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin (Bolşevik) bir üyesi olan, hastalıklı, düzenli, ufak tefek, sivri burun-

lu, ince dudaklı, kimyacı Krafft, aşırı yumuşak bir sesle bize —elinde kurşun kalemle yazılmış notlarla dolu Karl Marks'ın bir **Fransa'da İç Savaş'ı**— Komüncülerin, Versailles'a karşı girişecekleri sert bir hücumun tarihin akışını değiştirebileceğini anlatırdı...

Bu geçmiş sahip olduğumuz tek şey değil: dünyamız ve geleceğimiz var. İkisi Amerika Birleşik Devletlerinden, biri Avusturalya'dan, üç sendikalist denizci geldi. Tarihi iyice deşememelerine rağmen yine de anlatacak büyük hikâyeleri olmalı. Bir zamanlar bir atlet olan, şimdi ise zayıf, çökük göğüslü, kırışık yüzlü ve boyunlu, küçük bir Rus, Dmitri, bir İngiliz gemisinin inanılmayacak kadar kötü beslenen tayfalarını isyana sevketmeyi neredeyse başarıyordu. İkinci kaptanın yüzüne atılan bir tas sıcak çorba ona, suların bazen dizlerine kadar yükseldiği, buz gibi gemi hapisanesinde, daha sonra da Kızıl Denizi geçerken, fırının cehennem sıcağında uzun günler yaşattı. Sonuç şu anda, mahvolmuş ciğerleriyle ölüyor olması. Ama hala Don'u görmek ister. «Belki orada...» Ama bu sözleri söyler söylemez yaşama kuşkusu (aslında ölüm garantisi) içini parçalar ve cesurca omuzlarını silker. Sonuç olarak, orada da olsa, burada da olsa bir mezar bir mezardır. Amerikalı iki arkadaşı Karl ile Gregor (**Theodore Roosevelt**'te yapılan bir aramada, bunların yataklarında bildiriler bulunmuştu) daha neşeli insanlardı: Sabahleyin, pompanın başında neşeli boksörler, öğleden sonra elbiselerini tamir eden, soğukkanlılık-

la bekleyen sakin Vikingler. Görünüşleri takdire değerdi: O sarı, yumuşak sakal —Karl; ve kültür fizik yapan, iğnenin, ipliğin, kumaşın üstüne eğilen iri, neredeyse dört köşe bir baş— Gregor. Daha yaşlı olan Gregor, bir çocukken tek başına, Düna ormanlarındaki barınaklarında, Ormanların Kardeşleri'ne mesajlar götürdüğünü halâ hatırlıyabiliyor. «Bir keresinde Büyük Yann'la karşılaştım,» dedi. «Wenden'de vurulan Büyük Yann'la...»

Sonnenschein, grubumuza yumuşak bir komedi havası katıyor. Kısa boyu, konik alnı, şakaklarına düşen saçları, oldukça sert, Semitik bir profili, kalın dudakları ve herşeyi alaylı bir hoşgörü ile gören, küçük, zeki gözleri var. Kafası, Polonya'da bir yerde bir haham okulunda şekillenmiş. Sosyalist olmadan önce Siyonistmiş. Gözleri keskin bir kahkaha parıltısı ile parlıyor. «Şu hikâyeyi bir dinle,» diyor... Ve bu her zaman, hafif şakacı, zevkli ayrıntılarla süslü, ama bilgece bir Yahudi hikâyesi oluyordu. Her görevin zamanında yapılması gerektiğini bize anlatmak için, komşusunun bir pantalon ısmarlamaya geldiği, terzi Schmoul'un aforiz edilişini anlattı. «Nezaman bitirirsin Schmoul?» «İki hafta sonra dostum Itzek.» «Bir pantolon dikmek için iki hafta ha?» Halbuki Tanrı dünyay altı günde yaratmış.» Schmoul ağzındaki iğneleri çıkarmış, sakallı müşterisine, odaya ve pencereden görülebildiği kadar evrene bakmış ve «Evet ama ne biçim bir dünya Itzek! Bu da ne biçim bir pantolon olacak,» demiş.

Masanın etrafında altı kişi olduğumuzda, tüm okyanusların, kıtaların, insanların bütün isyanlarının ve acılarının deneylerini bir araya getiriyoruz: New South Wales'in işçi partileri Theodor Herzl'in umutsuz peygamberliği, Mooney mahkemesi, Magon kardeşlerin California'daki mücadeleleri, Pancho Villa, Zapata, sendikalizm, anarşizm, Malatesta'nın örnek yaşamı, «yeni insanlar» olmak isteyen o eşkiyaların bireycilikleri ve ölümleri, Hervéism, sosyal demokrasi, Lenin'in yaptıkları —henüz dünyaca bilinmeyen— bütün hapishaneler.

●

Hemen, hemen her gün, gazeteleri okuduktan sonra, grubun düzenli toplantılarında bir araya geliyorduk. Bazen tartışmalarımızda, kardeş düşmanlar arasında nefret kaynağı olmaya hazır fırtınalı bölünmeler oluyordu. İhtiyar Fomine, ihtilâle, halk güçlerinin patlaması ve düzensiz gelişimi gözüyle bakıyordu. Binlerce birbiriyle ilgili çatışma arasında en sağlıklı fikirler doğal olarak ortaya çıkıyordu; yüksek arzularının, geçmişin ölü ağırlığının, yalanların, geriye bakan bencilliğin (çünkü bilinçli bencillik bireyin iyiliğinin dostlukta olduğunu anlar) arasında kalmış insanların kitlelere kendini kabul ettirebilmesi için yapabileceği en iyi şeydi... Konuşmasını bitirdikten sonra, Krafft sözü aldı ve önemsiz bir tavırla söylenen kısa, renksiz cümleleri, hâlâ kulaklarımızda çınlayan o hararetli sesin üstü-

ne saçıldı: Alev alev yanan ocağın üstüne akan buzlu su gibiydi bunlar... Bu eski moda romantisizm ancak ihtilâli felakete sürüklemeye yarar; neyseki proleterya bu safhayı uzun bir süre önce atlattı. Bilimsel sosyalizme değil ütopik sosyalizme dayanabilir böyle birşey. Bundan sonra örgütlenmeyi, disiplini, parolayı, düzeni gerektiren bir ihtilâl tekniği var. İktidarın ele geçirilmesinden önce ikna, evet: Sahte ideolojilerle doğru politik çizgi arasındaki rekabet ve sonunda hakiki arzuları en iyi ifade ettiği için ikincinin zaferi (ve sonuç olarak doğruluğu). Tabii. Ama iktidarın ele geçirilmesinden sonra, Jacobin merkezileşmesi, işçilerin arasında gerici eğilimlere karşı sistematik bir mücadele, zararlı bir hale gelen karmaşık, gerici ya da romantik ideolojilere karşı acımasız bir mücadele...

Zayıf eli otoriter hareketler yapan Krafft'ın etrafına yavaş yavaş bir sessizlik çöktü. Ve Fomine, alay dolu bir ses ve sersemletici bir kahkaha ile patladı :

«Ah! Hayır! Hiç de değil! Eğer sen hakikati yeleğinin sağ cebinde, beyaz bir taş kadar kesin ve açık bir halde taşıdığını hayâl ediyorsan, bu senin meselen. Ama eğer bununla, bana gerici, romantik, ütopik, küçük burjuva ya da ağzına ne gelirse onu söylüyerek ağzımı kapatmak istiyorsan, hayır. Buna tahammül edemem. Kimse tahammül edemez. Kısaca: Sen basın özgürlüğünden yana mısın, değil misin?»

«Burjuva rejimi altında, iktidarın ele geçiril-

mesinden önce evet, çünkü proleterya için gerekli bu. Daha sonra bu kavram gereksizleşiyor. Basını biz kontrol ediyoruz. Biz özgürüz. İşçi sınıfının sağlıksız ve gerici eğilimlerinin senin —gerçek ihtilâlci anlamıyla değil, eski liberal anlamıyla— özgürlüğe hakkı yok.»

Hayret mırıltıları sesini boğdu. «Ama kim karar verecek?» «Örgütlü proleterya.» «Yani parti, senin partin.» «Proleteryanın tek partisi!»

«Öyleyse,» diye bağırdı Fomine, «beni hapse atman gerek, anlıyor musun? Kitle hapishaneleri yapman gerekecek! Ve o zaman —o zaman— bunu gerçekten görmek isterdim!»

«Bilmiyorum,» diye cevap verdi Krafft, sesini yükseltmeden. «Yeni hapishaneler yapmak gerekecek mi bilmiyorum. Çünkü hapishaneler yok olmaya mahkûmlar. Ama gerek ihtilâlin düşmanları, gerekse hainler için eski hapishanelere ihtiyacımız olacak. Üstelik orada çok rahat edecekler. Buradan çok daha iyi olacak, inan... Sadece zaferle mahvolma arasında bir seçim yapmamız gerek. Hayâl ve şiir meselenin ötesinde. Bak buraya, işçilerin dörtte üçünün ilk ciddi zorluklardan sonra bize karşı çıkmaları da çok mümkün. Onların da burjuvazinin eski iç güdülerine, eski fikirlerine sahip olduklarını çok iyi bilmiyor muyuz? Sadece **onların** gazetelerini okuduklarını? O zaman, düşmanın koyduğu eski yüksek ilkelere olan saygımızdan dolayı bizi asmalarına ve herşeyi ele geçirmelerine izin mi vereceğiz?»

Krafft tek başına kaldı. Omuz silkmeler, Karl'-

ın sarı sakalının ortasındaki gülümseyişi ve Sonnenschein'in güzel hikâyelerinden biri herkesi yatıştırdı. Sayıların ağırlığıyla dolan Krafft, gözlerinde alaylı bir parıltıyla bize baktı.

Rusya'dan gelen haberler içimizi sınırsız bir güvenle doldurmuştu.

27 KAÇIŞ

Avluda, güneşin altında, battaniyesinin üstüne uzandıktan sonra ihtiyar Antoine uyudu. Dörtteki çorba çağrısında kalkmadı ve kimse de ona dikkat etmedi. Uyuyan adamın üstünü gölgeler kapladı. Etraftan geçenler üstüne eğildiler; başında bir kalabalık birikti. Bitlerine bakıyorlardı. Battaniyenin üstü, hareket eden beyaz lekelerle kaplıydı. Uzun bir süre sonra biri binlerce parazitin şimdiden bir taş kadar soğuklaşmış adamı neden rahatsız etmediğini merak etti.

«Ölmüş.»

Kimse iki büklüm cesede dokunmak istemiyordu. Hastabakıcı Jean, iki kişiye kim bilir neler vaad etti ki, bir taş bebek kadar katılaşmış adamı sonunda sürükliyerek götürdüler.

«Bizim takım hazır,» dedi Sarn o gün.

Uzun zamandan beri kaçış plânlarını hazırlamaktaydılar —üç kişiydiler: Sam, uzun boylu, kederli görünüşlü Markus adlı bir delikanlı (yirmi yaşlarında bir Rus Yahudisi), ve Romanyalı. Markus bir süredir benim oda arkadaşımdı. Esaret onda anlatılmaz bir etki yapmıştı. Görünmez zincirlerle bağlıydı; adelelerini yıpratıyorlar, onu umutsuz-

luğa sürüklüyorlardı. Genç işçi elleri, yumuşamış, incelmiş, soluklaşmıştı. «Hanım eli gibi, değil mi?» diye sorardı öfke ve utançla. Kararını verdikten sonra birden heyecanlandı. «Ne olursa olsun, şansımı deneyeceğim!» dedi bize. Pencerenin altındaki tel örgüyü ve kulübesinin yakınlarında bir yerde duran, kırmızı boyunlu ve koca ayaklı, uykucu nöbetçiyi düşündük. Adı Vignaud'du. Bolşevikleri fazla sevmiyen sosyalist bir askerdi. «Vignaud'un ateş edeceğini sanıyor musunuz?» diye sordu Sonnenschein. «Hem de nasıl!» dedi Sam. «Ben de öyle sanıyorum,» dedi Sonnenschein, «Ama belki isabet ettiremez...» «O şişko popolu herif bunu bilerek yapmaz.» Vignaud bizi farketti ve dostça elini salladı... İki yoldaşımızla birlikte gidecek olan Romanyalı bizi bir hayli kuşkulandırıyor. Bir hain olmasından korktuğumuz bu adamın göz kapakları kırışık, saçları dikkatle taranmış, zarif ve yaşını belli etmiyor. Gece kulüplerinin neşeli bir üyesi, usta bir poker oyuncusu, tırnaklarını her sabah düzelten, sinsi ve kibar bir adam. Tehlikeli teşebbüsü için cesur arkadaşlara ihtiyacı vardı. Gruba yaptığı katkı, elbisesinin astarına dikilmiş bir tomar paraydı.

Plan basitti. Yağmurun, nöbetçileri kulübelerine tıkılmaya zorladığı, ışıkların yağmurla mücadele ettiği ve akan su seslerinin bahçeyi doldurduğu fırtınalı bir geceyi bekleyeceklerdi. Sonra bir elma ağacının gizlediği ikinci kattaki pencereden birbirine bağlanmış çarşafların yardımıyla aşağıya ineceklerdi. Yağmurda uçuşan gölgeler gibi bir biri ardından

tehlikeli bölgeleri geçeceklerdi. Nöbetçilerin dikkatleri binalarla tel örgü arasındaki aydınlatılmış bölgede yoğunlaştığından, bazı direklerin yakınında tel örgüden geçmek oldukça kolaydı. Geceleri yolculuk eder, gündüzleri ise saklanırlardı.

Sırrımızı kimseye açmadığımız halde, dışarı birşeyler sızmış olacak ki Maerst, gurubun iki üyesini kahve içmeye çağırdığını söyledi. Oraya Sam'la birlikte gittim. Korsan, şapkasının altından, karanlık, kuşkulu gözlerle bakıyordu bize.

Maerts'e güvenebilirsiniz,» dedi kendisinden başka biri gibi söz ederek. «Bütün kamp bilir bunu Onun için samimi olalım! Kaçmayı tasarlıyorsunuz ha?»

»Bazı insanlar tasarlar, bazıları ise sadece hayâl ederler,» dedi Sam belirsizce.

Acele etmeden, küçük yudumlarla içiyorduk kahvemizi. Tıpkı önemli iş konuşan sinsi, ihtiyar tilkiler gibi. Ama ne satıyorduk biz burada?

«Başarırsınız,» diye belirtti sonunda Maerts, «Eğer ben istersem. Bu da size sadece yüz franka mal olur.»

Onu karşımıza almak tehlikeli olurdu. Onunla işbirliği yapmak ise daha da beterdi. Tartışmak ise kabullenme ile aynı anlama geliyordu.

«İçkilerinizi ziyan ediyorsunuz Mösyö Maerts; insanlara kendinizi böyle göstermemelisiniz...»

Biraz kabalığın bir ziyanı olmayacağını hissettirmiştik.

Düzenbazla sertçe el sıkıştık. Hiçbir şeyi kesin-

likle bilemezdi. Ama gurubumuzdan kuşkulanmıştı. Belki de jandarma Richard, bizi denemesi için ona komisyon vermişti...

●

Jandarma Richard, etrafı dolaştıktan sonra Yaver Soupe'nin bürosuna girdi. Sıkıntı bu iki adamı kalın bir zamk tabakası gibi birbirine yapıştırmıştı. Yaver sıskalığın, jandarma ise şişmanlığın simgeleriydiler. Birine Fasulye Tanesi, diğerine Bilardo topu diyorlardı. Fasulye Tanesi, faturaların, çiçek saksılarının, küçük bir toprak sahibi olduğu Oise'de bir köyden gelen mektupların ve kamptakilerin postasından çalınmış gazetelerin arasında yaşıyordu. Bilardo topu, işini bilen bir adamın titizliği ile ama hırsa ve zalimliğe kapılmadan kampını yönetiyordu. Bilardo topu, kara bıyıklarını elinin tersi ile sildi ve ceplerinden çıkardığı, katlanmış kâğıt parçalarını açmaya başladı.

«Bak, bak, bak! Romanya'lı kahve işleticisini ihbar ediyor; para işleri karıştı galiba.»

«Benim için farketmez!» diye cevap verdi Mösyö Soupe, burnuna enfiye çekerek. «Hepsi bu kadar mı?»

«Hayır. Kahve işleticisi de Romanya'lıyı ihbar ediyor: kaçmaya teşebbüs.»

Bu daha ciddiydi. Fasulye tanesi elindeki gazeteyi bıraktı; kıllı bir kurukafayı andıran başı ve şimdi garip bir biçimde parıldayan, yarısı kopmuş ka-

buklarının içindeki midye tanelerini andıran gözleri kayıtsız görünümlerinden sıyrıldılar. Bilardo bunların hepsini biliyordu zaten. Rus gurubu, büyük bir ihtimalle birini Paris'e göndermek için, gösteriyi yönetiyordu.

«Kim gidiyormuş?»

«Tombul bir çocuk, Billancourt'lu bir işçi. Tehlikeli değil. Bana kalsa,» dedi şişman adam, «Bırakırdım kaçsın. Diğeri Sam adında biri. Dosyasını ver bana.»

Dosyadan önemli hiçbir şey öğrenemediler.

«Benim üstüne düştüğüm Romanya'lı,» dedi Bilardo topu. «İşte o kaçamamalı. Asla! Milyon verseler izin vermem! Duval'ı vurduklarından beri hep altına kaçırıyor. Nedenini de çok iyi anlıyorum. Bana gelince, ben kesin emirler veririm, hem de çok açık olan emirler. Ne dersin?»

Mesele çıkmadığı sürece Mösyö Soupe asla karşı çıkmazdı. «Ah, tabii. Elinden geleni yap.» Böylece şişman olan zayıfı hep kendine göre idare ediyordu.

●

Bahçeye inmenin kolay olduğu, elma ağacının gizlediği sadece bir tek pencere vardı. Bu pencereyi de dikkatle gözleyecek sadece bir tek nöbetçi kulübesi. Fırtına çıkacak gibi görünen bir gecede Mösyö Richard bu noktaya, gözleri ve kulakları keskin olan ve en önemlisi, bağışlanacak fazla bir şeyi olmayan

bir adamını, Floquette'i dikti.

«Dikkatle dinle,» dedi Bilardo topu ona. «Üç kişi kaçıyor. Birincisi, benim için önemli değil. Onu her zaman yolda yakalıyabilirler. Üçüncüsü için de aynı. İkincisinin ise üstünde «casus» yazılı. Hiçbir şekilde kaçmasına izin verilmemeli. Hiç düşünmeden kaburgalarını kurşunla doldurabilirsin. Tabii bu yüzden sana madalya vermezler. Ama bu iş sana tam yüz sous kazandırır.

Bundan sonra Floquette, omuzunda dolu bir tüfekle ölüme açılan bu pencerenin altında ağır ağır dolaşmaya başladı. Bir denizcinin telaşıyla seyrediyorduk göğü. Kızgın gün batışının enfes görünüşü bizi mahvediyordu; çünkü bu yıldız dolu, kaçmanın olanaksız olduğu sakin gecelerin habercisiydi. Her akşam üç yüz geleceğe bakıyordu: Dudaklarının uçlarında içten bir gülümse, gözlerinde —belki de sahip olduğu gücün verdiği— bir neşe parıltısı ile Markus; çarpık ağzıyla, kendi kaderiyle alay ediyormuş gibi görünen Sam; ve bir arada görünmemek için onlardan uzakta, başka bir pencerede, telaşa kapılmış, yanlış bir iş yapmaktan, kaçmaktan, bir gazeteye bakmaktan korkan ve ne zaman üniformalı biri yaklaşsa dehşete düşen Romanya'lı. Yaşamı, dalların arasındaki o parlak örümceğin ağları kadar zayıf bir ipliğin ucunda değil miydi? Tarafsız bir konsolosluğun gönderdiği mektupları herhalde yetkililer tarafından biliniyordu. Herşey, üç aydır açık mavi bir hücrenin içinde, bir gece yarısı kapıyı açıp da «Cesur ol...» demelerini bekleyen bir adamın ses-

sizliğine bağlıydı. Acaba susar mıydı? Şimdiye dek susmuştu. Neden susuyordu? Neden? «Eğer ben olsaydım, konuşurdum...» Bu düşünce o korkakça ruhunun her köşesini kemiriyordu. «O» hâlâ, son anda, bazı açıklamalarda bulunabilir, burada olan, o telaştı, manikürlü tırnaklarını kemiren ve kendi kendine, «Ben olsaydım yapardım...» diyen adamı ele verip infazı ileri bir tarihe attırarak bir hafta kazanabilirdi. Bu yüzden hainee, ihanete uğradığını hissediyordu.

Markus, bir Mayıs günü, nasıl Place de la République'den atıldığını anlatıyordu. Paris meydanlarının, sokaklarının adlarını söylerken, sanki bunlar artık birer isim değil gerçekliktiler. Sosyal Savunma Komitesi'ndeki yoldaşları gidip görecekti. Bu görev onun canlanmış ruhunu daha da güçlendiriyordu. Sonunda, yarı karanlıkta, gülümseyen bir yüzle bize sırrını açtı: «Laura, onsuz yaşıyamam!» Ve sanki bu sözler bir ihtilâlciye yakışmıyormuş gibi hemen başka birşeyden söz etmeğe başladı. Laura, daha önce ayarlanan bir biçimde, onun namına bize yazacaktı. «İşte onun el yazısı...» —onun okunmaz el yazısı.—

Gurup tarafından seçilmesinin yanısıra, en kuvvetlileri olan Sam ilk gidecekti. Arkasından Romanya'lı, en sonda da Markus. Böylece eğer gerekirse, tel örgülerin orada Romanya'lıya yardım edebileceklerdi.

28 KAN

Gazetelerden Lenin'in öldürüldüğünü öğrendik. Bu kez haberler gerçek gibiydi. Lenin'den başka hiç bir kimse böyle bir sona daha fazla mahkum edilmemiştir. Hemen hemen bomboş olan bir baraka odasında, her zamankinden daha kalabalık olarak toplandık. Güçsüzlüğümüz, hiçbir işe yaramama duygumuz, birşeyler yapılırken vaktin akıp gitmesi sonunda buz gibi bir öfkeye dönüşüyordu. Ellerimiz cebimizde, hayvanat bahçesinde ki hayvanlar gibi, hapishanelerdeki insanlar gibi hiddetle beslenerek dolaşıp duruyorduk. Krafft boşu boşuna birşeyler anlatıyordu bize: «Bütün ihtilâlciler böylesine anlardan, bu tür esaretlerden, tatsız günlerden geçmişlerdir; insanlar bu şekilde çelikleşir, güçlenir ve katılaşmayı ve herşeyi açıkça görmeyi öğrenirler; demir bir ökçenin altındayız; ama sağız ve bizi yargılanıp, burada tutanlardan daha güçlüyüz ve gittikçe güçleniyoruz. Sonra bizi öldürmekten başka hiçbir şey yapamadıkları bir an geliyor; ama o zaman vakit çok geç oluyor, çünkü akan kanlarımız, damarlarımızda kalmalarından daha yararlı oluyor...» Krafft haklıydı, ama içimizde boğucu bir öfke zaman zaman bu hakikate karşı çıkmamıza neden olu-

yordu; sanki umutsuzluğa düşmek istiyorduk, çünkü umutsuzluk feragat etme, vazgeçme demekti.

«Hazırız.»

Ne için hazırız? Belki savaşmak için. Belki de, tesadüfen burada, saçma ya da gerekli bir biçimde ölmek için. Ya da başka bir yerde, çünkü yapılması gereken şey insafsızca, acımasızca yapılmalı. Belki bitkinleşmeden, yumuşamadan, merhametsizce yaşamak. Belki yıllar boyunca, yaşamı için, kimsenin bize teşekkür etmiyeceği görevler için, karanlık mücadeler için, herşeyin inatçı bir biçimde yıkılması için, gelişmelerini göremediğimiz kuvvetlerin birleşmesi için kendimizi yıllarca hazırlamak. Hazır. Bu duygu bize bir anda geldi; düşüncelerimizde bile ifade edilemiyecek kadar büyük bir nefretle doğdu. Fırlatılıp atıldığımız bu çukurun derinliklerinden dünyayı, savaşı, yasayı, güçlüyü, zengini, yalancıyı, yozlaşmışı, budalayı mahkûm ettik.

Fomine, başı öne eğik, toplantıyı açtı.

«Galiba Lenin'i öldürdükleri doğru. İhtilâl bir terör havası ile cevap verdi. Petrograd'da altı yüz burjuva kurşuna dizilmiş. Karşılığı, daha sonra her iki karargahın da «heryer sakin» diye rapor verdiği birkaç sokak çarpışmasında dökülen kan. Terörü onaylıyorum yoldaşlar. Lenin'in kanı üstüne daha fazla üzülmiyelim. O görevini yaptı. İhtilâl, sonunda, kılıcı kınından çıkmış, dimdik ayakta durmalı ve darbeyi indirmeli.»

Hırslanmıştı. Odanın arkasında Belçika'lılar ve Makedonya'lılar tarihi katliamları, 93'de kesilen

başları, 70'de Chateau-d'Eau barakalarında akan kanları hatırlayan ve terörü öven bu uzun boylu, beyaz yeleli ihtiyar adama bakıyordu.

Herkes konuşmak istiyordu. Sözcükler rahatlık getirmekteydi. Tel çerçeveli gözlükleri elinde, gözleri yaşlı bir halde Sonnenschein ayağa kalktı ve «Terörü onaylıyorum...» dedi. Lâfının gerisi şaşkın seslerin gürültüsü içinde kayboldu. Ciğerleri neredeyse ağzından fırlayacak olan Dmitri, bir kaya kadar sert olan Karl ve Gregor, gerçekten sakin görünen tek kişi olan Krafft, hattâ kukla Alschitz bile «Terör, terör!» diye bağırıyorlardı.

Şiddetli bir yağmur pencereleri dövmekteydi. Bir köşeye çekilmiş olan Sam ağzını açmamıştı. İhtiyar Fomine'in gözleri onu köşede yakaladı.

«Ya sen Sam,» diye bağırdı Fomine. «Karşıysan, ya da tereddüt ediyorsan belirt! Burada zincirlerle bağlıyız, hiçbir şey değiliz, ama terör için oylama yapıyoruz. Karşı mısın, değil misin?»

Sam boğuk bir sesle cevap verdi:

«Değilim...»

Ve ayağa kalkarak gözleriyle bize veda etti. Markus, sinsi sinsi herkesle el sıkışıyor, «Ne şans!» diye mırıldanıyordu. Son anda onlara yardım etmesi için zararsız görünümden dolayı seçilen Sonnenchein'la birlikte çıkıp gittiler. Biz toplantıyı uzattık. Alçak bulutlarla birlikte akşam çabucak gelivermişti. İhtiyar Fomine'in önündeki mumların alevli dilleri yükseliyor, kocaman gölgelerin etrafımızda dans etmelerine neden oluyor ve sert bir tavırla donmuş

elleri ve yüzleri aydınlatıyordu. Rusya'daki ihtilâlcilerin cenazeleri için «Ölülere Veda» şarkısını söyledik. Kederi, ağırbaşlı bir kabullenmeye dönüştüren, vedadan bir inanç, gözyaşlarından bir vaat çıkartan bu güçlü matem, birkaçı alelade, çoğunluğu ise diğer insanlardan farklı olmayan bu otuz adamın ruhlarını yüceltmişti sanki. Hepsi samiydiler.

«Yolumuz, seninkiyle aynı,

«Senin gibi, bizi de mahvedecek hapis...»

diye şarkı söylüyorlardı ki, fırtınanın, gecenin içinden bir silâh sesi duyuldu ve hepimiz bir anda sustuk; sadece yağmur ve uzaklarda bir yerde uluyan bir köpeğin sesi duyulabiliyordu; sonra sert bir ses duyuldu:

«Burada durun!»

Ve yüreklerimizi yerinden hoplatan, içimizdeki çığlıkları boğan, beyinlerimizin içinde çılgın çanlar gibi çınlayan bir silâh sesi sessizliği bir kez daha bozdu. Sonra yağmurun hafif çiseltisinin üstüne tekrar sessizlik çöktü. Mumların alevli dilleri değişmemişti. Donuk ışıklarında hareketsiz üç baş görülüyordu: Fomine; iri çenesini kuvvetli ve temiz ellerinin üstüne dayamış olan Gregor; bitkin, ince dudaklı, gözleri yarı aralık Krafft... Bir an için herkes, hiçbir şey olmamış gibi vahşi bir fikre kapıldı. Ama bir homurtu, bir inilti, ölmekte olan bir adamın hırıltıları hepimizin pencereye koşmasına neden oldu. Yumruklarımızı sıkıp, bağırdık:

«Katiller! Katiller!»

Bütün gece boyunca hapishanemizin üstüne be-

yaz ışıktan oluşan bir hare konmuştu sanki. Fırtına boşlukla savaşıyordu. Bir gurup gölge görüş mesafemizin dışına çıktı. Yararsız seslerimiz bu beyazlıkta ve bu gecede, bu sessizlikte ve bu boşlukta kaybolup gitti.

●

Nöbetçi bakarken Sam, tehlikeli bölgeyi üç hamlede geçmişti. Bir direğin yanında, telin üstüne tırmanmayı becerdi. Markus ile Romanya'lı onun karşı tarafa geçmesini beklediler: Arkalarındaki kocaman oda karanlık ve bomboş. Sonnenschein onlar için kapıyı gözlüyordu. Soğuk, rutubetli, sıkıntı dolu gece pencereden içeri sızıyordu.

«Senin sıran Kagan,» dedi Markus, arkadaşına gülümsiyerek. «Şam posta kutusuna atılan bir mektup gibi geçiverdi... Direkte bir zorlukla karşılaşırsan beni bekle.»

Romanya'lı sadece önemli sözcükleri tam anlamıştı: direkte. Dişarı sarktı ve uzun bir süre karanlığa baktı. Kulübesinde gizlenmiş olan nöbetçi etraftan görünmüyordu. Ama tüfeğinin namlusu parıldadı ve Romanya'lı bidonun üstünden nöbetçinin öfkeli gözlerini sezer gibi oldu: Moğol kafası ile, ikinci kaçağı, casusu kaçırmamak için sırf kulak kesilmiş Floquette...

«Fazla oyalanma,» diye israr etti Markus. «Hadi yürü. Kolunu bana ver...»

Romanya'lı birden geri çekildi.

«Hayır. Ben kalıyorum. Fikrimi değiştirdim. İyi şanslar.»

Kolları titriyordu; sararmış yüzünde, dudakları simsiyah olmuştu. Markus omuzlarını silkti, bacağını pencerenin pervazından dışarı çıkarttı ve uç uca bağlanmış çarşaflardan aşağıya kaydı. İlk silâh sesi duyuldu. Markus bir alevin yolunu kestiğini gördü. Üstüne çevrilmiş ışıklar onu körleştiriyordu; patlamanın gürültüsü ile şiddetlenen böylesine yoğun bir ışığı beklemiyordu; kendini önündeki karanlığa attı, çite tutundu ve tırmanmaya başladı: Tel örgüye asılı enfes bir hedef. Floquette, onbeş adım öteden serinkanlılıkla ateş etti: «Al bakalım, al şunu da pis casus.» Her yeri kana bulanmış olan vücudunu, çamurun içinde sürükliyerek revire götürdüler. Bilardo Topu, can çekişen adamın etrafına toplanmış olan öfkeli kalabalığı yararak geldi ve lâmbasını, son acılarıyla çarpılmış olan genç yüze çevirdi:

«Hay Allah!» diye haykırdı jandarma. «Bu o değil.»

«Çabuk olun Tanrı aşkına, hastabakıcıyı çağırın... Kaldırın onu hayvan herifler.»

Kendi yerine başka biri vurulduğu için Romanya'lı yatağında sevinçle titredi; ama artık kaçmanın olanaksız olduğu ve yarın vurulacak olan adamın konuşacağı, mutlaka konuşacağı düşüncesiyle ürperdi.

29 SALGIN

Sam, ertesi gün, çamurlu yollarda onbeş mil yol aldıktan sonra yakalandı.

Bilardo Topu, omuzları düşük, asık yüzlü ve üzüntülü bir tavırla avluda göründü. Etrafını çeviren bir gurup Belçika'lıya: «Bir felaket bu. Onun kaçmasına seve seve göz yumardım. Zavallı çocuk...» dedi. Başları öne eğik birkaç adam sabit gözlerle tabancasının deri kılıfına bakmaktaydılar. Hastabakıcı Jean, arkasında kloroform kokusu bırakarak geçti. «Ona altı iğne yaptılar,» diye fısıldadı gözlerini faltaşı gibi açarak. Artık hiç ayık gezmiyordu. Son ayrıntısına kadar öğrendiğimiz bu cinayet bizi çılgına çevirmişti; tamamen güçsüz olduğumuz hissine kapılmıştık. Markus'un kaldığı III numaralı odada hiçbir şey henüz değişmemişti. Bavulu, dergileri, diş fırçası oradaydı. Romanya'lı, Bonne Fortune kahvesinde, Mösyö Arthur ile dama oynuyordu. İkisinin de ince, uzun, beyaz elleri vardı.

Düşündük, tartıştık. Ayaklanmak istiyorduk. Ama bunun olanaksız, yararsız olacağına inanıyorduk; korkuyorduk: Korkakça davranmaktan, korkak olduğumuz için kendimizi bir maceraya atmaktan, güçsüzlüğümüzden korkuyorduk. Bastırılmış

öfkemiz nefrete dönüşmüştü. Bütün olasılıkları tartarak, bir kafesin içindeymişçesine dolaşıyorduk. Bizi iyi tüfeklerle koruyan otuz silâhlı adama karşı, bizim gibi açlıktan ölen, sahici bir bıçağı bile olmayan insanlar ne yapabilirdi ki? Ama sessizliğin kan dolu çukuru örtmesine izin verecek miydik? Karşı çıksak, bir soruşturma açılmasını istesek ne olacaktı? Kim yapacaktı soruşturmayı? Ayaklandığımız takdirde Yunanlılar bizi destekleyeceklerini bildirmişlerdi. Kaç kişi olduğumuzu saydık: Onsekiz güvenilir adam, biz dayandığımız sürece bize katılacak on kadar kişi —yirmisekiz eder— belki on kişi daha. Dörtyüz kişinin içinden sadece otuzsekiz. Oldukça uzun bir süre dayanabilecek elli Yunanlı. Gerisi ise evhamlıdan öte, bir an bizi destekliyecek ama ertesi an ele verecek insanlar.

Mavi beyaz çizgili bir denizci fânilası giyen, uzun boylu, sarışın bir delikanlı Komite'ye gelip,

«Pes etmeyin. Floquette'i öldüreceğim,» dedi.

Planını yapmıştı. Ve bir silâhı vardı: uzun bir süreden beri yanında, pantalonun içinde taşıdığı, ucu sivri bir demir çubuk.

Yalnız kaldığımızda bana,

«Uzun bir süreden beri birini öldürmek istiyordum,» dedi.

«Neden Ivan?»

Eliyle, durduğumuz siyah ve gri renkli koridoru, ayağımızın altındaki eski, aşınmış tahtaları, —kilisenin kenarında— tırtıllar gibi avlunun etrafında sürünen insanları görebildiğimiz ardına dek açık pen-

cereyi, bastonlarına dayanmış ihtiyar adamları, her zaman yarı çıplak dolaşan, her zaman hattâ güneşin altında bile titreyen aptalı, pis kaftanlarının içinde ağır ağır dolaşan Yunanlıları gösterdi.

«Bunun için, **herşey** için.»

Sordum:

«Ama **onlar** ne yapabilirler ki?»

Düşünce ile dolu gri hücreleriyle ileriye, hattâ bir duvara bile saldırmaya hazır bu sert, kemikten oluşan kabuğa, onun yana büküik başına bakarken, arenadaki insan çemberini; kendini, garip güçlerin ve etrafında dans eden sarı, kırmızı, yeşil böceklerin oyuncağı hisseden ve muazzam bir gayrete sahip o kuvvetli hayvanın karanlık gücüyle, etrafında dönen böcekleri, insanları burnuyla yere yıkmak, boynuzları ile parçalamak, ayağının altında ezmek isteyen, gözleri kamaşmış boğayı hatırladım.

Dört köşe ucunu ve donuk, madeni parıltısını seyrettiği bu ilkel aletinin hiçbir işe yaramıyacağını, bu isyanın haklı ama ivi düşünülmemiş olduğunu; masum ya da suçlu Floquette'in önemsiz olduğunu; herşeyi içimize kapatmamız, hiçbir şeyi unutmamamız, yıllarca beklemesini ve karşı koymasını bilmemiz gerektiğini, çünkü daha güçlü olacağımız, herşeyi değiştirebileceğimiz bir zamanın geleceğini anlatmaya çalıştım...

Ve kafasını sallıyarak, bir Endülüs boğası kadar inatçı bir tavırla belirsizce gülümsedi.

Ama bir sonraki, ya da ondan sonraki gün, ajite edilmiş bir el tehlike çanlarını çalmaya başladı. Ka-

pının önünde telaşlı askerler belirdi. Öfkeli insanlar bezelyeler yenilmeyecek bir halde olduğu için avluda yürüyüş yaptılar. Konuşmalarımızda Markus'dan söz ettik. Etrafta açlık ve kan vardı. Zaman ve savaş vardı.

Ve ölüm vardı.

●

Hiç haber vermeden, gürültüsüzce, kolayca, yüzsüzce geldi ve ekinleri ezen büyük bir fırtına gibi (ama ekinler gene de ayağa kalkarlar...) yükselmeye başlayan ayaklanmayı bastırdı.

Birkaç ateşli Yunanlı öksürmeğe, inlemeğe başlamışlardı. Küçük Nikos sayıklıyordu. Birinci katta, toplantılarımızı yaptığımız, «dersane» diye bilinen boş bir odayı revir yaptık... Ters çengellere benziyen pencere demirleri, bahçedeki yeşil yaprakların oluşturduğu fonun önünde zambak çiçekleri gibi duruyordu. Nikos son gecesini orada, boş bir kilisedeymiş gibi tek başına geçirdi. Kan kırmızısı yanakları, ıslak alnı, ısrarlı bakışları vardı. Jean'ın onun yanında oturması gerekiyordu ama eterden sarhoş bir halde, Stéphanie'den gelen anlamsız bir mektubun önünde uyuya kaldı. Gün doğarken uyandığında Nikos buz gibi olmuştu. Yeşilimsi vücudu bir panter derisi gibi gri lekelerle kaplıydı. Onun yanına üç canlı insan koymak zorunda kaldık. Onun dünkü haline benziyen, yarın ise bugünkü haline benzeyecek olan insanlar. Üçü de, yaş sırasına dizilmiş, Yu-

nanlıydı: biri sakalsız, yirmi yaşında; diğeri oldukça kıllı, kırkında; üçüncüsü kır sakallı bir ihtiyar. Sadece sonuncusu bilinçli, ciddi, hâlâ otoriterdi. Onu taşıyanlarla alçak bir sesle konuşuyordu.

«Ne dedi?»

«Oğullarına evi satmamalarını yazmamızı, yün battaniyesinin ihtiyar Kostia'ya verilmesini söyledi. Ha bir de 'Canları cehenneme, orospu çocukları!' dedi.»

Aynı gün Belçika'lılar yakalandı hastalığa. Yeni revirin beş, akşamları altı, yedi yatağı vardı (ve köyde hazır tabut olmadığı için Nikos'un lekeli cesedi hâlâ oradaydı ve etrafa korkunç bir koku yayıyordu; uzakgörüşlü, ama yeterince uzakgörüşlü olmayan Mösyö Soupe, bir düzine tabut ısmarladı —bunun içinde yirmidört frank komisyon aldı.— İki gönüllü, Sonnenschein ile Faustin, gaz lâmbasının ışığı altında onlara bakıyorlardı. Yahudi yanına bir kitap almıştı; ama hastaların mırıltıları, inleyişleri, pencerenin parmaklıklarından içeri giren beyaz ışık, sidik, çürüme ve ölüm kokusu, ölülerin sessizliklerinin oluşturdukları gergin hava okumayı olanaksızlaştırıyordu. Serin gece havasını içine çekmek için, Sonnenschein, kollarını kavuşturmuş, kapının eşiğinde duruyor, zaman zaman gözlüklerini siliyor, tavırları anılarımdaki direğe bağlanmış adamı andırıyordu. Kendini, sakin bir şekilde, akıllı bir adam gibi, yaşamı, ölümü, maddeyi, ruhu, sonsuzluğu düşünmeye zorluyordu. Faustin II'nin karanlık vücudu sessizce yatakların arasında dolaşıyordu. İki

adam, aralarında görev bölümü yapmışlardı. Gücüne güvenen ve cahilliğin azalmasının bilincinde olan zenci, hastaları rutubetli yataklarında döndürmek, onları tuvalete götürmek, içecek birşey vermek, üstlerini örtmek, ayağa kalkmalarını önlemek, sonsuz bir enerjiyle etraflarında dolaşmak görevini yüklenmişti. Sonnenschein açıklıyor, gösteriyor, yardım ediyordu... Yatağına bağlanmış, iri cüsseli bir adam çırpınmaya ve yüksek sesle inlemeye başlayınca «Ne yapmalıyım?» diye sordu Faustin. Uyuyan insanları andıran, ama katılıkları ve onları insan düzeyinden aşağıya indirgeyen donuk bakışlarıyla hemen farkedilen cesetlerden korkmuyor gibiydi; Faustin'de, eziyetli bir görev yapan ve herşeyden çok öğretmenini memnun etmek isteyen bir çocuk tavrı vardı. «Yapacak hiçbir şey yok,» diye cevap verdi Sonnenschein, güçsüzlüklerini belirten bir tavırla ellerini iki yana açarak. Ve zenci iri dişlerini ortaya koyan bir gülümseme ile, «Kuvvetli olan yaşıyacak, zayıflar ölecek,» dedi.

Yaşlı olan, zaman zaman kendine gelerek, iki gün, bir gece direndi. Argo karışık, sadece birkaç Fransızca sözcük biliyordu. Her kendine gelişinde başını kaldırıyor ve sağ kalanlarla ölüleri sayıyordu. Gözleriyle Sonnenschein'i çağırdı; ve o bakışla rahatsız olan Sonnenschein —sanki bu insanların ölmelerinden ya da yaşamalarından kendini sorumluymuş gibi utanan, bu yaşlı adama hangi dilde hitap edeceğini bilmediği için kendine kızan Sonnenschein— sordu:

«Comment ça va? Wie geht's? Nié Loutché?»

İhtiyarın kanlı gözleri yavaşça kıpırdandı ve görünmez bir ışık hüzmesi gibi bakışları yandaki vücuda çevrildi; solan ve aynı anda moraran dudaklarından tek bir sözcük döküldü:

«Öldü mü?»

Sonnenschein'in yalan söyliyecek cesareti yoktu —kuşkusuz ki, pazarlıkta yapılan hile ya da önemsiz bir tedbir gibi, yalan onu ötkelendirecekti. Ama kendisinde olduğuna inandığı şerefli bir ölüm arzusu ile Sonnenschein geri kalan işlemleri tamamlar, ölünün gözlerini, parmaklarının ucuyla kapatır ve ellerini, karnının üstünde birleştirirdi. İhtiyar bu hareketleri, Sonnenschein'in bir tasvip havası sezdiği, bir dikkatle izlerdi. Üçüncü gün, sekiz kişiden sadece o sağ kalmıştı. Ona ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Doktor görünürlerde yoktu.

Komaya girmeden önce ihtiyar, kurumuş bir ağacın dallarını andıran kollarını acıyla iki yana açtı. Sonnenschein onun arzusunu anladığını sandı, yanına gitti ve hiç zorluk çekmeden, yaşlı bir kaplanın yıpranmış pençelerini andıran biçimsiz tırnaklı ellerini havaya kaldırdı —sabana, baltaya, bıçağa, kadının omuzlarına, çocuğun narin vücuduna, bir dostun eline sıkıca sarılmış olan eli... Uzaklardaki bir mezara toprak atan kürekler gibi donuk bir ses çıkartan kalbinin üstünde iri ellerini birleştirirken Yahudi bunları düşündü.

«Güzel,» dedi ihtiyar adam.

Hâlâ geceydi. Göz kırpan yıldızlar olağanüstü bir sükûnet içindeydiler. Birden Sonnenschein, kendi kendine, yaşaşın çok güzel olduğunu söyledi. Keskin taşların üstünde tökezliyerek, karanlıkta birkaç adım attı ve «Enfes,» dedi yüksek sesle. Gözlerini kırpıştırarak yıldızlara ve onların arasındaki belli belirsiz parlak noktalara baktı. Ve bu sayısız dünyayı, belirli yollar izleyen bu büyük alevleri, kıtaları, ırkları, kentleri, çiçekleri, makinaları, ılık çayırların üstündeki hayvanları, suları, ormanı, soğuk stepleri, o anda güneşli kumsallarda, dünyanın öbür tarafında, gülen çocukları, arsız çocuğuna süt veren anayı, belki California'da, belki Malasya'da bronz tenli olmuş kadını... gözleri yarı kapalı kadını, sivri uçlu memeleri olan kadını... beyaz kadını düşündü... «Ama bunların hepsi var, hepsi var,» diye mırıldandı Sonnenschein şaşkınlıkla ve neşeyle. «Ölüm diye birşey yok,» dedi, kendi sözlerine hayret ederek. Arkasındaki o mide bulandırıcı odadaki soğuk cesetlerin varlığının bu sözleriyle çeliştiğinin farkında bile değildi.

«Sonnenschein!»

Faustin II ona katıldı. «Sonnenschein,» diye sordu, «Kürek çekmesini bilir misin?» «Hayır.» «Kürek çekmek güzeldir,» dedi Zenci. Öne eğilip, hayali kürekleri güçlü kollarıyla çekmeğe başladı. «İşte böyle. Gecelcyin. Kamışlar vardır, nehir uyuyan bir yılan gibi sinsi, sakin ve korkunçtur...» «Amma nehir!» diye geçirdi Sonnenschein içinden ama birşey söylemedi.

«Evet, kürek çekmek güzel olmalı Faustin,» diye mırıldandı. «O sakin ve sinsi nehirde küreklere yine asılırsın.»

30 ANTLAŞMA

Revirin önünden geçenler gece kimin öldüğünü merak ederlerdi. Revire **Morg** diyorduk. Kendini çok kötü hisseden bir hasta bile şöyle demişti: «Evet, nalları dikiyorum. Beni Morga götürün.» Ve onu götürdüler. Bir Alsas'lı ya da Belçika'lı, işçi ya da köylü, hakkında pek fazla bilinmeyen diğerleri gibi bir çocuktu. Gençliğini alıp götüren hastalık onu gittikçe daha kişiliksiz yapıyordu. Son gün, en büyük uğraşı, bakır bir bantla bileğinde duran nikel kaplı saatinin çalınmasını önlemek olmuştu. Ateş içersinde kollarını kaldırıyordu: Saatini saklamak için bileklerini boynunun arkasına koymaya çalışıyordu. Sonnenschein ile ben, onu görmeğe gittik: Elini kaldırıp bize sallamak için o şaşkın korkusundan kurtuldu. Elveda, elveda... Bir deri, bir kemik kalmış, morarmış, sabit bakışlı gözlerine doğru, şakaklarında gri lekeler belirmeye başlamış, nemli alnında ölümün acısı açıkça okunabiliyordu. O diğerlerinin arasında sadece bir tek ölüydü.

Hemen hemen hepimiz hastalığa yakalanmıştık, ama bizim gurup salgına karşı kuvvetle direniyordu. Daha başlangıçta hastalığın sadece en pis, en

zayıf ve bitli olanları öldürdüğünü farketmiştik. Çoğunlukla idarenin yardımıyla geçinen ve pek temiz olmıyan Yunanlılar hastalığa ilk yakalananlar oldu. Belçika'lılar ve Alsas'lılar baştaki sayılarının onda birine indiler. Biz Ruslar, aramızdaki sıkı dayanışmaya şükrediyorduk. Tehlike fonunuz, aramızdaki en talihsiz için bile, kor halinde bile olsa, yaşam alevini sürdürmesi için gerekli yardımı sağlıyordu. Diğerleri ilk fırsatta odalarını hastalıktan kurtarmaya bakarken, biz kimsenin Morga götürülmesine izin vermiyorduk. Nekahat devresinde olan hastalara bakarken biz, dişlerimiz takırdıya takırdıya, bir bir yatıyorduk. Mücadele etmeye, düşünmeye devam ettik. Başı, eski bir bez parçasının örttüğü yastığın altına gömülü, battaniyesinin altında kıvrılmış yatan bir yoldaşa günün haberlerini, cepheden gelen son bilgileri iletmek zorundaydık: Merkezi Güçlerin Paris'e son büyük saldırısı; Rusyadan haberler: Terör, Çekoslovakların kahramanlıkları, «Çinlilerin barbarlıkları ve Letonya'lı hakimlerin Halk Komiserleri muhafızlarını kurması», Troçki'nin öldürüldüğünün yalanlanması, Leninin iyileşmesi, ağır sanayinin millileştirilmesi... Ve hasta adam kıkırdar, düşünür, tartışmak isterdi; bu da ondaki yaşam arzusunun zaferinin belirtisiydi...

Kısa bir süre içinde gideceğine inanan bir delikanlının sevincini hiç unutmayacağım; sesi çıkmıyordu ama gözleri acısını açığa vuruyordu. Ne zaman yanına yaklaşsak hareketlerimizi büyük bir korkuyla izler ve şiddetli bir öksürük vücudunu harap eder-

di. Sonunda, onu revire götürmemiz gerektiğini söylemek için geldiğimizden korktuğunu anladık. «Bana kalsa,» dedi Sonnenschein, onun yatağının önünde durarak, «Kimsenin oraya gitmesine izin vermem.» Hasta adamın, kurtulduğuna inandığı bir sabah geldi. 11 numaralı odanın kapısından girer girmez gözlerinde okudum bunu. Arkalarda yatıyordu ve sadece yüzü açıktaydı; ama uzaktan beni öyle neşeli bir gülümseme ile karşıladı ki, bir bardak su içen susuz bir adam gibi ferahladığımı hissettim. Ondan, bana ve herkese doğru, nasıl da ferahlatıcı bir hava geliyordu! Birkaç gün, anlatılamıyacak kadar büyük bir neşe içinde yaşadı; üstelik, utancından bunu kimseye belli etmemeye çalışıyordu. Bu da ona, sırları açığa çıkınca kızaran, kendilerini ele veren, gülümseyen, kendine gelen âşıkların havasını veriyordu... O zamana kadar aramızda çok az yer almıştı ama bundan sonra bize iyice yakınlaştı. Çünkü mutluydu ve bu mutluluğu bizi de sevindiriyordu. Artık gurubumuz onsuz olamıyordu. Tanıdığım ve fazla önemsemediğim bu delikanlının hangi hareketleri bana kedi yavrularını hatırlatıyordu bilmiyorum... Neşeyle güler, yüzü gülmediği zamanlar ise gözleri gülmeye devam ederdi.

Çevremizde insanlar ölmeye devam ediyordu. Ama zayıfların çoğu, sivri kuleli kilisenin arkasındaki Trécy mezarlığında yattığından bunların sayısı azalmıştı; bazı mezarların üstünde Cephedekiler gibi sadece bir sayı vardı, bazıları ise ortak bir mezara gömülmüşlerdi. Kamptaki yaşam ise, Morgun

ve bu mezarların yanısıra, hiç değişmeden sürüp gidiyordu. Ölmek, yaşamak kadar basit değil miydi?

●

O günlerde, umudun bir rüzgâr gibi gelip geçtiği siperlerde sayısız insan ölüyordu. Bunlar savaşın son ölüleriydi ve neden bilmiyorum, onları daha büyük bir üzüntüyle düşünüyorduk. Antlaşma göz kamaştırıcı bir ışık gibi tepemizde belirdi ve hüzünlü yaşamımıza heyecanlı bir hava getirdi. Avluda, bir anda toplanan kalabalıkla birlikte ellerinde gazeteler olan askerler coşkuyla bağırıyorlardı: Birileri merdivenlerde koşuşuyor, birbirini kovalıyor, neşeyle kaçışıyordu. Anlaşma, barış, kâbusun sonu, esaretin sonu! Biz de bu büyük neşeye katılıyorduk, biz de kendimizden geçmiştik. Bundan sonra geçen dakikalar artık kardeşin kardeşi öldürdüğü dakikalar değildi. Ama biz başka düşüncelerle doluştuk:

«Ezici bir zafer bu,» dedi Krafft.

«Öyleyse, ihtilâl yok. Düzen, zafer, gösteriler, törenler, acıların ve ölümlerin unutulacağını garantiliyen geri kalanların gururu, generallerin yücelmesi.»

«Burada, evet,» diye devam etti Fomine... «Ve şimdilik. Ama orada ihtilâl oldu bile; yenilgide doğan, mağlûpların gerçek zaferi.»

Evet, orada ve burada. Nerede olursa olsun, şimdi Kiel'de, Berlin'de, Viyana'da, Budapeşte'de, kızıl bayrakların alevleriyle meşalelerini yakan bu mağ-

lûpların zaferi; hapisten çıkıp İmparator'un balkonundan («... Kayzer bir tavşan gibi kaçtı») kitlelere seslenen Liebknecht'in ilân ettiği zafer... Bu zafer bizim! Neva'dan, Volga'dan, Vistula'dan, Rhinedan, Escaut'a ne büyük sıçrayışlar yapıyor? Ölüm kokan zaferleriyle eski ordular bunu durdurabilecekler mi? Bunun olanaksız ve olağan olabileceği sonucuna varıyoruz.

Morg yarı ölü adamlarla dolu. Antlaşmanın ilân edildiğini onlar da duydular. Heyecanlı bir gurup, soğuk ve pis kokan odalarından dışarı fırladı. Neşeli yüzleri, kendilerine açılmış kolları farkedebildiler; onlara seslenen coşkulu sesleri duyabiliyorlardı:

«Grip artık bizi mahvedemez! Artık barış var! Kalkın!»

«Kalkın!» diye bağırdı başka bir heyecanlı. Onu sürükliyerek götürdüler ve kapı, ölmekte olanların cam gibi gözlerinde yansıyan o gürültülü hayaletin üstüne kapandı.

Ateşler içinde bir hasta, ne zaman onu görmeye gitsem beni sorguya çekerdi. Konuşmak ve söylenenleri anlamak için gösterdiği gayret gözbebeklerini büyütüyordu. «Ne oluyor?» diye sordu zorlukla. Kulağına eğildim ve odanın sessizliğini bozmıyacak bir sesle «Antlaşma» dedim. Ama anlamadı ve bir saat sonra aynı gayretle tekrar sordu: «Ne oluyor?» Duvarlarla konuşan bir adam gibi elimden geldiğince ona anlatmaya çalıştım ama tükenmişti artık.

Baron, ikinci katta, terkedilmiş bir odada, can çekişen bir başka hasta ile birlikte ölüyordu. Bilinçlerini yitirmedikleri için Morga gönderilmemişlerdi. Kocaman pencereler odayı aydınlatıyordu. Bu iki adam dizanteriye ya da bağırsak tifüsüne yakalanmışlardı. Ağır bir koku etraflarındaki havaya yayılmıştı. Temizlik, aydınlık ve sessizliğin ortasında ölümün eşiğindeydiler.

Kısa bir süre sonra kemiklerinin konacağı mezardan çok daha acıklı olan bu seviyeye Baron'un görünmez bir merdivenden, yavaş yavaş indiğini görmüştük. Onun, bacaklarında deri tozluklar, sırtında gri bir av elbisesi ile zarif halini biliyorduk. Güzel bir lüle taşından yapılmış pipo içerdi; ve bıyıkları gibi gri olan gözleri, uzaktan, insanları iyilik dolu bakışlarla süzerdi. Mektupsuz, umutsuz, parasız aylar geçti. Flanders'da bir yerde, vatansever bir noter, mülkünü idare ediyor ve onu aldatıyordu. Bonne Fortune kahvesinde kumar oynamak için Maerts'den borç almıştı. Kendi çarşaflarını kendi yıkadığını, avcı ceketini, bir asker ceketiyle değiş tokuş ettiğini, ve bıyıkları sarkık, gözlerinde bir utanç duygusu ile, «Bir kahve içer misiniz?» diye soran Lamblin'in yanına oturduğunu görürdük. Ondan bundan borç aldığı otuz santimi hiç geri vermezdi. «Dolandırıcı,» derlerdi ona. Pabuçları, yırtık pırtık, köylü çarığı haline gelmişti. Zavallı bir sefildi. Flemenkler onu **Barontje** diye çağırırlardı. Sarı bir teni, beyaz kıllarla kaplı yanakları, cansız bir bakışı vardı. Sigara alabilmek için ekmeğini satardı.

Artık o uzun, ince ve kıllı vücudu, kanını, gücünü, herşeyini yitiriyor. Yatağının yanındaki sandalyenin üstünde bir yığın çamaşır duruyor. Ona bakan Faustin II'de hastalandı. «Yapacak hiçbir şey yok,» diyor hastabakıcı Jean. Pislik dolu yatağı bir çöp çukuru haline gelmiş. İnliyor, uyukluyor, bazen ateşle sayıklıyor, düşlerle dolu bir uyuşukluğa dalıyor... İşte bundan sonra, güzel, akıllı köpeğini çağırıyor, piposunu dolduruyor ve elinde bastonu, etraftaki insanlar tarafından selâmlanarak, yola koyuluyor. Akça ağaçlarla çevreli yol kıvrılıyor; inekler, bu sakin adamın geçişini seyrediyor; hayvanlar piyasayı ve fiyatları çok iyi bilen, Breughel'in resimlerindeki insanları andıran, şişman, sinsi Jef van Daele'e ait... Cabaret du Coq'a giriyor, ama Nethe'in gri sularını görebildiği, pencerenin önündeki her zamanki yerine oturduğu zaman kendisine cinini getiren yaşlı, Mietje Ana değil —Maerts bu, delikli şapkasının örttüğü, sakallı başı gittikçe büyüyen, şişen, pencereyi kapatan, neredeyse tavanı delip, afiş asılı duvarları yıkacak olan kocaman bir Maerts «Beni burada bulacağını sanmıyordun, değil mi Mösyö Baron?» diye alay ediyor o biçimsiz, kocaman kafa. «Ah, namussuz herif.» diye bağırıyor Baron ve bütün gücüyle o canavar başa vuruyor ama baş, alaylı kahkahasına ara vermeden, onun darbeleri altında öne, arkaya sallanıyor...

Baş bağırmaya başlıyor. Ne diye bağırıyor? **«Vive le paix! Vive la France!»** Ne barışı? Oda bembeyaz, gök tarafından işgal edilmiş. «Bu nalları di-

kiyor, eminim bundan...» İkinci katta, canlı bir kapının ardından, neşeyle dans eden insanların geçişi görülebiliyor. Kapı açılıyor ve Maerts, Lamblin, Arthur, Jean ve diğerleri kol kola, neşeyle, ama korkularını bastırmaya çalışarak içeri giriyorlar...

«Baron,» diyor Maerts, «İyileşmelisin. Barış oldu!»

«İyileş, zavallı dostum,» diyor Jean, gözleri yaşlı. Sesinin tonu, «Ölsen daha iyi olur,» der gibi.

Baron, gittikçe daha kalabalıklaşan gurubu gözleriyle izliyor. Birden farkına varıyor: Buz gibi olan ayaklarını artık hissedemiyor. Midesi bir taş gibi. Gözyaşları gözlerinin köşesinde birikiyor ve bıyıklarından aşağı yuvarlanıyor.

31 REHİNLER

Bizim kaderimiz, buradan binlerce mil ötede kararlaştırılıyordu. Moskova, açlığın, korkunun, enerjinin ve bilinmeyenin hüküm sürdüğü kentlerin ağır uykusundaydı. XVI. Louis konsolları içinde porselenlerin durduğu camlı dolaplar, —şimdi dosyalarla dolu— üstleri kâğıt dolu, yaldız kaplamalı sandalyelerle döşeli, yaşlı ve garip bir aydının, düzensizliğinin hüküm sürdüğü metropole Otelinin büyük bir dairesinde, sinirli ve kambur, yaşlı bir göçmen, köşeleri aslan başları ile süslü maun yazı masasının üstünde, bitkin bir tavırla kâğıtları karıştırıyordu. Herbiri bir savaş alanı olan sınırlardan gelen, bazısı kırmızı kalemle işaretlemiş gazeteler, Amerikan kitapları, Üçüncü Enternasyonal tarafından Paris'te basılmış bildiriler, Genevre'de çıkan bir derginin birkaç sayısı, daktilo ile çoğaltılmış yazılar, üstünde Genel Komite'nin mührü bulunan mühürlü mektuplar ve altı parafe edilmiş, birkaç sözcükten ibaret notlar: «İsveç'in önerisini reddedin,» ya da «Lütfen Bay Hastings'e birkaç konserve gönderin.» Ve takvim yapraklarının arkasına karalanmış, diplomatik notların taslakları... Bu kâğıt parçası, bir çay bardağı ile dosyalanacak bir yağın kâğıt arasında neredeyse kaybolacaktı. Eğer kaybol-

saydı, bir isyan ya da salgın için yeterli olabilecek birkaç gün için bizim kaderlerimiz de kaybolup gitmeyecek miydi? Yaşlı göçmen, her zamanki dikkati ile, oldukça titiz bir insanın dikkati ile, kâğıdı okudu. Ara sıra okumasına ara veriyor ve Danimarka çayından bir yudum alıyordu (sonra da isteksizce gülümsüyordu: Orta Asya'daki Kouznetzov kardeşlerden gelen, sert tabakalar halinde, en kötü çay...). Sabahın altısı olduğu ve bu yaşlı adam büyük bir yorgunlukla savaştığı için, uykusuzlukla ağırlaşan göz kapakları kapanıyor, sözcükleri, artık, tam olarak anlıyamıyordu. «Elsinore... 'Danimarka'da kötü birşeyler var...' Kim söylemişti bunu?» diye düşünüyor. Ve gözleri tamamiyle kapalı bir halde hatırlıyor: «Birinci perdede Marcellu.» **Kızıl Haç.** Bütün bunlar da ne oluyor? İdam edilmiş birkaç banker için başka bir yalvarış mı? Bu, kuşkusuz, yorgunluğunu biraz daha arttırdı. Sanki bu konuda birşey yapabilirmiş gibi! Acele bir cevap göndermekten başka yapılacak hiçbir şey yoktu... «Rehinlerin değiştirilmesi projesi Fin sınırında olmalı...» Birden tamamiyle uyandığını hissetti. Mektubu iki isim listesi eklenmişti. Generaller, albaylar, yüzbaşılar, ah! O Yaroslav köprüsü işinde kendini budalaca tutuklattıran teğmen... ve herkes hâlâ Lenin'in öldüğünü sanarken, suikast teşebbüsünden sonra tir tir titrerken görülen general, «şahsen bu işle hiçbir ilgim yok...» diyen general. Şahsenmiş, Tanrım! Böylesine önemli bir kâğıdın tam iki gün kaybolduğu masa ne kadar da karışık! («... İyi bir sek-

retere ihtiyacım var. Ama nereden bulabilirim?» «Gözkapakları tekrar ağırlaşıyor.) Öteki listeye bakalım. **Sivil rehinler:** Makinacı Potapenko; kimyager Krafft; tüccar Fomine, terzi Levine, ve ailesi, tam yedi kişi; Sonnenschein... Tanıdık bir tek isim yok; kuşkusuz, her zamanki gibi, yarısı dolandırıcı ve maceracıdır. Bu bizi biraz güçlendirir: Okyanusta bir damla... Bu iş, bir an önce araştırılmalı. Terör dönemlerinde kıymetli derilerinin korunması zor olan şu generallerden kurtulalım.

Böylece rehinlerin değiş tokuşuna karar verildi ve anlaşma iki gün sonra imzalandı. Kent, heryeri örten karın parlattığı mavi bir ışıkla örtülüydü. Büyük Tiyatro'nun beyaz sütunları, gecenin kapladığı, terkedilmiş meydanda göze batıyor. Ölü bir çiçek tarhının ortasına küçük, siyah bir taş dikilmiş: İnsan onu, kentin ortasında, toprağı delerek, yeryüzüne çıkmaya başlamış, koca bir kayanın ucu sanabilir. Pıhtılaşmış kan, pas ve mercan renginde, üstünde şu sözler bulunan, granit bir blok bu:

Bu,
proleteryanın öncüsü ve lideri,
KARL MARKS'IN
anısına dikilmiş
ilk taştır.

Hepimiz gitmedik. Bu ani son, otuz yıldan beri Paris'te yaşıyan ve oniki yıldan beri Pontenay-aux-Roses'da, ihtilâle adanmış eserlerin ve seslerin doldurduğu kuytu bir köşede oturan Fomine'i sinirlen-

dirmişti. 89 ihtilâli çalışma odasına bir hava veriyordu. Collot d'Herbois'in camlı bir resmi, dalkavuk bir ressamın yaptığı Yozlaşmaz Adam'ın resminin altına asılmıştı. Babocuf'un, eskiden kalma, oldukça değerli **Halkın Kürsüsü** adlı kitabı, çalışma masasının köşelerinden birine, yivli bir camın altına konmuştu. Taine ve Juarés'in yanısıra, o dönemin anıları büyük bir camlı dolabı dolduruyordu; Marks ve Ruslar başka bir kütüphanedeydiler; üçüncüsünde ise Kropotkin ve Sorel, anarşist sendikalist vardı. «Modern dünyayı uçuracak bütün patlayıcı maddeler bu üç dolapta duruyor,» derdi Fomine bazen. Bu üç dolap büyük bir pencereden çalılık ve leylak ağaçlarıyla süslü bahçeye bakıyordu. Paris'teki işlerini bitirdikten sonra, dünyadan iğrenmiş, yaptığı işlerden ise memnun olmuş bir halde, ihtiyar adam buraya dönerdi. Elde ettiği kârları zevkle düşünürdü; sigortacı olduğunu iki şekilde açıklardı: Omuzlarını dikleştirip, bütün güçlükleri yenen bir iş adamı tavrıyla kaşlarını çatıp, gururla kendini tanıştırır; ya da bazı yoldaşların önünde, alçak gönüllü, çekingen bir sesle yaptığı işi söylerdi. «İninde» ise, gerçek görüntüsüne, asla boyun eğmeyecek bir göçmen görüntüsüne bürünürdü. Gerçek zamanı geçmiş, ya da henüz gelmemiş bir önderin adımlarına sahip; düşünceleri, bir sabotajcının düşünceleri —ve geleceğe olan güveni. Tarihe, zengin ya da yoksul insanları felâketlerden ihtilâllere götüren tarihe, iyi kitaplara, doğru kuramlara, kim olursa olsun yoldaşlara güveni vardı. Eli her

zaman yardım etmek için, hoş geldin demek için uzanırdı; insanların küçüklüklerine, aptallıklarına ve şerefsizliklerine kanmaz, geleceğin, uzun dönemde, küçük dolandırıcılardan, iflah olmaz sahtekârlardan, budalalardan ve zeki insanlardan, korkaklardan ve kahramanlardan, hatalardan ve doğrulardan yararlanarak kendi yolunu çizeceğine ve herşeyin çözümleneceğine inanırdı. Gelip ondan makale (ihtiyatla bunların altına gerçek ismini yazmazdı) tavsiye ve para isterlerdi. Anlaşma imzalandıktan sonra, otuz yıldan beri birlikte yaşadığı ve bütün komşuların onları resmen veli sandığı yaşlı «hanımına» dönmeyi tasarlıyordu. Eğer, bir gün, ihtilâlin onun kafasına ihtiyacı olursa, ister Sanson-Deibler'in makinasında (*) ister başka bir yerde, her an hazır olacaktı. («Sonuç olarak o tartıda tartılacak benim kütüphanem olmayacak!») Ama gerçeği söylemek gerekirse —kendisi bunu asla itiraf etmezdi— Bakunin'in emekliye ayrıldığı bir yaşta inini bırakıp da bilinmeyene atılacak gücü yoktu artık. Bizim karşımızda kendisini haklı çıkarmak için çelişkili nedenler arardı; kalırsa daha yararlı olabilecekti. Kabul ettiğimizi belirttik, çünkü herkes görevini, kendi yerinde, gerçekten istediği sürece yapabilir. Sam, çarpık bir gülümseme ile mırıldandı:

«Sen bizim hayâllerimizin bir hazinesi olacaksın.»

(*) Fransız cellât ailesi (1740 - 1840). XVI Louis ile Marie Antoinette'i öldürmüşlerdir.

Bu sorun halledildikten sonra Fomine bize hüzünle baktı. Birden dizindeki romatizma ağrısı ortaya çıkmış, kendini yaşlı hissetmeye başlamıştı. Neredeyse kütüphanesine, Fontenay-aux-Roses'a ve geri kalan herşeye küfretmeğe başlıyacaktı. «Çok kötü,» dedi kendi kendine. «Benim ihtiyar kadınım da gidebilir...» Ama ikisini bir arada, büyük tartışmalarda, meydanlarda geçen «günlerde», kızıl bayraklarla, idam mangasının önünde —o saçı sakalı kırlaşmış, romatizma ağrıları içinde, kadını ise, yıllardan beri evin yükünü çeke çeke iki büklüm olmuş— düşünmek bile, bizim gidişimizi seyretme acısından daha kötüydü.

Hiçbir açıklama yapmadan Krafft da kalacağını bildirdi.

«Beni de götürün,» dedi Faustin II.

Birkaç gündür öksürüyordu. O canlı hali bir anda kaybolmuştu. Çok kısa ve çok dar olduğu için düğmelerini bile ilikliyemediği ince, eski yağmurluğunun altından omuz kemikleri çıkarak, trabzona dayanarak merdivenden bir iniyor, bir çıkıyordu. Beyaz tırnaklı elleri iyiden iyiye sararmıştı. Artık nadiren gülüyor; gülerken, mavi lekelerle dolu olan yumuşak dudakları zorlukla ayrılıyordu. Gideceğimiz haberi onda büyük bir üzüntü yarattı. Ancak biz eşyalarımızı toplarken odanın köşeleri boşalmaya başlayınca, yakından tanıdığı, birlikte hastalara baktıkları, can çekişenleri Morga götürdükleri, birlikte kurtuldukları yirmi insanın birkaç saat sonra orada

olmayacaklarını iyice anladığında gideceğimizin farkına vardı.

Ona battaniyelerini bırakan Sonnenschein'ın yanındaki yatağa oturdu ve yaşlı bir adam gibi çenesi sarkık, elleri dizlerinin üstünde, hiç konuşmadan öyle kaldı. «Üzülme,» dedi Sonnenschein ona. «Savaş bitti. Yakında sen de çıkarsın.»

Uzun bir sessizlikten sonra cevap verdi:

«... Fazla birşeye ihtiyacım yok.»

Bir çocuk gibi umutsuz bir gülümseme ile bakıyordu bize. O anda tıpkı öbür Faustin gibi göründü bana: kuşkusuz, uzun bir süre önce Champagne'ın pis bir köşesine gömülmüş olan o askere, tanımadığı ikizine benziyordu! Yüzünde yaptığı hata için affedilmeği dileyen bir adamın ifadesi vardı. Ama bu hatanın ne olduğunu kendisi de bilmiyordu. Yalan söylemek, belki de kendine yalan söylemek istiyor, ama bunun yararsız olacağını hissediyordu.

«Elveda Faustin.»

●

Bir akşam, jandarmaların ve muhafızların koruduğu yirmi kişi, karanlık yollara koyulduk. Öylesine canlı adımlarla yürüyorduk ki, sert toprağa çivili botlarımızla vurarak, muhafızlarımızı geride bırakıyorduk. Bizi giderken görünce bütün kamp coşkuyla bağırdı. Tel örgülerin çevirdiği bu sefil yeri terkediyorduk, gecenin içine giriyor, uzaklardaki yangına gidiyorduk. Kamp bizi selâmladı; diğerlerinin ya-

nında kötü, sinsi ve pis eller bize doğru uzandı. Şimdi, binlerce mil ötedeki bir amaca doğru ilerliyen büyük bir atılımla güçlenmiş olan bir birliktik ve ölülerle dolu olan toprak ayağımızın altında yaylı bir sıçrama tahtası gibi bizi ileriye fırlatıyordu...

Küçük bir tren istasyonunda sade giysiler içinde birkaç polis bizi teslim aldı. Hâlâ esir olmamıza rağmen, bundan sonra kendi bildiğimiz yolda ilerliyeceğimiz için neşeli ve gururluyduk. Halkımızın zaferine doğru giden o yolda gidiyorduk... İkinci sınıf vagonlarda yolculuk ediyorduk. Zayıflığımız ve paçavra halindeki elbiselerimiz mavi kompartımanların zenginliği —aslında bizden çok daha şüpheli görünümleri olan— ve her duruşta kapıyı kollayan iyi giyimli beyefendilerle büyük bir çelişki oluşturuyordu.

«Ne diyorsun Sam?»

«Çok güzel başlıyor. İnanamıyorum.»

«Tam zamanıydı,» diyor Dmitri, vagonun penceresinin önünde durarak. Öylesine zayıf ki yolculuğun sonuna kadar dayanıp dayanamıyacağını düşünüyoruz.

Tren, sınırdaki bir kasabanın içinden geçti. Parlak duvar kâğıtlarıyla süslenmiş, yıkık evler, kapılarını rüzgâra açmıştı. Madeni çatısı kıvrılmış ve ikiye bölünmüş olan bir istasyonun etrafında kararmış sıralar vardı. Bir an, neşesiz bir banliyöde durduk: Beyaz, tahta haçlar, çevreyi doldurmuştu.

Bütün gün çalışan kadınlar, Aralık yağmurunun altında, istasyondaki kalabalık arasında kendilerine

yol açıyorlardı. Yana eğilmiş, yıkılmış, pencereleri derin yaraları andıran evler sınırsız bir yorgunluk altından, gelen barışı seyrediyorlardı. Sarışın, pudralı, zarif ve çekici Kızıl Haç hanımları, çiçek bahçeleri gibi dizilmiş, temiz barakaların önünde duruyorlardı. «Dantelli düşkünlük,» dedi Sam. Bir katedralin kulesinin altında, karanlık bir kentte, koltuk değneklerini andıran kalasların üstünde duran sakat evler var; bitkin İngilizlerle dolu karanlık bir kahve ve sıcak birşeyler yedirmek için oraya götürdüğümüz Dmitri onlarla İngilizce konuşuyor; birden el sıkışmalar, gözlerde sevinç parıltıları, etrafımızı çevirmiş telaşlı insanlar öfke ve umut dolu bir sesle, «Biz de! Biz de!» diye bağırıyorlar. «Calais yakınlarında bir yerde ayaklanan bütün bir kamp» diye fısıldadı zayıf Tommy. Bize refaket eden utangaç bayların farketmemeleri için gizlice konuşuyor...

Günler gibi hüzünlü yağmurun altında ,çamurun içinde sürünen Bavyera'lı zavallı köylüler, tel örgülerin ardından trenlerin geçişini seyrediyorlar; onları selâmlamak için salladığımız kırmızı mendil şaşkın bir kargaşalık yaratıyor.

Ve sonra deniz.

32 «SUDA OLDUĞU GİBİ, BİR ADAMIN YÜZÜ...»

Fransız bandırası altında yol alan Yunan gemisi **Andros**, kamaralarında ve ambarında yediyüz Rus yaralısı ve esiri taşıyordu; bu sakin sürünün vahşi çobanları, uzun boylu Senegallilerin denetiminde bizim gibi, aç bir sürü insan. Biz rahat, birinci ve ikinci sınıf kamaralarda kalıyorduk. Daha sonra bize başkaları da katılmıştı; değiş tokuş adam başına yapıldığından çocuklar da esir sayılıyordu. Paris ve Toulon'un arka sokaklarından toplanmış, istenmiyen insan gurupları, kamaraların beyazlığı ve yemeklerin güzelliği karşısında mest olmuşlar, burada bir düşteymiş gibi yaşıyorlardı. Kuzey Denizi gri, gümüş renkli parıltılarla doluydu; yoğun, beyaz bulutlar üstümüzden geçip gidiyordu. Sık sık boş, sahipsiz gemilere rastlıyorduk. Önümüzdeki dalgaları yara yara ilerliyen bir destroyer, ancak dürbünle görülebilecek bir mantar parçası gibi yüzen bir mayını patlattı; göklere çıkan su kaynağı, suların içinden fırlayan bir palmiye ağacı, o yüzen ölümü yok etti. Akşamın ilk ışıkları, dünyanın ilk günlerindeki kadar enfes bir kırmızılıkla parıldıyordu. Çocuklar ve çocuksu genç kadınlar, alev alev yanan ufkun karşısında, bizimle birlikte küpeşteye dayanmışlardı:

Denizin üstündeki altından akıntılar bize kadar uzanıyordu. Sonunda donuk maviler göğü kapladı ve göz kırpan yıldızlar yerlerini aldılar. Karanın görünüşünü ve gözden kaybolusunu seyrettik; ufukta, öylesine belirsiz çizgilerle görünüyordu ki insan varlığından bile kuşkulanıyordu: Danimarka, İsveç, adalar. Soğuk bile insanı arıtıyor, güçlendiriyor gibiydi.

●

Martıların, geminin etrafındaki, ağırbaşlı, temkinli uçuşlarını izlemeye bayılıyordum. Beyaz kuşların kayıcı, delici, uzun vücutlarının, kaprisli ama kusursuz uçuşlarında mükemmel bir uyumları vardı. Basitlikle dolu bir yasanın güzelliğini düşündüm. Geniş, soluk ışığın içinde, beyaz kuşun dolambaçlı ama şaşmaz uçuşuna benzer bir kadere sahip olmak isterdim. Durmadan ilerliyen insanların arasında kişinin ne kadar zor olursa olsun, bunu zayıflamadan, yumuşamadan başarması... Ve gözlerimiz açık bir halde: Başkalarına, kendimize yalan söylemeye karşı çıkmak...

Amacımıza yaklaşıyorduk. **Andros**'un pruvası, yeni okyanusları kolaylıkla yarıyordu. Bazen köpüklü, bazen yağlı olan dalgalar, Baltık göklerini yansıtıyordu.

Geminin çarklarının her dönüşü ile ihtilâle yaklaşıyorduk. Tıpkı uzun bir bekleyişin sonunda, büyük bir başarının sonunda olduğu gibi garip bir te-

laş içindeydim. Artık o, kitaplardan, kuramlardan, düşlerden, gazete yazılarından, tarihten, anılardan, ifade edilmeyenden, ifade edilemiyenden oluşmayacak, bir gerçek olacaktı. Diğer insanlara benziyen insanlar, olaylar, mücadeleler. Kendimize karşı, ve kendi aramızda mücadeleler. Zaferden sonra sinsi, uyum gösteren, sahte yoldaşların hücumuna uğramıyacak mıydık? Güçlü biz olduğumuz için o kalabalık bize gelecekti. Güçlü olmak: Ne büyük zayıflık! İçimizde olan, hepimizin bir parça sahip olduğu o tortular canlanmağa başlardı. Nasıl oluyor da insan içinde, her an idareyi ele almaya hazır o ihtiyar adamı kapsıyor?

Bu gemideki insanların yarısı bile zaferi bir macera olarak görüyorlardı; ruhları **alma** hırsı içinde, efendi olmak için, kendi paylarını yemek için, ve çocuklarına, eski örneklere göre hayâl ettikleri, bir yaşam hazırlamak için dönüyorlardı. Bunun için karşılarına çıkacak herkesle, hattâ kendi içlerinde bile, çatışabilirlerdi. Daha az önce, dostluk maskesinin gizleyemediği bir sertlikle iki bavul giysi için kavga ediyorlardı. Profesör Alschitz, omuzlarını kaldırarak, «Odesa'da mı? Ama sevgili dostum, ben hemen Sovyete seçilirim,» diyordu. Esmer, yaşlı bir adam, daha şimdiden, oda arkadaşını ihbar etmeğe hazırlanıyordu. Bizim ise, gözlerimizi **ondan** ayırmamamız için elimizde sağlam nedenler vardı.

Kendi zaferimiz tarafından zaptolunma, mücadele ettiğimiz kötülükleri kendimiz yapma riskiyle

karşı karşıya değil miydik? Yoldaşlık dayanağımız ne olacaktı? Kendimizi nasıl bulacak, yeni gelenlerin, sahte heveslilerin, zafer sonrası maskaralarının arasında birbirimizi nasıl tanıyacaktık? Bazen düşünmesi bile korkunç olan işlerle, görevlerle aşırı meşgul olmayacak mıyız? Benim, tarihe göre, terörü gerekli bulmuş bir insanın, silahı bana uzatan eli geri çevirmeye ve bana, **«Hadi vur, ben bittim,»** diyen adama «Hayır, ben ellerimi temiz tutmak istiyorum, sen devam et ve şu pis işini bitir yoldaş; anlayacağın, vicdanını konusunda oldukça titizimdir, özellikle bunun gerçekten önemli olduğu böylesine bir anda! Ve ben bütün pis işleri sana bırakıyorum...» demeğe hakkım var mı? Sonunda, iktidarı ele geçirdiğimize göre, başkalarına karşı katı olabilmek için, kendimize karşı da katı olmalıyız. Hiçbir şey karşısında durmamalıyız, yoksa herşey yitirilir. Yeterince güçlü olabilir miydik? İhtilâle lâyık olabilir miydik? Aramızdaki en iyi kişilerin kaçınılmaz olarak kurban edilmelerine boyun eğebilir miydik? Yeterince hevesli miyiz? Geldiğimiz hapishaneler, sefalet, toplama kampları, salgınlar, bastırılan isyanlar, darbeler, mahkemeler, kardeşlerimizin ölümü, bütün bunlar iyi bir hazırlıktı. Ama diğerleri, hoşumuza gitmeyecek tipte insanlar, çok geçmeden bizden daha güçlü olup, yapılacak işlere daha uyumlu, daha hazırlıklı olamazlar mı? Gerçekte, adaletin beklenmiyen yüzünü tanımayı, gerekliyi rastgeleden, işbirliğini ihanetten ayırmayı öğrenebilecek miyiz? Olaylar asla insanın onları düşlediği gibi olmazlar.

Düşlerle ya da kuramlarla sınırlanmamalıyız. Ama o zaman rehber olarak ne kalıyor ki?

Sam, güvertede yanıma geldi. Her zamanki yarı gülümseyişi kaybolmuştu. Çökük yanaklı profili her zamankinden daha keskindi.

«Pittsburgh'u düşünüyorum,» dedi. «Haftada yüz dolar getiren bir bisiklet tamir atölyesi açmıştım. Tereddüt ettim. Gitmeli mi? Gitmemeli mi? Pittsburgh iyiydi. Ama Avrupa: Savaş ve ihtilâl. Karışıklık. Artık orada yaşıyamazdım. Lokantalar, insanlar, polisler, çizgili bayrak, aynaya baktığım zaman gördüğüm Sam Amca yüzü beni iğrendiriyordu. Şimdi ise neredeyse bir fırtınanın içine giriyoruz. Bir karmaşalığın ortasına dalıyoruz.»

Tekrar alaycı havasına büründü.

«Bazen ben bir budala mıyım diye düşünüyorum.»

«Hayır, budala değilsin. Ama belki Pittsburgh'da kalsaydın daha iyi olurdu.»

İş başında, acı çekerken, isyan ederken, taştan yapılmış gerçek insanlara ihtiyacımız var; bu zafer için doğmuş olan insanlara; Kızıl Orduda silahlarına, aletlerine sarıldıkları kadar sıkıca sarılarak, düğüm atan denizcilerin dikkatine sahip, örgütlü bir ayaklanma görevini yürütecek insanlara: gözlerinde sakin bir neşe parıltısı olan, havayı düşünen, güvertede nöbet tutan siyahlar içindeki nöbetçiyi bir gülümseme ile karşılayan Karl ile Gregor gibi adamlara ihtiyacımız var.

Nöbetçi de gözleriyle onlara selam veriyor. Ko-

yun postu içinde, belinde kalın bir deri kemer, düz bir burun, gri miğferin altında simsiyah gözler, çenesinin üstünde bant: Cinayet için eğitilmiş, buraya, özgürlüğümüzün eşiğine, bizi amansız yasaya geri çağırması için konmuş... ve dostça bir gülümseme ile silahsız bıraktığımız bir köle, eski zamanın bir savaşçısı o.

●

Son gece bir olay oldu. Hileyle ya da ihmâlkarlıkla, rehin listelerini hazırlayan yetkililer, bize rağmen, bu listeye, kendilerini «politik» olarak göstermekten memnunluk duyan ve ihtilâlin huzursuz sularında kârlı bir ava çıkmaya hazırlanan birkaç maceracıyı ekleyivermişlerdi. Kırk kişinin içinde bir düzine kadar varlardı. Sigara odasında kâğıt oynuyorlar, ihtiyatla karışıyorlardı konuşmalarımıza. Bizden hoşlanmıyor, nedenini bilmeden korkuyor, nefret ediyorlardı.

İkisi, kaybolan bir kart için birbirlerine girmişlerdi. Üstündeki yeşil keçe kaymış olan cilalı bir masanın iki ucunda ayağa kalkmışlar —birinin patlak gözleri, diğerinin kanlı dudakları vardı— birbirlerine küfrediyorlardı. Gemi hafifçe sallanıyordu. Yumruk yumruğa girişmeye hazır bir halde kıpırdanıyorlardı; omuzları kamburlaşmış, boyunları içeri çekilmiş, başları öne eğilmişti. Karl ile Gregor içeri girdi. «Yeter» diye bağırdı Karl sert bir sesle. «Sen burnunu sokma,» dedi biri gözlerini düşma-

nından ayırmadan. Ama ona dokunamadı bile. Gregor'un dörtköşe yüzü hiç bu kadar gergin olmamıştı. Sakin bir şekilde tekrarladı :

«Yeter Davidsohn. Eğer vardığımızda beynine bir kurşun yemek istemiyorsan bu kadarı yeter. Sizin gibilerle uğraşacak halimiz yok.»

Tehditlerimiz altında kavga yatışmıştı. Neyseki yabancı biri olanları görmemişti. Komitemiz, kısa bir süre sonra, güvertede toplandı. Gregor konuştu ve sözlerini sıkılı yumruğuyla yaptığı kısa, sert bir hareketle bitirdi. Artık bir engel olmaya başlamış yaşlı, çürük bir ağacı balta darbeleriyle yıkıyormuşcasına basit ve korkunç şeyler söylüyordu. Cümlelerinde bile, kurtların kemirdiği kütüğe inen darbelerin donuk yankısı vardı. «Bu ayak takımını ne yapmalı? Bunların proleterya ile ortak neleri var? İhtilâlden ne istiyorlar? Onlara demirden bir yumruk göstermeliyiz. Terör sadece düşmana karşı değil, o kızgın demirle dağlamadığımız takdirde o korkunç hastalıklarını bize bulaştıracak olan bütün haşerata karşı kullanılmalı... Her çamur parçasını tartacak sonra da yavaşça lağıma atacak vaktimiz yok. İhtilâli lekeliyor musunuz? Biz sömürüyle savaşırken siz kâğıt oyununda hile yapıp kadın mı satıyorsunuz? Ve sonra da gelip yüzümüze yalan mı söylüyorsunuz yoz herifler? Konuşma monuşma yok. Bunlardan arınmak gerek...»

Amacımıza yaklaşırken Karl ile Gregor'da bir tür değişim oldu: Gerçi hepimizde oluyordu bu değişim, ama neden bilmem onların ki daha belirgin-

di. Ne durumda olurlarsa olsunlar hep dimdik dururlardı; ama yeni bir güven adımlarını güçlendiriyor, insanlara ve etrafa emredici bir tavırla bakıyorlar ve daha şimdiden kendilerini örgütçüler, savaşçılar, efendiler olarak görüyorlar... İnsan onların, terbiye edilmiş ve tersine döndürülmüş bir gücü, uzun bir süre etkisinde kaldıkları, askeri adımlarını, temizliklerini, günlerini programlı bir şekilde geçirmelerini borçlu oldukları Amerikan disiplinini bırakmaya hazır olduklarını hissediyor.

Gregor burada. Geminin yanlarında köpüren dalgaları seyrediyoruz. Önemsiz şeylerden söz ediyoruz. Gülüyoruz. Dalgaların üstünde yüzen buz parçaları dikkatimizi çekiyor: Donmuş denizler ve topraklar yakında... Sanki ruhunu bana açıyormuşcasına birden gözlerimin içine bakıyor.

«Demek geliyoruz. Demek doğru. İnanabiliyor musun?»

«İnanabiliyorum.»

Güvertede, yanımızdan geçmekte olan, gök mavisi üniformasının içindeki teğmen, neden birden, uzun zamandan beri birbirlerini arayan ve neşeyle dövüşmek isteyecek kadar açık yürekli insanlar gibi birbirimize sarıldığımızı anlıyamıyor...

●

Andros bir kar fırtınasına girdi. Her çeyrek saatte bir sirenler çalıyor. Bu beyaz sisin içinde, eski maden yataklarının arasından geçiyoruz. Ağır

buz parçaları, boğuk sesler çıkartarak, geminin gövdesine çarpıyorlar. Gözlükleri burnunun üstünde, herzamanki gibi kambur duran Sonnenschein, beyaz, ikinci sınıf koridorda kolumu tutuyor. Hiçbir neden olmadan ellerini sallamasında ve kahkahayla gülmesinde mutluluk okunuyor. «Şu hikâyeyi dinle,» diyor. Uydurma bir hikâye olduğunu düşünüyorum. Ama bu, karmaşık bir şaşkınlıkla söylediği, Solomon'un bir sözüyle bitiyor: «Suda olduğu gibi yüz, yüze baktı. Ve kalp kalbe.»

«Öyle değil mi?»

Denizin üstünde, fırtınanın içinden uzun bir ıslık sesi geliyor; **Andros** duruyor. Ani sessizlik içinde birbirimize bakıp gülümsüyor ve Levine'lerin kamarasına giriyoruz.

Dört çocuk ve çok genç bir kadın dahil tam yedi kişiler; dünyanın en ciddi çocukları bunlar. Babanın enerjik sesi, parlak pirinç eşyalarla dolu olan ve şimdiye dek ilk kez ambardan çıkmış yolcuları, muhacirleri barındıran küçük kamarayı doldurıyor. Yumuşak, beyaz, biraz tombul olan anne sevgi dolu gözlerle yavrularına bakıyor. Yaşamı, nedenini bilmeden dünyayı getirdiği, onu Buenos Aires'deki hastahane yataklarında yatıran, onu mutlu, endişeli, hain yapan bu canları —önce vücuduyla, sonra memeleriyle, sonra ev kadını elleriyle— beslemekten ibaret. Baba, limanların argosuyla zenginleşmiş bir dille konuşuyor. Onlardan yükselen hayvanî sıcaklık hepimizi cezbediyor: evsiz, ailesiz, soğuk yataklara alışmış olan bizleri. «Çocuklarım,»

diyor Levine, «Orada büyüyecekler. Açlık. Yaşantım boyunca hep bildim onu.» Gönülsüz kurnazlıklarına nasıl bir hava vereceklerini bilmeyen insanlar tarafından söylenen bütün büyük sözler gibi bu da biraz sahte kaçıyor. Bütün yaşamı boyunca bu adam, akşam çocuklarının karnını sıcak bir yemekle doyurabilmek, borçla aldığı battaniyelerle üstlerini örtebilmek için yabancı kentlerde bir vahşi gibi çalışmış. Zenginlere karşı insanın elinden geldiğince mücadele etmesinin, —insanın takdir ettiği, kıskandığı, nefret ettiği zenginlere karşı— sendikalaşmanın, grevleri desteklemenin, uzaktaki hapishanelere para göndermenin, bir dostu saklamanın gereğini unutmadan hilekâr ve cesur, ateşli ve akıllı, şanslı ve şanssız olmuş... Bize, büyük, canlı bir liman kentinde, çocukları için ekmek aramakla geçirdiği hüzünlü, işsiz bir günü anlatır. Yanlışlıkla başka bir tramvaya binip limana geldiği ve bir Amerikan gemisini son anda yakaladığı o gün şanslı mıydı? Böylece, onüç yıl önce, yaşamı yeni bir yol izlemeye başlamıştı... Dar kalçalı, mavi, jarse buluzunun altındaki belli belirsiz memeleri ile, hâlâ bir çocuk olan genç bir kadın hayretle dinliyor. Hatları bile belirsiz; dudaklarının kırmızılığı solacak ya da daha koyulaşacak; alnı, bir saç yığınının altında gizli; çekingen ama aydınlık bakışları var; üstünden geçtiğimiz denizin renginde —bazen yeşil, bazen mavi, bazen gri— gözler. «En büyük mutluluk,» dedi bir gün bize, «İnsanın çocuk sahibi olmasıdır.»

33 TEMEL ŞEY

Adımlarımız yumuşak kara gömülüyor. Simsiyah, kristal bir kubbenin altındaymışcasına saydam, buz gibi, yeni bir geceye giriyoruz. Konvoyumuz, ellerinde paketler, karın üstündeki görünmeyen engellerden atlıyarak guruplar halinde ilerliyor. Parmakları soğuktan donmuş çocuklar, böylesine bir karanlıktan dehşete düşerek ağlıyorlar. Dev Gölgeler eşlik ediyor bize. Uzun çamların yoğun gölgeleri altındaki yolun her iki tarafında başlıyan dipsiz karanlık ile gerçek arasındaki çizginin üstünde yürüyorlar. Sınır muhafızlarının kısa tüfekleri ile silahlanmış, uzun kaputları içinde Finliler. Donmuş göllerin görüntülerinin yansıdığı gözleri, iki günden beri, acımasız bir düşmanlıkla bize bakmakta. Sessizler. İlerliyerek geceyi aydınlatıyorlar. Duruyorlar. Karanlık yavaş yavaş onları yutuyor. Biz halâ buzlu, hiçkimsenin ülkesi olmayan topraklarda ilerliyoruz... Birden gecenin içinde hareketsiz bir gölge çıkıyor; onu farkettiğimizde öylesine yakın ki uzansak dokunabileceğiz. Üstü başı çamur içinde, tüfeğine dayanmış, başında astragan bir şapka, parlak gözlerine kadar sakallı bir asker, zayıf bir **mujik** bu. Başındaki Kürkün üstüne takılmış kızıl yıldız

bir hayvan derisindeki yara gibi parıldıyor. Heyecanlı, ama ağırbaşlı bir tavırla, alçak bir sesle onu selamlıyoruz: «Selam Kardeş!» Kardeşimiz, bu asker bize sert sert bakıyor... Kardeşler? Kardeşler? Gerçekten kardeş miyiz biz? Hangi insan diğeri için bir tehdit değil? Karl askerin önüne dikiliyor ve tüm gerçek dışılığı yıkan sesi geceyi bölüyor. Hiçkimsenin ülkesi olan topraklar artık aşıldı.

«Selam yoldaş. Ne haber?»

«Hiç... Açlık... Hiç.»

Hiç de ne? Açlık?

«Ekmeğiniz var mı?»

Biraz var. Al Yoldaş. Ekmek temel şey.

●

Yollarda fenerler gidip geliyordu. Biz yürürken, karanlık bir gölge görmeden saydı bizi. Düşman bir çölde olduğumuzu sanabilirdik. Lokomotif düdük çaldı. Vagonlar karanlık ve soğuktu ama içerde, uzun yatakların üstüne ot şiltelerin konmuş olduğunu, bir sobanın içerisini ısıttığını ve bir kenarda odun yığınlarının durduğunu gördük. Bir alev etrafa kıvılcımlar yağdırdı; mumların parıltısı, tekerleklerin üstündeki bu karargâhta, ilkel bir dostlukla etrafımızı sardı.

Garip, karanlık ve kavisli bir yoldan geçtik. Tek bir ışık bile yoktu. Tren, gün, dağ tepelerindeki kadar beyaz karların üstünden doğana dek bu donmuş çölde yol aldı. Bir kilisenin eteklerinde kurulmuş

küçük, tahta evler belirdi. Her iki yanda da karla kaplı tarlalar uzanıyordu. Gök, mavi, neredeyse beyazımsı bir berraklıktaydı. Kentin ilk evleri mutlak bir sessizlik, hareketsizlik, sükûn içinde göründü. Tek bir ses bile yok; ne de bir duman. Sadece karın bu saf temizliği, göğün saydamlığı. Ölü evler ürkütücüydü.

Ah!

Bir bacadan ince bir duman yükseldi. Ve bir anda enfes bir hayâl, elli metre ötede başına kırmızı bir eşarp takmış, sarı saçlı, genç bir kadın, elinde baltasıyla odun kırmaya çıktı. O ritmik sesi zevkle dinledik; çıplak kollarının erkeksi adelelerine takdirle baktık. Gücünün son demlerini de yitirmekte olan Dmitri zorlukla gülümsedi.

«Sonunda karanlıktan çıktık,» dedi.

Tren durdu. Bütün günü demiryollarını arşınlamakla geçirmiştik. Bando sesiyle birlikte **Enternasyonal** duyuldu. Tahta barınakların önüne gerilmiş uzun, kırmızı bir şeridin üstüne «HOŞGELDİNİZ EMPERYALİZMİN ESİRLERİ» yazılıydı. Ama karla örtülü kürsü boştu. Geniş bir afişin altında (İŞÇİLERİN İKTİDARI EBEDİYETE DEK SÜRECEKTİR) otuz kadar insan, branda ve siyah deri elbiseler içinde, bellerindeki kılıflarda ağır mavzerler taşıyan birkaç kişi gördük. Koyun postu giymiş, ama sırtında bir İngiliz kasketi olan uzun boylu bir adam bir sıranın üstüne sıçradı. Küçük gurubumuzun üstünden kayıp giden, uzaklardaki terkedilmiş istasyona kadar uzanan, kitlelere hitap etmek için

yaratılmış kalın bir sesi vardı. Gözlerinde gümüş çerçeveli gözlükler, çenesinde kara bir sakal, bize bakmadan aniden konuşmaya başladı. O konuşurken hareketsiz müzisyenler, bir düzine sarı tenli, kemikli yüzlü, yanmış otları andıran sakalları olan insanlar gözümüze çarptı: Derin bir yorgunluğun çevrelediği yüzlerdi bunlar. Hepsi gri renkte olan ama birbirine benzemiyen, eski üniformalar ve çeşitli biçimlerde kasketler giyiyorlardı; kocaman, beyaz, kürk şapkalar, astragan kalpaklar, eski ordunun yassı kasketleri. Tromboncunun ellerinde bir çift, güzel, yeşil eldiven vardı. Diğerlerinin elleri ise soğuktan mos mor olmuştu. Bazılarının ellerinde ise, delik deşik olmuş, deri ya da yünden yapılmış eldivenler vardı. Onsekizden altmışa kadar çeşitli yaşlardaydılar. Bir zamanlar, herhalde şişman olan, şimdi ise etleri, yanakları sarkmış, yaşlı bir adam, sıska bir çocuğun yanında, aptal aptal bize bakıyordu. Kayıtsız ifadeleriyle, güçsüz bakışlarıyla, elbiselerinin eskiliğiyle, yüksek çizmeleriyle, Belçika üniformasının tozluklarıyla, üstlerinden sarkan sivil pantalonlarıyla, kambur omuzlarıyla, bitkin hareketleri ile sadece yorgunluk ve açlık ifade ediyorlardı. Donuyorlardı. Hiç kimsenin aklına, ellerini onlara doğru uzatarak koşup, **Kardeşler** demek gelmezdi. Çünkü onlar, sözcüklerin, duyguların, iyi niyetlerin, gerçeklerle karşılaşır karşılaşmaz bütün itibarlarını yitirdikleri bir dünyaya aittiler. İnsan onlarla ancak, önünde ısınabileceği bir ateşten, tamir edilecek ayakkabılardan, boş mideleri sıcak tuta-

cak fanilalardan, onları doyuracak sıcak bir tas çorbadan söz edebilirdi. Orada, büyük bir keder içinde duran bu sessiz insanlara dikkatle baktım. Duygularda ya da sözcüklerde ortaya çıkan gerçek kardeşliği bana öğrettikleri için ona teşekkür ettim. Onlarla paylaşacak ekmeğim yoktu, sesimi kesmeli ve onların yanında yerimi almalıydım. Birlikte savaşmak ya da ölmek için bir yerlere gider ve birbirimize hiçbir şey söylemeden ve belki de birbirimizi sevmeden kardeş olurduk. Birbirimizi sevmek mi, ne için? Sağ kalmak gerek. O anda Ajitatör'ün sesi kulağıma geldi. Sert darbelerle, bir çiviyi, sert bir tahtaya çakma hareketini hiç durmadan tekrarlıyordu. Dünyanın bütün başkentlerini ihtilâle veriyordu: Berlin, Stockholm, Londra, Paris, Roma, Calcutta. Bir ara «Liebknecht!» diye bağırdı. Sonra:

«...Revel'i aldık! Riga'yı aldık! Ufa'yı aldık! Minsk'i aldık! Vilna'yı alacağız! Açlığı, tifüsü, bitleri, emperyalizmi yeneceğiz! Ne Vistula'da, ne de Rhiine'da duracağız! Çok yaşa...»

Birden sustu ve bandonun müziğiyle canlanmış olan gurubun içinde kayboldu. Ajitatör, bize bakmadan, büyük adımlarla boş odalardan geçti. Menşeviklerin birşeyler çevirdikleri işçi kongresinde uluslararası durum üstüne bir rapor vermek için saat beşte Baltık fabrikasında olması gerekiyordu. Ve bizim ona öğretecek hiçbir şeyimiz yoktu. Ülseri vardı; çizmeleri delikti.

Öteki adam da kim?

Pek değişmemiş, sadece elbiseleri: Siyah deri,

dirsekleri ve cepleri yıpranmış, cepleri, Paris'te olduğu gibi, tıklım tıklım dolu. Ayağında halâ çizgili pantalonu, yüzünde ise o çok meşgul bir gece kuşu ifadesi var...

«Selam. Nasılsın? Danimarka Kızıl Haçı vasıtasıyla sana gönderilmiş bir mektup var. Ben altı aydan beri buradayım. Cepheden yeni geldim. Riga'yı aldık. Umarım dayanırlar! Potapenko nerede?»

«Buradayım,» dedi Sam yanımıza gelerek. «Merhaba.»

Fleischmann, ötekilere bakarak, baştan savarcasına elini sıktı. Cebinden bir tomar kâğıt çıkardı. İşte. İşte.

«Potapenko, sen benimle gel. Arabam var. Hadi gidelim.»

«Görüşürüz,» dedi Sam bize.

34 HESAP VAKTİ

Üstünde gri bir tente, camları mika olan otomobil, eski bir oFrd, herhalde bir çırak onu İkinci Bölge Sovyetine getirip, «Patron kaçtı. Makineyi ulusallaştırıyorum. Onu ihtilâlin hizmetine veriyorum,» dediği günden beri (Cepheye gitmemek için iyi bir yoldu bu) yıkanmamıştı. Fleischmann, Sam'ın binmesi için kapıyı açtı. Arabanın içinde biri daha vardı.

«Ne, Fleischmann, sen gelmiyor musun?»

«Hayır, daha sonra buluşuruz. Bu yoldaş seni götürecek.»

Kapı çarpıyor; öylesine aceleleri var ki allahaısmarladık bile demiyor. Araba gürültüyle hareket ediyor.

«Ne tür gaz kullanıyorsunuz,» diye soruyor Sam yanındakine, aradaki buzları kırmak için.

«Ne tür bulursak,» diye homurdanıyor beriki.

Sam'ın bütün görebildiği, uzun, düzgün bir profil ve düzgün bir ten. Herhalde bir Leton. Kepenkleri kapalı dükkanları ve kurşun delikli camlarıyla, karın altında birbirine benziyen sokaklar, mika camların arkasında iç içe giriyor. İyice üşüyen Sam bu

sisin içinden kurtulmak istiyor. Umursamaz bir tavırla, ama gizli bir telaşla, yoldaşa soruyor:

«Nereye gidiyoruz?»

«İşte geldik.»

Yarı açık kapıdan Leton kartını gösteriyor. Üçgen bir süngü mika cama doğru uzanıyor. Ford, karla kaplı, devrik bir kamyondan başka birşey olmayan küçük bir avluya giriyor.

«Arkaya, sağa,» diyor Leton.

Sam, garip bir huzursuzluk içinde, arkasındaki adamla birlikte ilerliyor. Biryerden bir daktilo takırdısı geliyor. İnsanın durmadan köşelerden döndüğü dar koridorlar boş, zayıf bir elektrikle kötü aydınlanmış. Bir labirent gibi; bir merdivenden inip başka bir merdivenden çıkıyorsunuz. Saçları kısa kesilmiş bir kadın elinde mavi dosyalarla, hızlı hızlı geçip gidiyor. Sonunda oldukça büyük, sinek pislikleri ile dolu bir ampulün aydınlattığı bir bekleme odasına geliyorlar. Meşgul insanların çocuksu bir özenle duvara astığı mekanik çizgilerle dolu kurutma kâğıtları masaların üstüne dağılmış. Sam, kolları oymalı meşeden yapılmış, yeşil bir deri koltuğa çöküyor. Kırık yaylar gıcırdıyor. Karşıda bir kapı.

«Eee?» diye soruyor Sam tereddütle.

Karşısındaki tahta koltuğa oturur oturmaz cebinden siyah ekmek kırıntıları çıkartan ve yemeğe hazırlanan Leton alçak bir sesle cevap veriyor:

«Bekle.»

Sam ayağa fırlıyor.

«Hadi, hadi. Nedir bütün bunlar? Tutuklu muyum?»

«Bağırma,» diyor Leton. «Hiçbir şey bilmiyorum ben.»

Sam tekrar koltuğa yığılıyor. Etraftaki duman, sessizlik, ağız şapırtısını duyabildiği bu adamın varlığı, bu harap odanın bakımsızlığı, yavaş yavaş onu huzursuzlaştırıyor.

Sonunda arka taraftaki kapının kanatlarından biri açılıyor ve biri sesleniyor:

«Potapenko.»

Sam, bir yayın fırlattığı ok gibi hızla içeri giriyor. Korkunç bir korkuya kapılıyor, göğsünde, midesinde, kemiklerinde ve beyninde belirsiz bir endişe hissediyor. Buğulu bir camın altından ona dönük üç yüz seçebiliyor: Kırlaşmış saçlarını ensesinde topuz yapmış kuru, yaşlı bir kadın, uyumamak için büyük bir gayret gösteriyormuş gibi duran yaşı belirsiz bir adam; bir duman bulutunun içinde, pencere pervazına oturmuş, uzun boylu, karmaşık saçlı başka biri. Sonuncusu üniforma giyiyor: Sırmalar içinde, ceketinin sağ cebinin üstünde kırmızı ve sarı bir işaret var. Sarkık yanaklarını şişirdikten sonra yorgun olan adam soruyor:

«Hizmetlerin için sana ne kadar verdiler Le Matois?»

Üç çift gözün üstüne dikildiğini hisseden Potapenko, sırtından boğazına doğru bir ürperti hissettiği halde hiçbir şey belli etmiyor. Bu adamların arkasında, maun konsülün üstünde, altın yaldızlı

bir imparatorluk saati 12.20'yi gösteriyor: **Eros** ile **Psykhe**... Üstünde, Lenin'in bir portresi. Potapenko deri bir nefes alıyor.

«Anlamadım.»

«Kaybedecek vaktimiz yok,» diyor adam kımıldamadan. Ve bütün gayretlerine rağmen gözleri kapanıyor (yirmidört saatten beri hiç uyumamış). «Elçilik Sekreteri Droujin, Washington'dan sana ayda seksen ruble gönderiyormuş. 27 Haziran 1913'de görevli Polis müfettişi Kügel maaşını ayda yüz rubleye çıkartmış. İşte burada onun el yazısı ile yazılmış bir not var: 'Muhacir çevrelerini iyi bilen iyi, sorumlu bir ajan...' Sen 4 Temmuz'da bir mektup yazarak ona teşekkür etmişsin.» (Gözleri artık tamamen kapalı, başının ajan **Le Matois**'in mavi dosyasının üstüne düşecek gibi olduğunu hissediyor.) «Bize söyleyecek birşeyin var mı?»

Orada, kaskatı kesilmiş adamın etrafında herşey dönmeğe başlıyor. Bu küçük oda, **Andros**'daki bir kamara gibi durmadan sallanıyor. Herşey bitti. **Hayır** dercesine başını sallıyor.

«Neden döndün?» diye soruyor saçları toplu kadın. İnsan onu rahatlıkla büyük bir evin kahyası sanabilir.

Fısıltı halinde cevap veriyor. Derinden gelen sesi kendini bile şaşırtıyor:

«Başka türlü yaşıyamazdım.»

«Hepsi bu kadar mı?»

«Bu kadar.»

«Git.»

Birden Sam garip bir hafiflik hissediyor. Çarpık, alaylı gülümsemesi tekrar yerine geliyor. Pencerenin önünde sigara içen, bir Ermeni ya da Türkistan'lı olan adama işaret ediyor: «Bir sigara?» Renkli kutunun üstünde bir kadın ismi var: **Ira.** Ya da, **Irotchka**... Uzun boylu, kahverengi saçlı bir kız herhalde...

Sam gitti. Uykulu adam masanın üstünde, önüne boş bir form koyuyor. Düzensiz bir yazıyla yazılmış, altı imzalanan, dört satır kağıdı dolduruyor. «Bundan sonra ne var Arkadi?» «Şu fabrika işi, Whal fabrikası...»

Sam bekleme odasını bomboş buldu. Öteki kapı açıktı... Açık! Dar koridor da boş. Ayaklarının ucuna basa basa, anlamsız bir umutla heyecanlanarak ilerliyor... «Nereye gidiyorsun?» Şu Allahın belâsı Leton da nerden geldi? Büyü bozuluyor...

«Tuvalete.»

«Sağdaki köşede.»

Bu kutumsu oda sidik kokuyor. Elektrik, içerisini zayıf bir ışıkla dolduruyor. İpi çektikten sonra Sam battığını hissediyor. Dirseği duvara dayalı, yüzü koluna gömülmüş, hıçkırmamak için kumaşı kemiriyor. Hiçbir kurtuluş, hiçbir umut, hiçbir şey yok artık. **Ira. Irotchka.** Kimse. Kimse bu sert hatlı adamın burada bir çocuk gibi korktuğunu, çöküntü içinde olduğunu bilmeyecek...

Leton hiçbir şey duymadı. Sam, dört dakika içinde zayıflamış, yaşlanmış bir halde ama dimdik dışarı çıkıyor. Geldiği yere doğru yönelirken Leton,

«Zahmet etme. Buradan geç,» diyor.

«Nereye gidiyoruz?»

Leton büyük bir üzüntüyle cevap veriyor:

«Lütfen birkaç dakika daha sabret.»

Bu boğucu koridorlar bir yeraltı kentinin yolları gibi. Merdivenlerin altında bir kapı ve sonra insanın yüzüne çarpan soğuk, temiz hava, insanın ayağının altında gıcırdıyan karlar.

Kara pencereli, bir maden kuyusunu andıran yüksek binaların arasında bir elektrik ampulünün aydınlattığı küçük bir avlu. Yukarda birkaç yıldız parıldıyor. Sam, sanki kimsenin iki kez geçmediği bu yolu biliyormuşcasına karla örtülü dörtköşe kütüklere doğru ilerliyor. Ayak izleriyle dolu olan kar burada kahverengine bürünmüş: Pis bir koku yükseliyor. Balta ile kesilmiş birkaç odun parçası. Balta... Burada, Seraing'de yaplan Nagan tabancaları kullanıyorlar. Sam titreyerek gözlerini kapıyor. Arkasından birinin geldiğini duyuyor. Saat 11.30 olmalı.

35 YASALAR YANIYOR

Savaş Esirleri ve Göçmenleri Merkez Bürosu bizi, sadece, birkaç gün için, tifüsün kol gezdiği barakalarında barındırmayı kabul etti; Kuzey Komünü'nün Halklar Konseyi'nin 3499 saylı emri yetkilerini sınırlamıştı. Formaliteleri azaltmak için Sovyet'in Yürütme Komitesi Sekreterliğine başvurmamızı tavsiye ettiler. Sekreter bizi —aileler için mümkün olduğu kadar çabuk ev bulma görevini yüklenmiş olan Sonnenschein ile beni— Sosyal Yardım Komiserliğinin Göçmen Servisine götürdü. Bu Komiserlikten bize yardım edilmesini belirten yazılı bir emir (altında iki imza ile üstünde altı mavi kalemle çizilmiş «ACİL» yazısı bulunan bir kağıt...) aldık. Bu emir İkinci Bölge Sovyeti'nin İskân Bölümüne yazılmıştı. Bu Sovyet yakacak herşeyin bittiği bir binadan halâ yakacak birşeyleri olan başka bir binaya taşınmıştı; bürolar, bir gün önce, bir fırtına sonucu kırılıp dökülmüş gibi duran birkaç lüks daireyi kaplamaktaydı. İskân bölümü, taşınma işlemi sırasında kaybolmakla kalmamış, başkanı (bir söylentiye göre son çağrıda cepheye gitmiş, başka bir söylentiye göre ise yiyecek maddelerinin şahsen taşınmama yasağına rağmen köyden bir çuval unla

dönerken tutuklanmıştı) birkaç gün önce ortadan kaybolmuştu. Gece olmaktaydı ve biz yorgunluktan ölmek üzereydik ki —Olağanüstü İşler Komisyonunun mührü ile mühürlenmiş halı ruloları ile tüfeklerin durduğu bir imparatorluk konsolonun arasında, pembe bir odanın içinde, makinasının önüne oturmuş sigara içen— bir daktilocu son umutlarımızı da yitirmemize neden oldu.

«Zaten **onlar** hep böyle yaparlar,» dedi.

Ağır ağır, tecrübesiz parmaklarla, V.I. Kozmine-Kataev ve oğlu, Toptan Hububat Tüccarları firmasının bir faturasının arkasına «İskân Emri» yazdı. Ve çirkin bir sesle :

«İşte böyle,» dedi. «Ben emirleri daktilo ederim, ama ev yoktur. Bütün kent bomboş ve yağma edilmiş, ama ev yok! Bunun daha fazla süreceğini sanıyor musunuz?»

Boş midelerle, karla örtülü, kilometrelerce yol arşınlamış, ender yolcuların gelip geçtiği sessiz sokaklardan geçerek yarım düzine komisyonu ziyaret etmiştik. Bu birkaç saat içinde ihtilâl hakkında, uzun düşünce dönemlerimizden çok daha fazla şeyler öğrenmiştik. Hayalimizde geliştirdiğimiz, tarihi ve efsane ile biçimlenen halinden çok farklı yönleri vardı. Biz, 92'nin heyecanlı kalabalıklarının meydanlarda oluşturduğu gürültülü forumları; her biri kendi çözümünü, kendi sistemini, kendi masallarını dile getiren bir sürü küçük derginin çıkacağını; Kongre'ler gibi Sovyetlerin «büyük» günleri olacağını düşünmüştük. Konuşulan dilde, etrafa yapıştı-

rılmış afişlerde, yayınlanan iki gazetede, insanlar arasında tek bir düşünme biçimi var. Her gün yeni başlayan mücadelelere, bayraklar altında giden coşkulu kalabalıkları değil, en ateşli enerjilerin ve en berrak zekaların soğuk bir biçimde birleştiği görevlerini amansızca yapan bir ordu, bir tür yönetim, bir mekanizma bulduk. Bu görevlerde, her gün tükeniyor gibi görünen kuvvetlerle, çoğu kez görünmeyen başarılar için eylemsizliğe hiç durmadan didinmek; yaşamak ve dayanmak; eylemsizliğe gömülmek üzere olan yorgun bir ülkenin kendini açmasını sağlamak; ve her yerde, her zaman direnmek ve galip gelmekti.

Tamamiyle ölü olmayan, ama vahşi bir biçimde altüst olmuş, soğuk, sessizlik, nefret, yaşama ve galip gelme arzusu içinde olan o kente şöyle bir bakabildik; arkasında, size zarif kılıçları hatırlatan altın yaldız kaplamalı minarelerin donuk parıltılarını görebildiğiniz, geniş, dikdörtgenimsi binaların böldüğü o kente... Kepenkleri kapalı ya da harap olmuş dükkanların çevrelediği boş, beyaz sokakların yüzlerini anlamaya başlıyorduk.

Evlerin sessizliği, düz, geniş caddelerin boşluğu artık bizi etkilemiyordu. Bu evlerin hepsinin içinde, ruhlarının derinliklerinde, öfke, hiddet ve sadakatsizlik ateşi yandığını; ayağımızın altında, her yerde toprağın işlenmiş olduğunu, insanların, açlığın ya da bizi avlıyacak olan o vahşi kurt avcılarının, Finlilerin, saldırısının yaratacağı bir ayaklanmayı —açlık ve terörün beyinlerde ağır ağır canlan-

dırdığı intikamların sesi— beklediğini; işçilerin o canlı güçlerinin Orduda, çeşitli hizmetlerde, Devlette tükendiğini; süprüntülerin, enerji ve hakikat dolu insanların etrafını sardığını; fabrikaların maceracılar, vurguncular, inançsız ve güvensiz insanlar tarafından yavaş yavaş ele geçirildiğini; sadece üç yünlük yiyecek stoku olduğunu, Fin istilası gerçekleştiği takdirde yirmidört saat bile yetmeyecek cephane olduğunu biliyorduk...

Bir an için, granit kıyılı, insan karıncalarının sararmış yollarda gidip geldikleri, buzdan bir nehir olan Neva'nın beyaz güzelliği önünde durduk. Arkamızda, Teb mezarları kadar cansız, sert, keskin hatlı, düz, donuk gri yüzlü Mermer Saray yükseliyordu. «İnsanlar,» dedi Gregor. «Altından akıp giden o derin nehri hiç düşünmeden, kalın buzların üstünde yürüyorlar. İhtilâl de böyle kalın bir buz tabakasının üstünde yaşıyor ve biz, altta, yarın bizi boğmaya hazır, ne kadar karanlık bir okyanus olduğunu bilmiyoruz.» Bizi boğmak ha! Ne olmuş yani? Sanki biz önemliymişiz gibi... Ama hayır, tam tersine, sağ kalmak için direnmesi gereken, herşeye rağmen sonunda istediğimizi yapabilen bizler önemliyiz... Hapishaneleri, sürgünü, sefaleti ve —içimizden en güçlü olanların— ölümü kabul etmemiz gerektiği zamanlar geride kaldı artık. Bundan sonra sağ kalmak için direnmeli ve herşeye bu açıdan bakmalıyız! Bir kilisenin kubbesinin tepesinde, karşı kıyıdaki bir kalenin eski taş renkli tabyalarının üstünde ükselen, tepesine zarif işlemeli bir fener asıl-

mış uzun, yaldız kaplamalı bir minareye bakıyorduk. Kendi kendimize, «Bu Peter ile Paul,» diye tekrarladık. Şu anda yaşadığımız bu günleri görebilmek için on sene, onbeş sene, yirmi sene, çıldırana dek, ölüme dek o kalede beklemişlerdi; kışlalardan darağaçlarına götürülmüşler, açlıktan ölmelerine, ya da çürüyüp gitmelerine göz yumulmuştu —Alexis kalesi de nerede? gözlerimiz uzaklarda, onun mahzenlerini aradı. Şimdi, buzun kalınlığı ne olursa olsun, sıra bizimdi! «Evet, ama çok daha zor,» dedi aramızda en genç olan safça. Hepimiz kahkahalarla gülmeye başladık.

●

Büyük bir takırtı ve gürültü içinde, pis bir tramvay —pencerelerinde buzdan çiçekler oluşmuştu, insanın kımıldıyamıyacağı kadar kalabalıktı; yağ, ter, eski giysi ve ıslak deri kokusu insanı boğuyordu— bizi, Sonnenschein ile beni, hükümet merkezi Smolny Enstitüsüne doğru götürdü. Kasvetli manzara sisin içinde kaybolmaya başlamıştı bile. Sütunların arasına konmuş topların dar burunları o kör tehditlerini geceye çevirmişlerdi. Daha kısa bir süre önce parlak, süslü elbiseler içinde, iki sıra asil kızın aşağıya indiği merdivenlerde siyah, kürkten yapılmış bir banker şapkası giyen, kadife yakasını kaldırmış bir asker dolaşıyordu. Komutan olmadığı zamanlar, tabancalı bir genç, en alt katta geçiş izinlerini yazıyordu. Pencerelerinden buzlu

nehrin ve ıssız toprakların göründüğü, kocaman bir odada, telefonların çevrelediği yazı masasının başında, eski, düğmesiz bir üniforma ceketi giyen, yalnız bir adam bulduk. Telefon konuşmalarının arasında bize,

«Demek öyle! Bürolar arasını arşınlamaya başladınız ha? Size acıyorum! Onların hiçbir işe yaramadıklarını çok geçmeden anlarsınız. Sabotajcıların, dolandırıcıların, hırsızların, beceriksizlerin, hiçbir işe yaramıyanların, budalaların ve burunları pudralı küçük hanımların yuvaları oraları. Eğer bizi asmazlarsa oraları da düzelteceğiz elbet,» dedi.

Üstünde birkaç satır yazı bulunan bir kâğıda kocaman, kırmızı bir mühür bastı.

«Bunu alın ve kapanmadan önce Sosyal Yardım'a gidin. Sekreterin arabasını alın. Ben komutana söylerim.»

O yıpranmış lüks arabayı —çiçeklikleri sigara izmariti ile doluydu— yolda bırakmak zorunda kaldık çünkü bir seri acıklı patlamadan sonra motoru durmuştu. Şoför, Oto Yardım Servisi denilen merkez garaja telefon edip yardım istemek için yakınlarda bir eve girdi. Birkaç dakika bekledikten sonra o koca, kırmızı mühür, önünde yaşlı bir erin nöbet tuttuğu meşe kapıları bize açtırttı. Yirmiyedi seneden beri evrenin bu köşesine, daha doğrusu, mermer merdivenlerin üstündeki bu köşeye bağlanıp kalmıştı. Ve ondört ay içinde yedi ihtilâlci kuruluşu barındırmış olan bu binanın köşesinde durmağa devam ediyordu. Orada, bizi hayretler içinde bı-

rakan bir biçimde, kısa, gri saçlı bir kadının denetimi altında, tıkır tıkır işleyen bir düzen gördük. Mavi gözleri, keskin bir bakışla bize çevrildi: (yargı verme alışkanlığı, diye düşündüm. Birbirimize «yoldaş» demeniize rağmen, halâ büyük bir güvensizlik var aramızda. Belki de yalan söylüyoruz düşüncesi...) «Nereden geliyorsunuz? Kimsiniz? Ne istiyorsunuz?» Sonra, tıpkı bulutlar gittikten sonra suyun mavileşmesi gibi, yüzü aydınlandı:

«Hay Allah, ailelerinizi nereye koyabiliriz ki? Dört mü demiştiniz? Kışlık Saray'da Grand Düşes'in odalarını ister miydiniz? Ama onları asla ısıtamazsınız. Üstelik orada eşyadan başka yakacak hiçbir şey bulamıyacaksınız. Çok zevksiz olmalarına rağmen yine de onları yakmak kötü olur... Sanırım İmparatorluk danışmanının evi halâ elimizde...»

Levine'ler iki saat sonra oraya taşındılar. Yüksek, gri bir binanın ikinci katında, soğuğa, karanlığa, yaşamın aniden durduğu yerlerdeki o garip ıssızlığa terkedilmiş on iki odaydı burası. Büyük salon, bir kavgada altüst olmuş gibiydi. Üstü bir toz tabakası ile örtülü büyük piyano döşemenin tam ortasına getirilmişti. Yirmi yıldan beri birkaç kuşak genç ve zarif hanıma gülümsemiş olan, Bryulov tarafından yapıldığı söylenen, banyodaki su perisi çarpılmıştı... Alçı dolu bir yemek kabı pencerenin içinde duruyordu. Küçük bir maun yazı masasının çekmecelerinde çocukların bir sürü fotoğrafını, Lido'dan toplanmış deniz kabuklarını, Wiesbaden'den gelmiş kartpostalları, anılarımıza saplanıp kalan, o hiç-

bir işe yaramıyan bir eşya koleksiyonunu: Hediyeleri, kurdeleleri, takvimleri, tokaları, eski moda mücevherleri görebilirdiniz. Ve mektuplar: «... İngiliz Törenleri sırasında Annemle karşılaştık...» İmparatorluk danışmanı Benedick Illarionovitch Stavski'nin çalışma odasında, beyefendinin siyah, deri koltuğunun arkasında, duvar, içinde İMPARATORLUK YASALARI KOLEKSİYONU'nun dizili olduğu camlı bir dolapla kaplıydı. İnsan, buranın son efendisini, yandaki odada, çöpleri toplamak için kullanılan fotoğraflarındaki haliyle kolayca hayal edebiliyordu: Dar bir alın, bir monokl; bir Roma senatörünü andıran zeki, bencil bir sanayici; ve ellerini çırparak odaya giren neşeli bir kız: «Baba, babacığım, İhtilâl oldu! Herkesin sokaklarda ne kadar neşeli olduğunu bir görsen. Kızıl yıldızlı birkaç asker gördüm, öylesine şirindiler ki!»

●

Oraya gece yarısı vardım. Bütün kent karanlığa gömülmüştü. Hiçbir yerde tek bir ışık bile yoktu. Karların altında kalmış bir kabristandı burası; ama zaman zaman, insanların uyanık oldukları evlerin pencerelerinde belli belirsiz bir ışık göze çarpıyordu. Opera'nın önündeki meydanda, iki kar yığını arasında, tanınmayacak haldeki bir abidenin ayaklarında bir at leşine çarptım. Uzaklarda bir yerde bir silah sesi, karanlıkta uzun süre yankılandı. Belki, bir odun yığınını koruyan bir denizci, ne-

denini bilmeden, gölgelere ya da düşmana ateş ediyordu. Gök yıldızsızdı. Boşluk, sanki yavaş yavaş kentin üstüne doğru uzanıyor ve donuk bir vızıltı ile kenti avucunun içine alıyordu; siyah taşlar ve kar gözden kaybolmak üzereydi...

Burnunun üstünde tel çerçeveli gözlükleri olan yaşlı bir kadınla, yüzünü seçemediğim, ama yaşlı kadının «Doktor» dediği sinirli bir adam evin eşiğinde nöbet tutuyorlardı. Beni görebilmek için fenerlerini yüzüme tuttular. Levine'ler odaların en küçüğünde toplanmışlardı. Üstlerinde sadece birer şilte kalmış iki karyolanın bulunduğu, küçük bir çocuk odasıydı burası... (bir tanesinin üstünde kan lekeleri vardı). Mum ışığındaki bu oda bir göçmen gemisinin anbarının bir köşesiydi sanki. Çocuklar, battaniyelere sarılmış, eşyaların üstünde uyuyakalmışlardı. Anne, alçak bir koltukta dinleniyordu. Asık yüzlü bir çocuğu andıran, zaman zaman korkulu, zaman zaman da mutluluk dolu iri gözleri olan genç kadın, ağzı açık bir sobanın önünde uyukluyor, alevler zarif ellerini, ince boynunu, güzel hatlarını aydınlatıyordu. İhtiyar Levine'in ayaksesleri, büyük salonun döşemesinde yankılandı ve karanlıkta kayboldu. Az sonra, kolları yeşil ciltli kitaplarla dolu olarak geri döndü ve bunları sobanın yanına koydu. Sinsi bir gülümseme kaba yüzünü aydınlatmıştı.

«Yasalar yanıyor,» dedi.

Genç kadının önünde ısındığı o dost sıcaklık İMPARATORLUK YASALARI KOLEKSİYONU'nun XXVII. CİLDİ'nden geliyordu. Zevk için, yarı yan-

mış bir sayfayı ateşten çekerek okudum. Alevler, bir bölümün başlığı olan şu sözcükleri aydınlatıyordu: TOPRAK MÜLKİYETİ İLE İLGİLİ OLARAK... ve daha aşağıda ise, «... mirasçıların hakları...» yazılıydı.

İşte ancak o zaman, otuz yorucu saatten sonra, bir gün önce aldığım mektubu hatırladım. Etraftaki ürpertici yeniliklere dalarak, hiçbir şey yapmadan etrafı seyredip, artık bizim olan bu bilinmeyen kentte mektubu cebimde okumadan taşımıştım. (Üstelik, arkamda özel bağlar bırakmadığım için, kimseden haber beklemiyordum.) Mektubun üstünde İspanya mührü vardı. Yasalar yanarken, çocukların nefes alışlarının bile duyulabildiği o huzurlu sıcak ve sessizlik içinde, sobanın yanına bir sandalye çekip oturdum. Dario, El Chorro, José, Joaquin, Yoldaşlar, nasıl da bir anda hepinizi hatırladım. Bir zamanlar ele geçiremediğimiz, umudumuz, arzumuz, gücümüz, gerçek gücümüz olan o kenti, herşeyin, hattâ bu barınağın, sizi düşünebildiğim bu anın bile çarpışılarak elde edildiği zaptedilmiş bir kentte uyumak üzere iken hatırladım. Sanki birden, Dario içeri girecek, omuzlarındaki o görünmez yükü silkip atacak, birlikte geçirilen güzel akşamlar için ayırdığı neşeli sesiyle, «Brrr! Ne soğuk, dostlarım,» diyecek gibi geldi bana. «Eee, ihtiyar, ne diyordum sana? Görüyorsun, kentleri de alabiliyoruz. Üstelik bu kadarla da kalmayacak, dünyayı zaptedeceğiz!» Mektubu açtım. El Chorro'nun çirkin ama kişilikli el yazısı ile yazılmıştı. «Gusano selamlarını gönde-

riyor. Onu unutmadığından emin, çünkü insanlar sadece tam adamları unuturlar diyor...» Hayır, seni unutmadım Gusano. İki kolları ve iki bacaklarıyla sana bakıp da acıyan insanlardan çok daha tanısın, önemlisin sen. Bir an okumakta tereddüt ettim. Dört sayfaya şöyle bir göz attım ve birden, diğerlerinden hiç farklı olmayan, aşağıdaki satıra takıldı gözlerim:

«... Dario'muzu öldürdüklerinden beri...»

Leningrad, 1929-1930

SON

BARSELONA - PETROGRAD 1917

NEHİR DİZİ